

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยและพัฒนารูปแบบและแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็ง
ให้แก่โรงเรียนและชุมชนในเขตพื้นที่บริการของโรงเรียน
จังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน

**A Project of Research and Development of Models and Methods of
Consolidate Schools and Communities in their Service Areas in
Chiang Mai and Mae Hong Sorn.**

จัดทำโดย

นายศรเทพ ฉายวัฒนา

นางภาวนา ก้อนกลีบ

นางเน่งน้อย ฉายวัฒนา

สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

บทคัดย่อ

รายงานผลการวิจัยเรื่อง “โครงการวิจัยและพัฒนา รูปแบบ และแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่โรงเรียนและชุมชนในเขตพื้นที่บริการของโรงเรียนจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน” นี้ ได้รับทุนสนับสนุนในการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย โดยโครงการมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อหารูปแบบและแนวทางในการส่งเสริมสนับสนุนให้สถาบันการศึกษาโดยเฉพาะคือ โรงเรียนได้ทำงานร่วมกับชุมชน อันเป็นที่ตั้งหรือเป็นเขตบริการของโรงเรียน และใช้กระบวนการทำงานร่วมกันนั้นเป็นเครื่องมือทำให้โรงเรียนและชุมชนเข้มแข็งขึ้น พื้นที่วิจัยคือหมู่บ้าน 6 หมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอนที่คัดเลือกโดยใช้เกณฑ์ความเหมาะสมทางด้านภูมิศาสตร์ทั้งในเชิงที่ตั้งสัมพันธ์และที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ และเกณฑ์ทางด้านวัฒนธรรมเป็นพื้นที่ศึกษานำร่อง และรายงานผลการวิจัยฉบับนี้เป็นรายงานผลการวิจัยระยะที่ 1 ของโครงการ ซึ่งเป็นการประเมินศักยภาพของปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งของชุมชนและโรงเรียนที่ทำการศึกษา เพื่อกำหนดกิจกรรมที่จะพัฒนาความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในระยะต่อไป ผลการวิจัยในระยะที่ 1 นี้ พบว่า แต่ละชุมชนและโรงเรียนมีลักษณะความเข้มแข็งอยู่บ้างแล้ว แตกต่างกันไปตามระดับของปัจจัยที่ทำให้ชุมชนและโรงเรียนนั้น ๆ เข้มแข็ง และแต่ละชุมชน/โรงเรียนมีศักยภาพที่สามารถกำหนดกิจกรรมพัฒนาความร่วมมือกันต่อไปได้

Abstract

This research report entitled “A Project of Research and Development of Models and Methods to Consolidate Schools and Communities in Their Service Areas in Chiang Mai and Mae Hong Son” was subsidized from the Thailand Research Fund. The objective of the research is to find out models and methods in consolidating educational institutes, particularly schools in cooperation with communities in their localities. The area under investigation consisted of 6 villages in Chiang Mai and Mae Hong Son provinces. The selected pilot villages must meet suitable geographical Eritrea in both location relativity and geographical location, and cultural Eritrea. This report contains the result of the project first phase, which evaluates the potential of factors, conditions and elements of the studied schools and communities in order to establish activities that develop further cooperation between the schools and communities. The result of the project’s first phase is that each school and community is somewhat strong, varying in degrees of the factors strengthening that particular school and community. Each school and community has a potential to specify cooperation development activities.

คำนำ

รายงานผลการวิจัยโครงการวิจัยและพัฒนา รูปแบบและแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่โรงเรียนและชุมชนในเขตพื้นที่บริการของโรงเรียนจังหวัดเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอนฉบับนี้ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อที่จะหารูปแบบและแนวทางในการส่งเสริมสนับสนุนให้สถาบันการศึกษา โดยเฉพาะ โรงเรียนได้ทำงานร่วมกับชุมชนอันเป็นที่ตั้งหรือเป็นเขตบริการของโรงเรียน และใช้กระบวนการทำงานร่วมกันนั้นเป็นเครื่องมือทำให้โรงเรียนและชุมชนเข้มแข็งขึ้น โครงการวิจัยฯ ได้แบ่งระยะการดำเนินการออกเป็น 3 ระยะ และรายงานผลการวิจัยฉบับนี้เป็นผลการวิจัยในระยะที่ 1 ซึ่งเป็นระยะของการประเมินสถานการณ์หรือศักยภาพของปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งของโรงเรียนและชุมชน ทั้งนี้เพื่อกำหนดกิจกรรมที่จะพัฒนาความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในระยะที่ 2 ต่อไป

ขอขอบพระคุณนักวิจัยชาวบ้านรวมทั้งชาวบ้านทุกท่านที่เกี่ยวข้องกับชุมชนที่ศึกษาทั้ง 6 ชุมชน ในอันที่ให้กระบวนการเรียนรู้ในการวิจัยและพัฒนาแก่โครงการฯ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งต่อไป

ศรเทพ ฉายวัฒนา
ภาวนา ก้อนกลีบ
เน่งน้อย ฉายวัฒนา

สารบัญ

คำนำ

ปฐมบท

บทที่ 1	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	ความเป็นมาของเรื่องและความเป็นมาของโครงการวิจัย	2
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	7
	ขอบเขตของการวิจัย	8
	การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง	8
	ตัวแปรที่จะศึกษา	13
	กรอบความคิดของการวิจัย	15
บทที่ 2	ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	18
	แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยและพัฒนา รูปแบบ	20
	แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชน	26
	แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างระบบการศึกษา	33
	กับความเข้มแข็งของชุมชน	
บทที่ 3	วิธีดำเนินการวิจัย	44
	แนวทางการดำเนินการวิจัย	45
	วิธีการเก็บรวบรวม วิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล	47
	ขั้นตอนการดำเนินงาน/กิจกรรม	52
บทที่ 4	ผลการศึกษา	53
	ชุมชนบ้านวัดจันทร์ ต.บ้านจันทร์ อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่	54
	ชุมชนบ้านพะมอลอ ต.บ้านกาศ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน	91
	ชุมชนบ้านหมอกจำแป่ ต.หมอกจำแป่ อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน	115
	ชุมชนบ้านสันผักหวาน ต.สันผักหวาน อ.หางดง จ.เชียงใหม่	139
	ชุมชนบ้านใหม่หมอกจำม ต.ท่าตอน อ.แม่เมาะ จ.เชียงใหม่	157
	ชุมชนบ้านแม่กือ ต.แม่กือ อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่	175

บทที่ 5	สรุปและอภิปรายผล	205
ปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน		210
โครงสร้างและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน		210
ระบบเศรษฐกิจของชุมชน		212
ค่านิยมและความเชื่อหลัก		214
กลุ่มผู้นำของชุมชน		215
กลไกการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารภายในชุมชน		217
ภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน		221
ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียน		224
สิ่งที่ชุมชนต้องการและคาดหวังจากโรงเรียน		225
ปัญหาและความต้องการของชุมชน		233
ปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในโรงเรียน		237
โครงสร้างการบริหารจัดการศึกษา		238
วิสัยทัศน์หรือความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาของบุคลากรที่เกี่ยวข้อง		238
ปรัชญาทางการศึกษา		239
บทบาทของครูและบุคลากรในโรงเรียน		239
สภาพแวดล้อมภายในโรงเรียน		240
ปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายนอกชุมชน		241
อิทธิพลของสื่อมวลชน		243
กลไกตลาดและอำนาจธุรกิจ		245
หน่วยงานของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน		247
ปัจจัยดึงดูดและหรือผลักดันทรัพยากรมนุษย์ของชุมชน		250
กิจกรรมพัฒนาความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน		252
ข้อสังเกตบางประการจากการศึกษา		262
ปัญหาและข้อเสนอแนะ		282
ภาคผนวก		
บรรณานุกรม		

บทที่ 1

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สร้างสรรค์ปัญญา พัฒนาประเทศ

สำคัญไฉน	วิชานั้น	พลันอึ้งเอย
นักวิจัย	ใครเล่าเอย	ขอเปรยถาม
งานวิจัย	ดูมากมี	ทวีนาม
กองพะเนิน	ในสยาม	ไว้ทำไม
ทุนปัญญา	นั้นอย่างไร	ไซ้คำตอบ
สนับสนุน	ทุนรู้รอบ	กอปรกึงได้
การประเทศ	วิเศษกล้า	ลือชาไกล
วิจัยไซ้	ให้ความสว่าง	ทางพัฒนา
ของจงช่วย	วิจัยกัน	วันนี้เกิด
อวยพลัง	ปัญญาประเสริฐ	เลิศนักหนา
พรแผ่นดิน	คือความรู้	คู่นครา
ปีใหม่พา	พร้อมก้าวหน้า	ทันโลกเอย

อมรวิชัย นครทรรพ : ผู้ประพันธ์

ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา

คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. ความสำคัญของเรื่องและความเป็นมาของโครงการวิจัย

1.1 ความสำคัญของเรื่องต่อเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นหรือของประเทศ

ความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชนในชนบท เป็นประเด็นที่มีการกล่าวถึงกันอย่างมากโดยเฉพาะในทศวรรษที่ผ่านมา และมีผลให้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้กำหนดยุทธศาสตร์สำคัญประการหนึ่งขึ้นมาในแผนฯ คือการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ทั้งนี้เพราะปรากฏการณ์ในรอบหลายศตวรรษที่ผ่านมา ก่อนแผนฯ 8 ได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพความอ่อนแอของชุมชนในหลายประการ อาทิ ประการที่หนึ่ง สภาพที่ชุมชนได้สูญเสียความเป็นปึกแผ่น อันเป็นหัวใจสำคัญของการเป็นชุมชน สมาชิกของชุมชนมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ ขาดความร่วมมือร่วมใจเป็นต้น ประการที่สอง สภาพที่ชุมชนต้องพึ่งพิงจากภายนอกสูง ซึ่งทำให้ชุมชนมีอำนาจในการต่อรองต่ำ หรือมีอิสระในการเลือกและตัดสินใจน้อย เป็นต้น ประการที่สาม สภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ชุมชนไม่สามารถที่จะควบคุมหรือแก้ไขได้เอง หรือแก้ไขได้ยาก หรือได้น้อย ประการสุดท้าย สภาพที่พัฒนาการของชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การศึกษา เทคโนโลยี ถูกทำลายหรือถูกละทิ้งให้ชะงักงัน ทำให้ศักยภาพและภูมิปัญญาของท้องถิ่นสูญหายไป หรือถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น ซึ่งสภาพการที่เกิดขึ้นกับชุมชนดังกล่าวข้างต้นได้สร้างความวิตกกังวลให้เกิดขึ้นโดยทั่วไป ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนชนบทเป็นรากฐานสำคัญแห่งความอยู่รอดของประเทศไทยโดยรวม และเป็นที่อยู่อาศัยของประชากรส่วนใหญ่ เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นที่มาแห่งปัจจัย 4 พลังงาน วัตถุดิบทางอุตสาหกรรม สถานที่ท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นตลาดผู้บริโภคที่ใหญ่ที่สุดด้วยความอยู่รอดของชุมชน และการฟื้นฟูชุมชนให้เข้มแข็ง จึงเป็นประเด็นที่มีการกล่าวถึงอยู่บ่อยครั้ง¹

1.2 ความเป็นมาของโครงการวิจัย

จากความสำคัญของเรื่องดังกล่าวข้างต้น ทำให้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์ปัญหาเพื่อพัฒนาประเทศ ที่มีความมุ่งมั่นจะใช้ “งานวิจัย” เป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การยกระดับ

¹ มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์. กรอบความคิดและข้อเสนอแนะการวิจัยเกี่ยวกับระบบการศึกษากับชุมชน. เอกสารอัดสำเนา. หน้า 1-2.

ขีดความสามารถในการพัฒนาประเทศ ได้จัดทุนประเภททุนวิจัยและพัฒนา เพื่อสนับสนุนให้เกิดกระบวนการร่วมคิด ร่วมตั้งโจทย์ ร่วมทำและร่วมตรวจสอบการทำงานวิจัยของภาคีต่าง ๆ ทั้งนักวิจัยและผู้ใช้ผลการวิจัย ซึ่งได้แก่ หน่วยงานรัฐ ธุรกิจเอกชน ชุมชนและสื่อมวลชน² โดย 1 ใน 4 ของฝ่ายงานที่ สกว. สนับสนุนให้ทุนวิจัยและพัฒนา คือ งานของฝ่าย 4 ฝ่ายสนับสนุนการวิจัยเกี่ยวกับชุมชน ซึ่งงานของฝ่ายนี้มีชุดโครงการวิจัยเกี่ยวกับชุมชนมากมาย อาทิ ชุดโครงการวิจัยธุรกิจชุมชน ชุดโครงการวิจัยประชาคมจังหวัด ชุดโครงการวิจัยประชาคมกับการเรียนรู้ระดับตำบล ชุดโครงการวิจัยระบบสารสนเทศเพื่อชุมชน ชุดโครงการวิจัยเครื่องชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน ชุดโครงการวิจัยชุมชนกับการจัดการทรัพยากร ชุดโครงการวิจัยกระบวนการทัศน์เกี่ยวกับชุมชน ชุดโครงการวิจัยการพัฒนาชุมชนเมือง และ 1 ในอีกหลาย ๆ ชุดโครงการวิจัยเกี่ยวกับชุมชน ก็คือ ชุดโครงการวิจัยระบบการศึกษาเกี่ยวกับชุมชน

สำหรับชุดโครงการวิจัยระบบการศึกษาเกี่ยวกับชุมชนในเบื้องต้นนั้น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มีคำริ่วมกับมูลนิธิสคสรี-สฤยดิวังศ์ และศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ทีมประสานงานชุดโครงการวิจัยนี้ในปัจจุบัน) ที่จะกระตุ้นและส่งเสริมให้นักวิชาการในสถาบันอุดมศึกษาได้มีโอกาสศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชน จนกระทั่งได้ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ได้จริง ตลอดจนสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายนักวิชาการมาร่วมกันทำงานวิจัยในด้านดังกล่าว และเชื่อมโยงให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างภาคีต่าง ๆ ในการดำเนินงานร่วมกัน ในการนี้ สกว. และมูลนิธิฯ ได้เห็นว่าสถาบันราชภัฏซึ่งเป็นสถาบันอุดมศึกษาของท้องถิ่นมีเครือข่ายอยู่ทั่วประเทศน่าจะมีบทบาทเป็นหลักในการวิจัยนี้ จึงได้จัดการประชุมพบปะกับผู้บริหารระดับสูงของสถาบันราชภัฏ เพื่อปรึกษาหารือถึงแนวทางการดำเนินงานร่วมกันในการวิจัยเรื่องดังกล่าว ในวันที่ 12 พฤษภาคม 2540 ที่ประชุมมีความเห็นร่วมกันที่จะสนับสนุนส่งเสริมให้นักวิชาการและอาจารย์ของสถาบันราชภัฏทั่วประเทศได้มีโอกาสเข้าร่วมทำการวิจัยตามแนวทางดังกล่าว โดยทางสถาบันราชภัฏรับจะดำเนินการในเชิงนโยบายเพื่อสนับสนุนกิจกรรมด้านการวิจัยให้แก่บุคลากรในสังกัด ส่วนมูลนิธิฯ จะดำเนินการในด้านการขยายขอบข่ายความคิดในเรื่องดังกล่าวไปยังผู้ที่สนใจจะเข้าร่วมทำการวิจัยจากหน่วยงานต่าง ๆ จนกระทั่งศูนย์วิจัย

² สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. สร้างสรรค์ปัญญาเพื่อพัฒนาประเทศ. เอกสารเผยแพร่. หน้า 1-2.

นโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เข้ามารับผิดชอบเป็น
ทีมผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยนี้

1.3 ผลจากการศึกษาเบื้องต้น/การสำรวจวรรณกรรมที่บ่งชี้ถึงความสำคัญของแต่ละ การวิจัยที่เสนอ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ให้การสนับสนุนชุดโครงการ
วิจัย ระบบการศึกษากับชุมชน เป็นลำดับและผลที่ได้เป็นดังนี้

1.3.1 สกว. ให้การสนับสนุนโครงการพัฒนารอบความคิด และเครื่องชี้วัด
เพื่อการวิจัยเกี่ยวกับระบบการศึกษากับชุมชน (RDC) โดยใช้ระยะเวลา 3 เดือน (พ.ย.
2539-ก.พ. 2540) โดยมี ดร.อุทัย ดุลยเกษม และมูลนิธิสคสศรี-สฤษวงค์ เป็นผู้รับผิดชอบ
ทำให้ได้ผลงานคือกรอบความคิดและเครื่องชี้วัดเพื่อการวิจัยในเรื่องดังกล่าว พอสรุปได้
ดังนี้

... กรอบความคิดของชุดโครงการวิจัยนี้ เป็นแนวทางกำหนดทิศทางในการศึกษา
วิจัยเกี่ยวกับระบบการศึกษากับชุมชน ในภาคปฏิบัติและขอบเขตที่กว้างขึ้นต่อไปใน
อนาคต การวิจัยเรื่องดังกล่าวมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อหาแนวทางในการส่งเสริมสนับสนุน
ให้สถาบันการศึกษาทุกระดับ โดยเฉพาะโรงเรียนได้ทำงานร่วมกับชุมชน และใช้กระบวนการ
การทำงานร่วมกันนั้นเป็นเครื่องมือทำให้โรงเรียนและชุมชนเข้มแข็งขึ้น โดยโจทย์ที่เป็น
คำถามสำคัญของการวิจัย คือ

- 1) ปัจจัยและเงื่อนไขที่เอื้อให้โรงเรียน / สถานศึกษา สามารถทำงานร่วมกับ
ชุมชนได้
- 2) รูปแบบและกระบวนการดำเนินงาน
- 3) โครงสร้างการบริหารจัดการที่อำนวยให้การดำเนินงานนั้นเป็นไปได้

เนื้อหาสำคัญของการศึกษาในกรอบแนวความคิดนี้มุ่งที่จะหาความรู้พื้นฐาน
หรือฐานความคิดเกี่ยวข้องกับโจทย์ของการวิจัยและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ได้แก่

- 1) ชุมชนเข้มแข็งและอ่อนแอจากปัจจัยอะไรเป็นตัวกำหนด
- 2) ระบบการศึกษาเป็นปัจจัยหนึ่งของความเข้มแข็งหรืออ่อนแอหรือไม่
- 3) โรงเรียนและชุมชนจะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่กันได้อย่างไร อย่างไร
ด้วยเงื่อนไขและปัจจัยอะไร ด้วยกระบวนการอย่างไร

เพื่อตอบคำถามดังกล่าว และเสนอแนะเนื้อหาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
กรอบความคิดนี้ได้กำหนดเนื้อหาการศึกษาไว้ทั้งหมด 7 ประเด็น คือ

- 1) ลักษณะที่สำคัญของชุมชนที่เข้มแข็งและอ่อนแอ
- 2) ปัจจัยที่กำหนดความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชน
- 3) ระบบการศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน
- 4) ปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้โรงเรียนสามารถทำงานร่วมกับชุมชน เพื่อสร้าง
ความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน
- 5) กระบวนการเกิดความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
- 6) เครื่องชี้วัดผลการดำเนินงาน
- 7) ข้อเสนอแนะในการวิจัย ...³

1.3.2 สกว. ให้การสนับสนุนการจัดประชุมเพื่อเผยแพร่กรอบความคิด และข้อ-
เสนอแนะ ในการวิจัยเรื่อง “ระบบการศึกษากับชุมชนและการสร้างทีมวิจัยในสถาบัน
ราชภัฏ” โดย ดร.อุทัย ดุลยเกษม และมูลนิธิสคสรี-สฤณดิวงศ์ เป็นผู้รับผิดชอบ ระยะ
เวลาดำเนินโครงการ 6 สัปดาห์ (1 พ.ค.-12 มิ.ย. 2540) ซึ่งได้มีการประสานงานที่จะจัด
ประชุมเพื่อปรึกษาหารือ (Consultative Meeting) เกี่ยวกับแนวทางการสนับสนุนการวิจัย
ในเรื่องดังกล่าวร่วมกับสถาบันราชภัฏ ในวันที่ 12 พ.ค. 2540 และประสานเพื่อให้เกิดการ
ผลักดันในเชิงนโยบายต่อการสร้างกลไกในการรองรับการทำงานวิจัยให้กับบุคลากรของ
สถาบัน⁴ จนกระทั่งได้จัดประชุมบุคลากรของสถาบันเพื่อนำเสนอ “กรอบแนวความคิดและ
ข้อเสนอแนะการวิจัยเกี่ยวกับระบบการศึกษากับชุมชน” โดยที่ประชุมได้เสนอประเด็น
หลักที่สำคัญของการวิจัย ซึ่งได้จากการจัดทำกรอบความคิดในชุดโครงการวิจัยนี้ เสนอ
แก่ นักวิชาการ อาจารย์และผู้ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 1) ประเด็นเกี่ยวกับนโยบายของรัฐทั้งด้านการศึกษาและนโยบายด้านอื่น ๆ ที่จะ
ส่งเสริมบทบาทของโรงเรียนให้สร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนได้

³ มูลนิธิสคสรี-สฤณดิวงศ์, อ้างแล้ว หน้า1.

⁴ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. “สถานภาพและความก้าวหน้าการสนับสนุนการวิจัยของฝ่าย 4”
รายงานความก้าวหน้าชุดโครงการวิจัยฝ่ายวิจัยเกี่ยวกับชุมชน. หน้า 6.

- 2) โครงสร้างและระบบความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับภาคีอื่น ๆ ในการทำงานร่วมกัน
- 3) โครงสร้างและระบบการบริหารจัดการศึกษาของโรงเรียน ที่จะเอื้อให้เกิดการเรียนรู้และความร่วมมือของผู้มีส่วนร่วม (ผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง นักเรียน ภาคี)
- 4) หลักสูตรการศึกษาที่สอดคล้องกับท้องถิ่นและเอื้อให้เกิดการถ่ายทอดทางสติปัญญาของชุมชน
- 5) กระบวนการพัฒนาวิสัยทัศน์ ทัศนคติของผู้มีส่วนร่วมจัดการศึกษา
- 6) เงื่อนไขหรือเครื่องมือที่จะเอื้อให้เกิดกระบวนการทำงานร่วมกันของโรงเรียนและชุมชน

1.3.3 และจากการที่ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เข้ามารับผิดชอบเป็นทีมผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยนี้แทน ดร.อุทัย ดุลยเกษม และมูลนิธิสตรี้-สตรี้-สตรี้ ได้เห็นว่า องค์ความรู้ของการวิจัยด้านการศึกษา กับชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ องค์ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน ซึ่งองค์ความรู้นี้อาจได้มาด้วยการศึกษาวิจัยในลักษณะต่าง ๆ นับตั้งแต่การศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์และกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน รวมถึงการวิจัยปฏิบัติการในรูปการพัฒนากิจกรรมหรืองานบางอย่างขึ้น อันเป็นความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และต่อการหามาตรการส่งเสริมให้โรงเรียนดำเนินบทบาทในการพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น สำหรับปัจจัยที่เอื้อต่อความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนนั้น อาจใช้เป็นกรอบความคิดเบื้องต้น เพื่อกำหนดประเด็นการศึกษาวิจัย การเก็บข้อมูลตลอดจนการวิเคราะห์ข้อมูล ปัจจัยดังกล่าว ได้แก่

- 1) โอกาสและแหล่งพบปะแลกเปลี่ยนเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนการรวมกลุ่มกันอย่างเป็นทางการในชุมชน
- 2) การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการเรียนรู้และตัดสินใจที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาของชุมชน
- 3) ภาวะผู้นำในชุมชน
- 4) ระบบความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน
- 5) รูปแบบและกิจกรรมที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
- 6) ความสามัคคีและความร่วมมือระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ในชุมชน

ทีมประสานงานชุดโครงการวิจัยยังกล่าวว่า ภายใต้กรอบความคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนดังกล่าว ทีมผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยกล่าวว่า อาจจำแนกงานวิจัยด้านการศึกษากับชุมชนออกได้เป็น 3 ลักษณะที่มีความเกี่ยวพันกัน ดังนี้การวิจัยเชิงประเมินสถานการณ์ (R1) ได้แก่ งานวิจัยระยะเริ่มต้นก่อนเริ่มงานพัฒนา เป็นงานวิจัยที่เน้นแนวการสำรวจสภาพชุมชน การวิเคราะห์สถานการณ์และการประเมินความต้องการในชุมชนก่อนที่จะทำการสังเคราะห์ประเด็นพัฒนาและวางโครงการพัฒนาระดับปฏิบัติเฉพาะแต่ละท้องถิ่นต่อไป

1) การวิจัยเชิงพัฒนาขั้นต้น (R2) ได้แก่งานวิจัยที่ดำเนินควบคู่ไปหลังจากที่ได้มีการริเริ่มโครงการพัฒนาในชุมชนขึ้นแล้ว ซึ่งเน้นการศึกษาความเป็นไปได้ในกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในงานพัฒนานั้น ๆ

2) การวิจัยเชิงพัฒนาระยะต่อเนื่อง (R3) ได้แก่ งานวิจัยที่เกิดขึ้นหลังจากที่ได้มีงานพัฒนาผ่านพ้นไปแล้วระยะหนึ่ง ถึงระดับที่หวังผลงานพัฒนาในระดับปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม (D2) ซึ่งค่อนข้างจะเน้นหนักงานวิจัยเจาะลึกถึงกระบวนการทำงาน ซึ่งต้องอาศัยลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research = PAR) รวมทั้งการวิจัยในแนวคิดตามประเมินผล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงงานในภาคปฏิบัติในโครงการพัฒนานั้น ๆ ต่อไป⁵

จากความสำคัญของการศึกษากับชุมชน ความเป็นมาของโครงการวิจัย และผลจากการศึกษาเบื้องต้น/การสำรวจวรรณกรรม ที่บ่งชี้ถึงความสำคัญของการวิจัยที่เสนอโครงการวิจัยและพัฒนานี้ จึงได้เสนอประเด็นหลักที่จะวิจัย คือ

“รูปแบบและแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่โรงเรียนและชุมชนในพื้นที่บริการของโรงเรียน จังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน”

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยมีวัตถุประสงค์สำคัญ เพื่อหารูปแบบและแนวทางในการส่งเสริมสนับสนุนให้สถาบันการศึกษาโดยเฉพาะโรงเรียนได้ทำงานร่วมกับชุมชนที่เป็นที่ตั้งหรือ

⁵ ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ข้อมูลเบื้องต้นชุดโครงการวิจัย เรื่องการศึกษา กับชุมชน. เอกสารอัดสำเนา. หน้า 1-4.

เป็นเขตบริการของโรงเรียน และใช้กระบวนการทำงานร่วมกันนั้นเป็นเครื่องมือทำให้โรงเรียนและชุมชนเข้มแข็งขึ้น

3. ขอบเขตของการวิจัย

3.1 การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

จากความเป็นมาของชุดโครงการวิจัย "ระบบการศึกษากับชุมชน" ที่ทางสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เล็งเห็นความสำคัญของสถาบันราชภัฏที่มีพันธกิจในการเป็นสถาบันอุดมศึกษาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น และตั้งกระจายกันทั่วประเทศถึง 36 แห่ง (ข้อมูลปี พ.ศ. 2541) โดยมีเจตนาให้แต่ละสถาบันราชภัฏเป็นฐานวิจัยและปฏิบัติการในพื้นที่บริการของตนเองในเรื่องดังกล่าว ซึ่งแต่ละสถาบันฯ จะมีพื้นที่ที่เป็นเขตบริการของตนเอง สถาบันละ 2 จังหวัด เช่น จังหวัดบริการของสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ คือ จังหวัดเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน เป็นต้น ซึ่งหากการวิจัยในเรื่องดังกล่าวของแต่ละสถาบันราชภัฏประสบผลสำเร็จเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ก็จะทำให้สามารถครอบคลุมชุมชนได้ทั้ง 76 จังหวัดทั่วประเทศ ดังนั้นโดยหลักเหตุและผลนี้ ชุดโครงการวิจัย “ระบบการศึกษา กับชุมชน” ซึ่งจะทำงานประสานเป็นเครือข่ายกับชุดโครงการวิจัยเกี่ยวกับชุมชนชุดอื่น ๆ โดยมี สกว.เป็นแม่งาน จะสามารถทำให้เกิดฐานการเรียนรู้เรื่องราวของชุมชนอย่างที่สามารถตอบปัญหาการพัฒนาประเทศได้ ชุดโครงการวิจัยนี้จึงควรได้ทำกระจายทั้ง 76 จังหวัด โดยสถาบันราชภัฏใดมีความพร้อมก็น่าจะได้ศึกษาและปฏิบัติการนำร่องก่อน ส่วนสถาบันราชภัฏที่กำลังเตรียมความพร้อมก็น่าจะได้เข้าสู่โครงการในรุ่นต่อ ๆ ไป

และโดยความเป็นจริงที่ระบบการศึกษาที่เป็นที่ยอมรับและกล่าวถึงกันก็มีถึง 3 ระบบ กล่าวคือ เป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-formal Education) และการศึกษาตามอัธยาศัย (In-formal Education) ซึ่งสถาบันอุดมศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างสถาบันราชภัฏ น่าจะได้ให้ความสนใจครอบคลุมการศึกษาทั้ง 3 ระบบดังกล่าว แต่อาจให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับการศึกษาในระบบโรงเรียนที่รัฐหรือสังคมคาดหวัง บทบาทหน้าที่และจัดการศึกษาอย่างเป็นทางการเพื่อให้ระบบการศึกษานี้สามารถช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนได้

ในขณะเดียวกัน ชุมชนที่จะศึกษาก็มีหลายรูปแบบ หลายลักษณะ ทั้งชุมชนดั้งเดิม และชุมชนในรูปแบบใหม่ เช่น จส.100 เป็นต้น และมีหลายระดับ ซึ่งหากจะแบ่งตามขนาดของชุมชนเพื่อให้สอดคล้องกับระดับและขนาดของโรงเรียน เช่น ชุมชนในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ซึ่งหากพิจารณาจากการศึกษาในระบบโรงเรียน จะพบว่า โรงเรียน

ในระดับประถมศึกษาจะมีพื้นที่ที่เป็นเขตบริการของโรงเรียนในระดับหมู่บ้าน อาจเป็น 1 โรงเรียนต่อ 1 หรือ 2 หรือ 3 หมู่บ้าน ส่วนในหมู่บ้านใดที่ยังไม่มีโรงเรียนของการ

ศึกษาในระบบ (โรงเรียน สปจ.) ก็มักจะมีศูนย์การศึกษานอกระบบโรงเรียนหรือ กศน. หรือสถานศึกษาของหน่วยงานอื่น เช่น โรงเรียน ศชด. เข้ามารับผิดชอบดูแลเรื่องการศึกษา ในหมู่บ้านดังกล่าว และหากเป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ซึ่งหมายถึงโรงเรียนมัธยมศึกษาในสังกัดกรมสามัญศึกษา (สำหรับการศึกษาในระบบ) ก็จะดูแลบริการทางการศึกษา สำหรับชุมชนในระดับตำบล อำเภอ หรือจังหวัด เป็นโรงเรียนมัธยมประจำตำบล ประจำ อำเภอ หรือประจำจังหวัด และการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ซึ่งหมายถึง วิทยาลัย มหาวิทยาลัย หรือสถาบัน จะดูแลบริการการศึกษาสำหรับชุมชนในระดับจังหวัด หรือภูมิภาค ซึ่งเป็นแนวความคิดในการจัดการศึกษาของไทยที่ผ่านมา และของสังคมมนุษย์ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นหลัก เพราะเป็นระบบการศึกษาที่สังคมควบคุมและสั่งการได้ง่าย ในขณะที่เดียวกันในพื้นที่ใดที่สังคมยังไม่สามารถจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนเข้าไปดูแลได้ทั่วถึง ก็มักจะจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเข้าไปเสริม ซึ่งการที่ผ่านมานี้ ทำให้ฐานของการเรียนรู้ของชุมชนหรือประชาชนถูกทำให้เหลือเพียง 1 หรือ 2 ฐาน เท่านั้น กล่าวคือ ทำให้ชุมชนคิดไปว่าโรงเรียนเท่านั้นที่จะมีหน้าที่เป็นฐานในการให้ความรู้ และเนื้อหาของสิ่งที่ชุมชนจะเรียนรู้ก็มักมีไข่เรื่องราวโดยตรงของชุมชน แต่เป็นเรื่องราวกลาง ๆ ที่ถูกกำหนดเหมือนกันจากกระทรวงศึกษาธิการ หรือส่วนกลาง ทำให้สิ่งที่ชุมชนหรือคนในชุมชนได้เรียนรู้ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจริงในชุมชนได้ หรือได้แต่ไม่สอดคล้อง

เงื่อนไขที่เป็นสภาพการณ์ดังกล่าวข้างต้น ทำให้เกิดโจทย์ของปัญหาในการพัฒนาชุมชนหรือการพัฒนาประเทศว่า ระบบการศึกษาเท่าที่เป็นอยู่นั้น จะสามารถปรับเปลี่ยนตนเองให้เป็นปัจจัยสำคัญในการรื้อฟื้น หรือเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้หรือไม่เพียงใด หากได้จะด้วยเงื่อนไขหรือปัจจัยใด ซึ่งมีผลทำให้การเลือกชุมชนที่จะทำการศึกษาในโครงการวิจัยนี้ สามารถเลือกได้ 2 ลักษณะคือ

3.1.1 เลือกชุมชนที่จะศึกษาใดก็ได้โดยไม่สนใจว่า โรงเรียนในชุมชนนั้นจะมีเงื่อนไขหรือปัจจัยที่จะเอื้อหรือส่งเสริมต่อความเข้มแข็งของชุมชนหรือไม่ ซึ่งจะมีหรือไม่

ก็จะทำการศึกษาให้รู้และลงมือพัฒนาไปภายใต้เงื่อนไข ปัจจัยเท่าที่มีอยู่ เป็นอยู่ แล้วดูผลที่จะออกมา

3.1.2 เลือกชุมชนที่จะศึกษาโดยมีเหตุผลอื่นในการเลือก เช่น

1) เลือกชุมชนที่มีโรงเรียนที่เป็นตัวแทนของความแตกต่างบางประการของปัจจัย เช่น เลือกศึกษาชุมชนที่ค่อนข้างเข้มแข็งเป็นที่ตั้ง โดยไม่สนใจว่าความเข้มแข็งนั้นมีสาเหตุมาจากโรงเรียนในชุมชนหรือไม่ เลือกศึกษาชุมชนที่ค่อนข้างเข้มแข็งที่โรงเรียนในชุมชนนั้นก็ค่อนข้างเข้มแข็งเช่นเดียวกัน หรือเลือกศึกษาชุมชนโดยเลือกเอาชุมชนที่โรงเรียนค่อนข้างเข้มแข็งเป็นที่ตั้ง โดยไม่สนใจว่าชุมชนจะเข้มแข็งหรือไม่

2) เลือกชุมชนที่มีระบบการศึกษาแตกต่างกัน เช่น เลือกศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชุมชนที่เข้มแข็งและมีระบบการศึกษาในระบบโรงเรียน (มีโรงเรียน สปจ.) กับชุมชนที่เข้มแข็งแต่ไม่มีระบบการศึกษาในระบบโรงเรียน (ไม่มีโรงเรียน สปจ. หรือแม้แต่ของกศน.) แต่ชุมชนมีการจัดการศึกษาของชุมชนที่ดี เช่นเป็นการจัดการศึกษาโดยระบบครอบครัว ศาสนา หรือสถาบันสังคมของชุมชน เป็นต้น

3) เลือกศึกษาชุมชนและโรงเรียนในหลายระดับ เช่น ระดับหมู่บ้าน - โรงเรียนประถม, ระดับตำบล - อำเภอ - จังหวัด - โรงเรียนระดับมัธยม เป็นต้น มีลักษณะของพื้นที่และประชากรแตกต่างไปจากสถาบันราชภัฏในภูมิภาคอื่น เช่น ชุมชนส่วนหนึ่งเป็นชุมชนบนดอย (ภูเขา) และประชากรส่วนหนึ่งที่อาศัยอยู่ในชนบทอยู่มานานและเริ่มมีบทบาทสำคัญมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรม นั่นคือ ชาวเขาซึ่งมีหลายเผ่าและต่างก็มีภูมิปัญญาเฉพาะกลุ่มบางอย่างที่โดดเด่น ยกตัวอย่างเช่น ปาเกญอ (กะเหรี่ยง) ที่วัดจันทร์ อ.แม่แจ่ม ดูแลปกป้อง รักษาป่าสน (ป่าชุมชน) ของตนเองจนเป็นที่ยอมรับ เป็นต้น ในขณะที่ชุมชนบนพื้นที่ราบที่เป็นชาวเมือง (คนเมือง) หลายชุมชนที่เข้มแข็ง เช่น ชุมชนบ้านหนองควาย อ.หางดง ที่ลุกขึ้นมาต่อต้านการสร้างโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากขยะ เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่น่าจะอยู่ในความสนใจที่จะเลือกเป็นชุมชนที่จะศึกษาว่าเกี่ยวข้องกับระบบการศึกษาหรือไม่ พอ ๆ กับชุมชนที่ไม่มีเงื่อนไขหรือปัจจัยอะไรพิเศษดังเช่นกล่าวแล้วข้างต้นทำให้โครงการวิจัยฯ นี้ ต้องเลือกกลุ่มตัวอย่างที่จะทำการศึกษาแบบเจาะจง โดยกำหนดหลักเกณฑ์ที่เป็นคุณลักษณะของชุมชนที่จะศึกษา ดังนี้

- ชุมชนที่จะศึกษาควรมีทั้งชุมชนที่อยู่บนดอย เป็นชาวเขา และชุมชนที่อยู่บนพื้นราบ เป็นชาวเมืองเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน
- ควรเลือกชุมชนที่อยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อให้เป็นชุมชนนำร่องใน 2 จังหวัดได้ และสอดคล้องกับพันธกิจของสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ที่ไม่ทอดทิ้งจังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง
- ชุมชนที่เลือกนั้น ควรมีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม เป็นศูนย์ในการประสานเครือข่ายชุมชนอื่น ๆ ในอนาคตได้อย่างน้อยก็สะดวกในการเดินทางพบปะ แลกเปลี่ยน เรียนรู้ พุดคุย คุยงานระหว่างชุมชน
- ในจำนวนชุมชนที่เลือกนั้น ควรมีทั้งชุมชนที่เข้มแข็งในระดับหนึ่ง กับชุมชนทั่ว ๆ ไป
- เป็นชุมชนที่มีโรงเรียนตามระบบการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนอาจสังกัด สปจ. กสน. ตชด. อื่น ๆ

ซึ่งทำให้โครงการวิจัยฯ เลือกชุมชนที่จะศึกษานำร่อง 6 ชุมชน ดังนี้

ข้อมูลสรุปของชุมชนที่จะศึกษาตามหลักเกณฑ์เบื้องต้นในการเลือกพื้นที่ได้ดังนี้

ชุมชน	จังหวัด เชียงใหม่/ แม่ฮ่องสอน	ลักษณะพื้นที่ คอย/พื้นราบ	ประชากร ชาวเขา/ คน เมือง	ความเหมาะสมทางภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรมในการเป็นพื้นที่นำร่อง	ลักษณะเด่นของชุมชน
1.บ้านสันผักหวาน ด.สันผักหวาน	อ.หางดง จ.เชียงใหม่	พื้นราบ	คนเมือง	เป็นศูนย์กลางชุมชนใน พื้นราบ ตอนกลางของ จ.เชียงใหม่ได้ ทั้งหมด	1. เป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท 2. องค์กรชุมชนเข้มแข็ง, มีการรวมกลุ่ม
2.บ้านแม่ค้อ ด.แม่ค้อ	อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่	พื้นราบ	คนเมือง	เป็นศูนย์กลางของพื้นที่ทางทิศ ตะวันออกของ จ. เชียงใหม่	1. เป็นชุมชนชนบท 2. มีการบริหารจัดการโรงเรียนที่เข้มแข็ง
3.บ้านวัดจันทร์ ด.บ้านจันทร์	อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่	ภูเขาสูง	กะเหรี่ยงนับ ถือพุทธ & ศี	เป็นศูนย์กลางพื้นที่ทางทิศตะวัน ตกของ จ.เชียงใหม่และ เขตชายแดนของ จ.แม่ฮ่องสอน	1. เป็นชุมชนชนบท 2. เป็นสังคมปิด ติดต่อกับภายนอกลำบาก 3. มีวิถีภายนอก เช่น องค์กรพัฒนาต่าง ๆ เข้าไปเกี่ยวข้อง 4. มีภูมิปัญญาชนเผ่าในการจัดการป่า ชุมชน
4. บ้านใหม่หมอกจ๋าม ด.ท่าตอน	อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่	ที่ราบเชิงเขา	มีหลายเชื้อ ชาติหลายเผ่า พันธุ์อาทิ ไทย ลื้อ ไทยจีน ไทยเขมร ไทยใหญ่ คน เมือง	เป็นศูนย์กลางของพื้นที่ทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือของ อ. แม่อาว จ.เชียงใหม่และติด อ. แม่จัน จ.เชียงราย ซึ่งเป็น หมู่บ้านชายแดนทิศตะวันตก- เฉียงเหนือของไทย ดิศสารณ- รัฐเมียนมาร์	1. การผสมผสานทางเผ่าพันธุ์และ วัฒนธรรม 2. การบริหารจัดการค่อนข้างเข้มแข็งใน โรงเรียน 3. กลุ่มผู้นำชุมชนค่อนข้างเข้มแข็ง
5.บ้านหมอกจำแป่ ด.หมอกจำแป่	อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน	ที่ราบระหว่าง ภูเขา	ไทยใหญ่	เป็นศูนย์กลางของพื้นที่ทิศ ตะวันตกเฉียงใต้ของ จ.แม่ฮ่องสอน	1. ประชากรเคร่งครัดศาสนาโดยเฉพาะ กลุ่มผู้สูงอายุ 2. มีงานหัตถกรรมท้องถิ่นแบบไทยใหญ่ ที่ขึ้นชื่อคืองานจักสาน การทำขนม แบบไทยใหญ่ 3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบชาวไดโนศึกษา 4. เป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท 5. ประสบผลสำเร็จในการที่โรงเรียนช่วย จัดการศึกษาให้แก่ชุมชนในระดับสูง
6.บ้านพะมอลอ ด.บ้านกาศ	อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน	ที่ราบระหว่าง ภูเขา	กะเหรี่ยง (สกอรี)	เป็นศูนย์กลางของ อ.แม่สะเรียง ซึ่งเป็นพื้นที่อีก ส่วนหนึ่งของ จ.แม่ฮ่องสอนได้	1. ประชากรส่วนใหญ่ไม่ได้รับการศึกษา 2. เป็นชุมชนแบบชนบทและสังคมแบบ ปิด 3. วิถีชีวิตผูกพันอยู่กับวัฒนธรรมดั้งเดิม ของชนเผ่า 4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องหัตถกรรมทอ ผ้าสืบทอดกันมาช้านาน

3.2 ตัวแปรที่จะศึกษา

เนื่องจากทั้งโรงเรียนและชุมชน ต่างก็เป็นตัวแปรที่จะเสริมสร้างหรือขัดขวางต่อความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน ภายใต้กรอบเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมภายในสังคม เช่น นโยบายรัฐ เป็นต้น การที่จะกำหนดโครงการพัฒนาจากความเป็นไปได้ของตัวแปรที่เป็นปัจจัยเสริมในการใช้กิจกรรมในการทำงานร่วมกัน เพื่อพัฒนาซึ่งกันและกันของโรงเรียนและชุมชนดังกล่าวข้างต้น โครงการวิจัยฯ จึงจำเป็นต้องมองบริบทของโรงเรียนและชุมชนที่จะศึกษาให้รอบด้าน (Holistic) ซึ่งทำให้ตัวแปรที่เกี่ยวข้องที่จะส่งผลกระทบต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของโครงการพัฒนาที่จะศึกษาจะต้องรอบด้านตามไปด้วย และการได้ทราบถึงข้อเท็จจริงของตัวแปรเหล่านั้น ก็เป็นเพียงข้อเท็จจริงที่แสดงออกหรือปรากฏให้เห็นเท่านั้น การที่จะทำความเข้าใจถึงเหตุผลของการแสดงออกของข้อเท็จจริงเหล่านั้น จำเป็นที่จะต้องอาศัยข้อเท็จจริงที่ซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลัง ทำให้โครงการวิจัยฯ นี้ต้องอาศัยทีมนักวิจัยชาวบ้าน (ครู คนในหมู่บ้าน และนักพัฒนาที่เกี่ยวข้อง) ที่พร้อมและเต็มใจจะทำงานเคียงคู่กันไปกับทีมนักวิจัยภายนอก (อาจารย์สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ นักวิชาการ และนักพัฒนา) แม้ตัวแปรที่ควรจะศึกษาจะต้องกำหนดหรือมองให้รอบด้าน และต้องสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความคิดเห็นของทีมนักวิจัยชาวบ้านก็ตาม เราก็น่าที่จะกำหนดตัวแปรที่ควรศึกษาเป็นเบื้องต้น เพื่อเป็นแนวทางในการเริ่มงาน โดยอาจแบ่งตัวแปรที่จะศึกษาเป็น 3 ด้านใหญ่ ๆ ดังนี้คือ

3.2.1 ตัวแปรที่เป็นปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน ได้แก่

- 1) โครงสร้างทางสังคมและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน
- 2) ระบบเศรษฐกิจของชุมชน
- 3) ค่านิยมหลัก ๆ ของชุมชน
- 4) กลุ่มผู้นำ
- 5) กลไกที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสาร
- 6) ภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
- 7) ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียนและภาคีต่าง ๆ
- 8) สิ่งที่ชุมชนคาดหวังจากโรงเรียน และภายนอก
- 9) ปัญหาและความต้องการของชุมชน

3.2.2 ตัวแปรที่เป็นปัจจัย เงื่อนไขและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในโรงเรียน ได้แก่

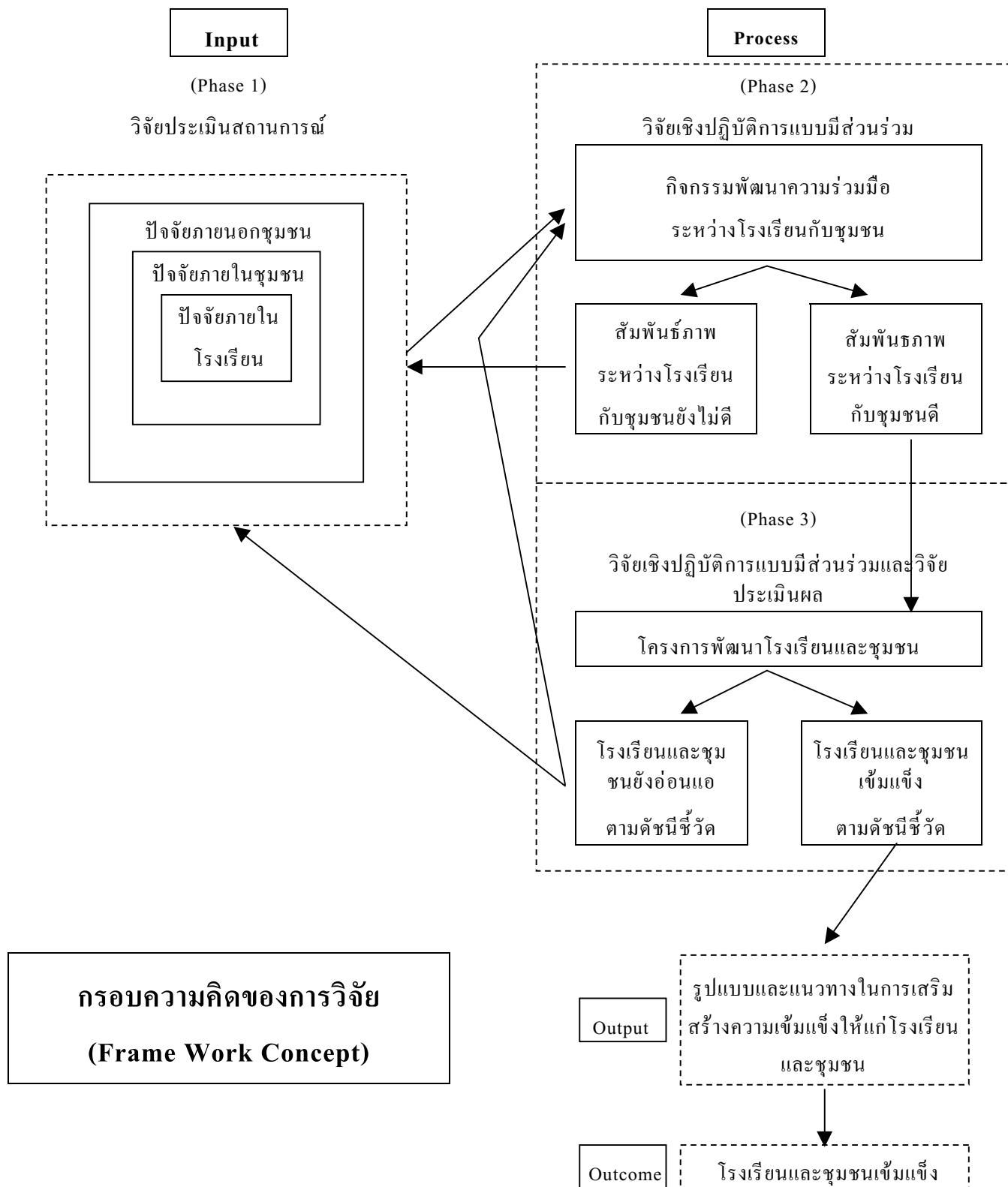
- 1) ปรัชญาการศึกษาและเป้าหมายการศึกษาของโรงเรียน
- 2) หลักสูตรการศึกษา เนื้อหาการเรียนการสอน กระบวนการและกิจกรรมการเรียนการสอน
- 3) โครงสร้างของระบบบริหารจัดการศึกษาของโรงเรียน
- 4) บทบาทหน้าที่ของโรงเรียนที่มีต่อชุมชน
- 5) ระบบความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
- 6) โครงสร้างทางสังคมภายในโรงเรียน
- 7) บทบาททางสังคมของครูที่มีต่อผู้ปกครองและชุมชน
- 8) สิ่งที่โรงเรียนคาดหวังจากชุมชนและภาคีต่าง ๆ
- 9) ปัญหาและความต้องการของโรงเรียน

3.2.3 ตัวแปรที่เป็นปัจจัย เงื่อนไขและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายนอกชุมชน ได้แก่

- 1) นโยบายรัฐ การนำนโยบายลงสู่การปฏิบัติ และการพัฒนาโดยระบบราชการและองค์กรพัฒนาเอกชน
- 2) ปัจจัยดึงดูดและหรือปัจจัยผลักดันให้คนเข้าสู่และหรือออกจากชุมชน
- 3) กลไกตลาดและอำนาจของรัฐ
- 4) อิทธิพลของสื่อมวลชน

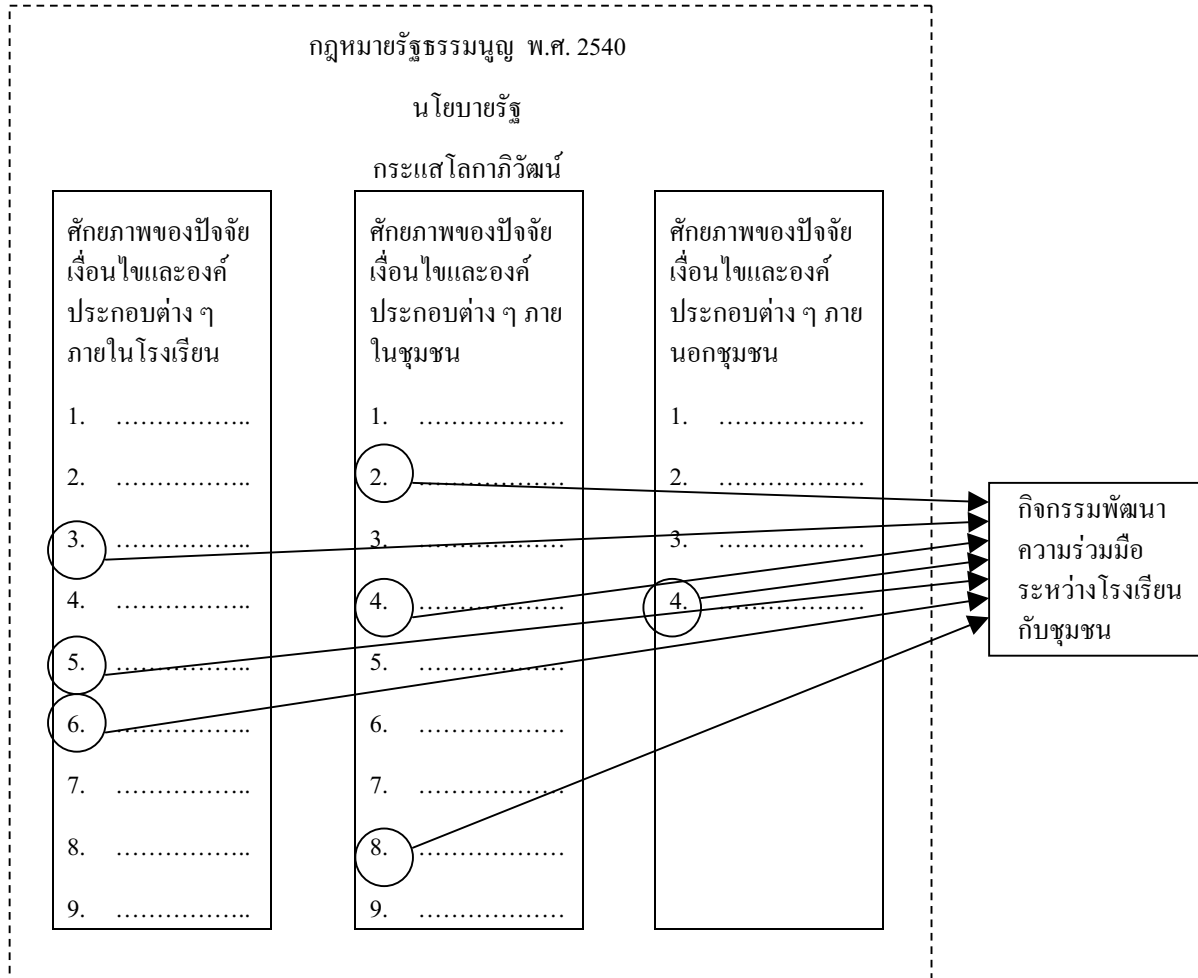
3.3 กรอบความคิดของการวิจัย (Frame Work Concept)

กรอบความคิดของการวิจัยใน Phase 1 เพื่อกำหนดกิจกรรมพัฒนาความร่วมมือระหว่าง โรงเรียนกับชุมชน

ตัวอย่างกรอบความคิดในการประเมินศักยภาพของปัจจัยฯ ทั้ง 3 ด้าน ภายใต้อาณาเขต
ลุ่มทางสังคม เพื่อกำหนดกิจกรรมพัฒนาความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เช่น

ปัจจัยภายในโรงเรียน	- มีครูสอนภาษาอังกฤษ, ผู้บริหารโรงเรียนสนับสนุน ฯลฯ
ปัจจัยภายในชุมชน	- อาชีพเสริมคือการทอผ้า พุดคุยซื้อขายผ้ากับชาวต่างชาติ
ไม่รู้เรื่อง ฯ
ปัจจัยภายนอก	- มีนักทัศนารชาวต่างชาติมาเที่ยวประจำ
กิจกรรมพัฒนาความร่วมมือ	- โรงเรียนสอนภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารให้กลุ่มแม่บ้านและ
ผู้สนใจ

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

อภิธาน 4 ของ PAR

“อึดตบั้งปัญญา” (FALLACY OF EMPTY VESSEL)

ปิดกั้นตนเองจากความรู้ที่พึงได้จากผู้อื่น

“แคปซูลอัมมมอ” (FALLACY OF SEPARATED CAPSULE)

มองสิ่งต่าง ๆ แบบแยกส่วน ขาดการมองเป็นองค์รวม

“สร้างกรอบ ครองทั้งแผ่นดิน” (FALLACY OF SINGLE PYRAMID)

ยึดมั่นถือมั่นว่ามีรูปแบบวิธีการพัฒนาที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ทุกที่
ลืมนองบริบทเฉพาะของแต่ละชุมชน

“เห็นทางเรืองูติดใจไร้สัมผัสภาพ”

(FALLACY OF INTERCHANGEABLE FACES)

ลืมนึกถึงการสร้างสัมผัสภาพที่ดีกับชุมชน ลืมนึกถึงการสะสมความไว้วางใจ
เหมาเอาเองว่าคนในชุมชนจะยอมรับตน

คัดลอกจาก การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

: ข้อคิด แนวทาง และประสบการณ์ของ

ผ.ศ. ดร.อลิศรา ชูชาติ

เนื่องด้วยโครงการวิจัยและพัฒนารูปแบบ และแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่โรงเรียนและชุมชนในพื้นที่เขตบริการของโรงเรียนฯ นี้ เป็นโครงการหนึ่งในชุดโครงการวิจัยเรื่องระบบการศึกษากับชุมชนที่ริเริ่มขึ้นโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ซึ่งในชุดโครงการวิจัยดังกล่าวมีเจตนาที่จะใช้กลไกและองค์ความรู้ด้านการวิจัย ส่งเสริมให้โรงเรียนและสถานศึกษาในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศ มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การปกครองตนเอง ตลอดจนการดูแลสุขภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ องค์ความรู้ของการวิจัยด้านระบบการศึกษา กับชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ องค์ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยที่เอื้อต่อการทำงานระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งองค์ความรู้เช่นนี้จะเป็ประโยชน์ทั้งต่อการหาแนวทางปรับปรุงบทบาทของโรงเรียนกับชุมชน และต่อการหามาตรการส่งเสริมให้โรงเรียนดำเนินบทบาทในการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น⁶

แต่โดยเหตุที่ทั้งโรงเรียนและชุมชนล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยที่จะเสริมสร้างและ/หรือขัดขวางต่อความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน การที่จะประเมินดูความเป็นไปได้ของปัจจัยหรือเงื่อนไขของชุมชน เพื่อให้โรงเรียนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการใช้กิจกรรมเพื่อพัฒนาหรือปรับเปลี่ยนปัจจัยและเงื่อนไขต่าง ๆ ของชุมชนเหล่านั้น เพื่อทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งจึงย่อมเป็นไปได้ยาก ทั้งนี้ เพราะในสถานการณ์ของความเป็นจริงที่เรามักจะพบว่าโรงเรียนก็ตกอยู่ในสภาพที่ไม่แตกต่างจากสภาพของชุมชนมากนัก กล่าวคือ โรงเรียนก็ตกอยู่ในสภาพอ่อนแอด้วยเช่นกัน ประกอบกับภายในโรงเรียนเองก็มีปัจจัยและเงื่อนไขหลายประการที่อาจเป็นปัจจัยสนับสนุนหรือขัดขวางต่อความเข้มแข็งของโรงเรียนเอง ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงจำเ็นที่จะต้องศึกษา ค้นหา สร้างความเข้าใจ และประเมินศักยภาพของโรงเรียนไปพร้อม ๆ กับการศึกษาค้นหา สร้างความเข้าใจและประเมินศักยภาพของชุมชน

อีกทั้งปัจจัยและเงื่อนไขต่าง ๆ ภายนอกชุมชน เช่น นโยบายรัฐ กลไกตลาด อำนาจอธิกรณ อิทธิพลของสื่อมวลชน เป็นต้น ก็ล้วนแต่มีอิทธิพลกระทบต่อวิสัยทัศน์และการตัดสินใจของทั้งโรงเรียนและชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ฉะนั้น ในการที่จะเริ่มดำเนินงานพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่โรงเรียนและชุมชน จึงควรเริ่มด้วยการประเมินในสิ่งที่โรงเรียนและชุมชนมีอยู่หรือเป็นอยู่ภายใต้กรอบโครงสร้าง หรือเงื่อนไขของปัจจัยภายนอกกว่าเป็นอย่างไร

⁶ ออมวิทย์ นาคทรรพ, “แนวทางการพัฒนาประเด็นวิจัย ชุดโครงการการศึกษากับชุมชน”, การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม-ข้อคิด แนวทางและประสบการณ์ของ ผศ.ดร.อลิศรา ชูชาติ, ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541, หน้า 21.

สำหรับแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้ ได้แก่ แนวคิดในเรื่องต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ (Model)
2. แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน
3. แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ ระหว่างระบบการศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน

1. แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยและพัฒนารูปแบบ (Model)

1.1 ความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบ

คำว่า รูปแบบ หรือ Model เป็นคำที่ใช้เพื่อสื่อความหมายหลายอย่าง โดยทั่วไปจะหมายถึงสิ่งหรือวิธีดำเนินงานที่เป็นต้นแบบอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น แบบจำลองสิ่งก่อสร้าง รูปแบบในการพัฒนาชุมชนเพื่อคุณภาพชีวิต ตามพจนานุกรม Contemporary English ของ Longman⁷ ให้ความหมายไว้ ซึ่งสามารถสรุปได้ 3 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ (1) Model หมายถึง แบบจำลอง ซึ่งเป็นสิ่งที่ย่อส่วนของของจริง เช่น แบบจำลองของเรือดำน้ำ (2) Model หมายถึง คนหรือสิ่งของที่สามารถนำมาใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินงานได้ เช่น ครูต้นแบบ นักเดินแบบหรือแม่แบบในการวาดภาพศิลป์ (3) Model หมายถึง แบบหรือรุ่นของผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น เครื่องคอมพิวเตอร์รุ่น 864 X เป็นต้น

สไตน์เนอร์⁸ ได้กล่าวถึงความหมายว่า รูปแบบ คือ สิ่งของสิ่งหนึ่งที่คล้ายคลึงกับสิ่งของอีกสิ่งหนึ่ง และได้จำแนกความหมายโดยเฉพาะของโมเดลเป็น 2 ลักษณะ คือ

1) โมเดลเชิงกายภาพ (Physical Models) แบ่งออกเป็นดังนี้

– โมเดลของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Model of) โมเดลหรือแบบจำลองที่ออกแบบมาจากของจริง เช่น แบบจำลองเครื่องบินเอฟ 16 ลำเล็ก ๆ ที่สร้างโมเดลจำลองมาจากเครื่องบินเอฟ 16 จริง ๆ

⁷ Longman อ้างถึงในเกียรติกำจร กุศล, โครงการเสนอวิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต เรื่องการพัฒนารูปแบบความเป็นผู้นำของคณบดี มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาล, เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. เอกสารถ่ายสำเนา, 2541. หน้า 14.

⁸ สไตน์เนอร์ อ้างถึงใน เกียรติกำจร กุศล, เพิ่งอ้าง, หน้า 14.

- โมเดลเพื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Model for) เป็นโมเดลหรือแบบจำลองที่สร้าง ออกแบบไว้เพื่อใช้เป็นต้นแบบของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น เราต้องสร้างแบบจำลองเครื่องบินเอฟ 16 ขึ้นมาก่อนเพื่อจะได้นำไปเป็นต้นแบบผลิตเครื่องบินเอฟ 16 จริง

2) โมเดลเชิงแนวความคิด (Conceptual Models) แบ่งออกเป็น ดังนี้

- โมเดลเชิงแนวความคิดของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Conceptual Model-of) คือ โมเดลหรือแบบจำลองที่สร้างขึ้น โดยจำลองมาจากทฤษฎีที่มีอยู่แล้ว
- โมเดลเชิงแนวความคิดเพื่อสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Conceptual Model-for) คือ โมเดลหรือแบบจำลองที่สร้างขึ้นเพื่อใช้อธิบายทฤษฎี

โมเดลกับทฤษฎี (Models and Theories)

โมเดลกับทฤษฎีไม่ใช่สิ่งเดียวกัน แต่มีความสัมพันธ์กันใน 2 ลักษณะ คือ

1. **โมเดลเชิงทฤษฎี (Theoretical Model)** คือ รูปแบบหรือโมเดลที่สร้างขึ้นจากประสบการณ์ งานวิจัย หรือทฤษฎีที่มีอยู่แล้ว เพื่อหาข้อสรุปที่ใช้อธิบาย ทำนายหรือควบคุมปรากฏการณ์ของเรื่องที่ศึกษา เมื่อทดสอบโมเดลกับข้อมูลที่เก็บรวบรวมไว้แล้ว ถ้ามีความสอดคล้องกัน โมเดลนั้นก็มีความน่าเชื่อถือ อันอาจนำไปสู่การสร้างทฤษฎีในเรื่องนั้น ๆ ต่อไป ดังนั้น การสร้างโมเดลเชิงทฤษฎีจึงอาจเป็นเพียงขั้นตอนหนึ่งของการสร้างทฤษฎีใหม่ ๆ เท่านั้น
2. **ทฤษฎีเชิงปฏิบัติ (Practical Model)** คือ รูปแบบหรือโมเดลที่สร้างขึ้นจากทฤษฎีที่มีอยู่แล้ว เพื่อให้เข้าใจทฤษฎีนั้นง่ายขึ้น หรือเพื่อนำไปใช้อธิบาย ทำนายหรือควบคุมปรากฏการณ์ที่ศึกษา ดังนั้น โมเดลจึงเป็นเพียงแบบจำลองอย่างหนึ่งที่ได้จากการถ่ายทอดจากทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติ

จากความหมายดังกล่าว พอจะสรุปได้ว่า รูปแบบ มี 2 ลักษณะ คือ รูปแบบที่เป็นจำลองของสิ่งที่เป็นรูปธรรมและรูปแบบที่เป็นแบบจำลองของสิ่งที่เป็นนามธรรม ซึ่งสอดคล้องกับความหมายที่ Tosi และ Carroll⁹ กล่าวถึงเอาไว้ว่า รูปแบบ เป็นนามธรรมของของจริงหรือสภาพการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งอาจจะมีรูปแบบอย่างง่าย ๆ ไปจนกระทั่งถึงรูปแบบที่มีความสลับซับซ้อนมาก ๆ และมีทั้งรูปแบบเชิงกายภาพ (Physical model)

⁹ Tosi และ Carroll อ้างถึงในเกียรติกำจร กุศล, เพิ่งอ้าง, หน้า 15.

ที่เป็นแบบจำลองของวัตถุ เช่น แบบจำลองหอดูดาวแห่งชาติ แบบจำลองเครื่องบินขับไล่เอฟ 16 เป็นต้น และรูปแบบเชิงคุณลักษณะ (Qualitative Model) ที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ด้วยภาษาหรือสัญลักษณ์ เช่น รูปแบบเชิงระบบและสถานการณ์ (a system & contingency model) สำหรับรูปแบบที่กำลังศึกษาและจะพัฒนาในการวิจัยครั้งนี้จะอยู่ในกลุ่มรูปแบบประเภทหลัง คือ รูปแบบเชิงคุณลักษณะ ซึ่งเป็นรูปแบบโดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงคำนี้ในวงวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์

รูปแบบในทางสังคมศาสตร์ มักหมายถึง เป็นชุดของข้อความเชิงนามธรรมเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เราสนใจ เพื่อใช้ในการนิยามคุณลักษณะ หรือบรรยายคุณสมบัตินั้น ๆ ให้เกิดความเข้าใจง่าย ดังนั้น รูปแบบจึงไม่ใช่การบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์อย่างละเอียดทุกแง่ทุกมุม เพราะการทำเช่นนี้จะทำให้รูปแบบมีความซับซ้อนและยุ่งยากเกินไปในการที่จะทำความเข้าใจ ซึ่งจะทำให้คุณค่าของรูปแบบนั้นด้อยลงไป โมเดลที่ใช้ศึกษาค้นคว้าปรากฏการณ์ทางสังคม ควรมีคุณสมบัติ 2 ประการที่สำคัญ คือ มีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของปรากฏการณ์ที่ศึกษาและสามารถนำไปใช้หาข้อสรุปเพื่ออธิบายทำนาย หรือควบคุมปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง ส่วนการที่จะระบุว่ามีรูปแบบหนึ่ง ๆ จะต้องมียุทธศาสตร์อย่างน้อยเพียงใดจึงจะเหมาะสมและรูปแบบนั้น ๆ ควรมีองค์ประกอบอะไรบ้าง ไม่ได้มีข้อกำหนดเป็นการตายตัว ทั้งนี้ก็แล้วแต่ปรากฏการณ์แต่ละอย่างและวัตถุประสงค์ของผู้สร้างรูปแบบที่ต้องการอธิบายปรากฏการณ์นั้น ๆ ได้อย่างไร

โดยสรุปแล้ว รูปแบบ หมายถึง แบบจำลองอย่างง่ายหรือย่อส่วนของจริง หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เสนอรูปแบบได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นมา เพื่อแสดงหรืออธิบายถึงปรากฏการณ์ให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น หรืออาจจะใช้ประโยชน์ในการทำนายปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้น ตลอดจนอาจใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งได้ต่อไป

1.2 ประเภทของรูปแบบ

ประเภทของรูปแบบทางการศึกษาและสังคมศาสตร์สามารถแบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ

โมเดลเชิงเทียบเคียง (Analogue Model) เป็นรูปแบบที่ใช้ในการเปรียบเทียบอุปมาอุปมัยกับปรากฏการณ์ที่เป็นรูปธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม ลักษณะเป็นโมเดลเชิงกายภาพ ส่วนใหญ่ใช้ทางด้านวิทยาศาสตร์ เช่น รูปแบบ

ที่ใช้ในการทำนายจำนวนนักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบโรงเรียน ซึ่งอนุมานแนวคิดมาจากการเปิดน้ำเข้าและปล่อยน้ำออกจากถัง นักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบโรงเรียนเปรียบเทียบกับน้ำที่ไหลเข้าไปในถัง ส่วนนักเรียนที่ออกจากกระบบโรงเรียนเปรียบเทียบกับน้ำที่เปิดออกจากถัง ดังนั้นนักเรียนที่คงอยู่ในระบบจึงเท่ากับจำนวนนักเรียนที่เข้าสู่ระบบลบด้วยจำนวนนักเรียนที่ออกจากกระบบ เป็นต้น

โมเดลเชิงข้อความ (Semantic Model) ลักษณะสำคัญของโมเดลประเภทนี้ คือ การแสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในโมเดลในรูปของข้อความ ใช้ภาษาที่เป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิ หรือรูปภาพ เพื่อให้เห็นถึงโครงสร้างทางความคิด องค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของปรากฏการณ์นั้น ๆ เป็นอย่างดี

โมเดลเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) ได้เริ่มนำมาใช้ในทางการศึกษาในช่วงต้นของทศวรรษที่ 1960 ในช่วงแรกนำมาใช้ในการวัดผลการศึกษา ต่อมาจึงขยายไปใช้กับการวิจัยการศึกษาในสาขาวิชาต่าง ๆ ปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะนำไปใช้ทางด้านพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์มากขึ้น โมเดลชนิดนี้ใช้สมการทางคณิตศาสตร์เป็นสื่อในการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ รูปแบบประเภทนี้นิยมใช้กันทั้งในสาขาจิตวิทยาและศึกษาศาสตร์ รวมทั้งการบริหารการศึกษาด้วย

โมเดลเชิงสาเหตุ (Causal Model) เป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากเทคนิคที่เรียกว่า Path Analysis (การวิเคราะห์เส้นทาง) เป็นวิธีวัดความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่สามารถบอกได้ว่า ตัวแปรอิสระตัวใดบ้างที่มีผลกระทบทางตรงและมีผลกระทบทางอ้อมต่อตัวแปรตามที่น่าสนใจศึกษา ทั้งขนาดและทิศทางที่มีผลกระทบ ร่วมกับหลักการสร้าง Semantic Model โดยการนำเอาตัวแปรต่าง ๆ มาสัมพันธ์เชิงเหตุและผลที่เกิดขึ้น

จากลักษณะการแบ่งประเภทของรูปแบบของนักวิชาการที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า การแบ่งประเภทของรูปแบบ สามารถบ่งบอกให้ทราบถึงลักษณะการเขียนรูปแบบว่ามีลักษณะอย่างไรบ้าง และในอีกลักษณะหนึ่งคือ เป็นการใช้นิยามแนวคิดพื้นฐานในการเสนอรูปแบบเพื่อบรรยาย หรืออธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ให้มีความกระจ่างยิ่งขึ้น สำหรับการกำหนดรูปแบบว่าจะประกอบด้วยอะไรบ้าง จำนวนเท่าใด มีโครงสร้างและความสัมพันธ์

กันอย่างไรบ้างนั้นไม่มีการกำหนดไว้ตายตัว ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ที่เรา กำลังศึกษาหรือจะออกแบบแนวคิด ทฤษฎีและหลักการพื้นฐานในการกำหนดรูปแบบแต่ละรูปแบบนั้น ๆ เป็นหลักสำคัญ

1.3 การพัฒนารูปแบบ

หลักการกว้าง ๆ ในการกำกับการสร้างรูปแบบที่ดีควรมีคุณลักษณะ 4 ประการ คือ

1.3.1 รูปแบบ ควรประกอบด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้างของตัวแปรมากกว่าความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงแบบธรรมดา อย่างไรก็ตามความเชื่อมโยงเชิงเส้นตรงแบบธรรมดาโดยทั่วไปนั้นก็มีประโยชน์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาวิจัยในช่วงต้นของการสร้างรูปแบบ

1.3.2 รูปแบบ ควรใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้นจากการใช้รูปแบบได้ สามารถตรวจสอบได้โดยการสังเกตและหาข้อมูลสนับสนุนด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ได้

1.3.3 รูปแบบ ควรจะต้องระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษาดังนั้นรูปแบบนอกจากจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้แล้ว ควรใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ได้ด้วย

1.3.4 รูปแบบ ควรเป็นเครื่องมือในการสร้างมโนทัศน์ใหม่และสามารถสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรในลักษณะใหม่ ซึ่งจะเป็นการขยายองค์ความรู้ในเรื่องที่เรา กำลังศึกษาด้วย

การพัฒนารูปแบบนั้น อาจจะมีขั้นตอนในการดำเนินงานแตกต่างกันไป แต่โดยทั่วไปอาจแบ่งออกเป็นสองตอนใหญ่ ๆ คือ การสร้างรูปแบบ (Construct) และการหาความตรง (Validity) ของรูปแบบ ส่วนรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนว่ามีการดำเนินการอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับลักษณะและกรอบแนวคิดซึ่งเป็นพื้นฐานในการพัฒนารูปแบบนั้น ๆ

การสร้างรูปแบบตามแนวคิดของ เมสัน, อัลเบิร์ต และคีย์เคอรี ได้เสนอขั้นตอนในการสร้างรูปแบบไว้ 5 ขั้นตอน คือ

1. **ขั้นรวบรวมปัญหา (Problem Formulation)** เพื่อให้รู้ว่าอะไรคือสภาพปัญหาที่แท้จริง

2. **ขั้นพัฒนารูปแบบ (Model Construction)** จะดำเนินการภายหลังจากที่ได้รวบรวมปัญหาต่าง ๆ ได้แล้ว ในการสร้างรูปแบบผู้สร้างจะต้องพิจารณาวัตถุประสงค์เบื้องต้นของการสร้างรูปแบบ ควรคำนึงถึงต้นทุน ค่าใช้จ่ายในการสร้าง และเป็นที่น่าสนใจของผู้ใช้ด้วย เพราะถ้ารูปแบบมีค่าใช้จ่ายสูง หรือไม่ดึงดูดความสนใจ มีความสลับซับซ้อนมาก อาจจะไม่ได้รับการสนับสนุนให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ หรือไม่เป็นที่ยอมรับของผู้ใช้ได้ ข้อมูลที่รวบรวมมาเพื่อสร้างรูปแบบ อาจมีข้อบกพร่องได้ในขณะดำเนินการขั้นต่าง ๆ ควรมีการจำกัดความหมายของสภาพการณ์ การสุ่มตัวอย่าง การทำตามหลักวิชาการอย่างเคร่งครัด ควรมีการประเมินค่าความแปรปรวน และควรพิจารณาอย่างระมัดระวังว่าสมควรนำตัวแปรใดบ้างมาไว้ในรูปแบบที่จะสร้าง เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็ต้องพิจารณาว่าครอบคลุมตัวแปรหรือไม่ มีความบกพร่องในตัวแปรใดบ้าง

3. **การทดสอบรูปแบบ (Testing the Model)** เมื่อสร้างรูปแบบแล้วควรมีการทดสอบ โดยจะต้องพิจารณาถึง

3.1 มีความตรงตามสถานการณ์จริง (Valid) รูปแบบที่สร้างขึ้นมากหากมีความใกล้เคียงกับความจริงจะดีมากเพราะจะช่วยให้การตัดสินใจดีขึ้น ไม่ยุ่งยากต่อการนำไปใช้ และควรพิจารณาถึงระดับของความสำเร็จจากการแก้ปัญหาด้วย

3.2 มีการนำไปทดลองใช้เพื่อเปรียบเทียบว่าผลการนำรูปแบบไปใช้ทำให้มีการปรับปรุงคุณภาพในการปฏิบัติงานอย่างไร ในการทดลองใช้มี 2 แบบ คือ ทำการทดลองย้อนหลัง โดยใช้กับข้อมูลในอดีตกับการทดลองใช้ปฏิบัติในปัจจุบัน

4. **การทำให้สำเร็จ (Implementation)** เมื่อผ่านการทดสอบแล้วก็ควรจะสมารถนำไปใช้ให้เกิดความสำเร็จ เพราะไม่มีรูปแบบใดที่จะสำเร็จอย่างสมบูรณ์ได้จนกว่าจะได้รับการยอมรับ ได้รับความสนใจและมีการนำไปใช้

5. **การพัฒนาปรับปรุงรูปแบบให้ทันสมัย (Model Updating)** แม้ว่ารูปแบบที่นำไปใช้ประสบความสำเร็จแล้วก็ตาม ควรจะได้มีการพัฒนา ปรับปรุง ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับเป้าหมายขององค์การ สถานการณ์ที่กระทบทั้งจากสิ่งแวดล้อมภายในสิ่งแวดล้อมภายนอก

โดยสรุปแล้วการวิจัยและพัฒนารูปแบบ (Model) นั้น ไม่มีข้อกำหนดตายตัวแน่นอนว่าต้องทำอะไรบ้าง แต่โดยทั่วไปจะเริ่มต้นจากการศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่จะทำการสร้างรูปแบบให้ชัดเจน จากนั้นจึงค้นหาสมมติฐานและหลักการของรูปแบบที่จะพัฒนา แล้วสร้างรูปแบบตามหลักการที่กำหนดขึ้น และนำรูปแบบที่สร้างขึ้นไปตรวจ

สอบหาคุณภาพของรูปแบบต่อไป ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า ในการพัฒนาแบบมีการดำเนินการเป็นสองขั้นตอนใหญ่ ๆ คือ การสร้างรูปแบบและการหาคุณภาพของรูปแบบนั่นเอง

2. แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชน เป็นประเด็นที่มีการกล่าวถึงกันอย่างมาก และเป็นยุทธศาสตร์สำคัญประการหนึ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ดังกล่าวแล้ว ทำให้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์ปัญญาเพื่อพัฒนาประเทศที่มีความมุ่งมั่นจะใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การยกระดับขีดความสามารถในการพัฒนาประเทศ ได้จัดทุนเพื่อสนับสนุนให้เกิดกระบวนการร่วมคิด ร่วมตั้งโจทย์ ร่วมทำและร่วมตรวจสอบงานวิจัย ในกระบวนการดังกล่าว สกว. ได้ให้การสนับสนุนโครงการพัฒนากลอบความคิดและเครื่องชี้วัดเพื่อการวิจัยเกี่ยวกับระบบการศึกษากับชุมชน โดยใช้ระยะเวลา 3 เดือน (พ.ย. 2539- ก.พ. 2540) โดยมี ดร.อุทัย ดุลยเกษม และมูลนิธิสฤตศรี-สฤตวงศ์¹⁰ เป็นผู้รับผิดชอบ โดยมีเนื้อหาสำคัญในกรอบความคิดนั้น 7 ประเด็น คือ

1. ลักษณะสำคัญของชุมชนที่เข้มแข็งและอ่อนแอ
2. ปัจจัยที่กำหนดความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชน
3. ระบบการศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน
4. ปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้โรงเรียนสามารถทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน
5. กระบวนการเกิดความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
6. เครื่องชี้วัดผลการดำเนินงาน
7. ข้อเสนอแนะในการวิจัย

สำหรับลักษณะสำคัญของชุมชนที่เข้มแข็งและอ่อนแอ นั้น ในกรอบความคิดชุดโครงการวิจัยดังกล่าว ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็งว่า ชุมชนที่เข้มแข็งนั้นยังมีลักษณะที่สำคัญ 4 ประการ คือ

ประการที่ 1 เป็นชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นอย่างแน่นแฟ้น

¹⁰ มูลนิธิสฤตศรี-สฤตวงศ์, อ้างแล้ว, หน้า 1-2

ประการที่ 2 เป็นชุมชนที่มีศักยภาพสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับสูง หรือ แม้จะมีการพึ่งพิงภายนอกชุมชนก็ต้องมีอำนาจในการจัดการ ตัดสินใจและมีส่วนร่วมสูง

ประการที่ 3 เป็นชุมชนที่สามารถควบคุม และจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่

และประการสุดท้าย เป็นชุมชนที่พัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ และสร้างสรรค์ภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่าง ๆ

ส่วนชุมชนที่อ่อนแอ นั้น คือชุมชนที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับลักษณะที่สำคัญ 4 ประการของชุมชนที่เข้มแข็ง ดังกล่าวแล้วข้างต้น

สำหรับปัจจัยและเงื่อนไขที่กำหนดความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชนนั้น ในกรอบความคิดของชุดโครงการวิจัยเรื่องระบบการศึกษากับชุมชนได้กล่าวว่า ความเข้มแข็งของชุมชนนั้น จากการศึกษาสรุปได้ว่า มาจากปัจจัยต่อไปนี้ คือ

1. โครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบ
2. ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง
3. ค่านิยมจากศาสนาธรรม
4. กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต
5. กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ
6. ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้น
7. กลไกที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องตลอดเวลา

ส่วนชุมชนที่อ่อนแอ นั้น มีปัจจัยที่กำหนดความอ่อนแอของชุมชนแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ปัจจัยความเข้มแข็งเดิมที่เปลี่ยนแปลงไปจากผลกระทบต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ปัจจัยต่อไปนี้

1. โครงสร้างทางสังคมแบบแนวตั้ง
2. ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพิง
3. ค่านิยมใหม่ (ตะวันตก)
4. การศึกษาเพื่อรัฐ
5. กลุ่มผู้นำใหม่
6. ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ
7. ระดับการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารที่ลดน้อยลง

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยที่เสริมเข้ามาเพิ่มความอ่อนแอให้แก่ชุมชนทั้งโดยตรงและโดยอ้อมอีก ได้แก่

1. การแผ่ขยายอิทธิพลของสื่อมวลชน
2. การครอบงำการพัฒนาโดยระบบราชการ
3. กลไกตลาดและอำนาจของธุรกิจ
4. การไหลออกของทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน

นอกจากปัจจัยและเงื่อนไขที่กำหนดความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชนดังกล่าวแล้วข้างต้น อเนก นาคะบุตร¹¹ ยังได้ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประเด็น ปัจจัย เงื่อนไขและองค์ประกอบของชุมชนและองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งสรุปได้ว่า จากการสรุปบทเรียนของชุมชนที่มีความเข้มแข็งและสามารถจัดการกับทรัพยากรดิน น้ำ ป่าของชุมชนได้นั้น พบว่ามีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. ภูมิปัญญาและความรู้ที่สืบสานและประยุกต์ได้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก
2. องค์กรชุมชนและกลุ่มผู้นำที่มีคุณธรรมและมีภูมิปัญญา
3. เวทีการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงและการบูรณาการจากภายนอก

Smith¹² กล่าวว่า ในการเสริมสร้างบทบาทของนักพัฒนาชุมชนนั้น สิ่งที่นักพัฒนาควรเข้าไปสนับสนุนให้เกิดขึ้นในชุมชนหรือให้เติบโตขึ้น ได้แก่

1. ปรัชญาหรือระบบความเชื่อในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนในชุมชน
2. กลไกที่ช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกระบวนการตัดสินใจแก้ปัญหาของชุมชน
3. กิจกรรมพัฒนาจิตสำนึกและกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างปัญหาต่าง ๆ และแนวทางการแก้ไขปัญหา

¹¹ อเนก นาคะบุตร อ้างถึงใน สีสถาภรณ์ นาครทรรพ, “แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม : ระดับกลุ่ม/ชุมชน”, การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย. 2539, หน้า 243

¹² Smith อ้างถึงใน สีสถาภรณ์ นาครทรรพ, เพิ่งอ้าง, หน้า 243.

และองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งนั้น โดยทั่วไปจะมีลักษณะต่อไปนี้

1. มีการนำมิติด้านวัฒนธรรมมาผสมผสานในการทำกิจกรรม
2. มีประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อปัญหา
3. มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้
4. มีการจัดการกลุ่ม
5. มีผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกและชุมชน
6. มีการกระจายผลประโยชน์แก่สมาชิกอย่างยุติธรรม
7. ได้รับการยอมรับนับถือจากองค์กรภายนอก
8. มีการขยายผล/ขยายกิจกรรม/ขยายเครือข่าย

นอกจากนั้น สีลาภรณ์ นาคทรพ¹³ ยังได้สังเคราะห์กรอบความคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบขององค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง เพื่อเป็นกรอบสำหรับใช้เป็นเครื่องชี้วัดองค์กรชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อหลัก คือ

1. ภูมิปัญญา ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า ระบบความคิดของชุมชน
2. การจัดการกลุ่ม/องค์กรชุมชน
3. กระบวนการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน
4. ผลกระทบจากการดำเนินงานขององค์กรชุมชนในด้านต่าง ๆ

แม้ว่ากรอบความคิดที่สี่ลาภรณ์ นาคทรพ เสนอจะเป็นกรอบความคิดที่ใช้เป็นเครื่องชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน แต่ก็มีส่วนที่สามารถปรับใช้เป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชนได้ ซึ่งพอจะสรุปความได้ ดังนี้

1. ในด้านภูมิปัญญา ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า ระบบความคิดของชุมชนนั้น ถ้าชุมชนใดมีในเรื่องดังกล่าวมาก ชุมชนนั้นจะมีระดับความเข้มแข็งมาก ซึ่งชุมชนจะมีหรือไม่นั้นให้สังเกตดูที่การสืบทอดองค์ความรู้ หรือการสร้างสรรค์ ปรับและพัฒนาองค์ความรู้นั้นให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเงื่อนไขสภาพของชุมชน ตัวชี้วัดการสืบทอด สร้างสรรค์ ปรับและพัฒนาภูมิปัญญา สามารถสังเกตได้จาก

ก. มีผู้นำทางความคิด ที่มีจำนวนมากและหลากหลาย ทั้งหลายคนและหลายด้าน อีกทั้งผู้นำนั้น ๆ จะต้องมีความรู้และทักษะของการเป็นผู้นำในด้านนั้น ๆ ในการทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมโยง สืบทอดภูมิปัญญามาสู่พิธีกรรมและกิจกรรมต่าง ๆ

¹³ สีลาภรณ์ นาคทรพ, เพิ่งอ้าง, หน้า 244.

ข. มีสมาชิกในชุมชนปฏิบัติตาม ซึ่งดูได้จากทัศนคติหรือความคิดเห็นของสมาชิกเกี่ยวกับความเชื่อ คุณค่า พิธีกรรมต่าง ๆ โดยอาจดูจากจำนวนสมาชิกในชุมชนที่มีพฤติกรรมไปตามความเชื่อ และพิธีกรรมนั้น ๆ

2. ในด้านการจัดการกลุ่ม/องค์กรชุมชน กลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่จะมีส่วนช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์สำคัญดังต่อไปนี้

ก. เป็นกลุ่มคนที่สนใจเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งในระดับความคิดและในระดับการทำงานอย่างจริงจังด้วย

ข. กลุ่มดังกล่าวมักจะเป็นกลุ่มที่กล้าทดลองวิธีใหม่ ๆ ในการแก้ปัญหา กล้าลองผิดลองถูก

ค. กลุ่มดังกล่าวเป็นกลุ่มที่รู้จักเลือกเปิดรับโลกภายนอก หรือความคิดใหม่ ๆ อย่างเป็นอิสระ

ง. กลุ่มดังกล่าวเป็นกลุ่มคนที่มีคุณธรรมในการทำงาน เช่น ความอดทน อดกลั้น การให้อภัยและเมตตา โดยเครื่องชี้วัดความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กรชุมชนพิจารณาได้จาก

1) วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม ต้องเป็นการรวมกลุ่มโดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อพูดคุย ถกเถียงปัญหา เรียนรู้ และพยายามที่จะแก้ปัญหา

2) กลุ่มต้องมีกฎ กติกาของกลุ่มโดยใช้การลงประชามติ

3) สมาชิกของกลุ่ม จะต้อง

- มีสมาชิกเข้าร่วมมาก
- มีระดับของการมีส่วนร่วมทุกระดับตั้งแต่ระดับพูดจนถึงระดับลงมือปฏิบัติ
- สมาชิกกลุ่มมีความหลากหลาย หลายประเภท หลายวัย

4) กรรมการกลุ่ม จะต้อง

- สัดส่วนของกรรมการที่มาประชุม ต่อจำนวนกรรมการทั้งหมดจะต้องสูง
- ประชุมบ่อย
- เรียกประชุมได้เร็ว มีความพร้อม
- จัดการประชุมเป็น
- โปร่งใส

5. กิจกรรมของกลุ่ม จะต้อง

- เป็นกิจกรรมที่รวมกลุ่มเพื่อเสริมธุรกิจและอาชีพ และ/หรือ
- รวมกลุ่มเพื่อสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และ/หรือ
- รวมกลุ่มเพื่อจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติ หรือของสาธารณะและ
กิจกรรมควรจะหลากหลาย หรือทำกิจกรรมเดียวแต่สามารถครอบคลุมหลายด้าน

6. กองทุนของกลุ่ม ต้องมีทั้งเงินและมีทั้งคน (สมาชิก) มาก

- มีความสม่ำเสมอในการออม
- มีอัตราเติบโต
- ประเภทของการใช้กองทุนกลุ่ม ควรเน้นเพื่อสังคมวัฒนธรรม ไม่ใช่
เพื่ออาชีพหรือรายได้

3. ในด้านกระบวนการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ที่จะสามารถช่วยยกระดับสติปัญญาของปัจเจกบุคคลและชุมชนได้นั้น จะต้องมิลักษณะเป็นการเรียนรู้ที่ควบคู่ไปกับการปฏิบัติ หรือการทำกิจกรรมต่าง ๆ ต้องเป็นการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วมกัน มิใช่การเรียนรู้ของปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่เป็นการเรียนรู้ร่วมกันของคนหลาย ๆ คน ที่ทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนดังกล่าวมีขั้นตอนหลัก ๆ 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1) การแสวงหาและพัฒนาระบบคุณค่าใหม่ เพื่อให้ได้ข้อมูลใหม่ ที่จะนำมาทดลองปฏิบัติจนสามารถจะสรุปเป็นระบบคุณค่าใหม่ที่สอดคล้องกับตนเองและสมาชิก และเป็นแบบอย่างให้คนได้

ขั้นตอนที่ 2) การเชื่อมโยงผู้นำชุมชนที่มีระบบคุณค่าใหม่ โดยการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนเพื่อให้เกิดการวิเคราะห์และเชื่อมโยงข้อมูลต่าง ๆ ในชุมชน

ขั้นตอนที่ 3) การเชื่อมโยงองค์กรชุมชนและผู้นำแต่ละชุมชน แต่ละท้องถิ่นที่มีปัญหาร่วมกัน เช่นมีปัญหาใช้ป่าผืนเดียวกัน โดยการเปิดเวทีชาวบ้านให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลซึ่งกันและกัน

ในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนนี้
สังเกตได้จาก

1) มีการไปศึกษาดูงาน

- ไปศึกษาดูงานบ่อย
- ประเด็นที่ไปศึกษาดูงานตรงกับความต้องการของตนเองและชุมชน
- ไปเป็นคณะใหญ่ มีคนไปมาก

2) เมื่อไปศึกษาดูงานกลับมาแล้วต้องมีการแลกเปลี่ยน วิพากษ์วิจารณ์

- มีการแลกเปลี่ยน ถกเถียง วิพากษ์วิจารณ์บ่อย
- มีวิธีการในการแลกเปลี่ยนหลายรูปแบบ
- จำนวนผู้ที่เข้าร่วมในการแลกเปลี่ยนวิพากษ์วิจารณ์มีมาก
- กระบวนการในการวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ มีคุณภาพ และสามารถเชื่อมโยงไปถึงภูมิปัญญาของท้องถิ่นหรือชุมชนของตนเองได้

4. ในด้านผลกระทบจากการดำเนินงานขององค์กรชุมชนในด้านต่างๆ นั้น อย่างน้อยที่สุดในการดำเนินงานขององค์กรชุมชนที่ประสบผลสำเร็จหรือมีความเข้มแข็งที่จะสามารถสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้ด้วยนั้น จะต้อง มีผลกระทบต่อชุมชน 3 ด้านใหญ่ ๆ คือ

1) ด้านเศรษฐกิจ อาชีพ ได้แก่

- จำนวนและขนาดของกองทุนชุมชนมีอัตราเพิ่มขึ้น
- จำนวนหนี้รวมทั้งชุมชนลดลง
- รายได้รวมของชุมชนสูงขึ้น รวมทั้งเงินที่ถูกส่งกลับเข้าชุมชนด้วย
- ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนน้อยลง
- แรงงานอพยพออกนอกชุมชนน้อยลง มีทางเลือกในการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น
- มีผลกำไรจากการรวมกลุ่มมากขึ้น

2) ด้านสังคม วัฒนธรรม ดูได้จาก

- สัดส่วนของจำนวนครัวเรือนอพยพมีน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนครัวเรือนทั้งหมด
- สัดส่วนของครัวเรือนที่ย้ายกลับมีมากขึ้น
- ผู้ด้อยโอกาสได้รับการดูแล มีสวัสดิการจากชุมชน
- อาชญากรรม ยาเสพติด อบายมุขลดลง
- มีการปรับใช้ สืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน

- มีการสืบทอด อนุรักษ์ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน
 - การบวชเรียนเพิ่มสูงขึ้น คนสนใจธรรมเพิ่มขึ้น
- 3) ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คูได้จาก
- พื้นที่ป่าชุมชนคงที่ หรือมีเพิ่มขึ้นเมื่อเทียบกับประชากร
 - แหล่งน้ำสาธารณะมีสภาพดีขึ้น
 - ดินดีขึ้น
 - มลภาวะอากาศ เสี่ยง ลดลง
 - มีอำนาจในการต่อรอง สิทธิชุมชนในการดูแลจัดการสิ่งแวดล้อมของ
ตนเองสูงขึ้น

3. แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างระบบการศึกษา กับความเข้มแข็งของ ชุมชน

ตามกรอบแนวคิดของชุดโครงการวิจัยเรื่องระบบการศึกษาชุมชนที่ ดร.อุทัย
คุลยเกษม และมูลนิธิสคศรี-สฤษดิ์วงศ์¹⁴ โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยให้การ
สนับสนุน พัฒนาขึ้นมาใช้เป็นแนวทางในการวิจัยเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน
โดยใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือ นั้น ยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบการ
ศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้

3.1 บทบาทหน้าที่ของการศึกษาในชุมชน

การศึกษาสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนได้แน่นอน
แต่จะต้องมีเงื่อนไขที่เหมาะสม และการศึกษาที่จะเป็นปัจจัยสร้างความเข้มแข็งให้แก่
ชุมชนได้นั้น จะต้องทำหน้าที่พัฒนาทั้งปัจเจกชน ชุมชน (สังคม) สิ่งแวดล้อมของชุมชน
(ธรรมชาติ) ได้อย่างสมบูรณ์การและโดยต่อเนื่อง แล้วผลของการพัฒนาทั้ง 3 ระดับนั้น
ก็จะต้องมีผลตอบสนองกลับมาพัฒนาบุคคล ชุมชน และสิ่งแวดล้อมของชุมชนเองด้วย
เช่นกัน

¹⁴ มูลนิธิสคศรี-สฤษดิ์วงศ์, อ้างแล้ว, หน้า 25-29.

3.2 ระบบโรงเรียนกับการศึกษาในชุมชน

ชุมชนที่มีระบบการศึกษา แบบที่เน้นความสำคัญของแหล่งความรู้แหล่งเดียว (โรงเรียน) เป็นหลักอย่างเดียว จึงอยู่ในสภาพที่อ่อนแอ เนื่องจากไม่มีเงื่อนไขของการสร้างสติปัญญา การถ่ายทอดสติปัญญา การพัฒนาเทคโนโลยี จริยธรรมให้เกิดขึ้นหรือมีจำกัดอย่างยิ่ง

3.3 ระบบโรงเรียนกับความเข้มแข็งของชุมชน

หากแหล่งความรู้ของรัฐในชุมชน คือ โรงเรียน (หรือศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน) มีความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน แหล่งความรู้ดังกล่าวก็อาจจะแสดงบทบาทช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้ โดยผู้จัดการศึกษาในระบบโรงเรียนจะต้องไม่ยึดอย่างตายตัวเกินไป ว่าระบบโรงเรียน คือ แหล่งความรู้แหล่งเดียว (ที่มีคุณภาพ) ภายในชุมชน การเปลี่ยนทัศนะใหม่มายอมรับว่าในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่นั้นยังมีแหล่งความรู้ที่มีคุณภาพและมีประโยชน์แก่ผู้เรียน หรือแม้แต่กิจกรรมต่าง ๆ ในวิถีชีวิตของสมาชิกชุมชนก็อาจเป็นแหล่งสร้างความรู้ สัมผัสความรู้และถ่ายทอดความรู้ อันมีคุณค่าได้ไม่แพ้ระบบโรงเรียน (โดยเฉพาะเมื่อเห็นว่าการศึกษามีได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อการอาชีพเพียงอย่างเดียว)

3.4 ปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้โรงเรียนสามารถทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

หากโรงเรียนจะปรับบทบาทของตนเองเสียใหม่ให้สอดคล้องกับแนวคิดที่กล่าวมา เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เงื่อนไขสำคัญซึ่งจะทำให้โรงเรียนสามารถทำหน้าที่ หรือแสดงบทบาทดังกล่าวได้ คือ

3.4.1 มีวิสัยทัศน์ในเรื่องการศึกษาของชุมชนร่วมกัน

การแสวงหากระบวนการสร้างวิสัยทัศน์ของผู้เกี่ยวข้อง (ครู ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง ชาวบ้านทั่วไป ภาคอื่น ๆ) ในเรื่องการศึกษาและชุมชนเข้มแข็ง เป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของการเกิดความร่วมมือ

3.4.2 การมีส่วนร่วมและความสนับสนุนจากภาคีอื่น ๆ

ภาคีที่กล่าวถึงนี้ อาทิ ครอบครัว สถาบันศาสนา กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาชีพต่าง ๆ องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ชุม

ชนอื่น เป็นต้น การสนับสนุนจากภาคีอื่นจะทำให้เกิดความต่อเนื่องในกิจกรรมของชุมชนได้มากกว่า

3.4.3 โครงสร้างของการจัดการศึกษาเป็นแบบแนวราบ

การเปลี่ยนโครงสร้างทางการศึกษาให้เป็นแนวราบ เป็นเงื่อนไขสำคัญและจำเป็นที่จะเอื้อให้โรงเรียนและชุมชนเกิดความร่วมมือกันมากขึ้น

3.4.4 นโยบายการจัดการศึกษา

หากไม่มีการปรับปรุงนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐในด้านที่สำคัญแล้ว การเกิดความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนจะเกิดขึ้นได้ยาก หรือได้โดยจำกัด นโยบายที่เป็นเงื่อนไขสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้น คือการขยายเป้าหมายของรัฐในการจัดการศึกษา จากความต้องการของรัฐเพียงฝ่ายเดียว มาสู่ความต้องการของผู้เรียนและชุมชน

- การเลิกผูกขาดการจัดการศึกษาของรัฐ แล้วกระจายการศึกษาจากแหล่งเดียว (โรงเรียน) ไปสู่แหล่งความรู้ที่หลากหลาย

- การปรับปรุงระบบบริหารจัดการของโรงเรียนให้เปลี่ยนจากระบบแนวดิ่งมาเป็นแบบแนวราบมากขึ้น เพื่อเอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังของภาคีอื่น รวมทั้งปรับปรุงระบบบริหารบุคคล งบประมาณ การประเมินผลการศึกษา การประเมินผลงานครู และอื่น ๆ ให้เอื้อต่อการที่โรงเรียนจะทำงานร่วมกับชุมชนได้อย่างคล่องตัว มีประสิทธิภาพโดยยั่งยืน

- การให้ความสำคัญกับการพัฒนาโรงเรียน (รวมทั้งครู) ให้มีสัมมาทัญญูในเรื่องการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนและชุมชน รวมทั้งพัฒนาครูให้มีเครื่องมือ (ความรู้ วิธีการ ช่องทาง งบประมาณ โอกาส ฯลฯ) ที่จะทำงานกับชุมชนได้

- การปรับปรุงหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับการพัฒนาวิถีชีวิตของบุคคลและชุมชนและเอื้อให้เกิดการถ่ายทอดสติปัญญาอย่างต่อเนื่องของชุมชน

3.4.5 ชุมชนมีเงื่อนไขพื้นฐานเพื่อการพัฒนา

เงื่อนไขประการนี้ ต้องมีเงื่อนไขว่า ชุมชนดังกล่าวยังมีทรัพยากรพื้นฐานคงเหลืออยู่ เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ บุคคลผลผลิต รายได้ ฯลฯ หรือมีปัจจัยแห่งความเข้มแข็งบางส่วนคงอยู่ เช่น กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ ความสัมพันธ์เชิงสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรืออื่น ๆ ที่อยู่ในวัสัยจะฟื้นฟูได้ เพราะหากชุมชนมีปัจจัยเหล่านี้ย่อมทำให้

โรงเรียนสามารถเข้าไปมีส่วนสนับสนุนการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของชุมชนได้มากขึ้น และช่วยให้กิจกรรมของการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนได้ง่ายกว่าด้วย

3.5 กระบวนการเกิดความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชน

ความร่วมมือของโรงเรียนและชุมชนควรเกิดขึ้นบนพื้นฐานของโครงสร้างแบบแนวราบ คือเริ่มต้นจากการแสวงหาผู้ที่ให้ความร่วมมือ ร่วมคิด ร่วมทำ ในลักษณะของ “หุ้นส่วน” มิใช่ในฐานะของผู้เข้าร่วม

การเกิดความร่วมมือควรอยู่ในรูปของกระบวนการ คือมีการเคลื่อนไหวและการเรียนรู้ การปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นตลอดเวลาด้วย กระบวนการเกิดความร่วมมือ อาจเริ่มจากการดำเนินการ ดังนี้

1) แสวงหาระบบหรือกลไกที่จะสร้างความเห็น ความเข้าใจร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน หรือช่องทางที่จะนำมาซึ่งการปรึกษาหารือระหว่างผู้ที่มีมองเห็นประเด็นร่วมกันอยู่แล้ว ให้มีโอกาสดำเนินการร่วมกัน

2) เมื่อผ่านการปรึกษาหารือแล้วขยายไปสู่การร่วมคิด วิเคราะห์ วางแผน และแสวงหาแนวทางของการร่วมทำกิจกรรม

3) จัดกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ตามกิจกรรมที่กำหนดในข้อ 2 โดยมีการสรุปประเมินผลแล้วพิจารณากิจกรรมและการเรียนรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง

4) แสวงหาแนวทางของการขยายความคิด กิจกรรมไปสู่ชุมชน เพื่อขยายการมีส่วนร่วมให้ทั่วถึง

5) สำรวจหารูปแบบและระบบของความร่วมมือและความสัมพันธ์กับภาคอื่น ๆ ภายนอกชุมชนที่จะพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่น เพื่อความเข้มแข็งของบุคคล โรงเรียน และชุมชน

3.6 เครื่องชี้วัดผลการดำเนินงาน

การดำเนินงานของโรงเรียนและชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน บรรลุเป้าหมายเพียงใด อาจพิจารณาจากเครื่องชี้วัด (Indicator) ดังนี้

3.6.1 โครงสร้างของความสัมพันธ์

การดำเนินงานควรก่อให้เกิดเงื่อนไขหรือผลที่จะทำให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์จากแบบแนวดิ่ง มาเป็นโครงสร้างแบบแนวราบ ระหว่าง

- โรงเรียนกับชุมชน
- ครูกับผู้ปกครอง (ชาวบ้าน)
- โรงเรียน ชุมชน กับภาคีอื่น ๆ

เครื่องชี้วัดโครงสร้างแบบแนวราบ คือ

- ความสัมพันธ์ไม่มีลำดับชั้น หรือมี แต่อำนาจไม่แตกต่างกันมาก เป็นการแบ่งลำดับชั้นเพื่อประโยชน์ของการแบ่งหน้าที่ (กรรมการกับสมาชิก ฯลฯ)
- ชั้นล่างแม้มีอำนาจน้อยกว่า แต่สามารถตรวจสอบชั้นบนได้
- การตัดสินใจเกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของทั้งหมด (ด้วยความเข้าใจในผลของการตัดสินใจ)
- ทุกส่วนมีการร่วมคิด ร่วมเสนอความเห็นอย่างเสมอภาค
- ผู้นำมีการหมุนเวียน ไม่ผูกขาด และมีบทบาทในเชิงประสานงานมากกว่าเป็นผู้ชี้แนะ

3.6.2 การเปลี่ยนแปลงวิสัยทัศน์ของบุคลากร

การดำเนินงานควรก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิสัยทัศน์ของบุคคลที่เกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนของโรงเรียนและชุมชน อย่างน้อยในประเด็น

- เป้าหมายของการจัดการศึกษาในชุมชน
- ความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต
- การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญ กำหนดความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชน
- ปัจจัยอื่น ๆ ที่กำหนดความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชน
- ความสำคัญของการร่วมมือระหว่างโรงเรียน-ชุมชน

3.6.3 ความสามารถในการจัดการ

การดำเนินงานต้องมีประสิทธิภาพและความยั่งยืนในการบริหารจัดการการทำงานจึงจะนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้ เครื่องชี้วัด คือ

- การดำเนินงานมีการวางแผนที่ชัดเจน (ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ อย่างไร แหล่งงบประมาณ)
- มีระบบการประชุม การติดตามผล การประเมินผลที่ต่อเนื่อง

- มีกระบวนการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนความคิด ความเห็น ฯลฯ ในการดำเนินงาน ไม่ใช่การชี้นำ สั่งการ รวบอำนาจ
- ผู้นำหรือกลุ่มผู้นำ มีการหมุนเวียนเปลี่ยนถ่าย ไม่มีลักษณะยึดติดที่ตัวบุคคล
- ทรัพยากรในการดำเนินงานมีเพิ่มขึ้น เช่น ทุน บุคคล ความรู้
- สามารถแก้ปัญหาและอุปสรรคของการบริหารจัดการได้

3.6.4 การมีส่วนร่วมของชุมชน

การดำเนินงานของโรงเรียนและชุมชน ควรก่อผลให้เกิดการมีส่วนร่วมที่เพิ่มมากขึ้นจากทุกฝ่าย คือ

- ในด้านปริมาณ มีชาวบ้านและภาคีอื่น ๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน เข้าร่วมด้วยมากขึ้น หลากหลายขึ้น ทั้งส่วนบุคคลและกลุ่ม
- ในด้านคุณภาพ

3.6.5 กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต-ชุมชน เครื่องชี้วัด คือ

- ฐานการเรียนรู้ ขยายจากโรงเรียนไปสู่การเรียนรู้จากครอบครัว ชุมชน นอกชุมชน ธรรมชาติ ฯลฯ จากครูไปสู่บุคคลอื่น ๆ ในชุมชนนอกชุมชน
- เนื้อหาของการเรียนรู้ มีเรื่องของวิถีชีวิตในท้องถิ่น ทั้งอาชีพ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยา ชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ
- กระบวนการเรียนรู้ ศึกษาจากชีวิตจริง ของจริงในชุมชน โดยให้โอกาสการเรียนรู้ด้วยการคิดเอง หาคำตอบเอง มากกว่าการบอกของครู
- บทบาทของครูเปลี่ยนไปจากผู้รวมศูนย์ความรู้ เป็นผู้สร้างเงื่อนไขของการเรียนรู้ให้แก่เด็กและกระตุ้นการเรียนรู้
- ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในวิถีชีวิตของชุมชนมากขึ้น มีความรู้ที่เอาไปใช้ในชีวิตของตนเองได้โดยตรง
- ครูและผู้เกี่ยวข้องกับการให้การศึกษา (ผู้นำ ผู้ปกครอง ฯลฯ) มีความรู้เพิ่มขึ้นเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ

3.6.6 ศักยภาพความเข้มแข็งของชุมชน

เครื่องชี้วัด คือ

- ชุมชนมีความสามารถเพิ่มขึ้นจากเดิมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น
- เกิดโครงสร้างของความร่วมมือแบบแนวราบเพิ่มขึ้น
- เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายมากขึ้นในชุมชน เพื่อลดการ

พึ่งพิงภายนอกให้ลดลง

- การบริโภคเปลี่ยนแปลงไป จาก เงินออม หินสิน การพนัน ยาเสพติด หรืออบายมุข การบริโภคอุปโภคทรัพยากรท้องถิ่น
- กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติมีเพิ่มมากขึ้น ไม่ซ้ำอยู่ที่คนกลุ่มเดียว
- ความสัมพันธ์เชิงสังคมมากขึ้น จากกรณีขัดแย้งลดน้อยลง ความร่วมมือในกิจกรรมที่ไม่มีรายได้-ผลประโยชน์มีเพิ่มขึ้น
- การปฏิสัมพันธ์ภายในชุมชนมีเพิ่มมากขึ้น จากกิจกรรมและการเข้าร่วมกิจกรรมของคนในชุมชน

นอกจากนี้ อมรวิชัย นาคทรพรพ¹⁵ หัวหน้าทีมประสานงานชุดโครงการวิจัยระบบการศึกษากับชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ยังกล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาบทบาทของโรงเรียนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ดังนี้

โรงเรียนและสถานศึกษาเป็นองค์ประกอบที่หลอมรวมอยู่ในสภาพของความเป็นชุมชน ไม่ว่าจะเป็นแง่ “สถานะพื้นฐาน” ของชุมชนก็ย่อมมีโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งในคำอธิบายสถานะพื้นฐานของชุมชนนั้น หรือในแง่ “กระบวนการชุมชน” ก็ย่อมมีโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งที่มีปฏิสัมพันธ์กับกระบวนการชุมชนรูปแบบต่าง ๆ และในแง่ “พลังชุมชน” ก็ย่อมมีโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถแสดงพลังเสริมพลังชุมชนในวิถีทางต่าง ๆ ที่เหมาะสม ดังนั้น ในการศึกษาบทบาทของโรงเรียนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนจึงอาจวางกรอบการศึกษาได้ ดังนี้

1) **สถานะพื้นฐานของชุมชน** สถานะพื้นฐานของโรงเรียนในเชิงสัมพันธ์กับชุมชน ควรมีทั้งการศึกษาสถานะพื้นฐานของชุมชนด้านต่าง ๆ เช่นที่กล่าวไปแล้วควบคู่ไปกับการศึกษาสถานะพื้นฐานของโรงเรียนซึ่งจะเป็นเครื่องชี้ศักยภาพเบื้องต้นของโรงเรียนในการทำงานร่วมกับชุมชนที่แวดล้อมโรงเรียนนั้นอยู่ อาทิ

¹⁵ อมรวิชัย นาคทรพรพ. อ้างแล้ว, หน้า 22.

- วิสัยทัศน์และขีดความสามารถของบุคลากรของโรงเรียน โดยเฉพาะวิสัยทัศน์เกี่ยวกับชุมชนและขีดความสามารถของบุคลากรในการทำงานร่วมกับชุมชน
- ภาวะผู้นำของโรงเรียน ขีดความสามารถของผู้บริหารในการริเริ่มและรักษาสัมพันธภาพที่ดีและการทำงานร่วมกับชุมชน
- ทรัพยากรของโรงเรียน สภาพทางกายภาพโดยทั่วไปและศักยภาพในการใช้ทรัพยากรเหล่านั้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยของชุมชน
- ประวัติความเป็นมาของโรงเรียนในเชิงความสัมพันธ์กับชุมชน หลักฐานแสดงความสัมพันธ์ที่เคยมีระหว่างผู้บริหารและบุคลากรในโรงเรียนกับชุมชน ฯลฯ

ทั้งนี้ สภาวะพื้นฐานของโรงเรียนเหล่านี้ ในบางเรื่องอาจมีความสัมพันธ์กับสภาวะพื้นฐานของชุมชนซึ่งควรได้รับการศึกษาวิเคราะห์ด้วย เช่น การศึกษาวิเคราะห์ขีดความสามารถของบุคลากร และภาวะผู้นำของโรงเรียนในเชิงที่มีปฏิสัมพันธ์กับภาวะผู้นำของชุมชนหรือแหล่งผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชน การศึกษาทรัพยากรของโรงเรียนในเชิงปฏิสัมพันธ์กับปัญหาและความต้องการของชุมชน เป็นต้น

2) การศึกษากระบวนการชุมชนและกระบวนการโรงเรียน-ชุมชน บนฐานความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาวะพื้นฐานของชุมชนและโรงเรียนนี้ สิ่งสำคัญต่อมาที่ควรศึกษา คือ “กระบวนการชุมชน” ดังที่กล่าวไปข้างต้น เช่น ลักษณะการทำงานและแก้ปัญหาด้วยกันในชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ การศึกษากระบวนการชุมชนควรมีควบคู่ไปกับการศึกษา “กระบวนการโรงเรียน-ชุมชน” ซึ่งหมายถึงกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ที่เน้นลักษณะการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน อาทิ

- การนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานของโรงเรียน เช่น การจัดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับนักเรียน การนำผู้รู้ในชุมชนมาช่วยสอน การจัดทำสื่อการเรียนการสอน การวางหลักสูตรท้องถิ่น การรับบริจาคหรือระดมทรัพยากรจากท้องถิ่นมาสนับสนุนการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น

- การที่โรงเรียนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพบปะ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และแสวงหาของคนในชุมชน เช่น การพบปะกันตามสถานที่ต่าง ๆ ในชุมชนโดยมีครูหรือผู้บริหารเข้าไปมีส่วนร่วม การที่ครูหรือผู้บริหารเข้าร่วมมีบทบาทในการประชุมชาวบ้านหรือการประชุมผู้นำท้องถิ่นที่จัดขึ้นอย่างเป็นทางการ เป็นต้น

– การมีกิจกรรมส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เช่น การจัดให้มีวันสำคัญของชุมชน วันแข่งกีฬา งานทำบุญตามประเพณีต่าง ๆ ร่วมกัน เป็นต้น ฯลฯ

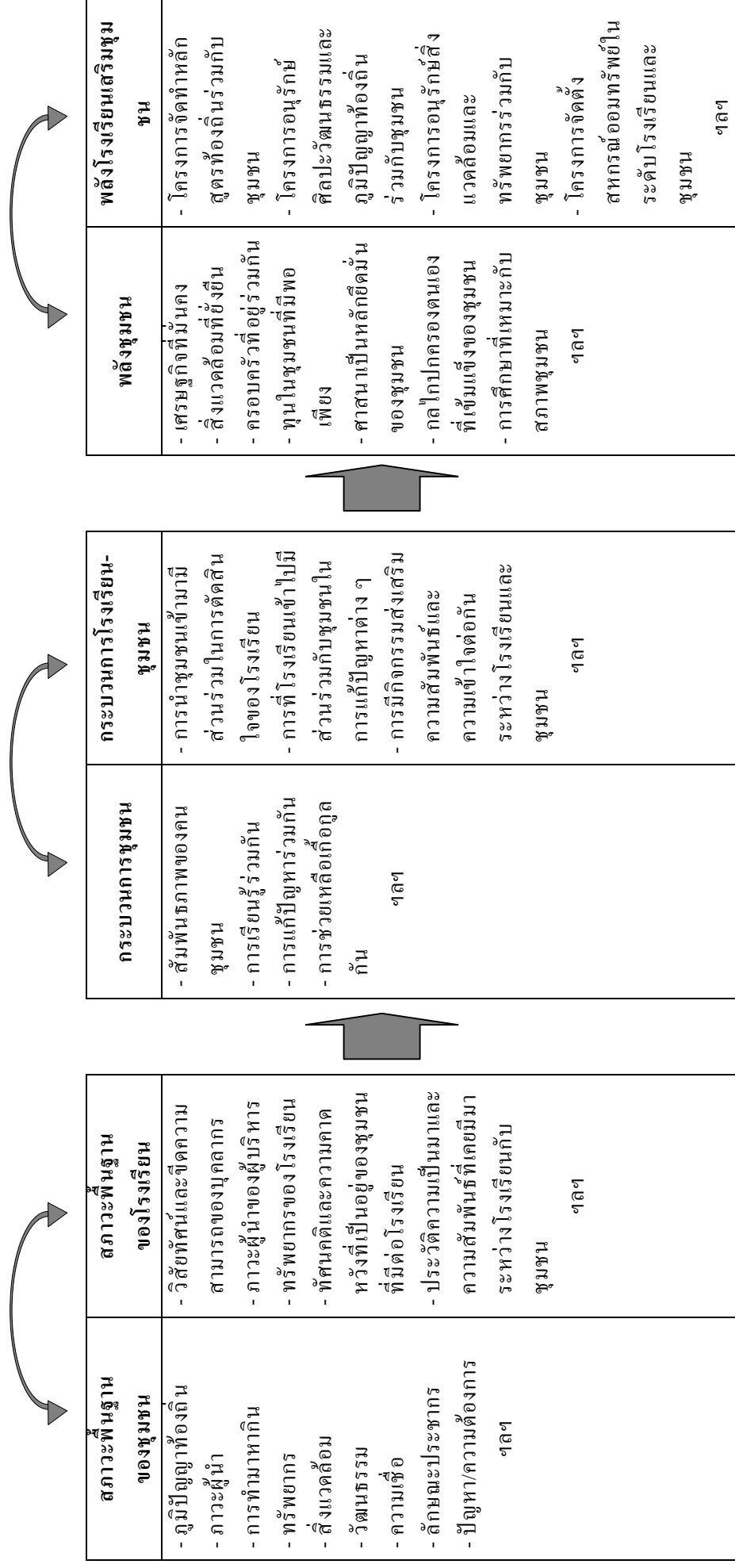
เช่นกัน ที่การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการโรงเรียน-ชุมชนนี้ควรศึกษาในลักษณะที่อาจมองถึงความสัมพันธ์กับกระบวนการชุมชนเองด้วย เช่น การศึกษากิจกรรมที่โรงเรียนนำชุมชนเข้ามาร่วมทำกิจกรรมของโรงเรียน หรือการที่โรงเรียนเข้าไปร่วมทำกิจกรรมของชุมชนในเชิงที่อาจมีปฏิสัมพันธ์หรือผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้และแก้ปัญหาของคนในชุมชน เป็นต้น

3) **พลังโรงเรียนที่ช่วยเสริมพลังชุมชน** ท้ายที่สุดจากสถานะพื้นฐานและกระบวนการทำงานระหว่างโรงเรียนกับชุมชนดังที่กล่าวไป อาจนำไปสู่การแสดงผลของโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างพลังและความเข้มแข็งของชุมชนในรูปลักษณะและกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาและความต้องการของชุมชน การริเริ่มโครงการพัฒนาอาชีพเสริมของนักเรียนและผู้ปกครองร่วมกับชุมชน ที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งในเชิงเศรษฐกิจ การริเริ่มกลุ่มออมทรัพย์ในโรงเรียนที่สัมพันธ์กับกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน การริเริ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและรักษาความสะอาดร่วมกับชุมชน เป็นต้น

ทั้งนี้ ดังแสดงแนวคิดในการศึกษาบทบาทของโรงเรียนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนทั้งในแง่ “สถานะพื้นฐานของโรงเรียน” “กระบวนการโรงเรียน” และ “พลังโรงเรียนเสริมพลังชุมชน” ในแผนภูมิ

แผนภูมิแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

จากที่ได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่า ในการที่จะวิจัยและพัฒนารูปแบบและแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน โดยอาศัยกลไกสำคัญ คือโรงเรียนในชุมชนนั้นเป็นเครื่องมือที่จำเป็นที่จะต้องประเมินศักยภาพ สถานภาพของปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในโรงเรียน ไปพร้อม ๆ กับการประเมินปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน และองค์ประกอบต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วจึงจะสามารถสร้างหรือกำหนดกิจกรรมที่จะพัฒนาความร่วมมือหรือพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนได้ โดยในระยะเริ่มต้นของการพัฒนาความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนนั้น อาจเริ่มจากกิจกรรมที่เป็นไปได้ กิจกรรมที่โรงเรียนและชุมชนได้รับประโยชน์ร่วมกัน เช่น กิจกรรมที่ประโยชน์ลงสู่เด็กนักเรียน ซึ่งตัวของเด็กนักเรียนจะเป็นผลประโยชน์ร่วมของทั้งโรงเรียนและชุมชน เป็นต้น ซึ่งเป็นการอาศัยกระบวนการทำงานร่วมกันในการพัฒนาคน หรือเตรียมคน (ทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชน) ให้พร้อมก่อนที่จะพัฒนาชุมชนและโรงเรียนให้เข้มแข็งต่อไป และนั่นหมายถึง โครงการวิจัยและพัฒนานี้จะได้รูปแบบและแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนโดยอาศัยโรงเรียนของชุมชนเป็นกลไกสำคัญนั่นเอง

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

อนุสตินักพัฒนา

Go to the people.

เดินหน้าทาป/ลงชน

Live among the people.

ปะปนไปในวิถีชีวิต

Learn from the people.

ศึกษาเรียนรู้จากผู้คนที่หลากหลาย

Work with the people.

ทำงานร่วมกันไปกับชุมชน

Start with what the people have.

เริ่มต้นจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

Build on what the people have.

สืบสานต่อยอดจากสิ่งที่มีอยู่

Teach by showing/Learn by doing.

สร้างกระบวนการเรียนรู้จากการลงมือทำจริง

Doing not a showcase but a pattern.

อย่าหนึ่งตายแค่งานโชว์ฝีมือ

หากดำเนินให้เกิดแบบแผนและวิถีชีวิตใหม่

Not odds and ends but a system.

ก้าวไปให้ถึงระบบสังคมที่มั่นคง

คัดลอกจาก การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม :

ข้อคิด แนวทาง และประสบการณ์ของ

ผ.ศ. ดร.อลิสรา ชูชาติ

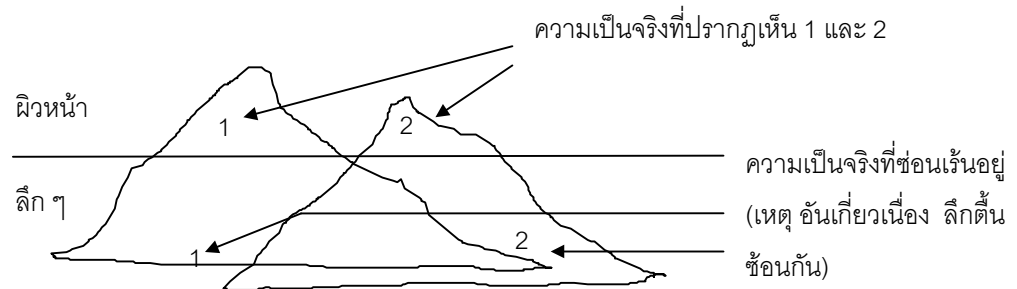

1. แนวทางการดำเนินการวิจัย (Research Design)

หากการวิจัยคือการสืบสวนและค้นหาความจริงโดยมีขั้นตอนและระบบที่สามารถตรวจสอบได้ และการวิจัยเกิดจากลักษณะสองด้านที่จะต้องเดินควบคู่กันไป คือ การใช้เหตุผลและข้อเท็จจริงเพื่อนำไปสู่ข้อสรุปของการวิจัยแล้ว ลักษณะด้านหนึ่งของการวิจัยที่ต้องใช้เหตุผลซึ่งค่อนข้างจะคำนึงถึงวิธีการแบบวิทยาศาสตร์ที่มักเน้นความเป็นปรนัย ความเป็นกลาง ความแม่นยำเชื่อถือได้ การใช้ตัวเลขตลอดจนการวิเคราะห์เชิงสถิติในการสืบค้นหรือค้นหาความจริง ก็จะไม่สู้เป็นปัญหาเท่าใดนัก ทั้งนี้เพราะความจริงแบบวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ค่อนข้างจะแน่นอนตายตัว มีเอกภาพ สามารถสังเกต สัมผัส วัดและประเมินได้ และแม้แต่ปรากฏการณ์ใดที่มีความเคลื่อนไหว วิธีการค้นหาความจริงแบบการใช้เหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์นี้ ก็สามารถสมมติหรือจำลองปรากฏการณ์นั้น ๆ ให้หยุดนิ่ง หรือสร้างเงื่อนไขบางประการสำหรับที่จะศึกษาได้

แต่สำหรับอีกด้านหนึ่งของการวิจัยที่ควรพิจารณาและดำเนินการควบคู่หรือประกอบกันไปก็คือข้อเท็จจริงซึ่งดูเหมือนจะยังเป็นประเด็นที่เป็นปัญหานั้นคือข้อเท็จจริงหรือความเป็นจริงทางสังคม อาจแตกต่างไปจากธรรมชาติและลักษณะของความเป็นจริงตามแบบวิทยาศาสตร์ธรรมชาติกล่าวคือ **ความเป็นจริงทางสังคมจะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศึกษา (นักวิจัย) ความเป็นจริงนั้นกับความเป็นจริงที่ถูกศึกษา** ทั้งนี้เพราะความรู้ที่เกิดมาจากการปะทะสัมพันธ์ระหว่างสองสิ่งนี้ ผู้ศึกษาความเป็นจริงทางสังคม ย่อมมีอิทธิพลต่อและได้รับอิทธิพลจากสิ่งศึกษา อย่างที่ผู้ศึกษาไม่อาจแยกตัวเองออกจากสิ่งที่ถูกศึกษาได้อย่างเด็ดขาด และคงไม่สามารถวางตัวเป็นกลางอยู่ได้ และหากผู้ศึกษาต้องการที่จะเข้าใจถึงธรรมชาติของความเป็นจริงนั้นให้ลึกลงไปอีก ก็จำเป็นต้องศึกษาถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสิ่งนั้น รวมทั้งสภาพรวมหรือองค์รวมทั้งหมด (Holistic) ของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน ไม่ว่าจะเป็นสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมที่เคลื่อนไหวหรือเป็นพลวัต (Dynamic) และเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

อีกประการหนึ่งก็คือ ความเป็นจริงทางสังคมที่มีอยู่สองลักษณะคือ **ความเป็นจริงที่ปรากฏเห็น กับความเป็นจริงที่ซ่อนเร้นอยู่** ซึ่งผู้ศึกษาสามารถที่จะอธิบายถึงเหตุและผลของความเป็นจริงที่สังเกตเห็น ได้จากความเป็นจริงที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใต้ผิวหน้าของความเป็นจริงหรือปรากฏการณ์นั้น ๆ ได้

อีกทั้งเหตุผลที่เป็นเพราะว่า ความหมายของปรากฏการณ์ในสังคมหนึ่ง ๆ ถูกกำหนดขึ้นและเข้าใจความหมายหรือรู้จักกันภายในกลุ่มคน ซึ่งอยู่ในสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมนั้น ๆ ดังนั้น ปัญหาที่มักเผชิญหน้าหรือเป็นคำถามที่นักวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ มักจะประสบหรือถูกถามอยู่เสมอ ๆ เกี่ยวกับการแสวงหาความเป็นจริง (ซึ่งโยงใยไปถึงวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล) ก็คือ ความเป็นจริงที่เห็นหรืออธิบายนั้น เป็นความจริงของใคร เป็นความจริงในสายตาของผู้ที่ถูกศึกษา หรือในสายตาของผู้ศึกษา ซึ่งคงยอมรับได้ว่า ความเป็นจริงทางสังคมก็ น่าจะถูกสร้างและกำหนดความหมายโดยคนในสังคมนั้น ๆ การแสวงหาความเป็นจริงและความหมายของมันจึงน่าจะต้องอาศัยเกณฑ์หรือรหัสของคนในสังคมนั้นเป็นเครื่องตัดสินและช่วยอธิบาย นักวิจัยคงไม่เอาเกณฑ์หรือรหัสของตนเองซึ่งเป็นคนต่างสังคม ต่างวัฒนธรรม ต่างสิ่งแวดล้อม มาตัดสินหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ตนเองจะสืบสวนค้นหาความจริง¹⁶ และด้วยเหตุผลที่โครงการวิจัยฯ นี้เป็นโครงการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ ที่มุ่งในการค้นหาความเป็นจริงทางสังคมของชุมชนหนึ่ง ๆ เพื่อนำผลการศึกษาที่ได้มาใช้ในการพัฒนาชุมชนนั้น ๆ ให้เข้มแข็งขึ้น บนพื้นฐานความเป็นตัวของตัวเอง บนภูมิปัญญาที่สั่งสมสอดคล้อง บนศักยภาพและความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชนนั้น ๆ โครงการวิจัยฯ จึงได้กำหนดแนวทางการดำเนินการวิจัยใน 3 ลักษณะคือ

1. ใช้การวิจัยเป็นทีมแบบเครือข่าย ระหว่างทีมนักวิจัยภายนอก กับทีมนักวิจัยชาวบ้าน และระหว่างทีมนักวิจัยชาวบ้านด้วยกันเอง
2. ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ แนวมานุษยวิทยา ที่ผสมผสานกับสหวิทยาการอื่น
3. ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กล่าวคือ การวิจัยและการพัฒนาจะดำเนินควบคู่กันไป

¹⁶ ดร.ชยันต์ วรรธนภูติ, “เพื่อความเข้าใจบางประการเกี่ยวกับการวิจัยสังคมศาสตร์”

รวมบทความว่าวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ, หน้า 2-4.

2. วิธีการเก็บรวบรวม วิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล

2.1 บทบาทของฝ่ายต่าง ๆ ในการร่วมทำวิจัย (อาจารย์จากสถาบันราชภัฏ / ครูในท้องถิ่น/คนในชุมชน) โครงการวิจัยนี้เป็นโครงการวิจัยที่มีลักษณะเป็นการวิจัยเป็นทีมแบบมีส่วนร่วมซึ่งได้แบ่งทีมนักวิจัยออกเป็น 2 ประเภท แต่ทำงานประสานสัมพันธ์เป็นเครือข่ายกันโดยตลอด ดังนี้

2.1.1 ทีมนักวิจัยภายนอก ซึ่งประกอบด้วยอาจารย์จากสถาบันราชภัฏ นักวิชาการ และนักพัฒนาจากภายนอกที่เชิญเข้าร่วม จะเป็นทีมที่มีบทบาทในด้านต่อไปนี้ คือ

1) การประสานงาน การสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจตรงกันระหว่างทีมนักวิจัยชาวบ้านกับทีมนักวิจัยภายนอกและระหว่างทีมนักวิจัยชาวบ้านด้วยกันเอง กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และกับ สกว.

2) การร่างกรอบความคิดของการดำเนินงานเบื้องต้น และแผนงาน/กิจกรรมในเบื้องต้นโดยจะปรับเปลี่ยนเมื่อได้ทำงานร่วมกับทีมนักวิจัยชาวบ้านในแต่ละพื้นที่แล้ว

3) การพัฒนาทีมนักวิจัยและเรียนรู้ร่วมกันระหว่างทีมนักวิจัยภายนอกกับทีมนักวิจัยชาวบ้านและระหว่างทีมนักวิจัยชาวบ้านด้วยกันเอง ในเรื่อง เครื่องมือและเทคนิควิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์และสังเคราะห์

4) การเก็บรวบรวมข้อมูลทุกมิติของพื้นที่ ซึ่งกระจายอยู่ตามรายงาน เอกสารต่าง ๆ ทั้งของหน่วยงานราชการและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ในพื้นที่เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับทีมนักวิจัยชาวบ้านในการที่จะเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิและเป็นข้อมูลตรวจสอบความสอดคล้องกับข้อมูลปฐมภูมิของทีมนักวิจัยชาวบ้าน

5) การตรวจสอบความน่าเชื่อถือและคุณภาพของข้อมูลปฐมภูมิของทีมนักวิจัยชาวบ้านโดยเทคนิคการสุ่มเช็ค

6) การจัดประชุมปฏิบัติการในลักษณะ Work Shop ระหว่างทีมนักวิจัยชาวบ้านแต่ละทีม การประสานงานกับผู้เชี่ยวชาญ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการร่วมประชุมปฏิบัติการ

7) การอำนวยความสะดวกและการสร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างทีมนักวิจัยภายนอกกับทีมนักวิจัยชาวบ้าน และระหว่างทีมนักวิจัยชาวบ้านแต่ละทีม

2.1.2 **ทีมนักวิจัยชาวบ้าน** ซึ่งประกอบด้วยครูในโรงเรียนหรือบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของชุมชน ที่จะศึกษา 1 คน คนในชุมชน 1 คน และนักพัฒนาหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนาในชุมชนอีก 1 คน รวมเป็น 3 คน ต่อ 1 ชุมชน หรือ 1 หมู่บ้าน และจะมีทีมนักวิจัยชาวบ้านทั้งหมด 6 ทีม (รวม 18 คน) โดยแต่ละทีมจะมีบทบาทในด้านต่อไปนี้

- 1) การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ ทั้งข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในโรงเรียน และข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน (ตามตัวแปรที่จะทำการศึกษา)
- 2) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประชาพิจารณาข้อมูลปฐมภูมิ
- 3) การร่วมประชุมปฏิบัติการในการกำหนดแผนการดำเนินงาน กิจกรรมร่วมกับทีมนักวิจัยภายนอก
- 4) การตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูล โดยวิธีการต่าง ๆ เช่น นักวิจัยแต่ละคนเก็บข้อมูลที่พาดพิงหรือข้ามเกี่ยวข้องกับข้อมูลของนักวิจัยคนอื่น
- 5) การร่วมกำหนดกิจกรรมพัฒนาความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนใน Phase 2

2.2 **แหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย แหล่งข้อมูล** แบ่งตามลักษณะของข้อมูลเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

2.2.1 แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่

- 1) แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในโรงเรียน ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ส่วนใหญ่จะอยู่ในตัวของครู อาจารย์ นักเรียน ผู้ปกครอง (ชาวบ้าน) และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของโรงเรียนและชุมชน และข้อมูลอีกส่วนหนึ่งจะอยู่ในรายงานและเอกสารต่าง ๆ
- 2) แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน แหล่งข้อมูลในด้านนี้ก็เช่นเดียวกับแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียน กล่าวคือ ข้อมูลส่วนใหญ่จะอยู่ที่ชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน Key person ในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งขึ้นอยู่กับการสำรวจ และการแบ่งองค์ประกอบภายในชุมชน ว่ากลุ่มต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นชุมชนนั้นมีกลุ่มอะไรบ้าง และข้อมูลอีกส่วนหนึ่งจะอยู่ในรายงาน เอกสารต่าง ๆ ทั้งของหน่วยงานราชการและองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนนั้น ๆ

3) แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยภายนอกที่กระทบต่อชุมชนและโรงเรียน ได้แก่ ปัจจัยทางด้านกลไกตลาดและอำนาจธุรกิจ อิทธิพลของสื่อมวลชน ปัจจัยดึงดูดและผลักดันคนออก/กลับสู่ชุมชน เป็นต้น

2.2.2 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่

1) เอกสารรายงานหนังสือต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับโรงเรียน ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรที่จะทำการศึกษา

2) เอกสารรายงานหนังสือต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องับชุมชนที่จะทำการศึกษา ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรต่าง ๆ ที่จะทำการศึกษา

3) หนังสือกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ.2540 และเอกสาร รายงาน หนังสือทางราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับนโยบายรัฐ การปฏิบัติงานของหน่วยราชการต่าง ๆ ในพื้นที่

ซึ่งเอกสาร รายงานหนังสือต่าง ๆ เหล่านี้ทั้งในข้อ 2.1 และ 2.2 อาจกระจายอยู่ตามหน่วยงานราชการหรือองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล สำหรับข้อมูลปฐมภูมินั้นนักวิจัยชาวบ้านแต่ละทีม (แต่ละพื้นที่) ที่ผ่านการอบรม (Training) แล้ว จะเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยมีทีมนักวิจัยภายนอก (อาจารย์สถาบันราชภัฏ นักวิชาการ และนักพัฒนาภายนอก) คอยเป็นที่ปรึกษา ซึ่งเทคนิควิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลนี้เกิดขึ้นเพราะทีมนักวิจัยภายนอกมีความเชื่อว่าคนในพื้นที่ซึ่งเป็นคนในวัฒนธรรมชุมชนนั้น ๆ ที่ผ่านการอบรมเทคนิควิธีการแล้ว จะเก็บข้อมูลได้ตรงกับสภาพความเป็นจริงของชุมชนมากกว่าบุคคลภายนอก เป็นลักษณะเจ้าของข้อมูลมีส่วนร่วมในการศึกษาข้อมูลที่เป็นเรื่องราวของตนเอง ซึ่งนอกจากที่น่าจะตรงตามสภาพความเป็นจริงแล้ว ยังได้รับผลคือความตระหนักถึงตนเอง และเรื่องราวของตนเองตั้งแต่ต้น ประกอบกับปัญหา อุปสรรคของนักวิจัยภายนอก (โดยเฉพาะนักวิจัยแบบฉาบฉวย) ที่มักจะออกไปเก็บข้อมูลแบบโฉบ ๆ ที่มักจะเก็บข้อมูลตามบ้านที่ใกล้ถนน หรือเก็บเฉพาะภายในตัวหมู่บ้าน มักพบปะพูดคุยกับเฉพาะกลุ่มผู้นำ คนรวย คนมีการศึกษา (เพราะคิดว่าสื่อสารความหมายกันรู้เรื่อง) มักจะออกไปเก็บข้อมูลเฉพาะในช่วงเวลาที่ตนเองสะดวก เช่นมักไปในฤดูกาลที่ฝนไม่ตก อากาศเย็นสบายมากกว่าช่วงที่เป็นฤดูฝนหรืออากาศร้อน คำตอบที่ได้ที่จะถือว่าเป็นข้อมูลนั้น จึงไม่ครบถ้วนตามวงจรชีวิตของชุมชน

และการที่บุคคลตอบคำถามในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน เช่น ในขณะที่ทำงานกับในขณะที่ว่าง ในขณะที่ร้อนหรือหิว ผลของคำตอบที่ได้ย่อมแตกต่างกัน

ในประการต่อมาฐานความเชื่อในเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยนักวิจัยชาวบ้านซึ่งไม่ใช่แบบสอบถามที่ค่อนข้างจะแข็ง แม้จะเป็นข้อคำถามเพื่อการสัมภาษณ์ก็ตาม แต่จะเริ่มต้นจากสิ่งที่ชาวบ้านนำมาคุยมากกว่า ซึ่งจะมีความยืดหยุ่น สบาย เป็นธรรมชาติ ไม่เร่งรีบ หรือรวบรัด โดยทีมนักวิจัยชาวบ้านจะทำหน้าที่เพียงแค่เข้าไปหากลุ่มคนที่ต้องการเก็บข้อมูล สร้างความสัมพันธ์ กระตุ้นด้วยคำถาม และคอยสังเกต จับประเด็น โดยปล่อยอิสระให้กลุ่มมีโอกาสแลกเปลี่ยนข้อมูล ตรวจสอบและลงมติข้อมูล และทีมนักวิจัยชาวบ้านจดบันทึกมาเท่านั้น ซึ่งเมื่อทีมนักวิจัยชาวบ้านเก็บข้อมูลในลักษณะเช่นนี้ครบทุกกลุ่มที่เป็นองค์ประกอบของหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มวัย กลุ่มเครือญาติ (กลุ่มผี) กลุ่มอาชีพ กลุ่มสนใจ แล้ว ทีมนักวิจัยชาวบ้านจะต้องนำข้อมูลเหล่านี้มาแลกเปลี่ยน เรียนรู้กับทีมนักวิจัยชาวบ้านในพื้นที่อื่นและกับทีมนักวิจัยภายนอกด้วย เพื่อตรวจสอบหาช่องโหว่ที่ทีมนักวิจัยชาวบ้านอาจละเลยหรือมองข้ามไป แล้วจึงนำแนวทางที่ได้จากการแลกเปลี่ยนไปเก็บข้อมูลใหม่ เก็บเพิ่ม หรือเก็บซ้ำ เป็นรอบที่ 2 และจัดประชุมพิจารณาข้อมูลก่อนที่จะสรุปผล (ซึ่งจะได้กล่าวอีกครั้งในหัวข้อการตรวจสอบความน่าเชื่อถือและคุณภาพของข้อมูล)

ในส่วนของคุณข้อมูลทุกขุม เกี่ยวกับการประเด็นตัวแปรต่าง ๆ ที่นักวิจัยต้องการจะเป็นบทบาท ภาระหน้าที่ของทีมนักวิจัยภายนอกในการรวบรวมโดยติดต่อกับหน่วยงานราชการ หรือ NGO ต่าง ๆ ในพื้นที่

2.3 แนวทางในการตรวจสอบความน่าเชื่อถือและคุณภาพของข้อมูล

จากเทคนิควิธีวิจัยแบบมีส่วนร่วม ทำให้ทีมนักวิจัยภายนอก (อาจารย์สถาบันราชภัฏ นักวิชาการ และนักพัฒนาภายนอก) ได้ทีมชาวบ้านในพื้นที่มาเป็นทีมวิจัยร่วม ที่ยินดีจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และพัฒนาร่วมกัน ตั้งแต่เริ่มต้น ...ซึ่งทำให้ปัญหาอุปสรรคในเรื่องคนนอกคนใน หมดไป หรือบรรเทา เบาบาง คำถามอาจอยู่ที่ว่าข้อมูลที่ได้จากทีมนักวิจัยชาวบ้านมีความน่าเชื่อถือหรือมีคุณภาพมากน้อยแค่ไหน ปัญหาหรือคำถามนี้ขจัดปิดเป่าหรืออธิบายได้ด้วยว่า

- 1) เราเชื่อมั่นในตัวชาวบ้านมากน้อยแค่ไหน

2) เราเชื่อว่า การวิจัยเป็นเรื่องเฉพาะของนักวิจัยที่ต้องใช้ค่าสถิติหรือระเบียบวิธีวิจัยอย่างเดียวหรือไม่ หรือเชื่อว่าในชีวิตของการดำรงอยู่ของมนุษย์เราที่สนใจใฝ่รู้ค้นหาคำตอบ คำอธิบายในการดำรงชีวิต ก็เป็นการทำวิจัยอยู่แล้ว หรือไม่

3) โอกาสและความพยายามของทีมนักวิจัยภายนอกและทีมนักวิจัยชาวบ้านที่ได้พบปะ แลกเปลี่ยน เรียนรู้ และพัฒนารอบความคิดร่วมกัน โดยที่ทีมนักวิจัยชาวบ้านไม่ได้ถูกรอบง้อมมากนักแค่ไหน

และที่สำคัญประการที่ 4) คือ ทีมนักวิจัยภายนอก พร้อมทั้งจะปรับเปลี่ยนตัวเองจากประสบการณ์แห่งความล้มเหลวที่ผ่านมาทั้งจากการวิจัยและการพัฒนาในแนวเก่า พร้อมทั้งจะเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นผู้กำหนดอะไรต่อมิอะไร จากการเป็นพระเอกมาเป็นพี่เลี้ยง มาเป็นผู้อำนวยความสะดวก โดยให้ชาวบ้านแสดงเป็นพระเอก แทนเราหรือไม่

ซึ่งหากอย่างน้อย เราตอบคำถามทั้ง 4 ข้อนี้ได้ชัดเจน การเริ่มต้นก่อตัวขึ้นของทีมนักวิจัยชาวบ้านที่จะทำการวิจัยตัวของเขาเอง พัฒนาบ้านของเขาเอง ชุมชนของเขาเอง เขาย่อมรู้สึกดีในความเป็นเจ้าของข้อมูล ในการที่จะแก้หรือพัฒนาตนเอง ชุมชนของตนเอง เขาจะปล่อยให้ข้อมูลที่ได้ผิดพลาดเพื่อกำหนดให้โครงการพัฒนาผิดพลาด ย่อมสูญเสียเปล่า สิ้นเปลือง เสียเวลา แ่นอน ฉะนั้นความน่าเชื่อถือและคุณภาพของข้อมูล ส่วนหนึ่งจึงขึ้นอยู่กับว่า เราได้ใครมาเป็นทีมนักวิจัยชาวบ้าน แต่ถึงกระนั้นก็ตาม การตรวจสอบความน่าเชื่อถือและคุณภาพของข้อมูล ทีมนักวิจัยชาวบ้านจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลชาวบ้านเป็นกลุ่ม ในหลายเทคนิคตามที่แต่ละทีมคิดค้น ข้อมูลที่ได้จากหลายกลุ่มและหลายเทคนิคจึงถูกตรวจสอบกันเองอยู่แล้ว และทีมนักวิจัยชาวบ้านแต่ละทีม (แต่ละพื้นที่) ยังต้องนำข้อมูลที่ได้ออกมาแลกเปลี่ยน เรียนรู้ เพื่อหาจุดโหว่ กับทีมนักวิจัยชาวบ้านทีมอื่น (พื้นที่อื่น) และกับทีมนักวิจัยภายนอกอีกด้วย แล้วจึงกลับไปเก็บข้อมูลซ้ำ หรือเพิ่มเติมอีกครั้งหนึ่ง และที่สำคัญคือ ก่อนที่ทีมนักวิจัยชาวบ้านแต่ละทีม (แต่ละพื้นที่) จะสรุปข้อมูลเพื่อกำหนดความเป็นไปได้ของโครงการพัฒนาปัจจัย/เงื่อนไขที่จะเอื้อต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ทีมนักวิจัยชาวบ้านจะต้องจัดประชาพิจารณ์ข้อมูลให้เป็นข้อมูลสาธารณะที่ชุมชนยอมรับอีกด้วย อีกทั้งทีมนักวิจัยภายนอกที่คอยเป็นพี่เลี้ยง ลงพื้นที่สุ่มเช็ค จัดให้เกิดการประชุมแลกเปลี่ยนระหว่างทีมนักวิจัยชาวบ้านแต่ละทีม ข้อมูลที่ได้จึงน่าจะมีมีความน่าเชื่อถือและมีคุณภาพเพียงพอที่จะดำเนินงานใน Phase 2 ต่อไป

3. ขั้นตอนการดำเนินงาน/กิจกรรม

Phase 1

1. ประสานงานกับชุมชน/พื้นที่ที่จะศึกษา
2. ค้นหาทีมนักวิจัยชาวบ้าน
3. เสวนาเพื่อสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจตรงกันระหว่างทีมนักวิจัยภายนอกกับทีมนักวิจัยชาวบ้านในแต่ละพื้นที่
4. ศึกษาปัจจัย เงื่อนไข องค์ประกอบต่าง ๆ ภายนอกชุมชน
5. ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาทีมนักวิจัยทั้งหมด เกี่ยวกับเทคนิคในการเก็บรวบรวมข้อมูล การสร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ข้อมูลในแต่ละพื้นที่
6. เก็บรวบรวมข้อมูลครั้งที่ 1 ในแต่ละพื้นที่
7. ประชุมเชิงปฏิบัติทีมนักวิจัยทั้งหมด ในการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล ปรับปรุงแก้ไขปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะ ภายใต้กรอบปัจจัย เงื่อนไขภายนอกชุมชน
8. เก็บรวบรวมข้อมูลครั้งที่ 2 ในแต่ละพื้นที่
9. ศึกษาปัจจัย เงื่อนไข องค์ประกอบต่าง ๆ ภายนอกชุมชนเพิ่มเติม
10. จัดประชาพิจารณ์ข้อมูลในแต่ละพื้นที่
11. ตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูล
12. จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work Shop 3) ประเมินสภาพการณ์และความเป็นไปได้เกี่ยวกับโครงการพัฒนาใน Phase 2
13. จัดทำรายงานเสนอต่อ สกว.

บทที่ 4

ผลการศึกษา

ไอ้เจ้าหนุมานแท้ใจจ๋อ
หรือเงือนรังร้อนรุ่มดังอุโมงไฟ
มากมายหนุมานพเนจร
ที่ท้าวถนบนทางทั่ว เจาไม้นิ่ง

ทอมแอ่เจ้าตออุ้มกม
หนุมานเอ็นแรงขอมแท้จดาบ

คำนี้พเนจรไปไหนไหน
ยากไร้เกินทนอดบั้นอยู่กับวัง
นับไม่หมดจนรถไฟได้ความท้อ
ร่างคนทุกข์เข็ญจึงต้องกรวดทราย

ไปรษณีย์ทอมที่ไอ้ตออุ้ม
กลางฝันร้าย...ไฉนภาวิรัตน์...การพัฒนา

อันธวั รุ่งแสง : ผู้ประพันธ์

คัดลอกจาก "เพลงหนุมาน"

เครือข่ายสวัสดิการแม่ฮ่องสอนไทยในภาวะวิกฤติ

จากการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลการประชาสัมพันธ์ข้อมูลและการประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกันระหว่างทีมนักวิจัยชาวบ้านกับทีมนักวิจัยภายนอก ได้ผลการศึกษาของแต่ละชุมชน ดังนี้

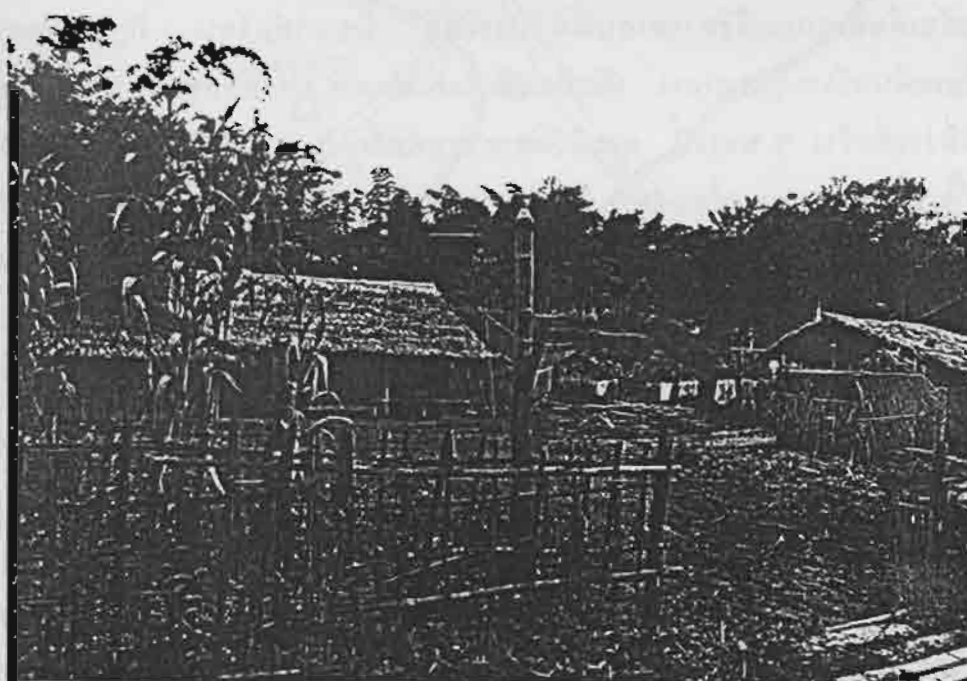
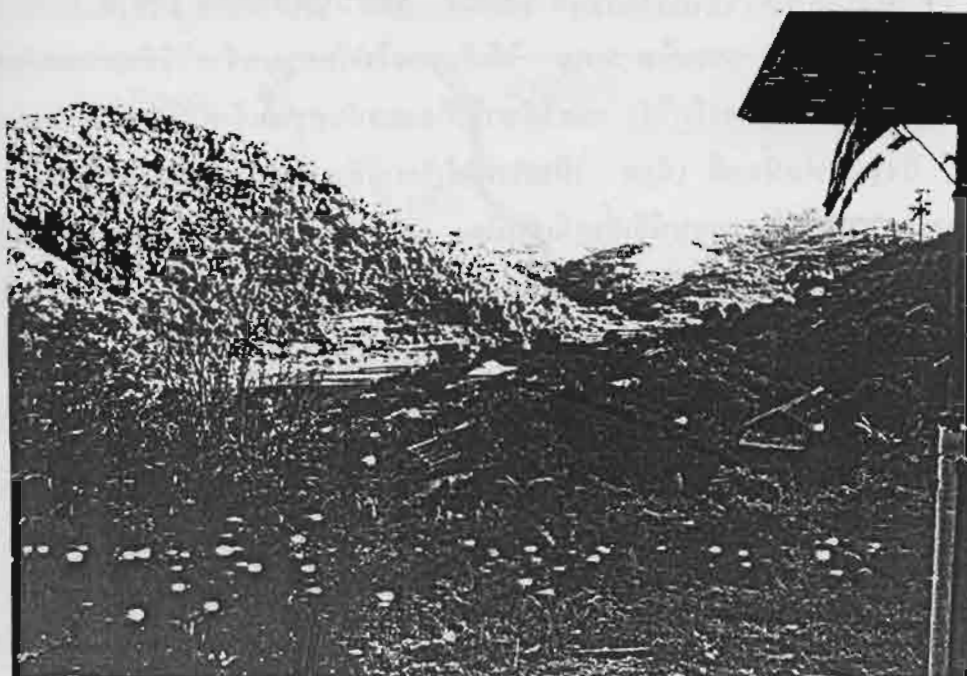
ชุมชนบ้านวัดจันทร์ หมู่ 3 ตำบลบ้านจันทร์ อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่

1. ประวัติความเป็นมาและสภาพทั่วไปของชุมชน/โรงเรียน

1.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

บ้านวัดจันทร์ ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 3 ต.บ้านจันทร์ อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ สำหรับประวัติของบ้านวัดจันทร์นั้น พ่อน้อยสีซึ่งเป็นผู้อาวุโสในบ้านและเป็นผู้นำประกอบพิธีของชาวบ้าน ได้เล่าให้ฟังว่า เดิมนั้น พ่อของพ่อน้อยสี ชื่อ นายคลอบ ได้ย้ายมาจากบ้านแม่สะมาด จ.แม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นเขตชายแดนติดกับพม่า โดยครั้งแรกมาด้วยกัน 6 หลังคาเรือน ซึ่งเป็นพี่น้องกันทั้งหมด แต่ปัจจุบันได้เสียชีวิตไปหมดแล้ว ได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่หลังเขาเป็นชุมชน ห่างจากบ้านวัดจันทร์ประมาณ 2 กม. อยู่มา ๆ ก็มีผู้อพยพมาอยู่ด้วยเป็นจำนวนมากขึ้นจึงได้ย้ายไปมาจนกระทั่งอยู่ในบริเวณนี้ เดิมนั้นบ้านเด่นและบ้านวัดจันทร์เป็นบ้านเดียวกันเป็นเครือญาติพี่น้องกัน แต่ได้เกิดโรคระบาดขึ้นทำให้ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมากจึงได้แยกกันไปตั้งอีกบ้านหนึ่งซึ่งปัจจุบันคือ บ้านเด่น ส่วนบ้านวัดจันทร์นั้น เมื่อเข้ามาอยู่ในปัจจุบัน ครั้งแรกยังคงเป็นป่ามีผีป่าอยู่มาก อยู่ต่อมาจึงได้นิมนต์พระพม่าชื่อว่า หลวงพ่ออุตตม มาเป็นผู้ตั้งวัดและก่อสร้างเจดีย์ขึ้นตามที่มีหลักฐานเป็นระฆังและมีคำจารึกบอกปีที่สร้างพระเจดีย์ พ่อน้อยสีได้บอกว่า ก่อนมาตั้งวัดนั้น เดิมก็มีวัดเก่าแก่ มีคินจี มีพระอยู่ก่อนแล้ว โดยไม่ทราบว่ามีมาสร้างมาตั้งแต่เมื่อใด บริเวณรอบ ๆ บ้านวัดจันทร์ในปัจจุบันนั้น เคยมีวัดร้างอยู่หลายวัด เมื่อหลวงพ่ออุตตมได้มาสร้างวัด สร้างพระเจดีย์ ห่อระฆัง เมื่อสร้างพระเจดีย์องค์ใหญ่แล้วจึงได้สร้างพระเจดีย์องค์เล็ก 2 องค์

สาเหตุของชื่อวัดจันทร์นั้น พ่อน้อยสีบอกว่า พระอุตตม รูปนี้ท่านสามารถอ่านตัวหนังสือขอมได้ บริเวณวัดเก่าแก่นั้นมีแผ่นหินสลักตัวหนังสือขอมไว้ เมื่อหลวงพ่ออุตตมอ่านแล้วจึงบอกว่าบ้านนี้เดิมชื่อว่า บ้านวัดจันทร์ ถ้ามองถึงแผ่นหินนั้นได้ใจความว่า ได้สูญหายไปตั้งแต่ครั้งใดก็ไม่ทราบได้ ถ้ามองพ่อน้อยสีว่าเคยมีคนเล่าให้ฟังว่า ที่ชื่อบ้านวัดจันทร์นั้นเพราะมีพระชื่อว่า จันทร์ มาอยู่ใช่หรือไม่ พ่อน้อยสีบอกว่า ไม่ใช่ ที่จริงแล้วพระพม่าเขาเรียกว่าอาจารย์ฯ เมื่อเรียกพระว่าอาจารย์ คนรุ่นหลัง ๆ ต่อมาก็คงเข้าใจผิดว่า พระนั้นชื่อว่าจันทร์ จึงเรียกว่าบ้านวัดจันทร์ ซึ่งเป็นความเข้าใจผิด

ต่อมาครูบาศรีวิชัยได้จาริกขึ้นมาที่บ้านนี้ ขณะนั้นพ่อน้อยสี อายุได้ 12 ปี พ่อน้อยสีและเพื่อนอีก 4 คน รวมเป็น 5 คน ได้เดินทางไปกับครูบาเจ้าศรีวิชัย(ก่อนกลับครูบาเจ้าศรีวิชัยได้หล่อแผ่นทองจารึกไว้) และได้บวชสามเณรกับครูบาเจ้าศรีวิชัยที่วัดสวนดอก

ปัจจุบันพ่อน้อยสี (น้อย เป็นคำที่ใช้เรียกผู้ที่บวชสามเณรแล้วลาสิกขา) เป็นผู้ นำในการกำหนดวันประกอบพิธีเลี้ยงผีเจ้าเมือง กำหนดวันมัดมือตามประเพณีหรือการเลี้ยงผีต่าง ๆ ในการเป็นผู้นำในการเลี้ยงตามประเพณีหรืองานศพนั้น จะต้องเป็นคนในตระกูลเดียวกับพ่อน้อยสีเท่านั้น ปัจจุบันมีผู้ประกอบพิธีได้เพียง 3 คนเท่านั้น มีพ่อน้อยสี ตามือจี (เหลนพ่อน้อยสี) และโฮเล (หลาน) ซึ่ง 2 คนหลังนี้ถือว่าเป็นผู้ช่วยของพ่อน้อยสี

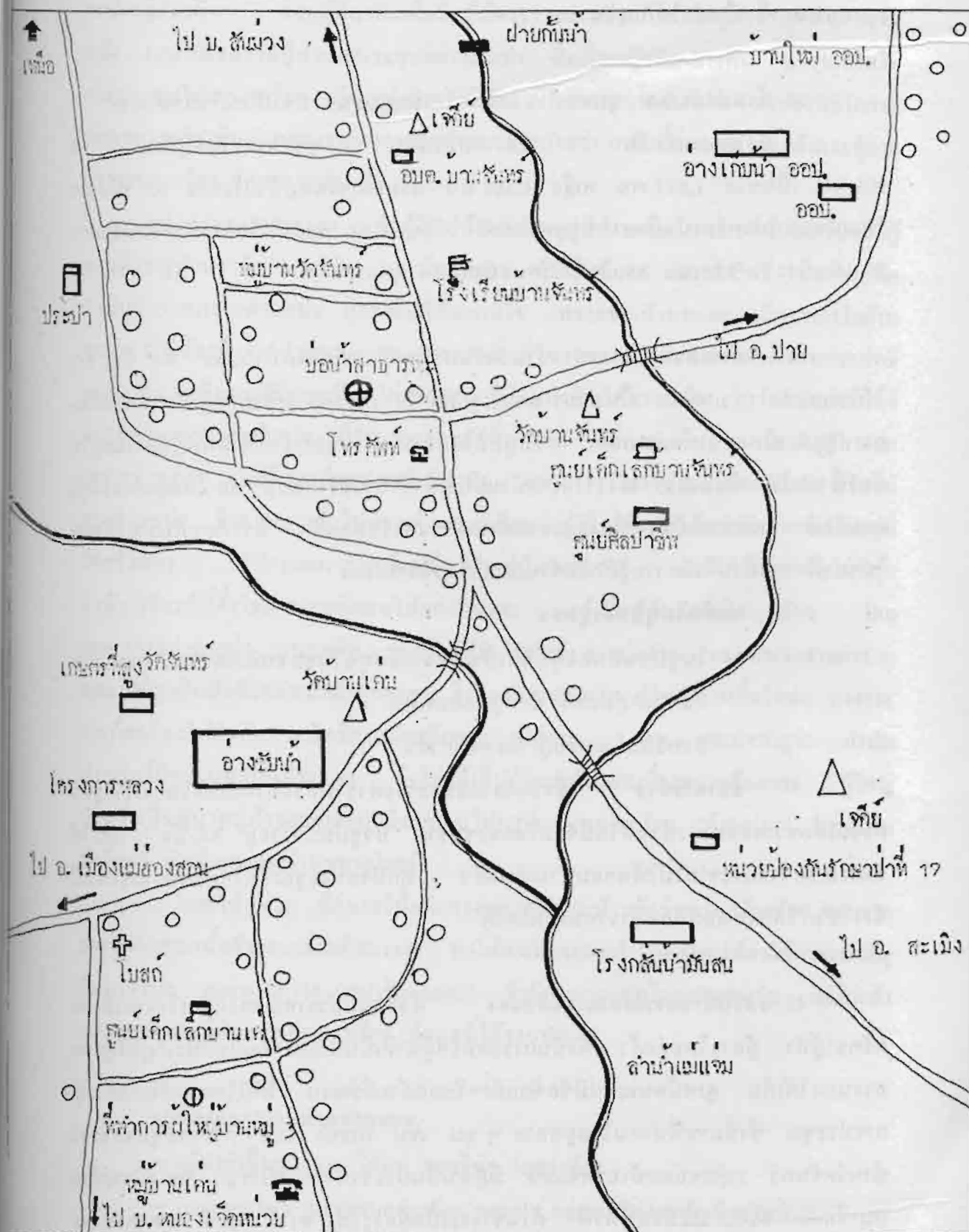
1.2 สภาพการณ์ทั่วไปของชุมชน

1) ด้านกายภาพ ชุมชนวัดจันทร์เป็นชุมชนขนาดใหญ่ แบ่งออกเป็น 3 หมู่บ้าน คือ บ้านเด่น บ้านวัดจันทร์ และบ้านห้วยอ้อ หอ่อมบ้านที่ใหญ่ที่สุดคือบ้านวัดจันทร์ ภาพการตั้งหมู่บ้านเป็นแบบกระจุกตัวรวมกันอยู่ และมีศูนย์กลางของหมู่บ้านที่ชาวบ้านได้พบปะ ปฏิสัมพันธ์กัน เป็นแหล่งเรียนรู้และรับรู้เรื่องราวข่าวสาร

- บ้านเด่น ศูนย์กลางชุมชนคือ บริเวณโบสถ์คริสต์ เป็นบริเวณที่ชาวบ้านมาชุมนุมกันเพื่อประกอบพิธีทางศาสนาในวันอาทิตย์ มีศาลาพักร้อน มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และมีลานดินกว้างอยู่ตรงกลาง นับเป็นบริเวณที่มีทำเลดี สำหรับชุมชนบนพื้นที่คดขยี้ซึ่งไม่ค่อยมีที่ว่างที่กว้าง ๆ อย่างนี้ และมีวัดศาสนาพุทธเล็ก ๆ 1 แห่ง ส่วนบ้านเรือนก็จะอยู่รอบ ๆ และมีถนนขอบเชื่อมต่อ มีถนนสายหลักไปสู่ชุมชนที่ 2 คือชุมชนบ้านวัดจันทร์ เป็นชุมชนที่ใหญ่ที่สุดของหมู่บ้าน มีวัดจันทร์อยู่ใจกลางหมู่บ้าน และเป็นศูนย์กลางของชุมชนเป็นที่ตั้งของธนาคารข้าว ศาลาอเนกประสงค์ กลุ่มทอผ้า(สิลปาชีพ) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก หอกระชายข้าว ชาวบ้านหอ่อมบ้านนี้เป็นผู้ที่นับถือศาสนาพุทธก็จะตั้งบ้านเรือนอยู่รอบ ๆ ศูนย์กลางของชุมชน ด้านหน้าวัดจะมีโรงเรียนขยายโอกาส 1 แห่ง หอ่อมที่ 3 บ้านห้วยอ้อ จะอยู่ห่างจากหอ่อมบ้านที่ 2 ไปตามถนนสายหลัก สายแม่แจ่ม-วัดจันทร์-อ.ปาย เป็นที่ราบสูง ท้องที่เป็นที่ลุ่ม มีหน่วยงานของรัฐบาลปฏิบัติกรอยู่ คือ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ อ.อ.ป. เป็นศูนย์กลางที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการเกษตร และอื่น ๆ บ้านห้วยอ้อนี้มีจำนวนครัวเรือนน้อยที่สุด คือประมาณ 20 ครัวเรือนเท่านั้น จึงมาใช้วัดและโรงเรียนในหอ่อมบ้านวัดจันทร์ ภูมิอากาศเหมือนพื้นที่บนคดขยี้ทั่วๆ ไป คือค่อนข้างหนาวเย็นในฤดูหนาว ซึ่งสามารถปลูกพืชผักเมืองหนาวได้ผล เช่น อโวคาโด ผักต่าง ๆ สำหรับแปลงที่คิด

แผนที่โดยสังเขปหมู่บ้านวัดจันทร์ ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ทำกินก็จะอยู่ตามไหล่เขาบ้าง ที่ระยะใกล้ ๆ บริเวณที่อยู่อาศัยบ้าง ห่างออกไปตามเส้นทางคมนาคมซึ่งเป็นป่าไม้เบญจพรรณ

2) **ด้านประชากร** ชุมชนบ้านวัดจันทร์ เป็นชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงสะกอ

มีจำนวนครัวเรือน 555 ครัวเรือน ประชากรในหมู่บ้าน 2 901 คน เป็นชาย 1,537 คน หญิง 1,364 คน ประชากรในหมู่บ้านร้อยละ 90 เป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงนับถือศาสนาพุทธและผี ร้อยละ 80 และนับถือศาสนาคริสต์ร้อยละ 20 และประชากรร้อยละ 85 ไม่ได้เรียนหนังสือ

3) **ด้านเศรษฐกิจ** ชาวบ้านวัดจันทร์มีอาชีพหลักคือการเกษตร คือ ปลูกข้าว ไร่กินและทำไร่ถั่วเหลือง มีหน่วยงานของรัฐ คือ โครงการหลวงเข้ามาปฏิบัติงานส่งเสริมการปลูกผักเมืองหนาวหลายอย่าง ข้อมูลที่ได้จากชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานอยู่ในท้องที่ (ป่าไม้, พัฒนาการ) กล่าวว่า ชาวบ้านมีปัญหาด้านการจำหน่าย คือ ลงทุนลงแรงสูง ผลผลิตดี แต่มีรายได้น้อยเนื่องจากขาดตลาดที่จะรองรับผลผลิต ประกอบกับราคาพืชผลไม่ค่อยดี ชาวบ้านจึงมีความรู้สึกในด้านลบต่อโครงการหลวง

แหล่งเงินทุนของชุมชน

- ในชุมชนมีกองทุนซึ่งเป็นแหล่งเงินทุนในชุมชนที่เกิดจากการออมร่วมกันของกลุ่มสตรี คือกลุ่มออมทรัพย์
- สำหรับแหล่งเงินกู้ คือ อคิตกำนัน

ธนาคารข้าว ซึ่งจัดตั้งโดยพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านที่ไม่มีข้าวกินของชุมชน ปัจจุบันมีข้าวอยู่ 300 ถัง และได้จัดตั้งเครือข่ายกระจายไปให้ห่อมอบบ้านเด่นแล้ว ทุกปีจะประชุมเพื่อให้สมาชิกในชุมชนมีข้าวไปบริโภคให้หมดก่อนข้าวใหม่จะผลิตได้

4) **สภาพด้านการเมืองการปกครอง** ด้วยชนบประเพณีของกะเหรี่ยงจะเชื่อดิอศรัทธาผู้นำ ผู้อาวุโสอยู่แล้ว ดังนั้นการยอมรับผู้นำที่เป็นทางการจึงเป็นที่ปรากฏให้บุคคลภายนอกได้เห็น ดูเหมือนจะไม่มีข้อขัดแย้งหรือต่อต้านที่ชัดเจน ได้มีโอกาสสังเกตการณ์การประชุม ซึ่งมีภาพที่น่าสนใจอยู่หลาย ๆ มุม เช่น การนั่ง เวที การประชุมของชาวบ้านวัดจันทร์ กลุ่มห่อมอบบ้านวัดจันทร์ มีผู้นำเป็นประธานในการประชุม คือ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภา อบต. จะนั่งหน้าเวที ด้านข้างจะเป็นผู้อาวุโส ชาวบ้านที่กล้าแสดงออกก็จะ

นั่งประจันหน้ากับผู้นำในการประชุม ซึ่งเป็นผู้ชายและหญิงในวัยหนุ่มสาว กลุ่มเยาวชนก็จะนั่งอยู่รวมกัน ส่วนผู้ที่มาฟังเพื่อรับรู้เรื่องราวอย่างเดียวก็นั่งอยู่ด้านนอกหันหลังพิงผนัง และหันหลังให้ผู้ทำการประชุมอย่างสิ้นเชิง ซึ่งเป็นหญิงวัยกลางคน บรรยายภาศในการประชุมไม่เกรงเกรียง มีการซักถาม ได้ตอบ เป็นประชาธิปไตย ประธานมีโอกาสแสดงความคิดเห็น ทราบจากการบอกเล่าของชาวบ้านว่า วันนี้เยาวชนเขาจะตั้งกระทู้ถามกรรมการ เรื่อง โครงการปลูกป่า

สำหรับการปกครอง ตัวผู้ใหญ่บ้านมีบ้านอยู่ที่บ้านเด่น และที่บ้านวัดจันทร์มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คือ นายวินัย และมีนายถาวร ซึ่งเป็นน้องกำนันประสิทธิ์ ซึ่งเป็นอดีตกำนันที่ลาออกจากตำแหน่ง และเป็นผู้ที่น่าสนใจ เพราะชาวบ้านบางส่วนมีมุมมองในด้านลบต่อ 2 พี่น้องนี้ จากคำบอกเล่าของ พระสงฆ์ ที่ว่า “ชาวบ้านไม่ค่อยชอบกำนันประสิทธิ์ เพราะเห็นว่าเป็นคนที่มีฐานะดีแต่ไม่เสียสละ หรือแบ่งปันให้ชาวบ้าน” กำนันประสิทธิ์มีอาชีพรับเหมาและค้าขาย มีร้านขายของอยู่ที่หน้าวัด มีที่ดินทำกินมาก สานหูกที่ลาออกเพราะทำธุรกิจ ไม่มีเวลาที่จะทำหน้าที่กำนัน และเกรงว่าชาวบ้านจะว่าตาเมีผลประโยชน์จากตำแหน่ง จึงลาออกแล้วไปนิมนต์ พระวิเชียร ผู้เป็นเพื่อนซึ่งกำลังบวชและเรียนอยู่ที่วัดศรีโสดา ให้สึกและมาลงสมัครเป็นผู้ใหญ่บ้านแทนตน และได้เป็นกำนันในที่สุด กำนันวิเชียรผู้นี้ตั้งใจทำงานอุทิศตนให้แก่ส่วนรวม กล่าวคืออยู่กับความไม่ถูกต้อง โดยเฉพาการทำลายป่า ขาดเสพติด จนเป็นที่รู้จักกันทั่วทั้ง อ.แม่แจ่ม และหน่วยงานต่าง ๆ ต่อมาได้ถูกยิงเสียชีวิตที่หน้าบ้านของตน จึงต้องมีการคัดเลือกผู้ใหญ่บ้านขึ้นใหม่ ทางราชการก็ขอร้องให้กำนันประสิทธิ์ลงสมัครอีกครั้ง มีคู่แข่ง 1 คน ผลปรากฏว่า กำนันประสิทธิ์มีคะแนนเสียงน้อยกว่า จึงไม่ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านตามที่ราชการต้องการ ผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นผู้นำหมู่บ้านคนปัจจุบันจึงเปลี่ยนไปอยู่ที่กลุ่มหอย่อมบ้าน “บ้านเด่น” แทนบ้านวัดจันทร์ ซึ่งเป็นหอย่อมบ้านขนาดใหญ่

และให้ผู้ช่วย คือ นายวินัยปกครองดูแลหอย่อมบ้านวัดจันทร์ ห้วยฮ้อ นอกจากบางโอกาสเท่านั้นจึงจะมาร่วมกิจกรรม ทำให้คนในหอย่อมบ้านวัดจันทร์ต้องให้ความสำคัญกับนายวินัย และนายถาวร (สมาชิก อบต.) ซึ่งมีคนบางกลุ่มไม่ค่อยชอบรับ แต่ไม่กล้าแสดงออกตามนิสัยของเผ่ากะเหรี่ยง (ข้อมูลนี้ได้จากพระ)

กลุ่มองค์กร/แกนนำของชุมชน

- ผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ นายวินัย นายจรัส
- กลุ่มเยาวชน ประธานกลุ่มเรียน กศบป. อยู่สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

กันเองเป็นแบบการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน วัดจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญเช่นเดียวกับโบสถ์คริสต์ ที่อยู่ในห้อมบ้านเด่น

ข. โรงเรียน เป็นโรงเรียนขยายโอกาสซึ่งพัฒนาการมาเรื่อย ๆ ตั้งแต่เป็นโรงเรียนที่พระธรรมจาริกสร้างขึ้นและให้กรมประชาสงเคราะห์ จัดครูมาสอนและมอบให้องค์การบริหารส่วนจังหวัด สำนักงานการประถมศึกษาบริหารจัดการ และเปิดเป็นโรงเรียนขยายโอกาสในปัจจุบัน ปัจจุบันยังไม่เป็นที่พึงพอใจจากผู้ปกครอง มีความขัดแย้งเล็กน้อยทางด้านศักยภาพในการเรียนการสอน และการจัดระเบียบในโรงเรียน แต่อย่างไรก็ดี เด็ก-เยาวชนในชุมชนก็ใช้บริการจากสถานศึกษาซึ่งมีอยู่แห่งเดียว

ค. การศึกษานอกระบบ ส่วนใหญ่จะอาศัยการเรียนโดยบรรยายแล้วเรียนโดยไปเรียนที่ตัวจังหวัดเชียงใหม่ เช่น วัดศรีโสดา จัดเจดีย์หลวง เมื่อศึกษาออกมาซึ่งเป็นผู้รู้ และแกนนำของหมู่บ้าน

จ. การฝึกอบรมอาชีพด้านต่าง ๆ

ฉ. เสี่ยงตามสายตั้งอยู่ที่วัด

ช. TV อยู่ที่วัด (ศาลาอเนกประสงค์ เปิดเป็นเวลา)

1.3 ประวัติความเป็นมาของโรงเรียน

โรงเรียนบ้านวัดจันทร์ได้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับโครงการพระธรรมจาริกของวัดศรีโสดา กล่าวคือ เริ่มขึ้นเมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2516 เป็นหน่วยที่ 11 ของโครงการ โดยกรมประชาสงเคราะห์ได้ส่งนาย นนทชัย จันทมาเป็นครูคนแรก และในวันที่ 11 กรกฎาคม 2518 ได้โอนโรงเรียนให้ไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด จังหวัดเชียงใหม่ นั้นหมายถึง โรงเรียนก่อตั้งขึ้นมาจากหน่วยราชการ คือ กรมประชาสงเคราะห์ และโอนไปสังกัดหน่วยราชการส่วนภูมิภาคในขณะนั้น คือ องค์การบริหารส่วนจังหวัด และปัจจุบันนี้ก็ได้โอนไปสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด ซึ่งจะเห็นว่า บทบาทของชุมชนในการก่อตั้งและพัฒนาการของโรงเรียนมีน้อยมาก อาจจะมีบ้างในช่วงหลัง ๆ ที่มีการสร้างอาคารโดยทุนจากภายนอกหมู่บ้าน และมีชาวบ้านมาช่วยเป็นแรงงาน ซึ่งเป็นปัญหาของระบบความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

1.4 สภาพการณ์ทั่วไปของโรงเรียน

โรงเรียนบ้านจันทร์ ต.บ้านจันทร์ อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ 50270 เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ในปีการศึกษา 2541 ได้เปิดถึงชั้น ม.2 โรงเรียนนี้มีชั้นอนุบาล

1-2 ชั้น ป.1-6 และชั้น ม.1-2 รวม 10 ห้อง แต่มีครูเพียง 9 คน ไปช่วยราชการ 1 คน คงเหลือครูที่ทำการสอนเพียง 8 คน โรงเรียนนี้ยังไม่มีอาจารย์ใหญ่ขึ้นมารับหน้าที่หลังจากที่อาจารย์ใหญ่คนเก่าได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นแล้ว มีเพียงผู้รักษาการแทนอาจารย์ใหญ่ทำหน้าที่เท่านั้น ซึ่งจะไปก็ไม่มีอำนาจเต็มพิกัด จากการสอบถามครูในโรงเรียน (ครูจิราภรณ์ ศิลปมิตรภาพ) เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2541 เวลาประมาณบ่าย 3 โมงครึ่งที่บ้านครูเอง ได้ความว่าการบังคับบัญชาเป็นไปแบบประชาธิปไตย คือผู้รักษาการเมื่อนั้นก็รู้จักกันเป็นอย่างดีอยู่แล้ว จะทำอะไรก็เป็นแบบพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งจะไปแล้วหากพูดถึงความสะดวกสบายในการบังคับบัญชาแล้วพูดได้ว่าค่อนข้างเป็นกันเอง อาศัยหลักของการเป็นเพื่อนร่วมงาน โดยรักษาการแทนจะทำหน้าที่เช็คเวลาทำงาน ตั้งฎีกาเบิกเงินเดือน การเข้าที่ประชุมมาครบเป็นส่วนใหญ่ มีการประชุมประจำเดือนระหว่างครูในโรงเรียน โดยมีการประชุมเดือนละครั้ง ซึ่งไม่ค่อยมีใครขาดประชุม การประชุมประจำเดือนจะแจ้งให้คณะครู นักการ ทราบล่วงหน้า การประชุมส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่ได้เข้าประชุมจากทางอำเภอเกี่ยวกับนโยบาย การอบรม งบประมาณ ฯลฯ เป็นแบบช่วยกันคิด ซึ่งในแต่ละวันครูอาจารย์และนักการได้พบปะพูดคุยกันเป็นประจำกันอยู่แล้ว เพราะครูมีไม่มาก โรงเรียนก็ไม่ใหญ่โตอะไรมากนัก การประชุมเป็นกันเองมาก ไม่เคร่งเครียด

เกี่ยวกับการเรียนการสอนนั้น ครูจิราภรณ์บอกว่า เน้นการสอนแบบให้สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ โดยที่ชุมชนบ้านวัดจันทร์นั้นเป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง ด้านการพูดนั้นเด็กนักเรียนไม่ค่อยเข้าใจภาษาไทยนัก แม้ว่าจะสามารถอ่านออกเขียนได้ถึงจะเขียนผิดบ้างถูกบ้างก็ตาม เพื่อเป็นการฝึกหัดให้ใช้ภาษาไทยได้ดีขึ้น การเรียนการสอนในบางครั้งจึงได้บอกจุดหรือให้จดตามบนกระดานดำ เพื่อเป็นการฝึกหัดด้านภาษาไทยในการเขียนการอ่าน อีกเหตุผลหนึ่งที่ได้เด็กจดตามเพราะเด็กมีหนังสือเรียนไม่ครบทุกคนหรือไม่มีหนังสือเรียนเลย ทางรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สปอ. สปปจ. ก็ส่งหนังสือเรียนฟรีมาให้ซ้ำมาก กว่าที่จะมาถึงก็หมดภาคเรียนหรือผ่านไปครึ่งภาคเรียน ทำให้เรียนไปได้ช้า ไม่ค่อยทัน อีกประการผู้ปกครองไม่ยอมซื้อหนังสือเรียนให้ลูกหลาน อาจจะเป็นเพราะฐานะยากจน ไม่มีเงิน เมื่อครูสอนแบบจดเพราะนักเรียนไม่มีหนังสือ ผู้ปกครองก็บอกว่าครูสอนไม่ดี ไม่มีคุณภาพ สอนไม่ทัน ครูก็บอกว่าเงินเพราะแบบนี้ไม่รู้จะทำอย่างไร ขอมอบออกเงินซื้อหนังสือไปให้ก่อนก็ได้เงินบ้างไม่ได้เงินบ้าง คือ ได้ไม่ครบ การสอนก็ไม่ค่อยทันเพราะเด็กไม่มีหนังสือ จะสอนแบบการเรียนการสอนแบบใหม่ที่ทำให้เด็กนักเรียนเป็นศูนย์กลางการเรียน สอนแบบบูรณาการก็ไม่ค่อยได้ สอนได้เป็นบางวิชาเท่านั้น และก็เป็นอย่างนี้มาครั้งด้วย

ในด้านการส่งเสริมให้เด็กนักเรียนได้รู้จักการปลูกพืชเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันนั้น ถึงแม้ว่าเด็กนักเรียนจะรู้จักการปลูกพืชอยู่แล้วก็ตาม ทางโรงเรียนก็มีการสอนให้เด็กทำการเกษตรกรรม เช่น ปลูกหอม กระเจี๊ยบ แต่พืชผักที่สามารถใช้เป็นประโยชน์สำหรับนักเรียนเองได้นั้น เมื่อเด็กปลูกแล้วก็จะมีการขาย โดยการที่มีวัว ควาย หมู ของชาวบ้านเข้ามาในบริเวณโรงเรียน ทำให้พืชผลเสียหาย อาจจะเป็นโดนลักขโมย หรือสัตว์เลื้อยมากัดกินก็ไม่ทราบได้ เด็ก ๆ เมื่อปลูกแล้วก็อยากได้เงินของตัวเอง แต่ก็หายไป ผู้ปกครองก็ไม่สนใจสัตว์เลื้อย ปล่อยให้เข้าโรงเรียนกินผักจากแปลงเกษตรของเด็ก

ในด้านการเรียนการสอนนั้น ครูจิราภรณ์บอกว่า ตนเองตั้งใจสอนอย่างเต็มที่ ไม่จำเป็นไม่ขาด ส่วนครูคนอื่นนั้นบางคนสอนอย่างจริงจัง บางคนก็ไม่ตั้งใจสอน อาจจะไม่ได้เตรียมการสอนมา บางครั้งก็มาช้าบ้าง มาสายบ้าง บางคนก็มีปัญหาทางครอบครัว อันส่งผลกระทบต่อการเรียนการสอน เช่น บางคนต้องเรียนวันเสาร์-อาทิตย์ (ครู) วันศุกร์และวันจันทร์ก็ขาด บางคนลูกเรียนอยู่ในเมืองต้องมาเยี่ยมลูกบ่อย ๆ บางคนก็มีปัญหาด้านสุขภาพต้องเข้าโรงพยาบาลบ่อย ๆ ทำให้ต้องขาด เพราะหากเข้าโรงพยาบาลเอกชนแล้วเบิกไม่ได้ซึ่งเกี่ยวข้องกับทางด้านเศรษฐกิจของครูเอง อีกประการครูส่วนใหญ่ (เว้นครูจิราภรณ์) ต่างก็มีบ้านอยู่ที่หมู่บ้านอื่น เมื่อมาสอนเสร็จต่างก็ต้องกลับบ้าน ทำให้การสนใจกับชุมชนหรือความเอาใจใส่ชุมชนของครูจึงมีน้อย มีเพียงครูจิราภรณ์เท่านั้นที่มีบ้านอยู่ในบ้านวัดจันทร์ แต่บางครั้งก็ต้องไปนอนบ้านแม่ต่างหมู่บ้าน คุณครูจิราภรณ์ทำหน้าที่ในด้านชุมชนสัมพันธ์ของโรงเรียนด้วย

ในด้านอุปกรณ์กีฬา ทางโรงเรียนมีอุปกรณ์กีฬาพอใช้เล่นได้โดยไม่ขาดแคลน แต่จะขาดสนามและครูพลเท่านั่น ต้องใช้ครูด้วยกันหรือนักการมาช่วย สนามกีฬาของโรงเรียนนั้นมีสนามฟุตบอล ตะกร้อ วอลเลย์บอล ไม่มีโรงยิมฯ ไม่มีสนามบาสฯ เพราะพื้นที่ของโรงเรียนมีค่อนข้างจำกัด

ในด้านอาคารเรียนนั้นมีไม่เพียงพอแก่นักเรียน มีอาคารเรียนแถวยาว 1 อาคาร โดยใช้เป็นทั้งห้องพักทำงานและห้องพักครู 1 ห้อง ห้องเก็บวัสดุอุปกรณ์ 1 ห้อง ห้องคอมพิวเตอร์ 1 ห้อง ห้องเรียน ม.2 - 1 ห้อง ชั้น ป.5 - 1 ห้อง (อาคารมี 5 ห้อง) อาคารเอนกประสงค์ให้เป็นที่ใช้เรียนของ ป.3-4 โดยกันห้องแบ่งชั้น ชั้น ม.1 ใช้ห้องอนุบาลเก่า ห้องสมุดใช้เป็นที่ใช้เรียนของ ป.6 ชั้นอนุบาล 1-2 เรียนด้วยกัน ชั้น ป.1-2 ใช้อาคารที่ร่วมกันสร้างกับชาวบ้านกันเป็นห้องแยกชั้น ห้องน้ำมี 3 ห้อง และกำลังสร้างเพิ่มเติมอยู่

การเรียนการสอนของโรงเรียนบ้านจันทร์แบบที่บอกไว้ว่า เกี่ยวเนื่องกับแบบเรียนของเด็กที่ไม่ค่อยมีเด็ก ๆ ในแต่ละชั้นจึงอยู่ในระดับที่พอใช้ได้ หากเทียบกับโรงเรียน

ในเมืองไม่ต้องที่เจริญนัก จะอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ แม้แต่ครูจิราภรณ์บอกเองว่า หากจะติดตามเกณฑ์จริง ๆ คงมีผ่านไม่มากนัก

วันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2541 ได้ไปสอบถามที่บ้านสารวัตรกำนันนายจรัส (จรัส) กงมะลิ อายุ 35 ปี และเป็นกรรมการศึกษาของโรงเรียนบ้านจันทร์ ในเวลาประมาณ 18.00 น. และมีนายส่วยพอ วาณิชีโรจน์ อดีตกรรมการศึกษาและเป็นผู้ปกครองเด็กนักเรียน มีชาวบ้านอีก 2 คน ไม่รู้จักชื่อ และนักวิจัยชาวบ้าน กือนางเทวี ได้พูดคุยกันเกี่ยวกับเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2541 โรงเรียนบ้านจันทร์ได้นัดประชุมผู้ปกครอง โดยคุณเทวี ได้บอกดังนี้

ทางโรงเรียนให้ผู้ปกครองไปประชุมที่โรงเรียน รักษาการแทนคือ ครูพิชิตวัฒน์ นัดประชุมเวลา 09.00 น. เมื่อถึงเวลาในนิครุมาเลย ทางผู้ปกครองจึงรอนถึงเวลา 09.40 น. ครูพิชิตมาคนเดียว ทางผู้ปกครองจึงให้เปิดประชุม ทางครูก็เปิดหัวข้อการประชุม แล้วขอความเห็นจากผู้ปกครองแต่ละคน

คนที่ 1 นางโซหล่าเบล ได้เสนอว่า การสอนเด็กของครูไม่ค่อยเต็มที่ ไม่มีความรับผิดชอบ ทางผู้ปกครองให้เด็กไปโรงเรียนแล้วไม่มีครูสอน ผู้ปกครองก็คิดว่าเด็กไปโรงเรียนจึงไปทำงาน แต่เด็กเมื่อไปโรงเรียนแล้วไม่มีครูก็กลับบ้าน ที่เป็นเด็กตัวเล็ก ๆ เมื่อกลับบ้านแล้วไม่สามารถรับผิดชอบตัวเองได้ อีกประการรองเห็นเด็กที่ใส่ไปโรงเรียนหายเป็นประจำ จนเด็ก ๆ ไม่ยอมใส่รองเท้าไปโรงเรียนแล้ว อยากให้โรงเรียนช่วยแก้ไข

คนที่ 2 นายเจาะคี เห็นด้วยที่นางโซหล่าเบลพูด และเสริมว่า ถ้าผิดที่ครู ครูต้องแก้ไข ถ้าผิดที่ผู้ปกครองผู้ปกครองต้องแก้ไข ครูและผู้ปกครองต้องปรึกษากัน

คนที่ 3 นายประสิทธิ์ พูดว่า ที่ผ่านมานั้นเห็นเป็นความจริง เห็นมากับตา โดยเฉพาะวันศุกร์และวันจันทร์ (บ้านนายประสิทธิ์อยู่หน้าที่พักคนโดยศาลาพักร้อน เห็นครูขึ้นรถโดยสารอยู่เป็นประจำ)

คนที่ 4 นายถาวรกล่าวว่า ทางโรงเรียนน่าจะออกกฎบังคับ ในช่วงเวลา 08.00-16.30 น. ไม่ให้เด็กออกนอกโรงเรียน ให้ทางโรงเรียนรับผิดชอบเด็ก

คนที่ 5 นายจรัส ถามว่าครูที่ยังไม่จบมีกี่คน เมื่อทราบว่ามี 1 คนจึงว่า ครูที่ไม่ได้ไปเรียนแต่ก็ไปเยี่ยมลูกอีก 2 คนทำให้ครูขาดไปด้วย ครูมี 8 คน ไปเรียน 1 เยี่ยมลูก 2 เหลือครู 5 คน วันศุกร์และจันทร์จึงไม่มีครูพอ เสนอว่าครูที่ไม่ได้ไปเรียนให้ไปเยี่ยมลูกวันเสาร์หรือวันศุกร์ตอนเย็น และกลับวันอาทิตย์ไม่ได้หรือ

ผู้ปกครองว่า เรื่องทั้งหมดต้องแจ้งให้ครูทุกคนในโรงเรียนทราบ และขอให้ครูเข้าใจผู้ปกครอง เด็กนักเรียนและชุมชนด้วย (ความจริงแล้ว เรื่องคงมีมากกว่าที่เล่ามานี้

เพราะวันประชุมผู้ปกครองพอดีกับอากาศไปเยี่ยมบ้านชาวบ้านนาบคำม่อจี บ้านนาบุญมี และอีก 2-3 หลัง สุดท้ายก็ได้สอบถามครูจิราภรณ์ตามใบบรรยายที่ได้แนบมา - หมายเหตุ เป็นข้อความที่นักวิจัยชาวบ้านซึ่งเป็นพระเขียนเล่าให้ฟัง)

ในส่วนนี้ได้มีเพิ่มเติมจากการพูดคุยกัน แต่ทางผู้ปกครองไม่ได้เสนอครูรักษา การณ์แทน คือ อยากให้มีครูที่นับถือศาสนาพุทธบ้างสักครึ่งหนึ่งก็ยิ่งดี เพราะในปัจจุบันนี้ครูในโรงเรียนทั้ง 8 คน นั้นนับถือศาสนาคริสต์ทั้งหมด ผู้ปกครองบอกว่าถ้าพูดไปกลัวครูเขาโกรธ

2. ปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน

2.1 โครงสร้างทางสังคมของชุมชนและระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมในชุมชน เป็นระบบแนวนราบ คือมีความเสมอภาคกัน มีการปรึกษาหารือกันระหว่างคนในชุมชน มีการประชุมประจำเดือน มีการช่วยเหลือกันในฐานะญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านเป็นส่วนใหญ่ เพราะเป็นประเพณีที่เคยปฏิบัติต่อ ๆ กันมา เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว การปลูกข้าว การปลูกบ้านเอมมือ เอาแรงกัน

2.2 ระบบเศรษฐกิจของชุมชน ส่วนใหญ่เป็นแบบพึ่งตัวเอง มีการปลูกข้าวไว้เพื่อเลี้ยงชีพไม่ขายข้าว ปลูกพืชไร่เป็นอาหาร มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ วัว ทวายเป็นอาหารและค้าขาย ในช่วงฤดูแล้งมีการนำพืชผักจากภายนอกเข้ามาขายในหมู่บ้าน อาหารมีการซื้อขายปลาจากภายนอก อาหารกระป๋อง ขนม เป็นต้น

2.2.1 รูปแบบการผลิต ข้าวเป็นการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเอง มีบ้างเป็นสมาชิกของโครงการหลวง เช่น การปลูกฟักทองญี่ปุ่นเพื่อการค้า แต่ไม่มากนักและที่เป็นสมาชิกโครงการหลวงก็มีจำนวนน้อย เนื่องจากการแนะนำครั้งแรก ๆ ไม่ได้ผล คือการแนะนำให้ปลูกบัว ซึ่งทำให้ชาวบ้านไม่ค่อยเชื่อในโครงการหลวง

การปลูกข้าวปัจจุบันเปลี่ยนจากควายมาเป็นรถไถเดินตาม แต่ยังไม่มีการใช้ปุ๋ยเพื่อเพิ่มผลผลิต ปี 2541 นี้ได้เกิดโรคแมลงเพิ่มขึ้นซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นมานาน ทำให้ชาวบ้านต้องใช้ยาฆ่าแมลง แต่ผลผลิตที่ได้ส่วนใหญ่แล้วลดลงประมาณ 50-70% คือการแนะนำในการปลูกข้าวนั้นไม่ค่อยเพียงพอเพราะส่วนใหญ่ใช้น้ำจากธรรมชาติ คือ ฝน มีบางที่ที่ใช้เครื่องสูบน้ำช่วย แต่มีบางบ้านก็ไม่สามารถทำได้เพราะขาดปัจจัยด้านเงินทุนในการซื้อน้ำ

มันหรือเครื่องสูบน้ำ ทางออกของปัญหา คือ ควรรวมเงินรวมกันเพื่อซื้อเครื่องสูบน้ำไว้

2.2.2 รูปแบบการบริโภค ชาวบ้านเกือบทุกหลังคาเรือนนั้นจะมีการทำนาเพื่อผลิตข้าวไว้บริโภค ปลุกพืชผักไว้บริโภคแต่ในฤดูแล้งต้องซื้อหาจากที่อื่นหรือมีผู้นำมาขาย มีการซื้อปลากระป๋อง บะหมี่สำเร็จรูป ปลาหู เป็นส่วนใหญ่เพื่อการบริโภค

2.2.3 การสะสมและการกระจายส่วนเกิน ส่วนใหญ่แล้วข้าวเพื่อการบริโภคนั้นไม่ค่อยพอ คือผลิตได้น้อยกว่าการบริโภค มีบางหลังเท่านั้นที่เหลือไว้เก็บเพื่อเป็นทุนในการผลิตปีต่อไป ที่เหลือมาก ๆ ก็ขายแจกให้ญาติพี่น้อง แต่มีบางหลังที่ขายข้าวให้บุคคลอื่นนอกหมู่บ้าน สำหรับวัดวาอารามในพื้นที่นั้น ชาวบ้านจะนำผลผลิตมาทำบุญในทุก ๆ วันพระ เช่น ข้าวสาร พืชผักตามฤดูกาล หรือว่าทางวัดมีพระ สามเณรมากก็จะมีการเก็บข้าวสารจากทุก ๆ หลังเพื่อใช้บริโภคภายในวัด

2.2.4 การได้เป็นเจ้าของและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ชาวบ้านไม่ค่อยมีส่วนร่วมในการนี้ จะปลูกบ้านสร้างบ้านก็มีการ ไปแจ้งเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อขออนุญาตใช้ไม้ในการปลูกบ้าน แต่เมื่อ 2-3 เดือนที่ผ่านมาหน่วยงานของรัฐ เช่น ป่าไม้ มีการเคร่งครัดในการจับกุมไม้เพื่อทำผลงานและทุก ๆ วันจะมีการส่งสถิติปดอร์ บินตรวจตราการตัดไม้ เป็นการสร้างความกดดันให้ชาวบ้านมาก

2.3 ค่านิยมหลัก ๆ ของชุมชน ส่วนใหญ่ยังคงยึดถือค่านิยมและพฤติกรรมอยู่ แต่ถ้าตอบจากการเคยพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ของรัฐแล้ว พวกเขาจะถูกกว่าจากเจ้าหน้าที่ของรัฐว่าเป็นผู้ “เอา” เพียงอย่างเดียว ไม่ค่อยเสียสละ มีอะไร ๆ ก็เรียกร้อง แต่จากการสังเกตและสอบถามพูดคุยกับชาวบ้านจะได้ว่า เพราะเขาไม่มีในสิ่งนั้น ๆ ขาดทั้งเงินทุนต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยจะทำให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในทางวัตถุนิยมมากขึ้น เพราะเริ่มมีแบบอย่างจากการดูหลานที่ไปเรียนในเมือง หรือจากคนเมืองขึ้นไปซื้อยาบนคอบ เช่น ยาขี้วัว กล้วยอาหารตามรถ เป็นต้น เพราะธรรมชาติของคนนั้นยังต้องการความสะดวกสบายอยู่ เคยถามว่า “ถ้าได้เงินมาอย่างไม่สุจริตแล้วพวกเขาต้องการหรือไม่” ทุกคนที่สอบถามบอกว่า “เงินสกปรกนั้นเขาไม่ต้องการ ไม่อยากแม้แต่ต้อง” (สอบถามนายสมจิตร จรรย์เกษม สกุล และหลาย ๆ คน) อาจเป็นไปได้ว่า พวกเขายังคงใช้ศาสนาหรือหลักธรรมในศาสนาพุทธเพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจ ปัจจุบันนี้ทางวัดวาอารามของบ้านวัดจันทร์ ได้ปลูกฝังค่านิยมในทางศาสนาโดยเข้าไปสอนพุทธศาสนาในโรงเรียน และทุกวันพระ (ระหว่างเปิดการเรียนการสอน) ทางโรงเรียนจะนำเด็กนักเรียนที่พอพูดคุยกันรู้เรื่อง ป.2 ขึ้นไปมาฟัง

เทศน์ธรรม และข้อคิดจากทางวัด เพื่อให้เขาเป็นคนดี หรือนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

สำหรับที่บ้านเด่น ซึ่งเป็นหอย่อมบ้านข้างเคียงที่ชาวบ้านทั้งหมดเป็นคริสต์ ก็มีภาพที่สะท้อนเกี่ยวกับค่านิยมหลัก ๆ ของชุมชนที่มาจากศาสนาธรรมเช่นกัน ดังข้อมูลที่ได้จากการสังเกต ดังนี้....

6 กันยายน 2541 ณ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านเด่น ซึ่งเป็นที่ตั้งโบสถ์คริสต์ เวลา 13.00 น. ชาวบ้านกะเหรี่ยง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงและเด็ก มาร่วมกัน ณ โบสถ์เพื่อทำพิธีทางศาสนา ท่ามกลางสายฝนที่ตกพรำ ๆ มาตั้งแต่เช้า เด็กอายุประมาณ 5-6 ขวบ ทั้งหญิงและชาย เล่นกันอยู่รอบ ๆ โบสถ์ เล่นตีลูกหิน ในขณะที่ผู้หญิงส่วนใหญ่โพกผ้าเช็ดตัวบนหัว และมีเฝือเด็กน้อยให้ความสนใจร่วมพิธี ซึ่งการไปโบสถ์ของกะเหรี่ยงคริสต์ในวันอาทิตย์ เช่นเดียวกับที่กะเหรี่ยงพุทธไปวัดเมื่อวันซึ่งเป็นวันเสาร์ สะท้อนวิถีชีวิตของชุมชนและชาวบ้านที่ยังผูกพันกับความเชื่อทางศาสนา เช่นนี้ ไม่ยากต่อการเปลี่ยนแปลง หรือกล่อมเกลาค่านิยมที่จะมาจากศาสนาธรรม และไม่ยากต่อการที่จะให้ผู้นำทางศาสนาทั้งพุทธและคริสต์ หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เข้าร่วมเป็นทีมนักวิจัยชาวบ้าน

ชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่ในวัย ลูก 2-3 คน อายุเฉลี่ยประมาณ 20-30 ปี ส่วนคนแก่คนแก่จะไม่ค่อยเห็นมาโบสถ์คริสต์ ซึ่งไม่เหมือนการประชุมหมู่บ้าน ที่เห็นคนสูงวัยกว่ามาก ส่วนใหญ่ที่มาโบสถ์จะพาเด็กเล็ก ๆ มาด้วย จะมาเป็นครอบครัว

2.4 กลุ่มผู้นำ มีผู้นำตามธรรมชาติเป็นผู้จัดการเกี่ยวกับจารีตประเพณีในหมู่บ้านได้แก่ พ่อหน้อยสี มีการเลี้ยงผีหมู่บ้านประจำปี ๆ ละครั้ง ประเพณีการมัดมือหมู่บ้าน ปีละ 2 ครั้ง เป็นต้น ผู้นำทางการเมืองได้แก่ผู้ช่วยวินัย (ในหมู่บ้านไม่มีผู้ใหญ่บ้าน) การกระทำการต่าง ๆ ของชุมชนจะมีผู้นำไปแต่ละประเภท ๆ และชนิดของกิจกรรมนั้น ๆ แล้วแต่การประชุมและตกลงกันในกลุ่ม เช่น กลุ่มแม่บ้าน เยาวชนหนุ่ม-สาว กลุ่มพ่อบ้าน เป็นต้น สำหรับผู้ที่ร่ำรวยโดยไม่สุจริตชาวบ้านจะไม่ยกย่อง การแก้ไขปัญหานั้นแต่ละเรื่อง ๆ นั้นจะมีการประชุมปรึกษาเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขและวิธีการแก้ปัญหา วิสัยทัศน์ของผู้นำในหมู่บ้านนั้นไม่ค่อยเป็นตัวของตัวเองมากนัก (ผู้นำทางการเมือง) จะทำอะไร “โน่นก็ฟีนี่ก็น้อง” เป็นต้น อีกประการ บางครั้งชาวบ้านก็ไม่ค่อยให้ความร่วมมือเท่าที่ควร แต่ส่วนใหญ่แล้วจะให้ความร่วมมือกับผู้นำทั้งแบบผู้นำตามธรรมชาติ และแบบทางการดี

ในเรื่องผู้นำชุมชนนั้น พระวิเชียร เล่าว่า เดิมทีชาวบ้านจะเชื่อฟังผู้นำที่เป็นทางการ แต่หลังจากกำนันวิเชียรถูกลอบยิงตายและมีโครงการของหน่วยราชการมากมายในหมู่บ้าน

ทำให้ความศรัทธาและเชื่อฟังของชาวบ้านที่มีต่อผู้นำทางการลดน้อยถอยลง เพราะชาวบ้านรู้สึกเหมือนถูกผู้นำทางการหลอกพร้อม ๆ กับหน่วยราชการต่าง ๆ ด้วย จากคำบอกเล่าของพระวิเชียรเกี่ยวกับผู้นำที่เป็นผู้หญิง พระวิเชียรบอกว่า พอ ๆ กัน และจะเอาผู้ชายมากกว่าคือผู้หญิงจะไม่ค่อยมีปากเสียงอะไร ส่วนผู้หญิงที่ดูจะมีเพื่อนฝูงมาก คือ น.ส.รำไพ แม่วัดกือ ลุงนุพอ พ่อของรำไพ เกี่ยวกับผู้นำหมู่บ้านนั้น เริ่มเรื่องที่น่าสนใจจากการที่ชาวบ้านร่วมกันไปขอให้พระวิเชียร (คนละคนกับพระวิเชียร วชิโร ที่เป็นเจ้าอาวาสคนปัจจุบัน) ซึ่งบวชอยู่ที่วัดศรีโสดาสึกออกมาเป็นผู้ใหญ่บ้าน พระวิเชียร (ภายหลังเป็นกำนันวิเชียร) ทนรับเจ้าชาวบ้านไม่ได้ ก็สึกออกมาได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน และหลังจากนั้นเพียง 15 วัน ก็ได้รับเลือกเป็นกำนัน ได้รับรางวัลพระราชทานแหวนทองคำ และทำงานเข้มแข็งมาก ต่อมาถูกลอบยิงตาย ชาวบ้านจึงได้ขอรับรองให้นายประสิทธิ์ซึ่งเป็นกะเหรี่ยง ทำธุรกิจรับเหมา และเปิดร้านขายเครื่องก่อสร้าง สมักรเป็นผู้ใหญ่บ้าน แต่ภายหลังประสิทธิ์ปฏิเสธ โดยบอกว่าตนเองทำรับเหมา ไม่อยากเป็นผู้ใหญ่บ้าน เพราะจะขัดกับอาชีพ แต่ถึงที่สุดก็ยอมสมักรเป็นผู้ใหญ่บ้าน และต่อมาได้เป็นกำนันแทนกำนันวิเชียรที่ถูกลอบยิงตาย เรื่องของกำนันประสิทธิ์กับนายถาวรน้องชายซึ่งเป็นสมาชิก อบต. เป็นเรื่องที่พระวิเชียรบอกว่า น่าจะมีอะไรผุดบังเกิด และเป็นเรื่องป็นเกลียวระหว่าง พระวิเชียรกับนายวิจิต ซึ่งเป็นพัฒนากรตำบล ในเรื่องความคิดเห็น

ระหว่างพระวิเชียรกับนายวิจิต ความคิดขัดแย้งกันไปหลายเรื่อง ซึ่งน่าฟังความคิดเห็นของชาวบ้านที่ผ่านมาทางหลวงพ่อ

ผู้นำชุมชนคนสำคัญ ๆ และการค้นหาทีมนักวิจัยชาวบ้าน

ทีมนักวิจัยภายนอก ได้เฟ้นงความสนใจในตัวนักวิจัยชาวบ้าน ดังต่อไปนี้

1. นายอภิราช ซึ่งเป็นกะเหรี่ยงคริสต์ เป็นสมาชิกสภา อบต. และอยู่ที่บ้านเด่น (คนละหมู่บ้านกับบ้านวัดจันทร์)
2. พระวิเชียร ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดจันทร์ เป็นพระในโครงการพระธรรมจาริกของมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ เป็นคนอีสาน มีความคิดความอ่านในงานพัฒนาชุมชน แนวองค์กรพัฒนาเอกชน หรือ NGO มีแนวความคิดที่อยากจะดึงเอาเยาวชนในหมู่บ้านเข้าวัด โดยเริ่มจากกิจกรรมการสวดมนต์ทำวัตร เข้า-เย็นที่วัด

3. นายถาวร สมาชิกสภา อบต. ของหมู่บ้าน (ต้องเอาประวัติการได้เป็น อบต. ของนายถาวรมาศึกษา) เป็นคนหนึ่งที่มึนบทบาท และเห็นด้วยกับการกับการพัฒนาหมู่บ้านให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และเป็นคนที่มีความคิดเห็นขัดแย้งกับกลุ่มหนุ่ม-สาว เรื่องคันสนส้ม 500 กว่าคัน โดยนายถาวรไม่เห็นด้วยกับการที่ NGO เข้ามาปลูกระดมชาวบ้านให้ชาวบ้านไม่ยอมรับการพัฒนาจากรัฐ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือเรื่องการได้เป็นเจ้าของไม้สนที่ส้ม เช่น นายถาวรจะบอกว่า NGO ไม่จริงใจกับชาวบ้าน ค้างเช่น NGO จะเขียนโครงการ ซึ่งในโครงการนั้นจะมีข้อเท็จจริงอยู่เพียง 20 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ส่วนอีก 80 เปอร์เซ็นต์ เป็นส่วนที่ NGO แต่งเติมเอา ซึ่งแสดงว่า NGO มีเจตนาไม่บริสุทธิ์ จุดยืนของถาวร คือ เข้าข้างหน่วยราชการที่อยากจะพัฒนาหมู่บ้านให้มีเศรษฐกิจดีขึ้น

4. นางเทวี อายุประมาณ 27 ปี เป็นประธานกลุ่มแม่บ้าน พูดภาษาไทยไม่ค่อยชัด ก่อนข้างซื้ออาหารอยู่ต่อหน้าคนแปลกหน้า แต่ในหมู่บ้านเห็นด้วยกัน เทวีจะกล้าพูด กล้าแสดงออก ซึ่งที่มณฑลวิทยภายนอกได้เคยเห็น ครั้งที่หมู่บ้านมีการประชุมเป็นคนเข้มแข็ง

5. นางปรางแก้วลย์ อายุประมาณ 25 ปี เป็นอดีตประธานกลุ่มหนุ่ม-สาว ปัจจุบันแต่งงานมีครอบครัวแล้ว จึงออกจากตำแหน่งประธานกลุ่มหนุ่ม-สาว และมาเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ผัวค้า สูงโปร่ง เกร่งขี้มกกว่าเทวี เป็นคนกล้าพูด กล้าแสดงออก

6. ครูวินัย ซึ่งเป็นชาวกะเหรี่ยง นับถือศาสนาคริสต์ พักอยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียงจากการพูดคุยกับชาวบ้าน โดยชาวบ้านยังไม่รู้ว่า ที่มณฑลวิทยภายนอกจะเอาชาวบ้านคนไหนมาช่วยงานอะไร ก็ได้คำตอบว่า ครูวินัยเป็นคนที่เข้ากับชาวบ้านได้ดี แต่จากการที่ที่มณฑลวิทยภายนอก เข้าไปในหมู่บ้านและโรงเรียนถึง 2 ครั้ง เพื่อประสานงานกับชุมชน/โรงเรียน และค้นหามูลเบื้องต้น ก็ไม่เคยพบกับครูวินัยเลย ซึ่งก็เช่นเดียวกับครูคนอื่นๆ ที่มักไม่ค่อยอยู่ในโรงเรียน หรือหมู่บ้าน

7. นายพิชิต อายุประมาณ 30 เศษ เป็นพัฒนากรตำบลบ้านจันทร์ มีภรรยาเป็นครู อยู่ในโรงเรียนบ้านจันทร์ ซึ่งภรรยาเพิ่งคลอดบุตรชาย วัยไม่ถึง 1 เดือน กำลังพยายามทำเรื่องให้ภรรยาได้โอนไปช่วยราชการในเวียง (เมือง) ส่วนตนเองได้ซื้อที่ไว้เพื่อปลูกบ้านสำหรับบ้านปลายชีวิตที่บ้านจันทร์ แต่ขณะนี้ยังไม่ได้ปลูก โดยมีความฝันว่าอยากมีบ้านที่สงบเงียบ อยู่ที่บ้านจันทร์นี้แหละ ปัจจุบันพิชิต กำลังเรียนระดับอนุปริญญา โปรแกรมวิชาการพัฒนาชุมชน ภาค กศ.บป. เสาร์-อาทิตย์ ที่สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ความคิดอ่านของพิชิตเหมือนข้าราชการโดยทั่วไปที่อยากพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้กินดีอยู่ดี มีเศรษฐกิจดี ฉะนั้นความคิดของพิชิตกับพระวิเชียร จึงค่อนข้างขัดแย้งกัน และยังมี

เรื่องความคิดที่ขัดแย้งกันระหว่างพิชิตกับพระวิเชียรจึงค่อนข้างขัดแย้งกัน และยังมีเรื่อง
ความคิดขัดแย้งกันระหว่างพิชิตกับพระวิเชียรที่สังเกตเห็นเด่นชัดอยู่เรื่องหนึ่ง คือ กรณี
การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านและการถูกลอบยิงตายของกำนันวิเชียร ที่กำนันวิเชียรพยายาม
ต่อต้านและปราบปรามปัญหาาเสพติด (กรณีเรื่องของกำนันวิเชียรเป็นเรื่องใหญ่ โขงไต่
กับกลุ่มอิทธิพลในพื้นที่ แต่เป็นประเด็นที่น่าศึกษา เพื่อให้เห็นถึงโครงสร้างของระบบ
ความสัมพันธ์ กลุ่มผู้นำ อิทธิพลและปัญหาต่าง ๆ ในพื้นที่)

จากการที่นักวิจัยภายนอก มุ่งไปที่คน 7 คนดังกล่าวข้างต้น เพื่อสร้างทีมนักวิจัย
ชาวบ้านของชุมชนในโครงการนี้ แต่ทีมนักวิจัยชาวบ้านมีได้เพียงแค่ 3 คน โดย 2 คน
เป็นชาวบ้านและอีก 1 คนเป็นครูเท่านั้น ซึ่งสำหรับนักวิจัยที่เป็นชาวบ้านนั้น ครั้งแรก
ทางทีมนักวิจัยภายนอก อยากได้นายฉาวรเข้าร่วมงาน ในขณะที่อีกบางคนอยากได้นาย
อภิลาศ เพราะอยู่คนละหมู่บ้านจะได้เป็นการกระจายผลของการพัฒนา แต่เพราะทั้งคู่เป็น
ผู้ชายซึ่งทีมฯ อยากได้นักวิจัยชาวบ้านที่เป็นผู้หญิงสัก 1 คน จึงได้มองไปที่เทวี หรือ
ปรางค์วลัย และในขณะที่บางคนมองไปที่พิชิต ในขณะที่พิชิตเองมองไปที่ผู้ช่วยกำนันที่
ปัจจุบันนี้กลายเป็นคนเงิบขริ้ม เก็บตัวหรือเก็บสูญเสียบความเชื่อมั่น ความเป็นตัวของตัว
เอง หลังจากที่กำนันถูกยิงตาย (ตามคำบอกเล่าของ พิชิต) จากการพูดคุยและสอบถาม
ความคิดเห็นของครูมาลี ซึ่งเป็นครูคนหนึ่งโรงเรียน ครูมาลีมองไปที่นายจรัส ที่เป็น
ประธานกรรมการโรงเรียนเป็นอันดับแรก ถัดไปมองไปที่นายวินัย ซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่
บ้าน โดยครูมาลีกล่าวว่า ทั้ง 2 คนนั้นสามารถร่วมงานกับตนได้ และทั้ง 2 คนเป็นคนที่มี
ความคิดความอ่านดี โดยจรัสจะเป็นคนที่ไม่ค่อยพูด มักจะฟังคนอื่นก่อนแล้วจึงค่อยชี้
แจงเหตุผลของตนเอง ครูมาลีไม่มองไปที่พระวิเชียรเลย ทั้ง ๆ ที่พระวิเชียรเป็นผู้นำตาม
ธรรมชาติคนหนึ่งของชุมชน ซึ่งทีมนักวิจัยภายนอกทราบเหตุผลในภายหลังว่า เป็นเพราะ
เรื่องที่พระวิเชียรอยู่ข้างกลุ่มหนุ่ม-สาว และ NGO และครูมาลีเคยถูกพระวิเชียรขอร้องให้
ช่วยปลุกระดมชาวบ้านต่อต้านเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ของการท่องเที่ยวแห่ง
ประเทศไทย และองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ แต่ครูมาลีปฏิเสธ โดยบอกว่าตนเองมีหน้าที่
สอนหนังสือ

สำหรับเทวี เมื่อรู้ว่าต้องทำงานร่วมกับครูมาลี ดูท่าทางเทวีหน้าสลดลงไปเลย
เป็นเพราะอยากได้ปรางค์วลัยเป็นคู่หูในการทำงาน ในการไปประชุมกับทีมนักวิจัยภาย
นอกมากกว่า ทีมนักวิจัยภายนอกได้ขอร้องให้ครูมาลี ช่วยติดต่อนัดแนะกับพระวิเชียรใน
การขอให้ความร่วมทีมนักวิจัยชาวบ้านเป็นอันดับหนึ่ง (ทีมนักวิจัยภายนอกได้ติดต่อทาบทาม

ตามพระวิเชียรไว้บ้างแล้ว แต่ยังไม่ได้อันยัน) และหากไม่ได้ก็ขอให้ติดต่อนายจรัสเป็นอันดับสอง และนายวิเชียรเป็นอันดับสาม เพราะทีมนักวิจัยภายนอกมีข้อจำกัดเรื่องเวลาที่จะรอเพื่อติดต่อบุคคลเหล่านั้นไม่ได้ (แต่ได้เคยติดต่อทาบทามทุกคนไว้เป็นเบื้องต้นแล้ว) เพราะต้องรีบเดินทางไปบ้านใหม่หมอกจ๋าม ตำบลท่าตอน อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ ให้ทันก่อนค่ำ แต่ทีมนักวิจัยภายนอกคิดว่า ครูมาลีอาจจะไม่พยายามติดต่อพระวิเชียรให้ ทั้งนี้เพราะเหตุผลดังกล่าวข้างต้น แต่ทีมนักวิจัยภายนอกคาดการณ์ผิดทั้งนี้ เพราะในที่สุดทีมนักวิจัยภายนอกได้พระวิเชียร เทวี และเปลี่ยนจากครูมาลีเป็นครูวิมลร่วมเป็นทีมนักวิจัยชาวบ้านของชุมชนนี้ (หมายเหตุ : ครูมาลีเป็นคนเมือง เป็นคนแม่ริม กำลังรอทำเรื่องโดยไปช่วยราชการในเวียงเช่นกัน ครั้งแรกทีมนักวิจัยภายนอกคิดว่า ครูมาลีน่าจะมีภาพเป็นกลาง สำหรับชาวบ้านที่เป็นกะเหรี่ยงน่าจะไม่มีผลได้ผลเสียกับชุมชน ข้อมูลที่ได้จากครูมาลีน่าจะเป็นข้อมูลที่เป็นจริงของชุมชน มากกว่าข้อมูลที่ได้จากครูที่เป็นกะเหรี่ยง อีกประการหนึ่งคือ ครูมาลีเป็นคนพูดจาฉะฉาน แต่ครูมาลีมีจุดอ่อนอยู่ตรงที่จุดยืนและแนวคิดขึ้นอยู่กับหน่วยงานของรัฐมากเกินไป โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งในเรื่องดังกล่าวความคิดเห็นภายในโรงเรียนก็แบ่งออกเป็นหลายฝ่าย ทั้งฝ่ายที่เห็นด้วย และฝ่ายที่เฉย ๆ ไม่ยุ่ง ครูมาลีอยู่กลุ่มที่เห็นด้วย คืออยากให้ดำเนินการเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ทีมนักวิจัยภายนอกเห็นว่า หากจะเลือกเอาครูในโรงเรียนมาร่วมงาน น่าจะเลือกเอาครูในกลุ่มที่วางตัวเป็นกลาง หรือเฉย ๆ ต่อเรื่องดังกล่าวจะดีกว่า เพราะเป็นเรื่องที่กำลังเป็นปัญหาใหญ่ของชุมชน ในวันที่ทีมนักวิจัยภายนอกเข้าไปในโรงเรียน ภายในโรงเรียนเหลืออยู่แต่ครูมาลีและครูวินัย 2 คนเท่านั้น โดยครูมาลีบอกว่า ครูคนอื่น ๆ ไม่ค่อยสบาย ดังนั้น การที่ชาวบ้านพูดถึงปัญหาของโรงเรียนประการหนึ่งที่ว่าครูไม่ค่อยมีเวลาให้กับเด็กนักเรียน อาจจะจริง และอาจเป็นเรื่องที่บั่นทอนความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนได้) ข้อที่น่าเป็นห่วงสำหรับ เทวี ก็คือ หากได้ครูมาลีมาร่วมทีม เทวีอาจทำงานได้ไม่สะดวก ทั้งนี้เพราะเทวีอาจถูกครอบงำความคิดทั้งหมด ด้วยเหตุที่ครูมาลีเป็นครู เป็นคนเมือง มีการศึกษาสูง พูดไทยชัดเจน และพูดเก่ง ส่วนตนเองนั้นอาจมองตนเองว่าด้อยคุณค่ากว่าในทุกเรื่อง และหากพระวิเชียรไม่ได้ร่วมทีม โดยหากได้นายจรัสหรือวินัย ซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านแทน ข้อมูลของหมู่บ้านที่จะได้ก็อาจจะไม่ตรงตามความเป็นจริง ทั้งนี้เพราะทั้งครูมาลี จรัส และวินัยต่างก็มีแนวคิดไปในทางเดียวกัน โดยเฉพาะแนวการพัฒนาแบบไม่ยั่งยืน แต่หากได้พระวิเชียรทำงานร่วมกับครูมาลี อาจมีปัญหา เพราะแนวคิดที่อยู่คนละฝ่ายกันอาจทำงานร่วมกันยาก แต่ก็มีข้อคืออยู่ตรงที่จะสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกันได้ โดยเทวีอยู่ตรงกลาง

ฉะนั้น การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจึงมีความสำคัญมาก ถึงอย่างไรก็ดี สำหรับ
ทีมนักวิจัยชาวบ้านของชุมชนบ้านจันทร์ก็ได้นักวิจัยชาวบ้านมาร่วมงาน 3 คน คือ 1.
พระวิเชียร 2. เทวี 3. ครูวิมล ซึ่งมาแทนที่ครูมาลี

อนึ่ง ผู้นำกลุ่มหนุ่ม-สาว หรือกลุ่มเยาวชนที่มีความคิดความอ่านดี กล้าคิด กล้า
แสดงออกนั้น ทีมนักวิจัยภายนอก ก็อยากได้มาร่วมงานเป็นนักวิจัยเช่นกัน แต่ผู้นำกลุ่ม
เยาวชนดังกล่าว จะมีจุดอ่อนในเรื่องบุคลิก และท่าทีที่ค่อนข้างแข็งกร้าวกับหน่วยงานของ
รัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐในพื้นที่และกับอาจมีปัญหาในการเก็บข้อมูลและประชา
พิจารณาข้อมูลกับชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งที่เห็นดีเห็นงามกับแนวการพัฒนาของรัฐ ฉะนั้น
พระวิเชียรจึงน่าจะมีความเหมาะสมกว่า ส่วนถาวรนั้น มีแนวคิดที่ค่อนข้างจะรับแต่ของ
ใหม่ ความสะดวกสบาย และแนวการพัฒนาของรัฐ ขาดมุมมองการพัฒนาแบบยั่งยืน
และการละทิ้งภูมิปัญญาของปกาเกอญอ ส่วนอภิลาสนั้น เป็นชาวกะเหรี่ยงคริสต์ ในขณะที่
ชาวบ้านบ้านจันทร์เป็นกะเหรี่ยงพุทธ และอภิลาสก็จะอยู่อีกหมู่บ้านหนึ่ง (บ้านเด่น)

2.5 กลไกที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ และการติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องภายในชุมชน
ชาวบ้านยังคงไปมาหาสู่ พูดคุยกันดีในทุก ๆ วัน มีการสืมน้ำชาเลี้ยงกันเมื่อญาติมิตรมา
เยี่ยมเยือน การทำไร่-นา ปลุกบ้านก็มีการเอามือ เอาจริงกัน การไปทำบุญที่วัด เช่นกลาง
พรรษา จะมีการจัดผ้าป่าเพื่อนำเงินเป็นกองทุนของวัดทุกวันพระ งานศพก็มาช่วยกันทุก ๆ
หลัง กิจกรรมส่วนรวม เช่น วันสำคัญ ๆ ทั้งทางศาสนจักรและอาณาจักรก็จะมีการเสี
ยสละมาช่วยกัน เช่น วันวิสาขบูชา วันแม่ เป็นต้น แม้ว่าในปัจจุบันผู้ที่เสียสละมาช่วย
งานจะมีค่อนข้างน้อยลงไปเพราะว่า ต้องทำมาหาเลี้ยงชีพในทุก ๆ วัน (ข้าวไม่มี, ลูกเยอะ)
สมัยก่อนทุกวันพระ ชาวบ้านจะหยุดงานมาพัฒนาวัด แต่ปัจจุบันส่วนใหญ่ยังคงหยุดงาน
วันพระ มีบ้างที่ต้องทำงานทุก ๆ วัน

2.6 วิถีชีวิตในด้านอื่น ๆ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน

ชุมชนบ้านวัดจันทร์ เป็นหมู่บ้านชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงสะกอ ส่วนใหญ่
แล้วจะเป็นระบบเครือญาติอยู่กันแบบพี่น้อง รู้จักกันหมดทั้งหมู่บ้าน มีงานการอะไรต่างก็
ช่วยเหลือกัน อาชีพดั้งเดิมคือการทำนา ทำไร่ ปัจจุบันมีการทำสวน ปลุกพืชผัก เลี้ยง
สัตว์ ฯลฯ ประชากรเกือบทุกหลังคาเรือนต่างก็มีที่นาเป็นของตนเอง แต่ว่าใครจะมีมาก
น้อยก็เป็นอีกส่วนหนึ่ง มีเพียงหลังคาเดียวเท่านั้นที่ไม่มีที่นา คือบ้านของนายสำแบล ซึ่ง
อาศัยอยู่ได้โดยการรับจ้างไปวัน ๆ อาศัยญาติพี่น้อง การทำนาของชาวบ้านนั้นทำเพื่อการ

ยังชีพเท่านั้น มีบางหลังที่ทำนาได้ข้าวมากก็แบ่งไปยังพี่น้อง อาจเป็นการหยิบยืมกันก่อน
ปีหน้าค่อยชดใช้ มีเป็นจำนวนน้อยที่อาจจะขายข้าวได้บ้าง เช่น โคนหลอกเอาข้าวเปลือก
แลกหม้อหุงต้ม เมื่อปีที่แล้วมีเพียงหลังเดียวที่ขายข้าวให้คนอื่น การทำนาก็ยังคง
ใช้แบบเก่า คือการเอามือ เอววัน เอามแรงกัน ยังไม่มีการจ้างงาน บางครั้งเกี่ยวข้าวอาจจะ
ได้เป็นข้าวเปลือกเพื่อยังชีพตนเอง ทั้งตอนเริ่มแรกทำนาจนถึงการเกี่ยวข้าวจะเป็นการเอา
แรงงานกัน ในอดีตใช้ควาไถนาแต่ปัจจุบันใช้รถไถนาส่วนใหญ่เป็นแบบเดินตาม แต่ยังไม่
มีการใช้ปุ๋ย เมื่อปี 2541 นี้เอง ยาง่าแมลงไม่เคยมีใครใช้แต่มีโรคแมลงรบกวน มี
เพลี้ย จึงทำให้ชาวบ้านต้องซื้อยามาพ่น บางคน บางครอบครัวไม่รู้เรื่องไม่ได้พ่นยา
ปรากฏว่า ปีนี้ไม่ได้ข้าวเลย ข้าวตายหมด ข้าวของแต่ละครอบครัวต่างก็ได้ลดลงมาก บาง
ครอบครัวลดลงครึ่งหนึ่ง บางครอบครัวลดเกินครึ่ง (เป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วง 2 ประการคือ
1) ชาวบ้านจะยอมรับสารเคมีมีพิษโดยไม่รู้ตัว และ 2) พืชสมุนไพรที่จะกำจัดศัตรูพืชได้จะ
ถูกลดความสำคัญลง)

ในด้านประเพณีวัฒนธรรมนั้น ชาวบ้านก่อนข้างที่จะอนุรักษ์อยู่พอสมควร เช่น
ประเพณีการแต่งกายประจำเผ่า ประเพณีการเลี้ยงผีเจ้าเมือง ประเพณีการมัดมือประจำปี
ประเพณีการสวดมนต์หมู่บ้าน เป็นต้น โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับทางพระพุทธศาสนานั้น ชาว
บ้านจะให้ความร่วมมือดีมาก เพราะมีความเชื่อ ความนับถือในหลักธรรมคำสั่งสอนทาง
พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ในทุกวันพระชาวบ้านจะหยุดการงานเพื่อไปช่วยพัฒนาวัด ไม่
ทำบาป ระหว่างพรรษาทุกวันพระจะมีการฟังเทศน์ ฟังธรรม มีการจัดตั้งผ้าป่าของชาว
บ้านกันเองแล้วแต่ว่าใครจะเป็นคนทำก็ได้ ตกलगกันเองแล้วมาช่วยกัน มีการนำข้าวสาร
อาหารแห้งมาทำบุญ เพื่อหาปัจจัยเข้าวัด เป็นความสามัคคีที่ทำกันเองมาเป็นเวลานาน
แล้ว ประเพณีสงกรานต์ (ปีใหม่เมือง) ชาวบ้านก็นำมาใช้ด้วย มีการสงฆ์น้ำพระพุทธรูป
พระสงฆ์ ขนทรายเข้าวัด ก่อเจดีย์ทราย สวดมนต์หมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะมาทั้งหมดหมู่บ้าน
ทั้งผู้ใหญ่และเด็ก อันแสดงความสามัคคีในชุมชนยังคงมีอยู่ ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคง
เชื่อในกฎแห่งกรรม คือ การทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่วอยู่ ได้เคยพูดคุยและยก
ตัวอย่างของผู้ที่ร่ำรวยจากการโกง จากการเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ในช่วงระหว่างวันที่ 20-
26 พฤศจิกายน นายสมจิตร บอกว่าเงินที่ได้จากการคดโกงเขาไม่ภูมิใจหรอก ไม่เอาหรอก
นายเคาะรี ตอบว่า อยู่แบบนี้ก็ดีแล้ว ขอเพียงมีข้าวกินไม่เป็นหนี้เขาก็พอใจแล้ว และอีก
หลาย ๆ คนที่ไม่ได้จำต่างก็ตอบในทำนองเดียวกันนี้

ตัวอย่างประเพณีสำคัญ ๆ ของบ้านวัดจันทร์ ที่ชาวบ้านให้ความสำคัญ สรรพ
และยังปฏิบัติสืบต่อกันมา

1) ประเพณีเลี้ยงเจ้าบ้านเจ้าเมือง

พ่อน้อยสี่เป็นประธานโดยตำแหน่ง

ขั้นตอนแรกเรียกประชุมลูกบ้านทุกครัวเรือนเพื่อหารือกันจะทำประเพณี

ตอนที่ 1 จะให้ลูกบ้านทุกครัวเรือน จะออกข้าวสารกันครัวละ 1 กระป๋อง พร้อม
กันนั้น ลูกบ้านทุกครัวเรือนจะตกลงกันเก็บครอบครัวละที่บาทที่สดางค์ ถ้า 50 บาทก็จะ
เก็บครัวละ 50 บาท แต่บางคนขึ้นมือไม่ถึงก็ไม่เป็นไร 40 บาท หรือ 30 บาท ก็ได้ จริง
จริงแล้วนั้นเลขาวางไว้ 50 บาท บางคนเขาวางไว้ 50 เขาจะออม 100 ก็มี ตอนที่ 2 พอ
อมข้าวสารเสร็จครบทุกครัวเรือนแล้ว ก็หามาข้าวสารหรือคองไว้ประมาณ 1 อาทิตย์ คน
ที่ดื่มเหล้าจะต้องเป็นลูกของประธาน พอเหล้าสุกแล้วก็จะมียวนักเลี้ยงผี วันเลี้ยงผี ซึ่งจะ
เป็นวันสำคัญของชาวบ้านอีกวันหนึ่ง การงานทุกอย่างหยุดลงในวันเลี้ยงผี แล้วที่นี้จะ
เรียกเลขาคอยกันตกลงวันเวลาทุกอย่างเรียบร้อย ก็จะให้เลขาหรือคนดูแลนั้นออกเสียง
ตามสายให้กับชาวบ้านได้รับทราบ พอมาถึงวันเลี้ยงทุกคนตั้งแต่ตอนเช้าก็จะเอาข้าวดอก
คองไม้และรูปเทียนน้ำส้มป่อยไปรวมกันที่บ้านพ่อน้อยสี่ (ประธาน) และทุกคนหรือทุก
ครัวเรือนจะหุงข้าวสัก 1 หม้อ พอข้าวสุกหัวหน้าครัวเรือนก็จะห่อเอาข้าว 1 ห่อ ซึ่งเขา
เรียกว่า ข้าวหัว นอกจากนี้แล้วหม้อนั้นห้ามกินก่อนเป็นอันขาด นอกจากนั้นแล้วทุกคนไป
รวมกันที่หน้าหอผี จะมีประธานเริ่มจัดข้าวดอกคองไม้วางเป็นที่เรียบร้อยก็จะเรียกทุกคน
ที่มาร่วมงาน ประธานจะเริ่มจุดรูปเทียนแล้วที่นี้ประธานก็จะสาธุเจ้าที่เจ้าดิน เจ้าแม่ธรณี
เทพพุทธ เทวดารักษาบ้าน รักษาเมือง รักษาหัวน้ำ ถ้ำธาร ประธานก็จะว่าตามของเขา
ไป ตอนที่ 3 เสร็จจากจุดรูปเทียนแล้วก็นำหมูตัวนี้มาฆ่า พอฆ่าเสร็จก็จะต้มระหว่างต้ม
นั้นเครื่องปรุงยังไม่ใส่เลย เครื่องในหมูก็จะเก็บ เช่น คับ ไต หัวใจ ถ้าต้มสุกแล้วก็จะยก
ออกมา พอยกออกมาก็จะใส่เครื่องปรุงที่เตรียมไว้ลงไป ในหม้อ ตอนที่ 4 ประธานจะยก
หัวหมู คับ ไต หัวใจ ไปเลี้ยงกับผีก็จะมีเหล้าอีก 1 ขวด เขาเรียกว่า หยาดเหล้า พอถึง
หยาดเหล้าประธานจะกล่าวคำ สาธุเจ้าที่ดิน เจ้าแม่ธรณี เทพพุทธ เทวดา ก็ขอเชิญอนุโม
ลงมาดมลงมากิน ว่าไปพอกกล่าวหยาดเหล้าทุกคนก็จะกินตามสบาย หากมีเหล้ากินด้วยกัน
มีเบียร์ เสร็จจากนั้นแล้วแกงที่เหลือที่มากก็จะดักไปให้กับลูกเมียที่รอคอยอยู่ที่บ้านแล้วเนื้อ
หมูคนละนิด ทุกคนก็นับว่าเป็นวิเศษนักแล

2) ประเพณีการเลี้ยงเจ้าที่เจ้าทางของชาวบ้าน

การเลี้ยงเจ้าที่ คือ มีด้วยกัน 3 อย่าง

1. เลี้ยงให้ดูแลที่อยู่ของชุมชน
2. เลี้ยงให้ปกครองในการดูแลของคนในพื้นที่
3. เลี้ยงให้ทำให้ชาวบ้านอยู่ดีมีสุข

การเลี้ยงเจ้าที่เป็นประเพณีของกฎบ้านกฎเมือง ที่ประชาชนอยู่กันทั่วโลก
เลี้ยงได้อย่างที่ต้องการทุกอย่างที่ถูตามประเพณี การเลี้ยงเจ้าทาง มีอยู่ 5 อย่าง

1. เลี้ยงให้คนเดินทางด้วยสวัสดิภาพ
2. เลี้ยงให้คนเดินทางด้วยการมีโชค
3. เลี้ยงให้ทางแยกอย่าให้เกิดอุบัติเหตุ
4. เลี้ยงผีย่างกันวนในหนทาง
5. เลี้ยงให้ความยุติธรรม และขอความเป็นธรรมเมื่อเราภาวะไม่ดี

ทุกอย่างนี้เป็นการทำประเพณีของคนที่มีอยู่ในการทำประเพณีเท่านั้น ประเพณี
เป็นการสื่อของสายยาสัตว์ของชาวบ้านชาวเมือง เป็นของโบราณการ และประชาชนทั่วไป

3) ประเพณี ผีบ้านที่ชาวบ้านนับถือ

ประเพณีนี้เป็นประเพณีของชาวบ้านสำหรับที่มีคนนับถือคล้ายเหมือนกันว่า
พุทธผี สามารถที่เข้ากับพุทธได้เสมอ มันเป็นพิธีสำหรับในครัวเรือนแต่ละครอบครัว
เป็นการมีค่าต่อโรคภัยไข้เจ็บอย่างสมบูรณ์ของชาวบ้าน อย่างเช่น เกิดนาย ก. เป็นไข้
สูง ไปรักษาที่โรงพยาบาลใส่น้ำเกลือไม่เข้า อย่างนี้ต้องกลับมาที่บ้านแล้วต้องเข้าหาหมอ
ดูแล้วหมอเขาจะบอกว่าอย่างไร แล้วประเพณีที่เขาทำนั้นถูกหรือผิด ถึงทำไมต้องเป็น
แบบนี้

ฉะนั้น ประเพณีทุกอย่างทำให้เรานับถือ อย่างนับถือในประเพณีนี้ต้องนับผีไว้ ปี
หนึ่งจะทำกี่ครั้งหรือว่า 1 ครั้ง ยังไงก็ตาม ทำผิดต่อผีแล้วเจ็บไข้ชาก ประเพณีต้อง
เลี้ยงให้ถูกต้อง ชีวิตของคนนี้ถ้าเกิดไม่สบายต้องไปหาหมอ หมอดูหรือหมอเจ้าหน้าที่
ทั้งสองนี้ต้องพัวพันกัน ถ้าสองอย่างนี้ในช่วงคนไม่สบายไปรับยาที่หมอก็เพียงบาทหา หรือ
ว่าจะไปหาหมอเขาก็เพียงจะบอกความเป็นจริงของคนที่มีอาการอยู่ ทำผิดประเพณีหรือไม่

ทุกอย่างนี้ผิกับคน ดินและน้ำ ฟ้ากับฝน ประเพณีทุกอย่างต้องทำด้วยความเคารพ
และถือ หาข้อมูลจากนายหม่อไผ เมื่อวันที่ 16 ธ.ค. 2541 ลุงอยู่มาทำมาตั้งแต่โบราณมาถึง
ปัจจุบัน ตอนนี้อายุได้ 68 ปีแล้ว

4) ประเพณีมัดมือ

ประเพณีมัดมือ ปีหนึ่งมี 2 ครั้ง วิธีการมัดมือมีดังนี้

1. ต้องถามน้อยสิก่อนว่าจะมัดเหล้าเมื่อไหร่ ถ้าพร้อมแล้วกรรมการหมู่บ้าน
ต้องออกไปประกาศให้ชาวบ้านที่เครื่องกระชายเสียบ

2. ถ้ามัดเหล้าเสร็จแล้วต้องทำข้าวต้ม ข้าวพุกไก่ หรือหมู

3. ก่อนจะทำพิธีต้องไปมัดเหล้าที่แกบ้านกินหนึ่ง แล้ววันรุ่งขึ้นมาหุงข้าวแล้ว
แกง ถัสดึงเรียบร้อยแล้วถั่วในครัวเรือนพร้อมแล้วต้องบอกญาติพี่น้องมาทำพิธีมัดข้าวใน
ขันโตก ขุดเทียน 1 คู่ เหล้า 1 ขวด ข้าวต้มข้าวพุก ทั้งหมดนี้วางในขันโตก แล้วผู้สูงอายุ
จะเอาไม้กลข้าวดีที่ขันโตก ตอนที่ตีเขาจะเรียกขวัญและความดีทุกอย่าง ถัสดึงผู้สูงอายุ
จะเริ่มมัดมือ มัดมือเสร็จแล้วต้องรินเหล้าให้ผู้สูงอายุ คนละ 1 แก้ว แล้วเขาจะปัดปอนให้
ลูกหลานร่วมรับประทานอาหาร

4. ถ้ามัดมือเสร็จจนทั่วครัวเรือนหมู่บ้านแล้ว ต้องไปมัดเหล้าที่บ้านน้อยสิอีก
ครั้ง ค่อ ไปก็คนกลุ่มนี้ต้องไปมัดต่อแต่ละครั้งเรือนจนกว่าทั่วหมู่บ้าน แล้วกลับมาอน
บ้านใครบ้านมัน จากถุนน้อยสิ

ตัวอย่างประเพณีทั้ง 4 ประเพณีที่ยกมาถั่วนี้ เป็นคำพูดคำเขียนของแหล่งข้อมูล
จริง ที่นักวิจัยมีเจตนาจะพิมพ์หรือเขียนตามต้นฉบับเดิมที่ลุ่มหม่อ ไร่และถุนน้อยสิเขียนให้
โดยคิดว่า การสื่อความหมายจะตรงและจริงมากกว่าที่นักวิจัยจะแปลความหมายเอง จาก
ประเพณีที่ชาวบ้านยังคงเชื่อและปฏิบัติสืบต่อกันมา (แม้จะเสื่อมคลายความศรัทธาลงไป
บ้างตามกาลเวลาที่วัตถุนิยมจากภายนอกเข้ามากระทบ) **สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่**
ผ่านมาทางผู้นำตามธรรมชาติของชุมชน กล่าวคือ ผ่านมาทางปราชญ์ในการทำพิธี เป็น
ภูมิปัญญาชุมชนที่พยายามจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนที่อยู่ร่วมกัน และ
ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมที่เขาอยู่ร่วมด้วย ไม่ว่าจะเป็นประเพณีการเลี้ยงเจ้าที่เจ้าทาง
หรือประเพณีมัดมือ (โปรดพลิกดูรายละเอียดอีกครั้ง) อย่างไม่เอาวัดเอาเปรียบ และแฝง
ไว้ซึ่งอำนาจภายในชุมชนที่ผูกไว้กับพ่อน้อยสิ ซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธี เป็นคนเฒ่าคนแก่ที่
สุดของชุมชน และเป็นลูกหลานของตระกูลที่บุกเบิกมาก่อตั้งชุมชนนี้ นักวิจัยยังเห็นว่า
ภูมิปัญญาที่สะท้อนออกมาให้เห็นจากประเพณีเช่นนี้ **น่าจะมีประโยชน์หากได้รื้อฟื้นนำ**
กลับมาใช้ให้เหมาะสม ดังเช่นที่พ่อน้อยสิกล่าวถึงความจำเป็นที่ต้องพึ่งพิงทั้งหมดดู และหมอ
โรงพยาบาลเวลาคณเรเจ็บไข้ได้ป่วย

ในด้านการแต่งกายชุดประจำเผ่า กระเหรี่ยงมีคติน้อยลงมาก เพราะมีสาเหตุดังนี้

1. ผ้าที่ใช้ทอผ้านั้นในปัจจุบันต้องซื้อเข้ามา ผ้ามีราคาแพงขึ้นมาก (ซื้อผ้ามาประมาณ 20 ปีแล้ว-ข้อมูลจากนายส่วยพองและภรรยา 26 พ.ย.)
2. การทอดึงใช้เวลาหลายวัน เสียเวลา

หากจะเปรียบเทียบกับเสื้อผ้าที่เขาขายกัน ถูก ๆ มีมากกว่า ไม่เสียเวลา ปัจจุบันผู้ที่ยังนิยมใส่ชุดประจำเผ่าจะเป็นผู้สูงอายุเป็นส่วนมาก ในปัจจุบันได้แนะนำให้กลุ่มพ่อบ้าน-แม่บ้านแนะนำสั่งสอน ทำเป็นแบบอย่างให้แก่เด็ก ๆ เพื่อปลูกฝังในการรักษาสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีให้คงอยู่ ส่วนเยาวชนนั้นส่วนใหญ่ลงไปเรียน ไปศึกษาในตัวเมืองจึงมักรับค่านิยมจากในตัวเมืองไปด้วย อย่างที่เห็นได้ชัดคือการแต่งกาย

จากการสังเกตการแต่งกายของชาวบ้าน พบว่าส่วนใหญ่ผู้หญิงยังใส่ชุดประจำเผ่า โดยเฉพาะ คือใส่ผ้าถุงที่มีลายตีนจก ส่วนผู้ชายจะ 50/50 กล่าวคือ ที่สวมใส่กางเกงแบบคนเมืองประมาณ 50% และที่สวมใส่สไบดำประจำเผ่าประมาณ 50% แต่เป็นที่น่าสังเกตคือ ในการประชุมหมู่บ้านครั้งนี้ ทั้งผู้หญิงและผู้ชายจะนิยมผูกนาฬิกาข้อมือ การประชุมหมู่บ้านจะใช้ในวันพระขึ้น 15 ค่ำ ซึ่งถือว่าเป็นวันพระใหญ่ที่ชาวบ้านให้ความสำคัญ ชาวบ้านทั้งหมดจะหยุดงานในวันดังกล่าว และมาทำบุญที่วัด และหลังจากเสร็จสิ้นการทำบุญในภาคเช้าแล้ว ก็จะเป็นการประชุมหมู่บ้านต่อ ซึ่งจุดนี้นักวิจัยเห็นว่า เป็นช่องทางปฏิสัมพันธ์ของชุมชน กล่าวคือ ใช้โอกาสที่มาทำบุญที่วัด ได้กล่อมเกล่าจิตใจเรียบร้อยแล้ว จึงค่อยประชุมปรึกษาหารือกันทั้งหมู่บ้าน และเป็นโอกาสที่ชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ จะได้พบปะแลกเปลี่ยนปฏิสัมพันธ์ รวมทั้งเด็กเล็ก และเยาวชนหนุ่ม-สาวด้วย

ในด้านการถ่ายทอดความรู้ในด้านต่าง ๆ นั้นชาวบ้านวัดจันทร์ก็สามารถทำได้เป็นเวลานานแล้ว นั่นคือการทอผ้าเพื่อใช้เอง สมัยก่อนนั้นปลูกฝ้ายไว้ใช้เอง ปัจจุบันต้องซื้อผ้าจากในเมืองมาเพื่อทอผ้า การทอผ้านั้นจะเป็นการถ่ายทอดกันเองในครอบครัว จากแม่สู่ลูก จากยายสู่หลาน การสานกบว กระดังฝึกข้าว ฯลฯ ซึ่งสามารถใช้ในชีวิตประจำวันได้ การทำครกตำข้าว การใช้หม้อมีฝาย การทำหม้อมีฝายทอดน้ำจิ้ม การทำข้าวไร่ การทำนาขั้นบันได เหล่านี้เป็นภูมิปัญญาที่พวกเขาได้รับการถ่ายทอดมาใช้ในการชีวิตประจำวัน และหากพวกเขาเจ็บไข้ได้ป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็สามารถหาพืชสมุนไพรมาช่วยในการรักษา เช่น ปวดท้องให้ดื่มปลูเล (ไม้ทราบชื่อไทย) ปวดหัวให้ดื่มนอโพ เป็นผลสดใช้ดื่ม เสนอ หรือต้นกะอื่อ เป็นผลเน่าเปลือกใช้ดื่มจูเลโบ เป็นดิน (ข้อมูลจาก นายส่วยพอง นายหม่อเลโพ นายอิฐและภรรยา 26 พ.ย.)

แบบที่เคยกล่าวไว้ว่า ชุมชนบ้านจันทร์เป็นระบบเครือญาติพี่น้อง คนรู้จักกันหมด ทั่วหมู่บ้าน หัวบ้าน-ท้ายบ้าน ต่างก็รู้จักกันทั้งหมด เคยซื้อคนนั้นไป สามารถรู้ถึงพ่อแม่ พี่น้องเลย จะว่าไปแล้วเป็นชุมชนที่อบอุ่นในระดับหนึ่ง ในตอนล่าง ๆ จะมีการไปมาหาสู่กัน อยู่มีการ “ออกถือกล่อ” (ออก-กิน-ที-น้ำ-กล่อ-ร้อน) หมายถึงการกินน้ำร้อนน้ำชากัน มีการพูดคุยกันอย่างเป็นกันเอง ถึงแม้ว่าหมู่บ้านนี้จะมีความเจริญทางด้านวัตถุเข้ามาามากแล้วก็ตาม เช่น มีไฟฟ้า ทำให้มีวิทยุ-เทป โทรทัศน์ วิดีโอ รถยนต์ รถจักรยานยนต์ ฯลฯ แต่ในหลังคาเรือนแต่ละครอบครัวก็ยังมีการพบปะคุยกันอยู่เสมอ ภาษาที่ใช้ก็เป็นภาษาของตนเอง คือ ภาษาปกากะญอ หรือภาษากะเหรี่ยง (ไทยกลาง)

ชุมชนบ้านวัดจันทร์เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีมานานกว่าร้อยปี แต่ยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีไว้ได้ดีชุมชนหนึ่ง สิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเขาไว้ด้วยกันก็คือ ศาสนาและความเชื่อ ด้านศาสนา ในอดีตนั้นชาวบ้านนับถือผีกระดุกที่ทำพิธีนี้ ทำได้เพียงตระกูลเดียว คือตระกูลของพ่อน้อยดี ปัจจุบันมีพ่อน้อยดีเป็นหัวหน้าในการทำพิธีเลี้ยงผีเจ้าเมือง กำหนดวันมัดมือหมู่บ้าน ฯลฯ ส่วนในทางวัดวาอารามนั้นมีพ่ออุ๊ยบุญพอ เป็นแก้ววัด นายสมจิตร์ เป็นอาจารย์วัด (มักนายนก) ในการจะทำบุญทำทาน จัดตั้งผ้าป่า ก็แล้วแต่ว่าใครจะเป็นคนจัดก็ได้ตามจิตศรัทธา ไม่มีการกำหนดว่าใครจะเป็นผู้ริเริ่ม แต่ทุกคนจะร่วมกัน อาจจะมี 2 ดัน 3 ดันฯ ในกลุ่มหนุ่มสาวก็มีผู้นำของกลุ่มที่พวกเขาจะคัดเลือกกันเอง กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มทอดผ้ามีคุณเทวี เป็นประธานกลุ่ม และในทุก ๆ เดือนจะมีการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน เดือนละครั้ง หากมีเรื่องรีบด่วนอาจจะมีการเรียกประชุมได้ตลอด

2.7 ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียนและภาคต่าง ๆ

ชุมชนจะให้ความร่วมมือกับโรงเรียนมาก เช่น การช่วยกันก่อสร้างอาคารเรียน และห้องสมุดจะมีการประชุมเพื่อหาข้อมูลตกลงในการมาช่วยงาน ผู้ใดไม่มาต้องเสียค่าปรับ เป็นต้น แต่ถ้าเป็นโรงเรียนกับชุมชนแล้วจะเป็นว่า “เมื่อโรงเรียนมีงานชุมชนช่วย แต่ชุมชนมีงานโรงเรียนไม่ค่อยช่วย” โรงเรียนมักกล่าวหาว่า ชาวบ้านไม่ค่อยเสียสละ ถูกหลอกลวงตัวเองมาเรียนที่โรงเรียน แต่ไม่ค่อยช่วยเหลือโรงเรียน

2.8 สิ่งที่ชุมชนคาดหวังจากโรงเรียน จากทางการ จากภายนอก

จากโรงเรียน ชุมชนหวังอยากให้ครูเสียสละในการสอนหนังสือเด็กมากกว่านี้ สอนตรงเวลา อยากได้ครูเป็นคนเมือง ครูให้พอเพียงกับนักเรียน

จากทางการ พัฒนาชาวบ้านในด้านต่าง ๆ เช่น อาชีพ อย่าดูถูกชาวบ้าน

จากภายนอก อยากให้มาช่วยบริจาคในทางพัฒนาวัดวาอาราม และโรงเรียน เช่น บริจาคหนังสือเรียน

2.9 ปัญหาและความต้องการของชุมชนบ้านจันทร์

1) **ชาวบ้านอยู่ในฐานะยากจน** ทั้งหมดเป็นชาวนา และทำนาเพื่อไว้บริโภคเท่านั้น แต่ข้าวที่ทำได้นั้นไม่เพียงพอ ชาวบ้านกล่าวว่า “ถ้าข้าวไม่พอกินก็เก็บขาย ถ้าข้าวมีกินก็พออยู่ได้” งานอื่นก็ไม่มีทำ ทำมาก็ไม่ไ้ผล

2) **ไม่มีน้ำในการทำเกษตร** ที่มีอยู่ก็มีแต่น้ำจากห้วยแม่แจ่ม จึงไม่พอใช้ตลอดฤดู

3) **ชาวบ้านเป็นหนี้ ธอส.** จำนวนกว่า 10 ราย ก็มาลงทุนปลูกลูกท้อตามการส่งเสริมของทางการ แต่ไม่มีตลาด ขายได้ราคาไม่ดี

4) **ปัญหาด้านสุขภาพ** เนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่ไกลจากตัวอำเภอ เวลาเจ็บไข้จึงมักไปไม่ถึงโรงพยาบาล รักษาตามยถากรรม เพราะขาดการเชื่อมต่อ ความเชื่อเกี่ยวกับสมุนไพร และปัจจุบันเป็นลักษณะที่เน้นการรักษา และรักษาตามแผนปัจจุบัน มากกว่าการดูแลสุขภาพ

5) **ปัญหาขาดพืช** บ้านจันทร์เป็นทางผ่านของยาเสพติดที่มาจากบ้านแสนแดง ที่ดังไปทั่วประเทศ เช่น จะจับผู้ค้าสักคนเดี่ยวต้องเอาเฮลิคอปเตอร์ลง ใช้คนทั้งหมู่บ้าน และปีต่อมาบ้านนั้นก็ถูกยิง

6) **พื้นที่ทำการเกษตรมีจำนวนจำกัด** อยู่ในเขตป่าสงวน

7) **การปิดกั้นข้อมูลของหน่วยงานในพื้นที่** ทำให้ชาวบ้านถูกหลอก เช่น การปลูกป่า ออป. ไม่บอกข้อมูลทั้งหมด บอกแค่ได้เงิน 10 ปี การปิดบังข้อมูลทำให้ชุมชนแตกแยก จาก 100 กว่าหลัง ปลูกป่าแค่ 22 หลังเท่านั้น หรือแม้แต่เรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ทำให้ชาวบ้านเกิดความแตกแยกออกเป็น 2 ฝ่าย

8) **การส่งเสริมอาชีพของหน่วยงานในพื้นที่ไม่ต่อเนื่อง** ไม่ว่าจะเป็นโครงการหลวง ที่ส่งเสริมการเพาะปลูก หรือโครงการศิลปาชีพ ที่ส่งเสริมการทอผ้าที่ไม่มีตลาดขายผ้าไม่สวยก็ไม่บอกว่าไม่สวยอย่างไร จะให้ทำอย่างไร รู้แต่ว่าถูกคิมมาจากในวัง แต่ไม่บอกว่าจะให้ทอได้อย่างไร

ปัญหาเรื่องการทำมาหากิน ชาวบ้านเคยขาดทุนเรื่อง บัวขบ ที่โครงการหลวงมาส่งเสริมลงทุนไป 80,000 บาท ขายคืนได้มา แค่ 30,000 บาท กินดิบก็ไม่ได้ หาดตลาดก็ไม่มี ใต้แค่ส่งเสริมปลูกอย่างเดียว

ชาวบ้านจะไม่ค่อยเชื่อทางการแล้ว (โครงการหลวง) การทอดผ้าผูกทางวังคิมที่ กองทัพ ๆ มาดีชาวบ้าน โดยชาวบ้านก็ไม่รู้ว่าทอดไม่ดีตรงไหน เพราะชาวบ้านก็ทอดตามที่ โครงการสอน ขณะนี้เหลือผ้าอยู่ 20 กว่ามัดที่เก็บไว้โดยชาวบ้านไม่ได้เงิน (จำอดีตร คนเดิม ทำเงินผ้าหายไปสองหมื่นกว่าบาท และตัวเองก็จะขาย คนใหม่มารับงานก็ไม่มี อดุมการณีย่อยากทำงาน)

3. ปัจจัย เงื่อนไขและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในโรงเรียน

3.1 ปรัชญาการศึกษาและเป้าหมายการศึกษาของโรงเรียน

จากการศึกษา ได้ศึกษาได้เข้าไปช่วยในการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน บ้านจันทร์ ทำให้ทราบว่า ปรัชญาการศึกษาและเป้าหมายการศึกษาในโรงเรียนนั้น ถ้ามองถึงปรัชญาการศึกษาในส่วนเป็นวิชาการแล้วจะไม่มี แต่เป้าหมายการศึกษาของโรงเรียนนั้น จะสะท้อนออกมาในรูปคำขวัญของโรงเรียน ซึ่งต้องขออภัยไว้ ณ โอกาสนี้ด้วยที่ไม่ได้จำ คำขวัญของโรงเรียนมา ต้องสอบถามจาก อ.วิมล อีกครั้ง

3.2 สำหรับหลักสูตรการศึกษา เนื้อหาของการเรียนการสอน กระบวนการ และ กิจกรรมการเรียนการสอน ของโรงเรียนบ้านจันทร์นั้น จากการสังเกตและสอบถามจากนักเรียนชั้น ป.5, 6 ม.1,2 แล้วทำให้ทราบได้ว่า ชั้นเรียนต่าง ๆ นั้นเรียนตามหลักสูตรและ เนื้อหาตามที่กระทรวงหรือ สปจ. กำหนดไว้ แต่สำหรับกระบวนการสอนและกิจกรรมการเรียนการสอนนั้นส่วนใหญ่จะเป็นแบบบรรยายจดบนกระดานให้นักเรียนจดตาม กิจกรรมการเรียนการสอนนั้นมีการแบ่งกลุ่มทำกิจกรรมบ้างไม่มากนัก เพราะส่วนใหญ่ักเรียนยังคงอ่อนในด้านภาษาไทยอยู่มาก จึงจำเป็นต้องใช้วิธีการจดบนกระดานเพื่อฝึกให้นักเรียน เขียนและอ่านภาษาไทยไปในตัว อีกประการหนึ่งสื่อนักเรียนมีไม่เพียงพอ การเรียนรู้ในหลักสูตรของวิชานั้น เรียนไม่ค่อยจบตามหลักสูตร

3.2.1 การเรียนรู้ส่วนใหญ่เรียนรู้จากโรงเรียนฝ่ายเดียว มีบางวิชา เช่น ภาษาอังกฤษ ทั้งมีการฝึกหรือปฏิบัติงานจริง แต่ว่า เด็กของโรงเรียนบ้านจันทร์นั้น พื้นฐานเป็น

ชุมชนบ้านพะมอลอ หมู่ 1 ตำบลบ้านกาศ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1. ประวัติความเป็นมาและสภาพการณ์ของชุมชน/โรงเรียน

ชุมชนพะมอลอ เป็นชุมชนซึ่งเป็นที่อยู่ของชาวกะเหรี่ยง ซึ่งเรียกตัวเองว่า “สะกอ” ซึ่งพากันอพยพย้ายถิ่นมาจากชายแดนพม่าเมื่อประมาณ 200 กว่าปี ผู้อาวุโสท่านหนึ่งของหมู่บ้าน อายุประมาณ 93 ปี ได้เล่าให้ฟังว่า ทวดชื่อ พะปโล (พ่อของปู่ของพ่อเผ่าคำจ๊ะ ผู้ให้ข้อมูล) เดินทางมาจากชายแดนพม่า มาอยู่ที่บ้านแม่ด้อย และได้มีภรรยาเป็นคนไทย ชื่อทองมา ต่อจากนั้นทวดทั้ง 2 และเพื่อนบ้านอีก 3 ครอบครัวก็พากันมาตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ที่แห่งนี้ และใช้ชื่อหมู่บ้านว่า “พะมอลอ” พ่อเผ่าคำจ๊ะเล่าว่าทวดทั้ง 2 มีลูก 5 คน ถึงแก่กรรมไปแล้ว 4 คน เหลือแต่ปู่ของตนซึ่งเป็นลูกคนสุดท้ายคนเดียว ปัจจุบันอายุได้ 103 ปี จึงเป็นที่นับถือของคนในหมู่บ้านและได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค และการประกอบพิธีตามประเพณีวัฒนธรรมของเผ่าและอื่น ๆ ได้แก่ต้นซึ่งเป็นหลาน และคนอื่น ๆ ในชุมชนก็ได้ฟังปู่เมื่อป่วยหรือเค็ดรื้อน ทุกวันนี้พ่อเผ่าคำจ๊ะก็ทำหน้าที่แทนปู่ของตนสืบต่อมา

ผู้เผ่าเล่าว่า “พ่อเผ่าคำจ๊ะผู้นี้เป็นคนใจบุญ ไปวัดเสมอ พ่อเผ่าได้บริจาคถนน ซึ่งชาวบ้านใช้เดินอยู่ทุกวันนี้ (บริจาคที่ดิน) บริจาคที่ดินสร้างโรงเรียนที่เรียนอยู่ทุกวันนี้” โรงเรียนบ้านพะมอลอเป็นโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก เปิดสอนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ปัจจุบันมีนักเรียน 44 คน ครู 3 คน นักการภารโรง 1 คน จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2490 และมีประวัติความเป็นมาตามคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลดังนี้

“อาคำแปงเล่าให้ฟังว่า ก่อนที่จะมีโรงเรียนในหมู่บ้านพะมอลอ ได้มีครูเสนาะ (ครูใหญ่คนแรกของโรงเรียนบ้านพะมอลอ) มาปรึกษาเรื่องการตั้งโรงเรียนขึ้นในหมู่บ้าน ตอนนั้นอาคำแปงเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จึงจัดหาสถานที่และจัดสร้างอาคารเรียนชั่วคราวขึ้น ปี พ.ศ. 2490 และต่อมาได้สร้างอาคารโดยย้ายมาตั้งในที่ที่ได้รับบริจาคจากพ่อเผ่าคำจ๊ะ อยู่ทุกวันนี้”

1.1 สภาพทางกายภาพของชุมชน ชุมชนบ้านพะมอลอเป็นชุมชนขนาดเล็ก มีประชากรอาศัยอยู่จำนวน 102 ครอบครัว 398 คน ตั้งอยู่ไม่ไกลจากอำเภอแม่สะเรียงเพียงมีแม่น้ำขวางกั้นเท่านั้นก็จะติดกับตัวอำเภอ ชุมชนนี้จะมีแม่น้ำปายไหลผ่านคู่ขนานกับถนน ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคม โดยมีชุมชนตั้งอยู่ระหว่างกลาง ชาวบ้านได้ทำสะพานชั่วคราวเชื่อมระหว่างหมู่บ้านกับตัวอำเภอเพื่อเป็นการประหยัดเวลาในการเดินทาง แต่ใช้สัญจรได้เฉพาะรถจักรยานและรถจักรยานยนต์ ส่วนรถยนต์ต้องใช้เส้นทางอื่นซึ่งเป็นถนนลูกรังห่างอำเภอแม่สะเรียงประมาณ 11 กิโลเมตร จึงนับว่าเป็นชุมชนที่มีภูมิศาสตร์ที่ดี มีความเหมาะสมและมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งดิน น้ำ และป่าไม้ บนพื้นที่ราบเล็ก ๆ ซึ่งล้อมรอบด้วยป่าไม้และแม่น้ำใกล้เนินเขา ดังคำบอกเล่าของชาวบ้านเล่าว่า “บ้านเราดินดีปลูกอะไรก็งามไม่ต้องใช้ปุ๋ยใช้ยา เพาะปลูกใช้กินกันเอง ขึ้นง่าย ผักบางอย่างก็ขึ้นเองไม่ต้องปลูก” ทุกบ้านก็จะมีสวนผักสวนครัวรั้วกินได้ให้เห็น ส่วนภูมิอากาศถึงแม้จะมีความชุ่มชื้นเพราะใกล้แหล่งน้ำแต่จะร้อนจัดในหน้าร้อน และหนาวจัดในหน้าหนาว

การตั้งบ้านเรือนของชุมชนแต่เดิมจะเป็นแบบเรียบง่ายตามเส้นทางคมนาคมในชุมชนถนนสองสายคู่ขนานกัน โดยมีจุดเชื่อมต่อ 2 จุด คือ ตรงบริเวณด้านโรงเรียนบ้านพะมอลอ หน้าบ้านพ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) บริเวณนี้เป็นสี่แยกมีหอนาฬิกาเล็ก ๆ มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ หอกระจายข่าว ศาลาซึ่งใช้เป็นที่พักประชุมที่เป็นสี่แยกนี้เพราะถนนที่ตัดผ่านถนนสายหลักนั้นจะตรงไปสะพานชั่วคราวที่ใช้ข้ามแม่น้ำปายเพื่อไปยังตัวอำเภอ ถนนสายในหมู่บ้านนั้นเป็นถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่ (ตามแผนภูมิ) นับว่าเป็นชุมชนที่มีการจัดระเบียบได้ดีไม่ซับซ้อน ต่อมาได้เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่จนสมาชิกของชุมชนบางครอบครัวได้รับความเสียหายทั้งที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน จึงมีการอพยพย้ายบ้านเรือนไปตั้งทางด้านเหนือของเส้นทางคมนาคม ซึ่งเป็นป่าชุมชนและมีลำเหมืองเป็นแหล่งที่ใช้ในการเพาะปลูกประมาณ 20 หลังคาเรือน ทำให้เกิดหอย่อมบ้านขึ้นใหม่อีกหอย่อมบ้านหนึ่ง เรียกกันว่าบ้านใหม่พะมอลอ จึงมี 2 หอย่อมบ้านตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ชุมชนพะมอลอเป็นชุมชนที่มีการสืบทอดมาเพียงสามชั่วคน จึงยังชนบประเพณีวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตดั้งเดิมสืบทอดให้ลูกหลานในการดำรงชีวิตตามบรรพบุรุษ ซึ่งจะเป็นแบบที่พึ่งตนเอง เรียบง่าย ยึดมั่นในประเพณี รักถิ่นฐาน รักป่า ดูแลรักษาป่าไม้ เช่นการใช้ภาษา อาชีพเกษตรเชิงอนุรักษ์ การแก้ไขปัญา การรักษาโรค ศิลปะประจำเผ่า และมีจุดเด่นจนเป็นรายได้ก็คือ หัตถกรรมผ้าทอ ซึ่งมีลวดลายสวยงามเป็นที่ต้องการของตลาด โดยเฉพาะชาวต่างประเทศ

ประชากรของชุมชนบ้านพะมอลอ ปัจจุบันมีจำนวน 102 หลังคาเรือน 398 คน เป็นชาย 182 คน หญิง 216 คน นับถือศาสนาพุทธ และยังมีค่านิยมในประเพณี เคารพผี เลี้ยงผี ถึงแม้ว่าจะพูดภาษาไทยได้ชัด แต่ก็ยังใช้ภาษาประจำเผ่าในการสนทนากันภายใน กลุ่ม ระดับการศึกษาต่ำ ความสามารถในการอ่านออกเขียนได้มีน้อย ประกอบอาชีพ เกษตรกรรม ทอผ้า รับจ้างทั่วไป เช่น ใช้แรงงานในการทำนาให้เจ้าของที่ดินในชุมชน มีรายได้เฉลี่ยต่อหัวต่ำกว่า 16,000 บาทต่อคนต่อปี แต่มีศักยภาพในการพึ่งตนเองสูง ด้วย ระบบเศรษฐกิจที่พอเพียง มีแรงงาน มีทรัพยากรธรรมชาติ อาหารธรรมชาติ การหาเลี้ยงชีพแบบเรียบง่าย พึ่งตนเองโดยเน้นการผลิตเพื่อบริโภคและบริโภคปัจจัยสี่ที่จำเป็น ไม่นิยมการอพยพย้ายถิ่นไปหางานทำในต่างถิ่นแบบถาวรเหมือนบรรพบุรุษของตน

1.2 สภาพทั่วไปของโรงเรียนบ้านพะมอลอ

โรงเรียนบ้านพะมอลอเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในเนื้อที่ที่มีบริเวณไม่กว้างนัก คือประมาณไม่เกิน 2 ไร่ มีถนนผ่านทั้งด้านหน้าและด้านหลังของโรงเรียน อาคารเรียนเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวเก่า ๆ เล็ก ๆ 2 หลัง บ้านพักภารโรง 1 หลัง โรงอาหารที่มีสภาพทรุดโทรม 1 หลัง ถังเก็บน้ำฝน 1 ถัง มีสนามกีฬาเล็ก ๆ อยู่บริเวณหน้าโรงเรียน ซึ่งกลุ่มเยาวชนในหมู่บ้านมักจะมาใช้ซ้อมฟุตบอลกันในตอนเย็น ๆ มีเสียงตามสายภายในโรงเรียน เรือนเพาะชำและแปลงพืชผักสวนครัว

2. ปัจจัยเงื่อนไขและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน

ปัจจัยเงื่อนไขและองค์ประกอบที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งหรืออ่อนแอภายในชุมชน ได้แก่ ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน ดังนี้

2.1 โครงสร้างทางสังคมและระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน

สภาพสังคมโดยทั่วไปของชุมชนพะมอลอเป็นชุมชนที่มีประชากรเป็นเผ่ากะเหรี่ยงสะกอ (กะเหรี่ยงป่า) ซึ่งแต่เดิมมักอาศัยอยู่ตามแถบพื้นราบและอยู่เป็นหลักแหล่ง จะดูแลรักษาป่าตามประเพณีดั้งเดิม มีความเชื่อความศรัทธาต่อการอนุรักษ์ป่า นับถือผี โดยมีลูกชายและหลานชายของผู้นำตั้งถิ่นฐานคนแรก คือ นายพะปloed เป็นผู้ถ่ายทอดประเพณีวัฒนธรรมและประกอบพิธีต่าง ๆ ในชุมชนแห่งนี้มีความเป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน คือ ความเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกันและเป็นเครือญาติกัน ไม่มีนามสกุลหลักเพราะต่างคนต่างตั้งนามสกุลตามความพึงพอใจ ไม่ค่อยคำนึงความเป็นเครือญาติ แต่สอดคล้องกับวิถีชีวิต

เช่น “วิเวกนา” “ไฟกุสลกิจ” ฯลฯ ซึ่งมีสภาพตามโครงสร้างสำคัญ ๆ ของสังคม มีความน่าสนใจ ดังนี้

1) ด้านกลุ่ม/องค์กรและการรวมตัวกันของสังคม

ชุมชนแห่งนี้นอกจากเป็นกลุ่มเผ่าพันธุ์และกลุ่มเครือญาติแล้วยังมีการรวมตัวกันเพื่อพลังการจัดการด้านต่าง ๆ เช่น การแก้ปัญหา และการพัฒนา ได้แก่ กลุ่มสตรี กลุ่มทอผ้า กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มอาชีพตีเหล็ก ธนาคารข้าว ยิ่งล้วนแล้วแต่มีที่มาของการรวมตัวที่น่าสนใจ เช่น ธนาคารข้าว ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า ตนเป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งธนาคารข้าวขึ้นเพราะเห็นชาวบ้านเดือดร้อน “ปลูกข้าวไม่ทันเห็นหน้าท้องก็หมด” จึงขอความช่วยเหลือจากเจ้าอาวาสท่านให้ข้าวสารมา 30 ถัง จึงคิดว่าถ้านำข้าวไปแจกมันก็จะหมดไป ได้กินครั้งเดียว เลยปรึกษากันและตกลงกันว่า ถ้าใครนำข้าวไป 1 ถัง เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวได้แล้วก็ให้เอาข้าวเปลือกมาคืนกองกลาง 3 ถัง และต่อมาก็เปลี่ยนเป็นถ้ายืมข้าวเปลือก 5 ถังต้องใช้คืนกองกลาง 6 ถัง ฯลฯ ในที่สุดชุมชนก็มีธนาคารข้าวให้ชาวบ้านได้ยืมไปบริโภคบรรเทาความเดือดร้อน ดังเช่น นายเต๊ะตุ้ เล่าว่า “เมื่อต้นปีได้ยืมข้าวธนาคารหมู่บ้านมาก็ไม่ได้ใช้คืนเขา ก่อนจะทำนาก็กู้ข้าวมากินก่อน พอเก็บเกี่ยวเสร็จก็ค่อยนำไปใช้คืน...” และกลุ่มทอผ้าก็จัดตั้งขึ้นมาเพราะสมัยที่นายคำแบ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านเห็นว่าชาวบ้านทอผ้าเก่ง แต่ไม่มีเงินทุนจึงขอความช่วยเหลือจากพระครูเจ้าอาวาสและพัฒนาชุมชนอำเภอ ได้เงินและอุปกรณ์มาใช้ในการทอผ้า เมื่อขายผ้าได้แล้วนำเงินไปซื้อด้ายมาอีก ซึ่งซื้อครั้งละมาก ๆ จะได้ในราคาถูก หมุนเวียนกันอย่างนี้จึงต้องมีการจัดการก็เลยตั้งกลุ่ม มีประธาน เลขา ทรัพย์ญิก และมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพราะเห็นประโยชน์ จึงมีกลุ่มสตรีทอผ้าจนทุกวันนี้ ฯลฯ

2.2 ด้านการศึกษาและการเรียนรู้ของชุมชน

แหล่งความรู้และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนแห่งนี้ มีทั้งที่เป็นความรู้ทางวิชาการเพื่อวุฒิทางการศึกษา การอ่านออกเขียนได้ และความรู้เพื่อการดำรงชีวิต ซึ่งอาจจำแนกได้ ดังนี้

ก. การเรียนรู้ที่มีการจัดการเพื่อความรู้ทางวิชาการและวุฒิทางการศึกษา ได้แก่ การศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกโรงเรียน

- การศึกษาในระบบโรงเรียน มีโรงเรียนระดับประถมศึกษาขนาดเล็ก 1 แห่ง เปิดสอนตั้งแต่ชั้นเด็กเล็กถึงประถมศึกษาปีที่ 6 มีนักเรียนทั้งสิ้น 43 คน ครู 3 คน ซึ่งเป็นสถานการศึกษาแห่งเดียวในชุมชน

ข. การศึกษานอกระบบโรงเรียน คนในชุมชนบ้านพะมอลส่วนใหญ่จะมีระดับการศึกษาที่ค่อนข้างต่ำ ดังนั้นเมื่อมีโอกาส ผู้นำของชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก 2 คน กรรมการหมู่บ้านอีก 2-3 คน จึงแสวงหาวิธีการศึกษาโดยสมัครเรียนการศึกษานอกระบบในระดับมัธยมต้น นับเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนแห่งนี้มีความต้องการโอกาสทางการศึกษา ซึ่งมีการศึกษานอกระบบมาตอบสนองความต้องการของชุมชนได้

- การประชุม/การฝึกอบรม มีการประชุมชี้แจงเรื่องราวการและเรื่องราวข่าวสารอื่น ๆ เปิดประชุมทุกเดือน ในการประชุมทุกครั้งชาวบ้านทุกครัวเรือนต้องส่งตัวแทนเข้าร่วมตามกฎที่ชุมชนกำหนดไว้ ทำให้คนในชุมชนมีโอกาสที่ชุมชนได้ร่วมปรึกษาร่วมกันคิดแก้ไขปัญหาของชุมชนอยู่เป็นประจำและต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังมีการฝึกอบรมเพื่อให้ความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาและที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตทั้งด้านอาชีพและการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เช่น การฝึกอบรมอาชีพทอผ้า การย้อมสี ดินเผือก ฝึกอบรมด้านประชาธิปไตย อสม. ฯลฯ

- การถ่ายทอดความรู้โดยกระจายข่าวสารด้วยเสียงตามสายหรือหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน ซึ่งทำหน้าที่ในการให้การศึกษาแก่ชุมชนด้วยการแจ้งข่าวสาร ข่าวสารที่แจ้งมีทั้งข้อราชการจากหน่วยงานต่าง ๆ วิทยากร และเรื่องทั่ว ๆ ไป ตลอดจนการนัดหมายที่ต้องการให้คนในชุมชนรับทราบพร้อมกันอย่างกว้างขวาง ซึ่งมีสถานีประกาศอยู่ที่บ้านผู้ใหญ่บ้านและที่จัดสำหรับที่วัดจะประกาศตามตัวบุคคลให้ไปปรับโทรศัพท์ ซึ่งการจัดข่าวสารและให้บริการแก่ชาวบ้านและเรื่องราวที่เกี่ยวกับบุญกุศลและอื่น ๆ ที่วัดต้องการแจ้งให้ชาวบ้านทราบ ไม่ได้ใช้ในการอบรมสั่งสอนหรือขัดเกลาลัทธิและก่อนที่จะมีเสียงตามสายชาวบ้านจะใช้ฆ้องเป็นเครื่องมือสื่อสาร ดังคำบอกเล่าของอาคำแปง ที่ได้เล่าให้ฟังว่า “สมัยก่อนเวลาจะนัดประชุมก็จะตีฆ้องเป็นสัญญาณ โดยตีเป็นจังหวะช้า ๆ หากมีเหตุร้ายก็จะตีเร็ว ๆ ชาวบ้านก็จะรู้กัน มาช่วยกัน เป็นสัญญาณเตือนว่ากำลังมีภัยให้มาช่วยกันโดยเร็ว แต่สมัยนี้ใช้เสียงตามสายโดยติดลำโพงไว้กลางหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านก็จะประกาศ”

ค. การเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ตามธรรมชาติซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพและทักษะชีวิตด้านต่าง ๆ ตามวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งสถาบันสังคม สถาบันศาสนา และสถาบันครอบครัวทำหน้าที่ในการถ่ายทอด ดังนี้

- สถาบันศาสนา ชุมชนนี้นับถือศาสนาพุทธและยังมีนับถือผีอยู่บ้างแต่ไม่เคร่งครัดเท่าไร ในชุมชนมีวัดอยู่ 1 วัด คือวัด ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนที่นอกจากทำหน้าที่กล่อมเกลาคคนในสังคมด้านศีลธรรม จริยธรรมแล้วยังถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปกรรม การก่อสร้าง และเป็นแหล่งเผยแพร่ข่าวสาร การสื่อสารของชุมชนอีกด้วย ที่วัดนี้มี

พระสงฆ์ซึ่งเป็นคน อ.ป่าซาง จ.ลำพูน ซึ่งเคยรู้คงค์มาพักแรมในถ้ำนี้ และรู้จักกับคนในชุมชนและเมื่อคนในชุมชนต้องการตั้งวัด จึงได้ไปนิมนต์ท่านมาเป็นเจ้าอาวาส ท่านเจ้าอาวาสผู้นี้เป็นพระนักปฏิบัติสายวิปัสสนากรรมฐาน และสามารถนำผู้มีจิตศรัทธาจากที่อื่นมาช่วยสร้างวัด เช่น ศาลเจ้าแม่กวนอิม ศาลาปฏิบัติธรรม ฯลฯ ชาวบ้านก็มีโอกาสมาทำงานก่อสร้าง จึงเรียนรู้วิชาช่าง ได้แก่ ช่างปูน ช่างไม้ และอื่น ๆ และนำความรู้มาใช้ในการประกอบอาชีพได้ สร้างที่อยู่อาศัยของตนเองได้ นอกจากนี้วัดยังมีโทรศัพท์ไว้บริการในการติดต่อสื่อสารกับภายนอกชุมชน เมื่อมีผู้โทรเข้ามาถึงคนในชุมชน เณรก็จะประกาศเสียงตามสาย

- สถาบันสังคมและครอบครัว ได้แก่ การถ่ายทอดความรู้จากภูมิปัญญาของชุมชน โดยผู้อาวุโสของชุมชนซึ่งมีความรู้ความสามารถด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ศิลป วิชาชีพและการรักษาโรค ผู้อาวุโสเหล่านี้จะถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกหลานทั้งทางตรงและทางอ้อม อาทิ ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยภายในเผ่า เกี่ยวกับภูมิปัญญาของท้องถิ่นว่า พ่อเผ่าติแงะ อายุ 90 ปี พี่นดาบก็เก่ง รักษาโรคก็เก่ง สมัยก่อนไม่มีโรงพยาบาล เขาจะรักษาโรคด้วยสมุนไพร มนต์คาถา เช่น แขนขาหัก ถูกผีเข้า ชาวบ้านก็จะมาหาพ่อเผ่า ถ้าเป็นผีในท้องก็จะทำน้ำมันดีให้กิน พ่อเผ่าเป็นหมอทำนายเหตุการณ์ได้ด้วย พ่อเผ่าเล่าว่าสืบทอดมาจากปู่ตาทวด แล้วตอนนี้ก็ได้สอนให้ลูก ๆ ต่อไป

หรือการถ่ายทอดความรู้เรื่องอาชีพ การเพาะปลูก ทอผ้า ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานจนถึงปัจจุบัน โดยมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะกับสภาพแวดล้อมและสังคมของชุมชน ซึ่งนับว่าเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนที่ชุมชนได้รับจากสถาบันครอบครัวและสถาบันสังคมซึ่งทำให้ชุมชนจะมอดอเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ตราบเท่าทุกวันนี้ด้วยภูมิปัญญาของชุมชนเอง

2.3 การปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ในชุมชน

ชุมชนบ้านพะมอดอเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์และมีความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเพราะเป็นเครือญาติและเผ่าพันธุ์เดียวกัน คือเผ่ากะเหรี่ยงซึ่งมีขนบธรรมเนียมประเพณีในการนับถือเชื่อฟังผู้นำหรือผู้อาวุโส และระบบกฎเกณฑ์ของชุมชนทั้งที่เป็นประเพณีและกฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นเพื่อการปกครอง เป็นตัวคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน ชุมชนพะมอดอจะอยู่ใกล้ตัวอำเภอแม่สะเรียง คืออยู่ห่างจากอำเภอเพียง 11 กิโลเมตรเท่านั้น โอกาสที่จะรับประเพณีวัฒนธรรมกระแสใหม่จึงเป็นไปได้ง่าย การผสมผสานของวัฒนธรรม การยอมรับกระแสการพัฒนา ทำให้เปลี่ยนแปลงความคิดของคนใน

ชุมชนไปได้บ้าง เช่น มีค่านิยมทางวัตถุมากขึ้น ออกไปรับจ้างในเมืองเพื่อรายได้มาใช้
จ่าย มีการสร้างบ้านแบบคนไทยพื้นราบ มีเครื่องอำนวยความสะดวก ทำให้มีเวลาที่จะ
ปฏิสัมพันธ์กันน้อยลงกว่าแต่ก่อน แต่ไม่มีผลกระทบต่อสภาพของคนในชุมชนมากนัก
เพราะชุมชนเล็ก ๆ แห่งนี้มีความสะดวกสบายในการไปมาหาสู่ และมีบ้านเรือนที่ใกล้กัน
รับรู้เรื่องราวข่าวสารของกันและกันง่ายมาก อีกทั้งเป็นชุมชนที่มีความสวยงาม น่าอยู่ ผู้
ที่ออกไปทำงานก็จะกลับมาบ้านเมื่อเสร็จภาระกิจ เช่น ลูกสะใภ้ผู้ใหญ่บ้านก็ออกไปรับ
จ้างทำความสะอาดโรงแรมในตัวอำเภอ เช่นเดียวกับเด็กผู้หญิงอื่น ๆ อีก 2-3 คน
จะออกไปทำงานตั้งแต่เช้าตรู่และจะกลับมาช่วยงานครอบครัวหรือทำงานอยู่กับบ้านตอน
สาย ๆ ประมาณ 10-11 โมง และจะออกไปอีกครั้งตอนเย็น 5 ทุ่มทุกวัน น้อยรายที่อพยพ
ไปทำงานนอกชุมชนเลย

ตัวอย่างกรณีขัดแย้งและการแก้ไขปัญหาของชุมชนที่น่าสนใจ

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2537 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ น้ำป่าไหลหลากท่วมหมู่บ้านจน
บ้านเรือนและที่ดินทำกินได้รับความเสียหายอย่างมาก เจ้าอาวาสเล่าว่า ชาวบ้านต้องมา
อาศัยที่วัดชั่วคราวและบางครอบครัวก็อพยพมาตั้งใหม่ อยู่ทางป่าชุมชนและผู้ใหญ่บ้านได้
ได้รับความช่วยเหลือเป็นวัสดุในการซ่อมบ้านเรือนจำนวนหนึ่ง คณะกรรมการหมู่บ้านก็
พิจารณาจัดสรรให้ครอบครัวตามลำดับความเดือดร้อนและความเสียหาย ซึ่งจัดทำบัญชีไว้
ปรากฏว่าผู้ใหญ่คนเก่าที่เกษียณอายุแล้วกับพวกบางคนไม่เข้าใจ จึงรวมตัวกันคัดค้าน
เรียกร้องว่าควรแบ่งวัสดุที่ได้มานี้เฉลี่ยให้เท่ากันอย่างทั่วถึงจึงจะยุติธรรม ซึ่งอาจเกิดความ
รู้สึกอียากรมีอำนาจหรือกระแสวิกฤตทางวัตถุจึงอยากได้สิ่งของ (เกิดความโลภ) ผู้ใหญ่
บ้านและคณะกรรมการได้ชี้แจงเหตุผลแต่ชาวบ้านกลุ่มนั้นก็ยังไม่ยอมฟัง ผู้ใหญ่บ้านจึง
ประกาศว่า ถ้าเป็นเช่นนั้นตนจะขอลาออกจากตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านก็ไม่ยอมและขอ
ให้เป็นผู้ใหญ่บ้านต่อไป พวกตนจะเชื่อฟังและไม่ขัดแย้งกันอีก ผู้ใหญ่บ้านจึงอยู่ต่อและ
ได้รับความร่วมมือร่วมใจจากคนในชุมชน จนมีการพัฒนาดีเด่นได้รับรางวัลหมู่บ้าน
พัฒนาดีเด่นของจังหวัดแม่ฮ่องสอนในปี พ.ศ. 2541

2.4 ด้านค่านิยมและความเชื่อหลัก ๆ ของชุมชน

ฐานความเชื่อซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของทุกคนในชุมชน คนในชุมชนจะมอต่อ
เป็นคนกลุ่มเดียวกันจึงมีความเชื่อ ความศรัทธา ศาสนา ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี

ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจเดียวกัน อาจจำแนกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านที่เป็นตัวบุคคล ด้านวัตถุ ซึ่งเป็นรูปธรรมและด้านความเชื่อด้านจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นนามธรรม ดังนี้

ด้านบุคคล ตัวบุคคลที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ได้แก่ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ คือผู้อาวุโสประจำเผ่าซึ่งเป็นบุตรชายของผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน อายุ 103 ปี และหลานชายอายุ 93 ปี ซึ่งเป็นปฐนีบุคคลของท้องถิ่น และเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาของเผ่ากะเหรี่ยงทุก ๆ ด้าน หมอผีประจำเผ่าหรือผู้นำในพิธีกรรมขนบประเพณีของเผ่ากะเหรี่ยง ซึ่งนอกจากผู้อาวุโสทั้งสองแล้ว ยังมีนายจั่น ซึ่งสืบทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ ผู้นำอาวุโสด้านยาสมุนไพร ได้แก่ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน (ผู้เฒ่าผู้แก่เกือบทุกคนเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการรักษาโรคและใช้ยาสมุนไพรได้ทั้งนั้น) เช่น พ่อเฒ่าดิเงะ ซึ่งเป็นทั้งหมอรักษาโรคและหมอดู รวมทั้งมีความสามารถด้านศิลปะการแสดงฟ้อนดาบ และแม่เฒ่าลิเก้ง ซึ่งเป็นหมอดำแยประจำหมู่บ้าน

นอกจากผู้นำตามธรรมชาติแล้วยังมีบุคคลที่เป็นศูนย์รวมของความเชื่อ ความศรัทธาเป็นแกนนำของชุมชน ได้แก่ผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ เจ้าอาวาส อดีตผู้ใหญ่บ้านผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน คณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งมีความเข้มแข็ง สามารถนำชุมชนให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และมีพลังด้านภัยจากภายนอก และอยู่ได้ด้วยพึ่งพิงตนเองตลอดจนมีการพัฒนาจนเป็นที่ยอมรับ

ด้านวัตถุ ได้แก่สถานที่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชุมชนนับถือ ทั้งทางศาสนาและประเพณีในชุมชน อาทิ

- **ศาลประจำหมู่บ้าน** ผู้ให้ข้อมูลเล่าว่า ศาลประจำหมู่บ้านทำหน้าที่คุ้มครองหมู่บ้านให้รอดพ้นจากอันตราย เมื่อมีเรื่องเดือนร้อนชาวบ้านก็จะนำข้าวตอกดอกไม้ไปบนบานศาลกล่าว ก็จะพ้นทุกข์หรือประสบความสำเร็จ ในปีหนึ่ง ๆ ผู้นำและชาวบ้านจะเอาไก่ไปรวมกันที่บ้านผู้นำหลังคาเรือนละ 1 คู่ ข้าวครวเรือนละ 1 ห่อ เวลานั้นไปเลี้ยงที่ศาลจะให้ไปเฉพาะผู้ชายห้ามผู้หญิงไป การเลี้ยงผีที่ศาลประจำหมู่บ้านจะต้องจัดให้ตรงกับวันขึ้นหรือแรม 1 ค่ำ เดือนเก้า ซึ่งนายจั่นเล่าว่าได้ทำกันมา 3 ชั่วคนแล้ว

- **พระธาตุจอมมอญ** ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่คนในชุมชนเคารพและถือว่าเป็นสิริมงคลกับหมู่บ้าน ซึ่งนายของนุ้ เล่าว่า “ก่อนจะทำพิธีสร้าง ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านได้ไปนอนเฝ้า พอตกกลางคืนมีกวางตัวผู้ตัวหนึ่งลักษณะใหญ่เวลาเดินมาสวยงามมาก กวางตัวนี้จะเดินไปหยุดตรงบริเวณที่จะสร้างพระธาตุ แล้วก็หายไป พอรุ่งเช้ามองเห็นรอยเท้าก็ไม่ปรากฏ ชาวบ้านเลยเข้าใจกันว่าผีป่าผีเขามาโปรด” และเมื่อสร้างเสร็จก็จะมียกยูนบิน

มาเกาะที่พระธาตุปีละหน ในระยะหลัง ๆ นี้หายไปกลับมีนกชนิดหนึ่งมาแทน เป็นนกที่ตัวใหญ่มาก ปากสีเหลือง ชาวบ้านเรียกว่า “นกโก๊ะ” นกโก๊ะจะบินมาปีละครั้งเช่นเดียวกัน โดยจะมาในเดือนพฤศจิกายนของทุกปี จะมากัน 2 ตัว และนกโก๊ะได้หายไปประมาณ 8 ปีแล้ว ชาวบ้านไม่เห็นนกโก๊ะนี้อีกเลย แต่ชาวบ้านก็ยังศรัทธาพระธาตุจอมมอญเหมือนเดิม

ด้านจิตวิญญาณและความเชื่อ ชาวกะเหรี่ยงกลุ่มนี้ยังนับถือผี ภูติผีอย่างเดิม แต่ไม่เคร่งครัดเหมือนเมื่อก่อนอยู่ในป่า ข้อมูลที่ได้จากนักวิจัยภายในซึ่งได้สัมภาษณ์แม่เฒ่าในเรื่องการนับถือผีว่ามีกี่อย่าง มีความละเอียดอ่อนอย่างไร ยังเหมือนเดิมหรือลดน้อยลง แม่เฒ่าซึ่งมีอายุ 84 ปี เล่าว่า “ยังเหมือนเดิม คือจะนับถือเป็นตระกูลของแต่ละตระกูล โดยจะนับถือตระกูลผีอย่างเข้มงวด สมมติว่าคนภายในบ้าน ถ้าเป็นพ่อหรือลูกก็ไม่ใช่ไร ถ้าหากเป็นแม่ตายบ้านหลังนั้นจะต้องรื้อทิ้งไม่ให้ลูกหลานอยู่ ก็ต้องย้ายผีไปอยู่อีกตระกูลหนึ่ง ส่วนการไหว้ผีต้นไม้ เคียนี่เบาลงไปไม่เหมือนอยู่ในป่า

การไหว้ผีประเพณีปีใหม่ นักวิจัยชาวบ้านได้ให้ข้อมูลว่า การไหว้ผีและการปฏิบัติกิจในวันขึ้นปีใหม่ของกะเหรี่ยงนั้นมีพิธีกรรม ดังนี้ ในวันนั้นทุก ๆ คนต้องอยู่กันอย่างพร้อมหน้าในครอบครัวของตน จะไม่ขายหรือให้อะไรใครทั้งนั้น หากมีคนจากหมู่บ้านอื่นเข้ามาขายของ เขาก็จะรีบซื้อหรือรับไว้ แต่จะไม่จ่ายเงิน เมื่อเสร็จพิธีแล้วจึงจะจ่ายให้ ในพิธีนั้นจะมีการมัดข้อมือ เรียกว่า “มัดมือปีใหม่” ซึ่งจะต้องมีไก่ ข้าวต้มมัด ซึ่งทำเป็นรูปเขาควายเป็นข้าวปุก เหล้า (สมัยก่อนชาวบ้านจะต้มเอง ปัจจุบันนี้ซื้อเพราะกลัวถูกจับ) มีกระดาษสำหรับใส่ข้าวของเครื่องใช้ส่วนตัว ได้แก่ เสื้อผ้า สร้อยคอ สร้อยข้อมือ ต่างหู ผู้นำคือผู้อาวุโสประจำเผ่า ซึ่งปัจจุบันมีอยู่ 3 คน คือ พ่อเฒ่าจัน พ่อเฒ่าตุ้ และพ่อเฒ่าสาวาแสะ จะเป็นผู้ทำพิธีมัดมือ และจะปิดพิธีโดยเครื่องเช่นไหว้ 3 อย่าง คือ เหล้า ข้าวต้มมัด และข้าวปุก ในปีหนึ่งจะทำพิธีมัดมือ 2 หน คือตอนปีใหม่และเข้าพรรษา (ทำพิธีมัดมือเหมือนกัน)

จารีตการสอดส่องดูแลผู้ประพฤติดีศีลธรรม (ประพฤติดีในกาม) ชาวกะเหรี่ยงกลุ่มนี้จะถือว่าเป็นสิ่งจัญไร ผู้กระทำความผิดต่อลูกเมียจะต้องถูกผู้อาวุโสชักฟอกเพื่อหาความจริงและจะต้องทำพิธีขอขมา และจะมีกฎระเบียบไว้ว่าหากผู้กระทำผิดไม่ยอมรับผิดทั้ง ๆ ที่ประพฤติดีจริงก็จะถูกเนรเทศออกนอกหมู่บ้านภายใน 3 ปี หากยังไม่ยอมรับอีกก็จะห้ามมิให้กลับมาในหมู่บ้านอีกเลย

หากเป็นหนุ่มสาวรักกันแล้วพ่อแม่ไม่อนุญาตแล้วพากันหนี ผู้อาวโสทั้ง 3 คน (หมอผี) ซึ่งเป็นผู้นำในพิธีและผู้อาวโสอื่น ๆ ในหมู่บ้านจะทำหน้าที่นำเรื่องมาไกล่เกลี่ยกับพ่อแม่ของทั้ง 2 ฝ่าย และหากยินยอมก็จะมีพิธีขอขมา การขอขมามีวิธีดังนี้ จะต้องหาหมูขนาดหัวกำมือมา 1 ตัว วิธีวัดใช้เชือกวัดรอบคอและกำมือลงบนเชือกให้ได้ 5 กำมือเงิน 31 บาท สำหรับซื้อเกลือแล้วนำมาแจกทุกคนรอบครัวในชุมชน และมีขมิ้นสั้มป๋อยมาขอขมาหมูในหมู่บ้านด้วย ในขณะที่ทำพิธี จะให้ฝ่ายชายเป็นผู้ทาบหมอต่อน้ำชาวบ้านที่มาร่วมพิธีโดยขุดหลุมไว้หลุมหนึ่งสำหรับเป็นที่เชือดหมู ตอนเชือดหมูจะใช้ทุก ๆ ส่วนของร่างกายหมูใส่กระทงใบตองเย็บเป็นรูปสี่เหลี่ยม เหล้า เมื่อฝ่ายชายทาบหมูเสร็จก็จะเชือดหมูให้เลือดไหลลงหลุม ต่อจากนั้นทั้งหญิงและชายที่จะประกอบพิธีขอขมาก็นั่งไขว่ห้างโดยมีหมอผี ผู้อาวโส (นายจัน) เป็นผู้นำในการทำพิธี ก็จะเรียกผีบ้านผีเรือนมารับเครื่องเช่น

2.5 กลุ่มผู้นำชุมชน

ชุมชนบ้านพะมอลอแห่งนี้ นอกจากจะมีการควบคุมโดยจารีตประเพณีตามกระบวนการกล่อมเกลางของสังคมแล้วยังมีการจัดการที่เป็นทางการเพื่อการปกครอง โดยแบ่งชุมชนออกเป็น 5 เขต แต่ละเขตจะมีผู้นำซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่ดูแลครอบครัวภายในเขตแทนผู้ใหญ่บ้าน ตามแนวทางหมู่บ้าน อพป. (อาสาสมัครป้องกันตนเอง) ซึ่งตำรวจตระเวนชายแดนได้มาดำเนินการ เมื่อ ต.ช.ค. ออกไปแล้วบทบาทของหัวหน้าเขตก็ลดน้อยลง ศูนย์รวมการปกครองก็ยังเป็นผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน คูได้จากการประชุมชาวบ้านประจำเดือนทุก ๆ เดือนจะเรียกประชุมพร้อมกันทั้งหมู่บ้าน มิได้แบ่งให้แต่ละเขตไปประชุมกันเอง และผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจหรือการรายงานผลปฏิบัติงานก็เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการหมู่บ้าน และประเด็นที่น่าสนใจก็คือหัวหน้าเขตก็มักจะเป็นบุคคลเดียวกับคณะกรรมการหมู่บ้านอยู่แล้ว

2.6 ระบบเศรษฐกิจ

อาชีพของคนในชุมชน ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนาข้าว (นาดำไม่ไช่นาหยอดแบบปลูกข้าวไร่ดั้งเดิม) และขณะนี้ผู้ใหญ่บ้านกำลังทดลองปลูกแบบข้าวไร่โดยใช้ข้าวพันธุ์ กข. 15% แต่ที่ดินในชุมชนมีการจำกัด และเจ้าของที่ดินก็จะเป็นคนในตัวอำเภอแม่สะเรียง ซึ่งเป็นอิสลามและนายทุนเหล่านั้นก็จะคิดค่าเช่าเป็นข้าว ดังคำบอกเล่าของนายจรัส เล่าถึงผลผลิตในปีนั้นว่า “ปีนี้ได้ข้าวน้อย ทุกปีได้ 200 ปีนี้ได้ 137 ถึง หักค่าเช่าเสีย 70 ถึง ให้เพื่อนที่มาช่วยอีก จึงเหลือไว้กินไม่มากนัก อาศัยปลูกถั่วเหลืองจนเจือครอบครัวไปปี ๆ เท่านั้น ...” อาชีพปลูกถั่วเหลืองจึงเป็น

อาชีพรองที่คนในชุมชนนิยมปลูกหลังฤดูเก็บเกี่ยวเพื่อเพิ่มรายได้ ในการนำรายได้มาใช้
จ่ายในครอบครัว เพราะข้าวในส่วนใหญ่มักจะเก็บไว้บริโภคและได้ผลผลิตไม่เต็มที่ เพราะ
ต้องถูกหักเป็นค่าเช่า ซึ่งชาวบ้านอีกรายหนึ่งได้เล่าให้ฟังว่า “ผมมีอาชีพคือทำนา ทำสวน
ถั่วเหลือง เสร็จจากทำนาก็ปลูกถั่วเหลืองและรับจ้างทั่วไป เพราะอาชีพทำนาก็ลุ่ม ๆ ดอน
ๆ เช่นนาเขาทำมาตลอด ที่ได้ยุ้งกินกันมากับแม่ของลูกผมเป็นเวลา 8 ปี ปีนี้แย่ที่สุด ฝน
แล้งได้ข้าวเพียง 130 ถัง เจ้าของก็เก็บค่าเช่าไป 100 ถัง ผมขอลดหย่อนให้ผมบ้างผมจะได้
แบ่งให้เพื่อนบ้านที่มาช่วยเก็บเกี่ยว แต่เขาก็ไม่ยอม เพื่อนบ้านก็เลยสงสารผม ไม่เอาค่า
แรงจากผม ยิ่งร้ายไปกว่านั้นปีนี้ผมไม่ได้ทำถั่วเหลือง เพราะเจ้าของที่เขาไม่ให้ทำ ทุกปี
ถ้าไม่ได้ข้าวก็จะได้ถั่วเหลืองช่วย เพราะขายได้ราคาดี ได้เงินนำมาจุนเจือครอบครัวของ
ผม ...” อาชีพรับจ้างจึงเป็นอาชีพหนึ่งที่คนในชุมชนใช้เพื่อทำรายได้มาดำรงชีพซึ่งมีถึง
75% นอกจากจะรับจ้างโดยเอาแรงงานไปช่วยเพื่อนทำนาทำไร่ในชุมชนเพื่อแลกข้าว (จะ
คิดค่าแรงเป็นข้าว ไม่คิดเป็นเงิน เพราะชาวบ้านต้องการข้าวไว้บริโภคมากกว่า) แล้วยังมี
ผู้ที่มีความสามารถในการก่อสร้างก็จะออกไปทำงานก่อสร้างหรือรับจ้างทำความสะอาด
ตามโรงแรม ก็จะออกไปเช่า สาย ๆ กลับ หรือไปเช่าเียนกลับ เช่นเดียวกับนายเต๊ะตุ้ ก็เล่า
ว่า “ผมมีอาชีพทำนา ทำสวน เสร็จจากการปลูกข้าวก็ปลูกถั่วเหลือง เสร็จจากถั่วเหลืองก็
จะรับจ้างทั่วไป” จากตัวอย่างคงจะสะท้อนภาพวิถีชีวิตคนในชุมชนว่าดำรงชีพด้วยการ
ทำนา ปลูกถั่วเหลือง และพืชหลังฤดูการเก็บเกี่ยวอื่นบ้างเช่น ข้าวโพด และการรับจ้าง
เพื่อรายได้มาใช้จ่าย แต่พวกเขาอยู่ด้วยข้าวกัน ปลูกข้าวไว้กิน แบ่งกับผู้ที่มาช่วยเหลือ
และมีการช่วยเหลือกันโดยจัดตั้งธนาคารข้าวขึ้นเพื่อให้คนเดือดร้อนกู้ยืมไปบริโภค ซึ่ง
ปัจจุบันนี้ตั้งมาได้ 18 ปีแล้ว มีข้าวประมาณ 370 ถัง ซึ่งแสดงถึงความช่วยเหลือเกื้อกูล
กันของคนในชุมชนพะมอลอแห่งนี้ให้ยังชีพอยู่ได้และอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ด้วยความ
มีน้ำใจไมตรีอย่างที่กล่าวมาแล้ว และถึงแม้จะมีรายได้ก็น้อยแต่รายจ่ายก็ไม่มาก อีกทั้งยังมี
ทรัพยากร อาหารตามธรรมชาติ พืชผักสวนครัวไว้บริโภค ดังนั้น ถึงแม้ว่าชุมชน
พะมอลอ จะมีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับต่ำ คือประชากรมีรายได้เฉลี่ยเพียง 16,000
บาทต่อปี/คน เท่านั้น แต่ชุมชนแห่งนี้ก็มีสภาพทางเศรษฐกิจที่สามารถพึ่งตัวเองได้สูง
ด้วยระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ภายใต้อำนาจเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นจาก
ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นตัวชี้วัด 4 ด้าน คือ ปึกแผ่นแน่นแฟ้น ศักย
ภาพในการพึ่งตนเอง ผลการพัฒนาที่ผ่านมา ตลอดจนการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

2.7 ปัญหาของชุมชนและโรงเรียนบ้านพะมอลอ

1) ปัญหาในโรงเรียน

- 1.1) ไม่มีการประชุมผู้ปกครองเพื่อปรึกษาหารือเรื่องการบริหาร และการพัฒนาในโรงเรียน
- 1.2) ครูใหญ่ไม่ให้ความร่วมมือกับชุมชน และมีความสัมพันธ์ที่ไม่ดีกับชุมชน
- 1.3) การเรียนการสอนไม่มีคุณภาพไม่ส่งเสริมการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ ทั้งด้านการประกอบอาชีพอยู่ในชุมชนหรือเรียนต่อ

2) ปัญหาในชุมชน

- 2.1) การทำมาหากิน คนในชุมชนไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง เมื่อได้ผลผลิตน้อยเจ้าของที่ดินไม่ยอมลดหย่อนค่าเช่า และถูกเอาเปรียบ แต่ในชุมชนก็แก้ไขโดยมีกองทุนข้าวจากธนาคารข้าวช่วยแก้ไขปัญหา ชาวบ้านต้องการข้าวมาก จึงจ้างงานโดยแลกเปลี่ยนแรงงานเป็นข้าวในอัตราวันละถัง (ถังละ 80 บาท)
- 2.2) ชาวบ้านที่ไม่รู้หนังสือไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ มีมากถึง 40%

ปรากฏการณ์ที่แสดงถึงความเข้มแข็งของชุมชน

1) ด้านความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น

ชุมชนพะมอลอมีความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้นด้วยความเป็นกลุ่มเดียวกันทางเชื้อชาติ ศาสนา และเผ่าพันธุ์ คือเป็นคนกะเหรี่ยง “สะกอ” ที่นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นเครือญาติกัน อพยพย้ายถิ่นมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในถิ่นนี้เกือบร้อยปีแล้ว (จากคำบอกเล่าของพ่อเผ่าซึ่งเป็นปราชญ์ด้านหมอยาประจำเผ่าที่อพยพมาตั้งชุมชน ปัจจุบันอายุ 98 ปีแล้ว) จึงมีขนบประเพณีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของตนเอง คือรักสงบ เชื่อผู้นำ จึงอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุขดังมูลประจักษ์ที่ปรากฏดังนี้

1.1) การทำกิจกรรมเพื่อชุมชนหรือส่วนรวม

คนในชุมชนพะมอลอ มีคติเตือนใจที่แสดงถึงความร่วมมือร่วมใจว่า “เปี้ยต่านคนเดียวอีฮิมต่าย เปี้ยต่านคนหลายม่วนเหมือนเล่น” โดยทำเป็นป้ายประกาศติดไว้ที่ศูนย์กลางของหมู่บ้านใกล้กับหอนาฬิกา ซึ่งอย่างน้อยก็เป็นสิ่งที่ช่วยสอนใจ เตือนใจคนในชุมชนให้ร่วมรักสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลกันและมีผลงานซึ่งแสดงถึงความสามัคคีปรองดองก็คือ หมู่บ้านนี้ไม่มีคดีความรุนแรง จะมีบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็สามารถไกล่เกลี่ย

หรือจัดการได้โดยผู้นำของชุมชน และมีผลงานการพัฒนาชุมชนเป็นเลิศจนได้รับรางวัล
หมู่บ้านพัฒนาดีเด่นของจังหวัดแม่ฮ่องสอนและหมู่บ้านพัฒนาดีเด่นระดับ
ประเทศของภาคเหนือ

กิจกรรมทางศาสนาและขนบประเพณี ซึ่งเป็นกิจกรรมที่คนในชุมชนยึดถือและ
ปฏิบัติร่วมกันด้วยความศรัทธา เลื่อมใส และสมัครใจ

คนในชุมชนจะมอลอทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม ร่วมกันในประเพณี วัฒนธรรม
ของชาวกะเหรี่ยง เช่น ปีใหม่ การไหว้ผี (ยังมีอยู่บ้าง) และการทำพิธีทางศาสนาโดยการ
ทำบุญและการประกอบพิธีที่เกี่ยวกับศาสนาในวันสำคัญ ๆ การพัฒนาวัดและชุมชน เช่น
ร่วมกันสร้างถนนและอาคารสถานที่ต่าง ๆ ในวัดและชุมชน

กิจกรรมส่วนตัว ได้แก่ งานพิธีกรรมส่วนบุคคลตามประเพณี เช่น การแต่งงาน
งานศพและกิจกรรมในการประกอบอาชีพ คือ การลงแขก ร่วมมือกันทำนา ปลูกและเก็บ
เกี่ยวข้าว กิจกรรมในชีวิตประจำวันที่มีการพึ่งพากัน ด้านแรงงานและการแลกเปลี่ยนของ
กินของใช้ที่เอื้อเพื่อเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

2.) ด้านศักยภาพในการพึ่งตนเอง

ภาพโดยรวมของชุมชนจะมอลอแล้ว ชุมชนจะมอลอเป็นชุมชนที่มีปัจจัยที่
ทำให้เป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการพึ่งตนเอง ดังนี้

2.1) ด้านการผลิต เงินทุนในชุมชนจะมอลอจะมีแรงงานมีการรวมกลุ่ม
และระดมทุนแบบสังฆกรรมเพื่อเป็นแหล่งเงินทุนของชุมชน คือ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการ
ผลิตของกลุ่มสตรีและยังสามารถแสวงหาเงินทุนจากภายนอกที่ให้กับกลุ่ม เช่น กลุ่ม
เกษตรกร

2.2) ด้านแรงงาน ในชุมชนจะมอลอจะมีแรงงานที่เพียงพอต่อการทำ
เกษตรกรรมซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะผลิตเพื่อบริโภคโดยการแลกเปลี่ยนหรือ “เอาแรงกัน” ใน
การเพาะปลูกบางรายก็มีที่ดินเป็นของตนเอง บางรายก็ต้องเช่า ซึ่งเจ้าของจะเป็นแขก
(อิสลาม) ที่อยู่ในตัวอำเภอแม่สะเรียงและบางครอบครัวก็รับจ้างใช้แรงงานปลูกข้าวให้แก่
เจ้าของที่ดินที่เป็นนายทุน คนในชุมชนจึงมีงานทำในชุมชน ทั้งรับจ้างปลูกและทำการ
เพาะปลูกพืชต่าง ๆ ได้แก่ ข้าว ถั่ว ข้าวโพด แต่บางรายก็ออกไปรับจ้างทำงานนอกชุมชน
ประมาณ 20% โดยไปรับจ้างทำงานตามบ้านและโรงแรมแบบไปเช้า สาย ๆ ก็กลับเข้ามา
ทำงานอื่น ๆ อยู่ในชุมชน ซึ่งมีอยู่ 2-3 ราย เช่น ลูกสะใภ้ก็ไปเป็นลูกจ้างทำความสะอาดที่
โรงแรมแห่งหนึ่ง ประมาณ 11 โมงก็จะกลับมาช่วยครอบครัวปลูกข้าว เกี่ยวข้าวหรือ
ทำงานบ้าน ในชุมชนจึงเป็นแหล่งแรงงานทั้งภาคการเกษตรอื่น ๆ เพราะชุมชนแห่งนี้มีที่

ดินทำกินที่จำกัด และส่วนใหญ่ก็เป็นของนายทุนซึ่งอยู่นอกชุมชนแทนที่จะมาใช้ประโยชน์โดยการทำการเกษตรเอง ก็จะจ้างแรงงานในชุมชนในการประกอบการ ซึ่งสะดวกและประหยัดกว่าการนำเทคโนโลยีหรือแรงงานมาจากแหล่งอื่น

3) ด้านการบริโภคปัจจัย 4

3.1) แหล่งอาหารการทำเกษตรกรรมที่นี้คือการทำนาข้าวและปลูกพืชหมุนเวียน เช่น ถั่ว ข้าวโพด หลังฤดูเก็บเกี่ยวก็จะใช้เทคโนโลยีที่เรียบง่าย คือแรงคนและวัวควาย ในการเพาะปลูก จึงทำให้ดินไม่เสียความสมดุลและมีปุ๋ยธรรมชาติ (ปุ๋ยอินทรีย์) มีอาหารธรรมชาติให้คนได้บริโภคอย่างสมบูรณ์ ประกอบกับสภาพชุมชนที่ติดกับแม่น้ำ ทำให้สัตว์น้ำต่าง ๆ ได้แก่ ปลา หอย ปู ยังมีพอที่บริโภคไม่ต้องพึ่งพาภายนอก จากการสังเกตสอบถามร้านค้าซึ่งขายของกินของใช้ ทราบว่าสินค้าที่ขายได้มากที่สุด หรือคนในชุมชนนิยมซื้อมากที่สุดก็คือ ขนมน้ำและของใช้ประจำวันเล็ก ๆ น้อย ๆ กับข้าวก็จะเป็นเนื้อหมู ส่วนปลาและผักไม่นิยมนำมาขายเพราะขายไม่ค่อยได้ นายบุญเล่าว่า “บ้านเราเขาไม่นิยมซื้อผัก-ปลา เพราะเขาหากินได้ แต่ปีนี้แยเลยต้องซื้อข้าวกินเพราะไม่พอกิน ข้าวซื้อก็กินไม่อร่อยเหมือนข้าวที่ปลูกได้เอง ...” แสดงถึงค่านิยมในการบริโภคสินค้าประเภทอาหารของคนในชุมชน ยังนิยมบริโภคข้าวและอาหารพื้นบ้านของชุมชน ซึ่งเป็นผลดีต่อระบบเศรษฐกิจของชุมชนและแสดงว่าชุมชนยังเป็นแหล่งอาหารเพื่อการยังชีพที่ดี มีความเข้มแข็ง อาจมีปัญหาบ้างในความไม่พอเพียงสำหรับครอบครัวที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง

3.2) ด้านเครื่องนุ่งห่ม ถึงแม้ว่าชุมชนพะมอลอ จะเป็นชุมชนของชาวกะเหรี่ยง ในปัจจุบันการแต่งกายได้รับวัฒนธรรมไทยมาใช้ จึงใส่เสื้อผ้าประจำเผ่าเฉพาะโอกาสพิเศษ เช่น ปีใหม่หรืองานประเพณีที่สำคัญ ๆ เท่านั้น การทอผ้าพื้นเมืองที่เรียกว่า ทอผ้าด้วยเอว ซึ่งคนในชุมชนยังทำอยู่เป็นบางรายซึ่งทำเพื่อจำหน่ายมากกว่าทำขึ้นเพื่อบริโภค และการเป็นสินค้าที่คนภายนอกให้ความสนใจ ในชุมชนจึงจัดตั้งกลุ่มทอผ้าและมีศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์อยู่บ้านประธานกลุ่มสตรี คือ นางนงลักษณ์ พานทอง “ผ้าทอ” จึงเป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำรายได้ให้แก่ชุมชนอีกทางหนึ่ง ซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดและมีพัฒนาการทางด้านรูปแบบสีสันโดยการฝึกอบรม เพิ่มพูนทักษะจากหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาสนับสนุนผสมผสานกับความสามารถของภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น วิธีใช้ใบตอง เปลือกไม้ มาเป็นส่วนผสมทำสีย้อมผ้าเพื่อให้ได้สีที่สวยงาม เป็นที่ต้องการของลูกค้าและลดต้นทุนลง จึงสามารถกำหนดราคาสินค้าได้เอง

3.3) ด้านยารักษาโรค ในชุมชนมีหมอประจำเผ่า มีการรักษาโรคด้วยสมุนไพรและวิธีการแบบดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยง มีทั้งยาอายุวัฒนะ ยาที่ใช้ป้องกันและยา

ที่รักษา คนรุ่นเก่าก็ให้ความนิยม ส่วนคนรุ่นใหม่เมื่อเจ็บป่วยก็จะไปหาหมอแผนปัจจุบันที่สาธารณสุขตำบลหรือโรงพยาบาล อ. แม่สะเรียงแต่ถ้าเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ มักใช้สมุนไพร ซึ่งปลูกไว้ใช้สอยเกือบทุกครัวเรือน หรือไปหาหมอจากในป่าชุมชน เช่นบ้านผู้ใหญ่บ้านคนเก่า เก็บไม้ที่เป็นสมุนไพรรักษาโรคไว้ “พ่อหาจากป่า ใช้แก้โรคก็มี ยาบำรุงก็มี”

3.3) **ด้านการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัย** การก่อสร้างบ้านเรือนของคนในชุมชนจะช่วยกันก่อสร้างและมีตั้งในชุมชน ได้แก่ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน การสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยจะเป็นแบบแปลนที่เรียบง่าย โดยวัสดุซึ่งมีในชุมชน คือไม้ และเป็นไม้แผ่นใหญ่ซึ่งหาได้ง่ายเพราะมีป่าไม้ในชุมชน บางบ้านที่มีฐานะไม่ดีก็จะใช้ไม้และไม้ไผ่เป็นแบบผสม คือทรงแบบดั้งเดิมผสมทรงไทย หลังคามุงกระเบื้องเป็นส่วนใหญ่ สังกะสีเสียบ้านจะเป็นเสาะไม้ขนาดใหญ่มากเกือบทุกหลัง เช่น บ้านผู้ใหญ่บ้าน โดยเฉพาะบ้านนางนงลักษณ์ พานทอง ประธานแม่บ้านซึ่งเพิ่งก่อสร้างเสร็จใหม่ ๆ โดยช่างในชุมชนคือผู้ใหญ่บ้าน จากการสอบถามทราบว่า เริ่มเก็บสะสมไม้แผ่นใหญ่ ๆ เล็ก ๆ เสาะขนาดใหญ่ไว้ทีละเล็กละน้อย เพิ่งลงมือปลูกทำไปเรื่อย ๆ สังกะสีจากแบบแปลนค่อนข้างเป็นสมัยใหม่มีการใช้ไม้ฉลุเป็นลูกไม้มาประดับประดาเหมือนบ้านคนไทยทั่วไป เพราะผู้นำของครอบครัวคือ สามีคุณนงลักษณ์ ซึ่งเป็นตำรวจ เป็นคนไทยที่มีภูมิลำเนาอยู่ภาคตะวันออก แต่งงานกันตอนคุณนงลักษณ์ไปทำงานที่กรุงเทพฯ และมีลูกคือ อนันต์ พานทอง ซึ่งเป็นนักวิจัยชาวบ้าน ซึ่งเกิดและโตอยู่กรุงเทพฯ เรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ ก่อนอพยพย้ายถิ่นกลับมาอยู่บ้านเกิดของคุณนงลักษณ์ สรุปได้ว่าชุมชนจะมีศักยภาพในการแสวงหาวัสดุช่างและแรงงานซึ่งใช้ในการก่อสร้างได้โดยชุมชนเองเป็นส่วนใหญ่ทั้งบ้านหลังเล็กและหลังใหญ่ โดยใช้วิธีค่อยเป็นค่อยไป ช่วยเหลือกัน และวัสดุก็พึ่งพาภายนอกน้อยมาก เท่าที่จำเป็น นอกจากบ้านที่ยกตัวอย่างไปแล้วเพียงหลังเดียว

4) **ด้านความสามารถในการแก้ไขปัญหาชุมชน**

เมื่อศึกษาหาข้อมูลและสังเกตปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดจากการบอกเล่าของคนในชุมชนพอจะประเมินได้ว่าเป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนได้ตลอด เช่น กรณีการแก้ไขปัญหาอุทกภัยครั้งใหญ่ของชุมชนในปี 2534 ชุมชนได้ร่วมกันช่วยเหลือผู้ประสบภัยให้ได้รับความปลอดภัยและหลังน้ำท่วมก็มีการแก้ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย ชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาได้อย่างดี คือ แม้จะมีการขัดแย้งบ้าง แต่ด้วยความสามารถของคนในชุมชนที่มีความสามารถในการบริหารจัดการจนคลี่คลายไปในทางที่ดีได้ และความสามารถในการอนุรักษ์ป่าชุมชน มีการตั้งกฎเกณฑ์การใช้ไม้ตลอดจนการแก้

ปัญหาความขัดแย้งในชุมชนโดยชุมชนมีความสามารถในการควบคุมกันได้โดยผู้นำ นับได้ว่าชุมชนมีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของชุมชนตลอดมา

5) ด้านการพัฒนา (การเปลี่ยนแปลง สร้างสรรค์ในกิจกรรมของชุมชน) ที่ต่อเนื่อง ดังนี้

ผลการพัฒนาคน การดำรงชีวิตของคนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นวิถีที่เรียบง่าย โดยมีอาชีพหลักคือ เกษตรกรรม ซึ่งมีฐานะปานกลางและไม่ค่อยมีความแตกต่างกันนัก ถึงแม้จะเป็นวิถีที่คล้ายคลึงกับคนไทยทั่วไป ทำอาหารการกิน เครื่องนุ่งห่มและที่อยู่อาศัย แต่ส่วนใหญ่แล้วก็มีชีวิตที่เรียบง่ายและยังมีความคิดในการผลิตเพื่อบริโภค เรียนรู้วิชาชีพ ประหยัดรายจ่ายหรือแลกเปลี่ยนกันใช้ภายในชุมชนมากกว่าเพื่อรายได้คือผลิตเชิงเศรษฐกิจ เช่น ฝักอบรมทำมิด ผู้ใหญ่เล่าว่า “เรียนไว้เพื่อทำใช้เองเพราะจะทำให้ประหยัดรายได้ ไม่ต้องซื้อเขา” ซึ่งเป็นความคิดแบบดั้งเดิมแต่ปรับเปลี่ยนในด้านบวกที่พัฒนาให้สอดคล้องกับสังคมปัจจุบันได้อย่างกลมกลืนและเป็นการพัฒนาที่ดี นอกจากนี้ชุมชนก็ยังอนุรักษ์ วัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของเผ่าไว้ได้ดี เช่น การแต่งกายในโอกาสพิเศษ การอนุรักษ์ ป่า การใช้สมุนไพร ถึงแม้จะใช้วิธีการรักษาโรคโดยแพทย์แผนปัจจุบันแต่ก็ยังใช้ยาสมุนไพรในการยังชีพอยู่ นับว่าชุมชนมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่ดี

ผลการพัฒนาชุมชน เป็นการพัฒนาที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ การสร้างสาธารณะสมบัติร่วมกัน การดูแลสิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกและรักษาป่าไม้ ความร่วมมือในกิจกรรมทางศาสนา วัฒนธรรม การจัดงานประเพณีต่าง ๆ ที่เป็นผลของการพัฒนาอย่างต่อเนื่องที่เป็นรูปธรรม ก็คือผลการพัฒนาชุมชนจนได้รับรางวัลรองชนะเลิศการประกวด กิจกรรมพัฒนาชุมชน “หมู่บ้านพัฒนาดีเด่น” และ “หมู่บ้านเขียวขจีดีเด่น” ประจำปี 2540

3. ปัจจัยเงื่อนไขและองค์ประกอบภายในโรงเรียน

บทบาทของโรงเรียนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อความเข้มแข็งหรืออ่อนแอของโรงเรียน และชุมชนพะมอลอ ได้แก่

3.1 ปรัชญาการศึกษาและเป้าหมายในการศึกษาของโรงเรียน

โรงเรียนพะมอลอได้กำหนดปรัชญาการศึกษาของโรงเรียน “ไฝรู้ ไฝเรียน เพียรศึกษา” เป็นปรัชญาที่ดีมากหากนำมาปฏิบัติ แต่ปัจจุบันโรงเรียนยังไม่สามารถสร้างภาพพจน์ตามปรัชญาได้ นักเรียนยังไม่มีพฤติกรรมของคน “ไฝรู้ ไฝเรียน เพียรศึกษา” ประพฤติให้เห็นเลยเด็กบางคนก็ไม่ค่อยมาเรียน ช่วยพ่อแม่บ้าง ไม่อยากมาบ้าง เพราะโรงเรียนยังขาดปัจจัยต่าง ๆ ที่ไม่เอื้ออำนวยและไม่มีพร้อมหลาย ๆ ด้าน ทั้งบุคลากรการบริหาร และการสนับสนุนจากชุมชนในเรื่องของสื่อ อุปกรณ์ที่จะจูงใจให้นักเรียนออกมาไฝรู้ไฝเรียน ดังเช่นการสนทนาอย่างเป็นกันเองของนักวิจัยชาวบ้านกับครูผู้หญิงทั้งสองของโรงเรียน ในบรรยากาศที่เป็นกันเอง คือคุยไปเรื่อยเมื่อด่านตะวันไป เมื่อเปิดสนทนาในประเด็นเกี่ยวกับการเรียนการสอนครูผู้หญิงคนหนึ่งก็เล่าให้ฟังว่า “โรงเรียนเรายังขาดแคลนหลายสิ่งหลายอย่างที่จำเป็นสำหรับตัวนักเรียน ห้องสมุด และหนังสือให้นักเรียนได้ค้นคว้า อย่างเช่นพจนานุกรมก็ขาด ๆ วิน ๆ สมุด ดินสอ โต๊ะ เก้าอี้ สนามเด็กเล่นก็ผุ ๆ พัง ๆ เพราะอายุการใช้งานมาก ไม่มีห้องปฐมพยาบาล ทุกวันนี้ใช้ร่วมกับห้องเรียน อีรุงตุงนังไปหมด”

เป้าหมายทางการศึกษาของโรงเรียนบ้านพะมอลอก็เช่นเดียวกับโรงเรียนระดับประถมทั่ว ๆ ไป ที่ต้องการให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ในทุก ๆ ประสพการณ์ตามกลุ่มทักษะ ซึ่งกำหนดไว้ว่าควรจะต้องผ่านเกณฑ์ในกลุ่ม สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต (สปช.) 60% กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย (สสน.) 70% และกลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ (อพอ.) 70% แต่ผลการเรียนของนักเรียนบ้านพะมอลอยังไม่สามารถบรรลุเป้าหมายและนักเรียนมีผลการเรียนที่ต่ำกว่าเกณฑ์ไม่มีศักยภาพในการศึกษาต่อเนื่องในระดับที่สูงขึ้น หรือประกอบอาชีพอยู่ในชุมชนได้เท่าที่ควร ตัวอย่างจากคำบอกเล่าของผู้ปกครองผู้หนึ่งเล่าว่า “เด็กบางคน จบ ป.6 ออกมาแล้วเขากลับมาซื้อขี้เถ้าเขียนผิดเขียนถูก” นางมาลูนเป็นคนหนึ่งที่ส่งลูกไปเรียนนอกชุมชนให้เหตุผลว่า “ฉันต้องส่งลูกคนเล็กไปเรียนโรงเรียนนอกพื้นที่ คือโรงเรียนบ้านโป่ง เพราะคิดว่าจะทำให้ลูกฉลาด ได้เห็นสิ่งต่าง ๆ ...”

3.2 หลักสูตร กระบวนการเรียนรู้และกิจกรรมการเรียนการสอน

โรงเรียนบ้านพะมอลอเป็นโรงเรียนประถมศึกษา ที่ต้องใช้หลักสูตรกลางที่สำนักงานการศึกษาฯ กำหนดเช่นเดียวกับโรงเรียนประถมศึกษาอื่นก็ต้องเป็นการเรียนการสอนที่เป็นเรื่องวิถีชีวิตในท้องถิ่น ทั้งด้านวิชาชีพ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมนิเวศวิทยาชุมชน เพื่อมุ่งหวังให้นักเรียนสามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิตในชุมชนได้ และในความเป็นจริง

โรงเรียนก็ได้พยายามที่จะจัดการเรียนรู้และกิจกรรมการสอนให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ดังกล่าวของครูที่เล่าให้นักวิจัยชาวบ้าน ในการสนทนาอย่างเป็นกันเองว่า “สมัยก่อนจะสอนให้นักเรียนจำ สมัยนี้ให้เรียนตามแบบกรมวิชาการกำหนด ฝึกให้เด็กมีความรับผิดชอบ เช่น แบ่งหน้าที่ให้รักษาความสะอาด ฯลฯ” ผู้วิจัยภายในถามถึงประสบการณ์ชีวิตด้านวิชาชีพที่จะเป็นประโยชน์และภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทอผ้า จักสาน เย็บปักถักร้อย ได้จัดให้มีในหลักสูตรการเรียนการสอนหรือไม่ก็ได้รับคำตอบว่า “ไม่มี แต่คิดไว้ว่าจะทำ” และวิชาภาษาอังกฤษก็เพิ่งเริ่มจะนำมาสอนปีนี้เป็นปีแรก

3.3 ด้านบุคลิกภาพของบุคลากรในโรงเรียน

ในโรงเรียนบ้านพะมอลอมีบุคลากรจำนวน 4 คน ซึ่งมีบุคลิกลักษณะแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ดังนี้

- **ครูใหญ่** ชื่อนายผาสุข พิรามัย อายุ 59 ปี กำลังจะเกษียณอายุในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2542 นี้ นับถือศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด โดยไม่ยอมให้ครูและนักเรียนนำอาหารที่ประกอบด้วยเนื้อหมูเข้ามารับประทานที่โรงเรียน จนครูและชาวบ้านถึงกับเอ่ยปากว่า “หากมีครูใหญ่คนใหม่ย้ายเข้ามาแทนขออย่าให้เป็นแขก (อิสลาม) อีกเลย ร่วมอะไรกับชาวบ้านก็ไม่ได้ ที่โรงเรียนก็ลำบากใจเหมือนกันแม้แต่อาหารกลางวันเด็กยังห้ามทำด้วยเนื้อหมู” ศาสนาอาจเป็นเหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความสัมพันธ์ของครูใหญ่กับผู้ปกครองอยู่ในระดับที่ไม่ดีนัก ทั้ง ๆ ที่อยู่ที่โรงเรียนมานานนับสิบ ๆ ปี และครูใหญ่อาจจะเป็นตัวแปรตัวหนึ่งที่ทำให้ผู้ปกครองไม่ยอมให้ลูกของตนศึกษาอยู่ในชุมชน ดังเช่น นางมาลูนให้ความเห็นว่า “ครูใหญ่คนนี้ไม่สนใจที่จะวิ่งค้นหาทุนการศึกษาเลย ไม่เหมือนครูใหญ่คนก่อน หากเปลี่ยนครูใหญ่คนนี้เมื่อไรก็จะเอาลูกหลานมาเรียน ถ้าครูคนนี้ยังไม่ย้ายไปนักเรียนคงจะลดลงไปเรื่อย ๆ”

- **ครูเกษร เกษทอง** อายุประมาณ 45 ปี นับถือศาสนาพุทธ ทำทางใจดีมีเมตตาต่อเด็ก ไม่รังเกียจคนในชุมชน ตัวอย่างเช่น คำบอกเล่าของนักวิจัยชาวบ้านที่ให้ข้อมูลว่า “ครูเกษรคนนี้จะpersonที่รักนักเรียนและชาวบ้านรักที่สุด เพราะครูจะเอาใจใส่รักเรียนดีไม่ว่าเด็กเป็นแผล ฝี เขาก็อาบน้ำทำความสะอาดแผลให้โดยไม่รังเกียจเด็กเหมือนครูบางคน ...” ข้อมูลนี้สอดคล้องกับข้อมูลที่นักวิจัยได้จากการพูดคุยกับชาวบ้านในชุมชน

- **ครูสุดา สันธิ** อายุประมาณ 42 ปี เป็นเผ่ากะเหรี่ยง ที่นับถือศาสนาคริสต์ ตัวเล็กและทำทางเคร่งเครียดไม่ค่อยยิ้มแย้มเหมือนครูเกษร และไม่ค่อยสร้างสัมพันธ์กับชุมชนด้วยคิดว่าต่างศาสนา กัน จึงไม่ค่อยร่วมกิจกรรมนอกจากจำเป็น อีกประการหนึ่งก็มี

บ้านพักอยู่นอกชุมชน เช่นเดียวกับครูใหญ่ และครูเกษร จึงทำให้ไม่มีความสนิทสนมกับคนในชุมชนซึ่งเป็นกะเหรี่ยงแต่ต่างศาสนา

- **นักการภารโรง** ชื่อ นายสมพล เกษทอง อายุประมาณ 40 ปี นับถือศาสนาพุทธและเป็นญาติกับครูเกษร พักอยู่ที่บ้านพักในโรงเรียน เป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี แต่ชอบดื่มเหล้าทำกับข้าวเก่ง ซึ่งนอกจากเป็นการโรงคอยดูแลโรงเรียนแล้วยังทำหน้าที่เป็นพ่อครัวประกอบอาหารกลางวันสำหรับนักเรียนอีกหน้าที่หนึ่งด้วย นายสมพล เกษทองมักจะไปช่วยชาวบ้านทำอาหารเมื่อมีงานบุญ งานประเพณีต่าง ๆ ของชุมชน มักมีการประกอบอาหารเลี้ยงกันตลอดจนมักไปร่วมวงดื่มเหล้ากับคนในชุมชนจนเป็นที่รู้จักคุ้นเคยของชาวบ้านเป็นอย่างดี ซึ่งครูในโรงเรียนจะบอกว่า ภารโรงคนนี้ไม่ค่อยเอาใจใส่ดูแลรักษาสมบัติของโรงเรียน ปล่อยให้บริเวณโรงเรียน อาคารเรียน สนามหญ้าสกปรก ของหาย ฯลฯ ครูผู้หญิงคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า “ภารโรงดีไม่มีเวลาปล่อยให้หญ้ารก รื้อฟุ้งหน้าต่าง ประตุก็ซำรูด ถูกจับบ่อย ๆ”

จึงสรุปได้ว่า ภาพลักษณ์ของบุคลากรในโรงเรียนในมุมมองของชุมชนนั้นยังไม่อยู่ในสภาพที่น่าพึงพอใจ

3.4 โครงสร้างการบริหารโรงเรียน

ถึงแม้โรงเรียนจะมีโครงสร้างการบริหารในลักษณะที่ใช้ชุมชนเข้ามา มีบทบาทการบริหารการศึกษาในรูปแบบของคณะกรรมการการศึกษา ทำหน้าที่จัดทำแผนการเรียนการสอนร่วมกัน กำกับดูแลการดำเนินการตลอดจนการแก้ไขปัญหาด้านการเรียนการสอน แต่ในทางปฏิบัติแล้วคณะกรรมการที่เป็นชาวบ้านไม่ค่อยมีบทบาทเท่าใดนัก เพราะขาดการประชุมปรึกษาหารือกันอย่างจริงจัง ครูก็ทำหน้าที่ทั้งหมดไป คณะกรรมการก็เพียงแต่รับรู้ในบางเรื่องที่โรงเรียนต้องการความร่วมมือหรือความช่วยเหลือด้านเงินทุนและแรงงานจากชุมชน โดยครูใหญ่เล่าให้ฟังว่า “จะปรึกษาหรือนัดประชุมกรรมการก็ต่อเมื่อมีเรื่องจำเป็นจริง ๆ เกรงใจเขา กลัวเขาจะเสียเวลาทำมาหากิน... กรรมการโรงเรียนมีทั้งหมด 9 คน ตามคำสั่งแต่งตั้งที่ทำไว้เป็นครูของโรงเรียนนี้ 3 คน และอีก 6 คนเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน” ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากทีมวิจัยภายในซึ่งให้ข้อมูลว่า “ได้พูดคุยกับครูผู้หญิงสองคน เขาให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลที่ดีมาก และเมื่อถามถึงกรรมการโรงเรียนว่ามีหรือไม่ ครูผู้หญิงคนหนึ่งก็ตอบว่ามี ได้ตั้งขึ้นครั้งแรกเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2539 (ตามคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการการศึกษา) เมื่อถามว่ามีการประชุมกันบ่อยไหม ครูก็บอกว่า ยังไม่เคยประชุมเลย คณะกรรมการโรงเรียนนี้มี 9 คน เป็นชาวบ้าน 6 คน ครู 3 คน”

3.5 ระบบความสัมพันธ์ภายในโรงเรียน / ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน กับชุมชน

ถึงแม้ว่าโรงเรียนบ้านพะมอลจะเป็นโรงเรียนเล็ก ๆ มีครูน้อย เด็กน้อย บริเวณแคบ ๆ แต่โครงสร้างความสัมพันธ์ก็เป็นแนวดิ่ง ครูใหญ่ซึ่งเป็นอิสลามและใกล้ชิดกับเด็กเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจทุกอย่าง ครูเป็นผู้รับคำสั่งและปฏิบัติตาม แม้แต่เรื่องอาหารกลางวัน ครูใหญ่ไม่รับประทานเนื้อหมูก็สั่งห้ามนำหมูเข้ามารับประทานในโรงเรียน ก็ไม่มีใครกล้าละเมิด ทั้ง ๆ ที่ไม่พึงพอใจเป็นต้นเหตุหนึ่งที่ทำให้เด็ก ๆ ครูและผู้ปกครองมีความรู้สึกขัดแย้งในใจเป็นข้ออ้างของเด็กที่ไม่อยากเรียนบ้าง ครูก็บ่นเบื่อบ่นท้อบ้าง เช่น ความคิดเห็นของครูคนหนึ่งที่ได้ให้ฟังว่า “หากจะมีครูใหญ่คนใหม่มา ก็ขออย่าให้เป็นคนอิสลามอีกเลย” นอกจากนั้นครูทั้งสองคนก็ยังต้องการจะย้ายไปที่อื่นด้วยรู้สึกว่าการเรียนที่นี่ไม่น่าอยู่ทั้งสภาพแวดล้อม และยังมีปัญหาในเรื่องความขาดแคลน ของหาย ความไม่เอาใจใส่ของผู้บังคับบัญชาและเพื่อนร่วมงาน เช่น นักการภารโรงดังกล่าวมาข้างต้น จึงสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ภายในโรงเรียนบ้านพะมอลนี้ ไม่ค่อยราบรื่นแน่นแฟ้นเท่าใดนัก

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ก็ดูเหมือนจะมีช่องว่างของความไม่เข้าใจที่ดีต่อกันแต่ไม่ถึงขั้น ขัดแย้ง แบบต่างคนต่างอยู่ ไม่ค่อยได้ใกล้ชิดหรือทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อชุมชนและโรงเรียนมากนัก ชุมชนมีเรื่องที่ไม่พึงพอใจได้แก่ ข้อห้ามนำหมูเข้าไปรับประทานที่โรงเรียนและอาหารกลางวันสำหรับเด็กที่โรงเรียนดำเนินการตามโครงการอาหารกลางวันที่ได้ปราศจากหมูส่วนใหญ่จึงทำด้วยปลา ไก่ และเนื้อ ซึ่งเด็กไม่ชอบรับประทาน จึงถือเป็นข้ออ้างไม่อยากไปโรงเรียนก็มี เรื่องผลการเรียนและความไม่เอาใจใส่ของครู (ตามความคิดเห็นของผู้ปกครองดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เรื่องสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนตลอดจนบุคลิกภาพโดยรวมของบุคลากรและไม่สนองความคาดหวังของชุมชนในหลาย ๆ เรื่อง แต่อย่างไรก็ดี ชุมชนก็ยังช่วยเหลือโรงเรียนในเรื่องที่โรงเรียนร้องขอเป็นเงินบ้างแรงงานบ้าง และโรงเรียนก็ให้การสนับสนุนชุมชนบ้าง เช่น นอกเหนือจากการให้การศึกษาแก่ชุมชนแล้วยังสนับสนุนด้านการศึกษาโดยมีการอนุญาตให้เยาวชนใช้สนามของโรงเรียนเป็นที่ฝึกซ้อมและเล่นกีฬา เพราะไม่สามารถช่วยในเรื่องอุปกรณ์และบุคลากรได้ด้วยมีข้อจำกัดคือ อุปกรณ์กีฬาของโรงเรียนมีน้อย ครูไม่มีความถนัด

3.6 สิ่งที่ชุมชนคาดหวังจากโรงเรียน

โรงเรียนบ้านพะมอลอ เป็นสถานการศึกษาของรัฐในชุมชนซึ่งมีอยู่แห่งเดียว ทำหน้าที่ในการให้การศึกษาแก่ประชาชนในชุมชนด้านการศึกษาต่อ การประกอบอาชีพ ให้คำปรึกษาแก่ศิษย์เก่าที่ต้องการคำปรึกษาในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต เช่น ปัญหาการศึกษาต่อ การประกอบอาชีพ ปัญหาสุขภาพ ฯลฯ (ข้อมูลนี้ได้จากการ สัมภาษณ์ครูใหญ่และนักวิจัยชาวบ้าน)

ส่วนชุมชนนั้น ต้องการให้โรงเรียนทำหน้าที่เป็นสถานการศึกษาที่มีระบบการ-เรียนการสอนที่ทันเหตุการณ์ มีประสิทธิภาพในการผลิตคนที่มีคุณภาพให้แก่ชุมชนและมีความคาดหวังที่จะให้โรงเรียนมีภาพลักษณ์ที่ดีตอบสนองความต้องการของชุมชนเพื่อช่วยพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ดังนี้

1) ต้องการให้โรงเรียนจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพทุก ๆ ด้าน และมีครูที่ดี เอาใจใส่ต่อเด็กและเข้มงวดกวดขันการเรียนของนักเรียน “อยากให้ครูเข้มงวดเรื่อง การสอนอ่านเขียน ให้มากขึ้น เราฝากความหวังให้กับครูเพราะเราไม่รู้หนังสือ บางครั้ง ให้ลูกอ่านหนังสือแต่ลูกอ่านไม่ออก ...”

2) ต้องการให้โรงเรียนผลิตเยาวชนที่มีคุณภาพให้แก่ชุมชน ก็ต้องการให้ลูกหลานมีความรู้ ความสามารถ สำหรับการศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น หรือนำมาใช้ประโยชน์ ในการดำรงชีพอยู่ในชุมชนได้ตลอดจนเป็นคนที่มีความประพฤติเหมาะสม เช่น ผู้ปกครองคนหนึ่งกล่าวว่า “อยากให้ลูกที่จบจากที่นี่แล้วไปสอบเรียนต่อที่อื่น อยากให้ลูกสาว ได้ใส่ชุดขาวเป็นนางพยาบาล มือนาคคต มืงานทำ ...” หรือ “อยากให้ลูกเข้าเรียนจนจบ ม.6 แล้วหางานทำได้ไม่ต้องกลับมาทำนา เพราะไม่มีที่เป็นของตัวเอง ต้องเช่าเขาไม่รู้เมื่อไรเขาจะเลิกไม่ให้เช่า” และ “ความหวังของผม ผมไม่อยากจะลูกลำบากเหมือนผมกับเมีย ผมอยากมีอนาคตให้ลูกเรียนเมื่อเรียนจบที่นี่แล้ว จะให้ไปเรียนต่อนอกพื้นที่เพราะผมไม่มีนา ไม่มีทรัพย์สินสมบัติให้ลูกจะมีก็แต่วิชาที่ครูได้สอนให้ลูกผม ให้เขาได้อ่านออกเขียนได้ จบ ม.6 ผมก็ภูมิใจแล้ว” และอีกรายกล่าวว่า “อยากให้มีการสอนภาษาอังกฤษขึ้นพื้นฐาน ตั้งแต่อนุบาลหรือ ป.1 เพราะหมู่บ้านเรามีฝรั่งเข้ามาเที่ยวเป็นประจำ มาซื้อผักบ้าง เที่ยวชมวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง ดูการทอผ้า เผื่อว่าลูกผมรู้ภาษาฝรั่งจะได้เป็นไกด์นำประโยชน์ กลับหมู่บ้าน”

3) ต้องการให้ลูกหลานได้ใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนได้ดี โรงเรียนควรสอนถึงการดำรงชีวิต ทักษะชีวิตและประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจนพื้นฐานด้านอาชีพ เช่น กรรมการโรงเรียนท่านหนึ่งกล่าวว่า “อยากให้โรงเรียนสอนวัฒนธรรมประเพณีเก่าแก่ เช่นการทอผ้า การจักสาน การปลูกพืชผักสวนครัวไว้เลี้ยงตนเอง เพราะว่ามันเป็นพื้นฐานที่สำคัญของเด็กที่จะเรียนรู้เอาไปใช้ในวันข้างหน้า ไม่อย่างนั้นแล้วเด็กก็จะลืมวัฒนธรรมเก่าแก่ ที่

ปู่ ย่า ตา ยาย ทวดมีไว้ให้หมด เอาแต่เรียนอย่างเดียวล้มวัฒนธรรมเก่าแก่ไปหมดก็ไม่ต้องเรียนควบคู่ไปด้วยให้เป็นกิจจะลักษณะ ไม่ใช่ว่าสอนเด็กแล้วให้เด็กกลับไปทำที่บ้านแล้วทำไปให้ครู แล้วครูเป็นผู้ให้คะแนนเด็ก อย่างนี้ไม่ดี เพราะครูจะรู้หรือ? ว่าเด็กทำจริงหรือไม่ รู้ไหมเด็กบางคนต้องขอเงินพ่อแม่ไปซื้อสิ่งนั้น ๆ มาส่งเพื่อจะได้คะแนน โดยไม่ได้ทำเองแล้วจะได้ประโยชน์อะไร หากครูมีจิตใจที่รักและให้ความรู้ลึก ๆ ของเราจริง ต้องสอนด้วยใจ ทำด้วยมือ เห็นด้วยตา หากได้อย่างนี้แล้วผมจะภูมิใจมาก สำหรับครูทุกคน”

4. ปัจจัย เงื่อนไขและองค์ประกอบภายนอกชุมชน

4.1 นโยบายด้านการศึกษา ซึ่งเป็นนโยบายที่กำหนดโดยส่วนกลางและใช้สำหรับการจัดการศึกษาคลุมทั่วประเทศ ซึ่งมีความแข็งตัว จึงอาจทำให้มีช่องว่างสำหรับสถาบันการศึกษาบางแห่ง ทั้งในด้านหลักสูตร การบริหารจัดการ งบประมาณที่ทุ่มเทให้โรงเรียนขนาดใหญ่มากกว่า โรงเรียนขนาดเล็กซึ่งถูกปล่อยปละละเลยโรงเรียนเล็ก ๆ ให้พึ่งตนเองแบบตามมีตามเกิด ซึ่งน่าจะให้ความช่วยเหลือให้มากกว่านี้เพราะยังช่วยตัวเองไม่ได้ จึงทำให้โรงเรียนบ้านพะมอลอ ประสบปัญหาความขาดแคลนทุก ๆ ด้าน คือ บุคลากรที่มีคุณภาพ อาคารสถานที่และอุปกรณ์การเรียนการสอน ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับโรงเรียนอื่น ๆ ที่อยู่ในเมืองแม่สะเรียงใกล้เคียงกันนั้น จึงเกิดการเปรียบเทียบทำให้ประชาชนในชุมชนพะมอลอ มีความรู้สึกที่ไม่ดีดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

4.2 นโยบายด้านการพัฒนาชุมชน

เป็นปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบต่อชุมชน ด้านการพัฒนาชุมชน ด้านโครงสร้างพื้นฐาน สภาพแวดล้อมภายในชุมชน ได้แก่ ด้านการคมนาคม การสื่อสาร และสาธารณูปโภคอื่น ๆ ด้านการพัฒนาคน ได้แก่ การพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยยกระดับคุณภาพชีวิตตามความจำเป็นขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ซึ่งมีโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการส่งเสริมอาชีพ ทอผ้า ดีเหล็ก เพื่อเพิ่มรายได้นอกภาคเกษตรและลดรายจ่าย ส่งเสริมการออมทรัพย์เพื่อการผลิต สนับสนุนเงินทุนของหมู่บ้าน ธนาคารข้าว ส่งเสริมโอกาสทางการศึกษา ได้แก่ การเรียน กศน. ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาของผู้นำชุมชน ตลอดจนช่องทางการสื่อสารต่าง ๆ เช่น โทรศัพท์สาธารณะ ล้วนแล้วแต่ทำให้คนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากกะเหรี่ยงแบบดั้งเดิมไปมีวิถีชีวิตแบบคนไทยพื้นราบ เช่น การบริโภค และความต้องการทางวัตถุมีมากขึ้นกว่าเดิม

4.3 ชาวต่างประเทศ/บุคคลอื่นภายนอกชุมชน

เนื่องจากชุมชนบ้านพะมอลอ มีสิ่งที่ดึงดูดความสนใจจากบุคคลภายนอกให้เข้ามาเยี่ยมเยือนชุมชน ได้แก่ ผ้าทอแบบพื้นเมือง ประเพณีวัฒนธรรมพื้นเมือง และวัด ซึ่งเป็นที่ศรัทธาของบุคคลภายนอก พระธาตุจอมมอญ ฯลฯ ดังนั้น ชุมชนเล็ก ๆ แห่งนี้จึงมีชาวต่างประเทศและคนไทยจากถิ่นอื่นเข้ามาเที่ยวอยู่เนื่อง ๆ ซึ่งทำให้เกิดการค้าขาย ทั้งทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม คือ คนในชุมชนมีรายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ในขณะที่เดียวกันก็รับวัฒนธรรมจากบุคคลภายนอกเข้ามาบ้าง ทั้งทางด้านการแต่งกาย ภาษา จนบางรายเกิดความต้องการให้ลูกหลานเรียนรู้ภาษาอังกฤษที่นำมาใช้ประโยชน์ในการสื่อสาร เพื่อประกอบอาชีพ และรายได้ ฯลฯ

จากปัจจัยภายนอกด้านบุคคลภายนอกที่เข้ามาเที่ยวในชุมชน จึงมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจและการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิม คือทำให้คนในชุมชนคำนึงถึงการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมไว้เพื่อเป็นจุดขาย เพื่อรายได้ และต้องการเรียนรู้ด้านภาษา เช่น ภาษาอังกฤษไว้เพื่อธุรกิจการท่องเที่ยว และการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ เป็นต้น

ชุมชนบ้านหมอกจำแป่ หมู่ที่ 1 ตำบลหมอกจำแป่ อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน

1. ประวัติความเป็นมาและสภาพการณ์ทั่วไปของชุมชน/โรงเรียน

สมัยก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ บ้านหมอกจำแป่เป็นป่าทึบ ได้มีชาวไทยใหญ่จากชายแดนพม่ามาอาศัยทำมาหากินเป็นบางฤดูกาล และเป็นทางผ่านกองทัพบม่าที่เดินทางไปตีกรุงศรีอยุธยา และหัวเมืองฝ่ายเหนือของไทย ต่อมาชาวไทยใหญ่จากพม่าเห็นว่าเป็นทำเลดีเหมาะที่จะตั้งบ้านเรือนอย่างถาวร จึงอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณบ้านหมอกจำแป่ในปัจจุบัน โดยมีขุนพันยาเป็นผู้นำหมู่บ้านคนแรก และให้ชื่อว่าหมู่บ้านว่า “บ้านหมอกจำแป่” ภาษาไทยใหญ่ว่า “หมอกจำแป่” หมายถึงดอกถั่วหมก ซึ่งมีจำนวนมากในบริเวณที่ตั้งหมู่บ้าน

ลักษณะทั่วไป

หมู่บ้านหมอกจำแป่ มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 6,000 ไร่ พื้นที่โดยทั่วไปเป็นภูเขาสูง พื้นที่ทำมาหากินส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบระหว่างภูเขา มีแม่น้ำไหลผ่านหมู่บ้าน 2 สาย ได้แก่ แม่น้ำสะงา และแม่น้ำสะงี ประเภทดินส่วนใหญ่เป็นดินลูกรัง ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

สภาพทางภูมิศาสตร์และการคมนาคม

สภาพทั่วไปของบ้านหมอกจำแป่ เป็นที่ราบในหุบเขา มีเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ้านห้วยขาน
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านแม่สะงา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านห้วยผา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ภูเขาและแนวป่า

การคมนาคม

การเดินทางสะดวกทุกฤดูกาล ไปตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1095 และมีถนนคอนกรีตเสริมเหล็กแยกเข้าหมู่บ้านระยะทางจากตัวเมือง 21 กิโลเมตร อีกทางแยกหนึ่งเข้าผ่านบ้านกุงไม้สัก และบ้านแม่สะงา ระยะทางประมาณ 18 กิโลเมตร

ประชากร

ลักษณะภูมิอากาศ

ในฤดูฝนฝนตกชุกตลอดฤดู ฤดูหนาวหนาวเย็น และในฤดูแล้งอากาศร้อนอบอ้าวสภาพทั่วไปแห้งแล้ง

ทรัพยากรธรรมชาติ

ป่าไม้ เป็นป่าไม้เบญจพรรณ ยังไม่สำรวจพบแร่ธาตุใด ๆ

แหล่งน้ำ

- แหล่งน้ำธรรมชาติ มีแม่น้ำ 2 สาย คือ แม่น้ำแม่สะงา และแม่น้ำแม่สะงา
- อ่างเก็บน้ำแม่สะงา และเขื่อนแม่สะงา

ป่าไม้

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ 90% พื้นที่ที่เป็นเอกสารสำคัญมีเพียง 10% ป่าไม้ถูกทำลายไปมากเหลือป่าอุดมสมบูรณ์เพียง 50%

ประชากรและการทำงาน

ประชากรมีประมาณ 929 คน (พ.ศ. 2541) ประกอบด้วยประชากรที่เกิด และเติบโตในหมู่บ้าน และชาวไทยอพยพมาจากประเทศพม่าที่มาหางานทำในหมู่บ้าน

ประชากรที่อยู่ในวัยทำงาน 442 คน คิดเป็นร้อยละ 47.57

ประชากรที่อยู่ในวัยเรียน 269 คน คิดเป็นร้อยละ 28.95

ประชากรวัยแรงงานที่ว่างงานบางฤดูกาล คิดเป็นร้อยละ 80

สภาพทางเศรษฐกิจ (อาชีพ-----)

อาชีพหลัก ตั้งแต่เดิมคือการเกษตร พืชที่ปลูกคือ ข้าวนาปี ถั่วเหลือง กระเทียม ถั่วดิน ต่อมาเมื่ออพยพเข้ามาหางานทำจากคนนอกชุมชน จึงมีอาชีพรับจ้างเกิดขึ้น และคนในชุมชนเองก็ออกไปทำงานในเมือง โดยไปรับราชการ เป็นลูกจ้าง ค้าขาย และอื่น ๆ ซึ่งมีรายได้เป็นรายเดือน แทนการจำหน่ายผลผลิตซึ่งต้องเป็นไปตามช่วงเวลา จากการสังเกตภายนอก น่าจะมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดี

พืชเศรษฐกิจ

พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ

1. กระเทียม เป็นพืชที่นำรายได้ให้แก่ประชากรในหมู่บ้านมากที่สุด ประมาณร้อยละ 50 ของรายได้ทั้งหมด
2. ถั่วเหลือง เป็นพืชที่นำรายได้ให้แก่ประชากรรองลงมา ประมาณร้อยละ 20
3. งา เป็นพืชที่ทำรายได้ให้แก่ประชากร ประมาณร้อยละ 10

การอุตสาหกรรม

เป็นอุตสาหกรรมขนาดครัวเรือน เช่น การทำถั่วเน่าแผ่น การจักสาน การทอผ้า เป็นต้น

แหล่งเรียนรู้และการเรียนรู้ในชุมชน (การศึกษา)

ก. โรงเรียนบ้านหมอกจำแป่ เป็นโรงเรียนขยายโอกาสที่มีเขตบริการ 8 หมู่บ้าน รับนักเรียนทั้งคนไทยและคนต่างด้าว และมีนักเรียนประจำ จำนวน 228 คน เป็นคนไทย

130 คน คิดเป็น 54% คนต่างด้าวชาวพม่า 92 คน คิดเป็น 42% ครู 16 คน ผู้อำนวยการ
คือ นายสมพงษ์ ณรงค์ชัย

กิจกรรมความสัมพันธ์ชุมชนกับโรงเรียน ได้แก่

งานวันแม่

งานประจำปีของหมู่บ้าน

กิจกรรมการปลูกและรักษาป่า

วิทยากรชุมชน

- ด้านอาชีพ จักรสาน : อ่องลัก อาหาร : หอมไกล เจ้าของฟาร์มไก่ : เลี้ยงไก่
- ด้านศึกษา สมศักดิ์ ณ มาตคำ
- ด้านสิ่งแวดล้อม การรักษาป่า ปตท. และป่าไม้

ครูที่น่าจะ Key Information ได้แก่ เสาร์จันทร์ อ่อนวงศ์ อาจารย์แนะแนว
อ.สินิพร รุ่งสว่าง และ อ.อำพัน มโนวรรณ มีบ้านอยู่ในชุมชน เป็นคนจาก อ.จอมทอง จ.
เชียงใหม่

จ. วัด ซึ่งเป็นวัดที่ชาวบ้านให้ข้อมูลว่า มีเจ้าอาวาสเป็นผู้นำทางศาสนา ซึ่งมีจุด
เด่นในด้านการพัฒนา สิ่งที่ได้พบ ขณะนี้กำลังมีการก่อสร้างศาลา ซึ่งใหญ่โตมาก มีรูป
แบบสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกับวัดใน จ. แม่ฮ่องสอน แห่งอื่น คือ รับวัฒนธรรมจากพม่า
แต่ที่นี่ใช้ไม้เสาดันใหญ่มาก และส่วนประกอบอื่นเป็นไม้ ในบริเวณวัดเป็นที่ตั้งของ
สำนักงาน อบต. นอกจากนี้ยังได้ข้อมูลจากครูว่า พระเจ้าอาวาสเป็นศิษย์เก่าของโรงเรียน
หมอกจำแป่ ซึ่งโรงเรียนได้นิมนต์มาสอนวิชา จริยธรรมให้นักเรียนด้วย

ค. หอกระจายข่าว ในชุมชนมีเครื่องในการสื่อสาร ประชาสัมพันธ์ข่าวและข้อราชการ
แบบเสียงตามสาย หรือหอกระจายข่าว ซึ่งจะประกาศอยู่ที่บ้านกำนัน ทำให้คนในชุมชน
ได้รับรู้ข่าวสาร ข้อราชการ นับเป็นช่องทางการรับรู้และเรียนรู้ของคนในชุมชนอีกทาง
หนึ่ง

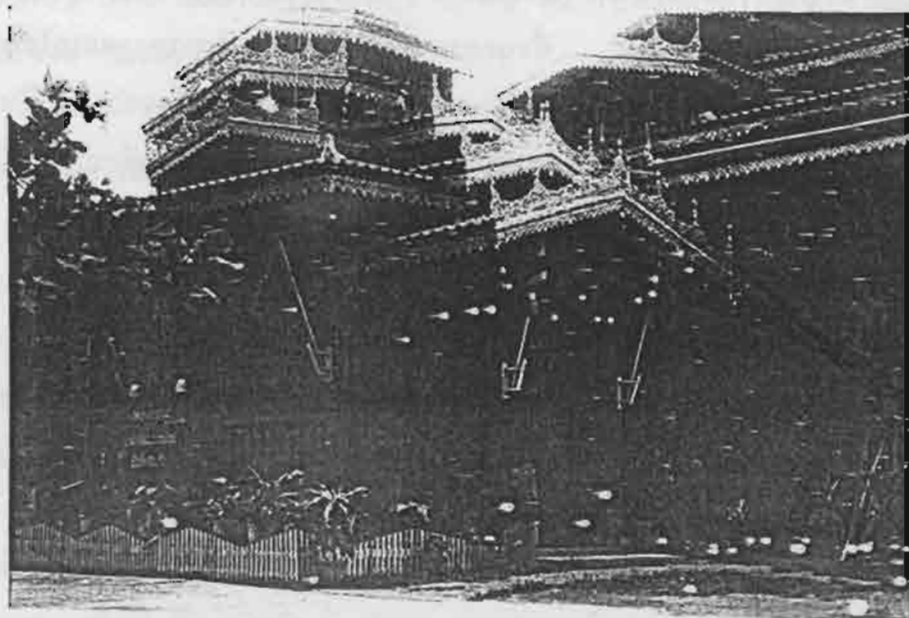
ง. การศึกษานอกระบบ กำนันเล่าว่า เมื่อก่อนคนในชุมชนส่วนใหญ่จบชั้น ป.4 ก็ไม่ได้เรียนต่อเหมือนปัจจุบัน ซึ่งนอกจากจะเรียนต่อตามโครงการขยายโอกาสหรือเข้าไปเรียนต่อในโรงเรียนประจำจังหวัดแล้ว ผู้ที่ขาดโอกาสในการเรียนต่อและผู้ใหญ่ อย่างเช่นตนเองก็เริ่มสนใจที่จะเรียนต่อ กศน. เพื่อต้องการมีวุฒิทางการศึกษา จึงสมัครมาเรียน กศน. ซึ่งมีศูนย์อยู่ที่ หมู่ 2 และในตัวจังหวัด

จ. ที่อ่านหนังสือพิมพ์ เป็นแหล่งเรียนรู้อีกช่องทางหนึ่งของชุมชน

ฉ. ฝึกอบรมอาชีพ ซ่อมเครื่องยนต์ ไม้กวาด

สภาพทางสังคม (สังคม การศึกษา วัฒนธรรมประเพณี) คนในชุมชนดั้งเดิมเป็นคน “ไทย” หรือไทยใหญ่ ต่อมามีการอพยพย้ายถิ่นเริ่มตั้งแต่เมื่ออดีตข้าราชการชาวอีสาน (เคยรับราชการทหารแล้วลาออกมาเป็นครูสอนหนังสือ) มาอาศัยอยู่และแต่งงานกับคนในชุมชน ต่อมา มีบุตรชาย ซึ่งได้รับเลือกตั้งเป็นกำนันตำบลหมอกจำแป่ ปัจจุบัน คือกำนันสมจิตร คำมณี ซึ่งมีภรรยาเป็นคนอีสานเช่นเดียวกับบิดา ซึ่งเป็นชาวจังหวัดร้อยเอ็ด ต่อมาการอพยพย้ายถิ่นมีมากขึ้น และเป็น 2 ทาง คือ ทั้งย้ายเข้าและย้ายออก ทั้งชั่วคราวและถาวร

การอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในชุมชนของชาวพม่า ซึ่งเข้ามาอาศัยอยู่ทั้งชั่วคราวและถาวร เพื่อรับจ้าง ขายแรงงานในการทำไร่ ทำนา บางรายถือโอกาสตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนนี้เลยเพราะเห็นว่า เป็นชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ สะดวก มีสถานศึกษาให้บุตรหลานได้เรียน ฯลฯ คนต่างถิ่นหรือต่างด้าวกลุ่มนี้จึงเป็นกลุ่มแรงงานภาคเกษตรแทนคนในชุมชน ซึ่งอพยพไปทำงานในเมืองแม่ฮ่องสอนทั้งชั่วคราวและถาวร จึงเกิดการเคลื่อนย้ายออกนอกชุมชน เพื่อไปทำงานประกอบอาชีพนอกภาคเกษตร ไปเรียนหนังสือ ซึ่งเป็นช่องทางในการถ่ายทอดวัฒนธรรมและรับวัฒนธรรม ช่องทางการเรียนรู้ คนในชุมชนมีความสนใจในการศึกษาเพิ่มขึ้น ในผู้ใหญ่ก็ต้องการวุฒิการศึกษาเพื่อปรับวุฒิ จึงเรียนการศึกษานอกระบบกันเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกลุ่มผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ กำนัน สมาชิก อบต.

บุคคลที่มีลักษณะเด่นในหมู่บ้าน

1. ลุงเผ่ อายุ 66 ปี เป็นผู้มีความรู้ด้านสมุนไพร
2. นางหอมไกล ภรรยาผู้ใหญ่นบ้าน เป็นประธานกลุ่มแม่บ้าน
3. นายไพโรจน์ นาคทิพย์ ทำอาชีพเลี้ยงไก่ มาช่วยสอนนักเรียนเป็นประจำ และให้การสนับสนุนแก่ทางโรงเรียนเป็นอย่างดี เช่น ให้รางวัล เป็น Sponsor ให้นักเรียนไปร่วมแข่งกีฬา
4. นางพวงเพชร เผ่าจำรูญ ทำอาชีพตัดเย็บเสื้อผ้า มาช่วยสอนนักเรียนด้วย
5. นายอ่องละ สายปัญญา ทำอาชีพเกี่ยวกับการจักสาน
6. นางหอมไกล จำณี มีฝีมือในการประกอบอาหารพื้นเมือง ได้ช่วยสอนนักเรียนด้วยเช่นกัน
7. นายสมศักดิ์ นะมาดคำ มีฝีมือทางด้านการกีฬา ได้ช่วยเหลือในการฝึกสอนกีฬาให้กับนักเรียนและนำนักเรียนไปร่วมแข่งกีฬาด้วยเสมอ

กรรมการของโรงเรียน

1. นายสมจิต จำณี กำนัน
2. นายสมศักดิ์
3. ค.ต.สมาน ให้ความช่วยเหลือโรงเรียนดีมาก และยังช่วยในเรื่องการป้องกัน สอดส่องปัญหาเสพติดด้วย โดยร่วมมือกับสถานีตำรวจมาตรวจในยามค่ำคืน
4. นายไพโรจน์ นาคทิพย์ คหบดีเลี้ยงไก่ มาช่วยสอนวิชาเกษตรและให้ความอุปถัมภ์เรื่องกีฬาของโรงเรียนร่วมกับนายสมศักดิ์ นะมาดคำ
5. นายวิโรจน์ ลีนคำ เป็นคนช่างคิด เสนอข้อคิดเห็นและมีแนวความคิดแปลกใหม่

ด้านวัฒนธรรมประเพณี

ขนบธรรมเนียมประเพณี ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมพม่า ประชากรส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากชาวไทยใหญ่

วัฒนธรรมพื้นบ้าน ได้แก่

- งานจักสาน ได้แก่ การสานก๊วยไต
- งานตีมีด
- งานทอผ้า
- งานทำถั่วเน่าแผ่น (การถนอมอาหาร)

ด้านศาสนา

ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ

ด้านการเมืองการปกครอง

ชุมชนหมอกจำแป่ ม. 1 ต.หมอกจำแป่ เป็นชุมชนที่มีกำนันเป็นผู้นำแบบทางการ และเป็นที่ตั้งสำนักงาน อบต. มีสมาชิก อบต. 2 คน คือ นายสมศักดิ์ ฌ มาตคำ และ นายวีระ มีการแบ่งเขตการปกครองดูแลกันออกเป็น 10 เขต แต่ละเขตจะมีหัวหน้าเขตเป็นผู้แทนกำกับดูแล

ด้านความปลอดภัย

มีสถานีตำรวจภูธรตำบล 1 แห่ง นายตำรวจชั้นสัญญาบัตร 1 นาย ชั้นประทวน 15 นาย

สภาวะโภชนาการ

โรคที่ป่วยมากที่สุด คือ โรคทางเดินอาหาร โรคไข้มาลาเรีย ไข้หวัด อหิวาตกโรค โรคผิวหนัง

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การสานก๊วย การตีมีด การทำขนมไทยใหญ่ เช่น ล่วยตะมิน อะหล่าหว่า เป้งโม่้ง ฯลฯ

สถานที่ท่องเที่ยว

ถ้ำจิ๊กต้อ หรือถ้ำพระหัตถ์พระบาท ตั้งอยู่บนภูเขาสูงด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ระยะทาง 4 กิโลเมตร ต้องเดินเท้า ภายในถ้ำมีรอยพระพุทธรูป รอยพระหัตถ์ของ พระพุทธเจ้า ภายในถ้ำมีหินงอกหินย้อยสวยงาม และมีบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ มีพระสงฆ์ไป ปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ นับว่าเป็นโบราณสถานทางศาสนา และเป็นแหล่งธรรมชาติที่ สวยงามและสงบเงียบ เหมาะสำหรับผู้ที่รักความสันโดษ และรักธรรมชาติ ที่น่าสนใจอีก แห่งหนึ่ง

สรุป ศักยภาพของชุมชนบ้านหมอกจำแป่

ก. ด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม		
แนวโน้ม	จุดเด่น	จุดด้อย
1. ความเสื่อมโทรมของ ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม	-	1. ขาดการดูแลรักษา 2. สภาพพื้นที่มีจำกัด 3. พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ ป่าสงวนแห่งชาติ 4. ขาดการพัฒนาดินอย่าง เป็นระบบ
2. ประชากรตัดไม้ทำลาย ป่าเพิ่มขึ้น		1. ขาดความชุ่มชื้นทำให้ฝน ไม่ตก เกิดความแห้งแล้ง 2. อากาศแปรปรวน

ข. ด้านเศรษฐกิจ		
แนวโน้ม	จุดเด่น	จุดด้อย
1. อัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับต่ำ	1. มีงบประมาณพัฒนาเศรษฐกิจภายในหมู่บ้านเพิ่มขึ้น 2. มีการส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชากรหลากหลายมากขึ้น 3. มีแหล่งทุนสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลเพิ่มขึ้น	1. รายได้หลักของประชาชนยังอยู่ในเกณฑ์ต่ำมาก 2. ประชากรขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องการผลิต การจัดการและการตลาด 3. พื้นที่ในการประกอบอาชีพเกษตรมีจำกัด 4. ขาดการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐอย่างต่อเนื่อง

ค. ด้านประชากร		
แนวโน้ม	จุดเด่น	จุดด้อย
1. อัตราการเพิ่มของประชากรลดลง แต่ผู้เข้าสู่ตลาดแรงงานเพิ่มขึ้น	1. ความต้องการแรงงานด้านการบริการ และอุตสาหกรรมครัวเรือนอยู่ในระดับสูง	2. การบริการสาธารณะสุขไม่เพียงพอและทั่วถึง 3. ประชากรส่วนใหญ่ยังมีสถานะทางโภชนาการไม่ดี 4. ประชากร (เกษตรกร) ส่วนใหญ่ขาดความรู้ความเข้าใจในสารเคมีปราบศัตรูพืชทำให้เกิดสารเคมีตกค้างในกลุ่มผู้บริโภค
2. มีผู้อพยพจากประเทศพม่าเข้ามาหางานทำในเมืองเพิ่มมากขึ้น	1. นายจ้างจ้างแรงงานถูกกว่าแรงงานในหมู่บ้าน	1. มีการบุกรุกและตัดไม้ทำลายป่าไม้เพื่อสร้างที่อยู่อาศัย 2. แย่งที่ทำมาหากินชาวบ้าน 3. นำโรคติดต่อเข้ามาในหมู่บ้าน

ง. ด้านสังคม วัฒนธรรม		
แนวโน้ม	จุดเด่น	จุดด้อย
วัฒนธรรมจากภายนอกและตะวันตกเข้ามาในหมู่บ้านมากขึ้น	ทำให้ประชากรทันสมัย ทันเหตุการณ์ เป็นสากล มากยิ่งขึ้น	1. ทำลายวัฒนธรรมประเพณี พื้นบ้าน 2. วัยรุ่นมั่วสุมและติดยาเสพติด 3. ขาดการกตัญญูกตเวทิต่อผู้มีพระคุณ

จ. ด้านการเมืองการปกครอง		
แนวโน้ม	จุดเด่น	จุดด้อย
1. ประชากรมีการตื่นตัว ด้านประชาธิปไตยมากขึ้น 2. ความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินลดลง	1. มีความเป็น ประชาธิปไตยสูง	1. การแข่งขันเพื่อความอยู่ รอดมีมากขึ้น 2. ประชากรมีความปลอดภัย ในด้านร่างกายและ ทรัพย์สินอยู่ในเกณฑ์ต่ำ 3. ประชากรบางส่วนขาด คุณธรรมและมัวเมาใน อบายมุข

2. ปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน ประเมินได้จากอาการต่อไปนี้

1) ความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น ชุมชนบ้านหมอกจำแป่ มีความผูกพันกันด้วยเผ่าพันธุ์ คือ เป็นคนไทยใหญ่ และมีคนต่างถิ่นที่มาเกี่ยวข้องโดยแต่งงานกับคนไทยใหญ่ คือ คนอีสาน ซึ่งเป็นเครือญาติหรือกลุ่มเครือญาติกัน มีตระกูลหลัก ๆ อยู่ 2-3 ตระกูล ได้แก่ ตระกูลลินคำ นะมาดคำ น้ามณี (เป็นชาวอีสาน แต่มาแต่งงานกับไทยใหญ่ คือ พ่อและแม่กำนัน) ดังนั้นเผ่าพันธุ์และความเป็นเครือญาติจึงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในชุมชนแห่งนี้ให้แน่นแฟ้น แต่ด้วยสภาพแวดล้อมบางประการ เช่น ที่ตั้งชุมชนซึ่งอยู่ไม่ไกลตัว

เมือง มีคนไปทำงานในเมืองเป็นแบบอย่างหรืออาจมาชักชวนกันไป ทำให้คนประมาณ 30% ไปทำงานนอกชุมชน (ในตัวจังหวัด) และที่อื่น ๆ แบบเข้าไปเย็นกลับ หรือไปพักค้างอยู่ประจำก็มี จึงทำให้ชุมชนรับค่านิยมและวิถีชีวิตแบบเมืองมาใช้ในชีวิตประจำวัน คือต้องตื่นเช้ารีบเร่งไปทำงาน เด็ก ๆ ก็ต้องไปเรียนหนังสือในเมืองตามพ่อแม่ และมีรถมารับประมาณ 7.00 น. ชุมชนจะติดขัดมากจากการสัญจรไปมาทั้งรถยนต์ มอเตอร์ไซด์ พอสาย ๆ ชาวบ้านที่ไปรับจ้างทำงานก่อสร้างบ้าง ทำเกษตรบ้าง ก็จะออกไปทำงาน ความติดขัดก็จะเจียบสบบลง จนกระทั่งประมาณหกโมงหรือ 18.00 น. ก็มาติดขัดอีกครั้งหนึ่ง ครอบครัวจะพบกันตอนค่ำ หรือดึกเช่นเดียวกับคนเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านก็อาจจะน้อยลง เพราะทุกคนก็มีเวลาสำหรับทำมาหากิน ซึ่งบางรายก็ไม่ได้ปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชนเลย เช่น พวกที่ไปทำงานในเมือง นอกจากวันหยุดซึ่งก็ต้องการพักผ่อน จึงมีช่องว่างสำหรับความสัมพันธ์ของชุมชนเกิดขึ้นบ้าง แต่ยังมีจุดเชื่อมประสานความเป็นปึกแผ่นอีกจุดหนึ่ง คือ ขนบประเพณีและการยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ซึ่งอาจวัดได้จากความร่วมมือกันในการทำกิจกรรม ดังนี้

1.1) การทำกิจกรรมสาธารณะ

1.1.1) งานประเพณีวัฒนธรรมประจำถิ่น (ประเพณีของชาวไทยใหญ่) มีความแน่นเหนียวและเป็นสิ่งที่คนในชุมชนให้ความสำคัญมาก จะร่วมกิจกรรมกันอย่างพร้อมเพรียงและเต็มใจ ไม่ว่าจะอยู่ถิ่นใดก็จะกลับเข้าร่วมงานในชุมชน ได้แก่ ประเพณีดังต่อไปนี้

ก. ประเพณี “ถันตอ” ทำ 2 ครั้งต่อปี คือในช่วงออกพรรษาและสงกรานต์ ทุกบ้านต้องเข้าร่วมกิจกรรมอย่างน้อยครอบครัวละ 1 คน

ข. ประเพณี “ดับไฟเทียน” ทำตอนออกพรรษา

ค. ประเพณี “ลู่เก็งย่ากู๊” เป็นการฉลองข้าว โดยเอาข้าวมาทำขนม (ข้าวเหนียวผสมน้ำตาล) แล้วแจกจ่ายให้ครอบครัวอื่น ๆ เป็นการแสดงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน สร้างสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ซึ่งจะเป็นกุศโลบายของภูมิปัญญาชาวไทยใหญ่ ที่รู้จักใช้จุดเชื่อมประสานความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น โดยใช้ประเพณีเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว

ง. ประเพณี ปอยจ่าตี้ (เจดีย์) โดยจะขนทรายเข้าวัด ก่อนวันวิสาขบูชา

จ. ประเพณี ปอยสา่งลอง (บวชเณร) ทำเมื่อชุมชนมีความพร้อม คือมีเด็กที่มีอายุถึง และพ่อแม่มีความพร้อมเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งถ้าครอบครัวที่มีฐานะก็จะป็นเจ้าภาพใหญ่จัดงานให้ครอบครัวอื่น ๆ เอาลูกมาร่วมบวช หรือ หลาย ๆ ครอบครัว

รวมกัน จัดงานที่วัดหรือบ้านที่เป็นต้นตระกูล (กลุ่มเครือญาติ) ลูกชายของคนไทยใหญ่จะต้องได้บวชเณรทุกคน ประเพณีนี้จะยิ่งใหญ่ ผู้คนจะตื่นตัวและร่วมกิจกรรมกันอย่างพร้อมหน้า สนุกสนาน ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญในวิถีชีวิตของคนไทยใหญ่

จ. ประเพณี กรูหมอไตย อาจไปร่วมจัดในชุมชนอื่น หรือหมุนเวียนกันเป็นประเพณีซึ่งแสดงถึงความกตัญญูรู้คุณของเจ้าผู้ปกครองและบรรพบุรุษ ผู้มีพระคุณ เช่นเดียวกับประเพณี “แสนซอมโกจา” ซึ่งเป็นการทำบุญให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว (คนตาย) ซึ่งจะทำพิธีที่วัด หรือถ้าเป็นคนรวยมีอันจะกิน ก็จะจัดพิธีที่บ้าน ญาติที่อยู่ต่างชุมชนก็จะมาร่วมงาน ในกลุ่มเครือญาติของตน เป็นประเพณีที่แสดงถึงความผูกพันซึ่งของครอบครัว และชาวไทยใหญ่ที่บ่งบอกถึงความเป็นปึกแผ่นอีกกิจกรรมหนึ่ง

1.1.2) กิจกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ ได้แก่ การพัฒนาชุมชน วัดและโรงเรียนร่วมกันในโอกาสต่าง ๆ เช่น วันสำคัญของวัด โรงเรียน ชุมชนเป็นต้น และการปลูกป่าชุมชน ซึ่งเป็นการทำกิจกรรมร่วมกัน ระหว่างหน่วยงานภาครัฐ NGO โรงเรียนและชุมชน อันแสดงให้เห็นถึงความสามัคคี การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลสิ่งแวดล้อม และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นสมบัติของชุมชนสืบต่อไป ถึงแม้ว่าจะได้รับความร่วมมือประมาณ 60% จากคนในชุมชนก็ตาม แต่ก็นับได้ว่า ยังมีการทำกิจกรรมเพื่อชุมชนอยู่ค่อนข้างมาก ส่วนใหญ่จะติดภารกิจในหน้าที่การงาน (ออกไปทำงานนอกชุมชน) ต้องไปทำงานเพื่อหารายได้ (ข้อมูลจากคำบอกเล่าจากครูและชาวบ้านบางคน)

1.2) การทำกิจกรรมส่วนตัว (ครอบครัว)

การเข้าร่วมกิจกรรมส่วนตัวของแต่ละครอบครัวที่คนในชุมชนช่วยเหลือเกื้อกูลหรือไปร่วมงานกัน ซึ่งเป็นเครื่องชี้วัดความสามัคคี ความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้นอีกอย่างหนึ่ง สำหรับชุมชนบ้านหมอกจำป๋นั้นจัดอยู่ในเกณฑ์ดี ถึงแม้ว่าทุกครอบครัวจะใช้เวลาที่มีอยู่ในการแสวงหารายได้ ต้องทำงานแข่งกับเวลาเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้ และการสนองความต้องการด้านวัตถุ แต่ก็ยังให้ความสำคัญกับกิจกรรมของครอบครัว เช่น งานศพ งานแต่งงาน และกิจกรรมอื่น ๆ เช่น ลงแขกเกี่ยวข้าว หรืออื่น ๆ ที่เพื่อนบ้านขอความช่วยเหลือ ก็ยังมีความร่วมมือกัน ยังไม่ถึงขั้นต่างคนต่างอยู่ หากเป็นวันหยุดงานก็จะไปร่วมกิจกรรมส่วนตัวของครอบครัวเพื่อนบ้านในชุมชน (ถ้าเป็นวันทำงานคนหลาย ๆ คนติดงานประจำจึงมักไม่มีโอกาสไปร่วมกิจกรรม) การดำเนินวิถีชีวิตด้านนี้จึงเปลี่ยนไปจากเดิม นอกจากงานศพแล้วหากครอบครัวใดจะทำกิจกรรมส่วนตัว เช่น แต่งงาน ขึ้น

บ้านใหม่ ก็มักจะเลือกจัดในวันหยุดราชการหรือวันหยุดงาน จึงประเมินได้ว่า การทำกิจกรรมส่วนตัวของชุมชนนั้น คนในชุมชนให้ความสำคัญน้อยกว่ากิจกรรมสาธารณะ เพราะโครงสร้างสังคมเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยสำคัญ ทำให้คนมีปฏิสัมพันธ์กันน้อยลงหรือขาดการ ปฏิสัมพันธ์ในบางโอกาส

2) สักยภาพในการพึ่งตนเอง

2.1) การพึ่งพาตนเองในด้านการผลิต ได้แก่ การผลิตเพื่อเศรษฐกิจหรือรายได้ และการผลิตเพื่อบริโภค ซึ่งได้แก่ ปัจจัย 4 ซึ่งในชุมชนบ้านหมอกจำแป่เป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งดินและน้ำเป็นทุนของชุมชนและใช้ทุน คือทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า โดยการปลูกกระเทียม ถั่วเหลือง สับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป อย่างไม่เคยปล่อยให้ผืนดินได้ว่างเว้น จึงจำเป็นต้องบำรุงดิน โดยใช้ปุ๋ยและชุมชนแห่งนี้ก็เลือกใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์สูตรต่าง ๆ เข้าช่วยเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดี ซึ่งหมายถึงรายได้ก็จะดี เพราะมีผลผลิตในปริมาณที่มาก แต่ในขณะเดียวกันต้นทุนการผลิตก็ต้องสูงจากการซื้อปุ๋ยมาใช้ ถึงแม้ชุมชนจะมีเมล็ดพันธุ์และแรงงานอยู่แล้วก็ตาม

ชุมชนจึงมีวิธีการจัดการลดต้นทุนโดยการรวมกลุ่ม และใช้ทุนของกลุ่มที่ได้จากการสนับสนุนจากทางราชการ และจากการระดมทุนของกลุ่มเอง สั่งซื้อปุ๋ยคราวละมาก ๆ เพื่อให้ได้ราคาที่ถูกลงกว่าซื้อรายย่อย ดังเช่น ผู้วิจัยได้ยินเสียงตามสายประกาศเป็นภาษาไทยใหญ่ในเช้าวันหนึ่ง (วันที่ 9 ต.ค. 41) สอบถามได้ความว่า “ใครต้องการปุ๋ยจำนวนเท่าใด สูตรไหน ขอให้ไปแจ้งที่ก้านันพຸ່ງນີ້คณะกรรมการจะดำเนินการสั่งซื้อแล้ว” สำหรับสภาพเศรษฐกิจของชุมชนอยู่ในเกณฑ์ดี แต่ก็ยังต้องมีการพึ่งพาด้านการตลาดในการผลิต ก็ต้องลงทุนในการซื้อปุ๋ย และยาปราบศัตรูพืช เครื่องมือเครื่องใช้ เช่น รถไถ ถึงแม้ว่าจะมีแรงงานคนอยู่ในท้องถิ่นซึ่งเป็นคนในชุมชนเองและชาวพม่าที่อพยพมาอาศัยหางานทำ ซึ่งมีค่าจ้างที่ถูกลงมาก คือวันละ 40-50 บาท

คนในชุมชนบางส่วนก็ออกไปทำงานนอกชุมชน คือ กรุงเทพฯ เชียงใหม่และในตัวจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งนับว่าเป็นรายได้นอกภาคเกษตรของชุมชน แต่ก็ทำให้บางรายต้องอพยพย้ายถิ่นไปอยู่ที่อื่น หรือที่ไปทำงานแบบเข้าไปเย็นกลับก็มีเวลาอยู่กับครอบครัวน้อยลง ในขณะเดียวกัน ก็เป็นตัวนำวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาสู่ชุมชน เช่น ต้องซื้ออาหารสำเร็จรูปมารับประทาน ซื้อผัก เนื้อสัตว์มาทำกับข้าวเพราะไม่มีเวลาหา ดังเช่น ร้านอาหารจะมีอาหารสำเร็จรูปและกับข้าวสดไว้จำหน่าย ทั้ง ๆ ที่ชุมชนมีพืชผักอยู่อย่างสมบูรณ์ ฯลฯ

3) ความสามารถในการแก้ปัญหาของชุมชน

ในชุมชนแห่งนี้เคยมีปัญหายาเสพติด เพราะเป็นเส้นทางลำเลียงยาเสพติด แต่ชุมชนสามารถแก้ปัญหาได้ จึงไม่มีคนในชุมชนติดยาเสพติด และตลอดเวลาที่ผ่านมา ไม่เคยมีคดีอาชญากรรม คนในชุมชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เพราะชุมชนมีระบบการควบคุมและผู้นำชุมชนมีศักยภาพประกอบกับชุมชนแห่งนี้มีสถานีตำรวจคอยดูแลอีกทางหนึ่ง นอกจากการสอดส่องและการกำกับดูแลของกรรมการหมู่บ้านแล้ว (จากคำบอกเล่าของครูซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ในชุมชนมา 10 ปี)

ส่วนข้อมูลที่ได้มาจากนักวิจัยชาวบ้านได้เพิ่มเติมว่า เคยมีเด็กนักเรียนติดสารระเหยประมาณ 2-3 ราย ในระยะหลัง ๆ ตอนก็หมดไปแล้ว เพราะตำรวจและชาวบ้านร่วมกันตั้งคณะกรรมการตรวจควบคุมอย่างเข้มงวด ซึ่งเป็นความเข้มแข็งของผู้นำและระบบของสังคมในชุมชน และยังบอกเล่าเพิ่มเติมว่า ได้มีการค้าขายแพร่หลายมากในแม่ฮ่องสอน แต่ไม่มีคนในชุมชนเลย

4) การพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง

การคมนาคม ได้แก่การพัฒนาจิตใจ ในการร่วมชนบประเพณี วัฒนธรรม ที่มีความเป็นปึกแผ่นร่วมกันได้เป็นอย่างดี ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้คนมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้ว และมีการนำข้าวมารวมกันเพื่อนำไปทำบุญ ได้ข้าวปริมาณที่มาก ทุก ๆ บ้านจะนำมคนละขัน หม้อ ด้วยใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส และแม่บ้านก็จะไปร่วมกันทำกับข้าวที่บ้านกำนัน ที่แสดงถึงความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันอีกด้านหนึ่ง ก็คือ การไม่มีคดีร้ายแรงในหมู่บ้าน ย่อมเป็นเครื่องประจักษ์ถึงความเข้มแข็งของสังคมและผู้ที่สามารถควบคุมเพื่อให้คนในชุมชนสามารถรวมตัวกันเพื่อพัฒนาอาชีพ สังคม และอื่น ๆ ได้แก่ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์การเกษตร กลุ่มอาชีพ ตลอดจนมีองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นองค์กรท้องถิ่นที่ทำหน้าที่ในการบริหารจัดการตำบลของตนเอง

การพัฒนาสิ่งแวดล้อม ได้แก่ โครงสร้างพื้นฐาน และสภาพแวดล้อมของชุมชน ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีการคมนาคมที่สะดวก คือเป็นถนนคอนกรีตทั้งหมู่บ้าน และมีความสะอาด ร่มรื่น มีเสียงตามสาย ทำหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์สื่อสารข่าวต่าง ๆ ให้แก่ชุมชน มีสถานีอนามัยตำบล สาธารณสุขมูลฐาน

ตัวอย่างสำคัญของข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียนบ้านหมอกจำแป่ ที่ได้โดยการสัมภาษณ์
ศึกษาเอกสาร (นโยบายรัฐ, กระทรวงศึกษาธิการฯ) และผ่านการประชาสัมพันธ์ข้อมูลแล้ว
โดยนักวิจัยชาวบ้านคนหนึ่งในโครงการฯ ของชุมชนบ้านหมอกจำแป่

3. ปัจจัย เจือปนไขและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในโรงเรียน

ปรัชญาการศึกษาและเป้าหมายการศึกษาของโรงเรียน คือจุดหมายปลายทางในการ
จัดการศึกษา และต้องการให้บรรลุผลมีส่วนเกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งหรืออ่อนแอของ
ชุมชนดังนี้ หากชุมชนเข้มแข็งก็มีส่วนในการจัดการศึกษา สนับสนุนทรัพยากรทุกด้าน
เช่น เงิน วัสดุอุปกรณ์ บุคลากรและร่วมบริหารงานในโรงเรียน จะทำให้การศึกษาบรรลุ
เป้าหมายที่กำหนดให้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ทางตรงข้าม หากชุมชนอ่อนแอไม่มีส่วน
ร่วมในการจัดการศึกษา ผลออกมาก็คือด้อยประสิทธิภาพ

เป็นการเรียนรู้ร่วมกันทั้งโรงเรียนและจากคนนอกโรงเรียน เช่น ครอบครัว ชุมชน
นอกชุมชน ธรรมชาติด้วย โดยทางโรงเรียนได้ทำการเชิญผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่นมาร่วมกัน
วิเคราะห์หลักสูตร จัดระบบเนื้อหาและกำหนดจุดประสงค์รวมถึงการเชิญวิทยากรบุคลากร
ภายนอกมาให้ความรู้แก่นักเรียน ในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

เนื้อหาของการเรียนรู้ เป็นการศึกษาจากชีวิตจริงของชุมชน โดยให้นักเรียนเป็น
ศูนย์กลางการเรียนรู้ และให้นักเรียนศึกษาจากของจริง โดยมีแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

1. ให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางของการจัดการศึกษา มอบหมาย/กิจกรรมให้เด็กไป
ทำที่บ้าน โดยครูผู้บริหารเป็นผู้ประสานงาน ครูและชาวบ้านช่วยกันติดตามผลและ
ประเมินผลผลงาน จะตกเป็นของเด็กและชาวบ้าน
2. โรงเรียนกับชุมชนประสานกันในการจัดเนื้อหาของการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดผล
ในทางปฏิบัติ

กระบวนการเรียนรู้ เป็นการศึกษาจากชีวิตจริง ของจริงในชุมชน และให้โอกาส
นักเรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง หาคำตอบเอง โดยโรงเรียนดำเนินการดังนี้

1. โรงเรียนเป็นศูนย์กลางของการจัดการศึกษา มอบหมายให้เด็กไปศึกษาค้นคว้าใน
ชุมชนเป็นกรณีศึกษา

2. ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับเด็ก โดยชุมชนนำเด็กไปศึกษาถึงแหล่งความรู้ในชุมชน
3. โรงเรียนและชุมชนร่วมกันประสานกระบวนการเรียนรู้เข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดผลในการปฏิบัติ

บทบาทครู

1. ศึกษาชุมชน เก็บข้อมูลจากชุมชน จากการสังเกต และสอบถามผู้รู้ในท้องถิ่น
2. เพิ่มเติมความรู้โดยการศึกษาดูงาน ศึกษาจากเอกสารเข้าร่วมประชุมสัมมนา
3. การจัดการเรียนการสอน ดึงศักยภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาเป็นวิทยากร หรือที่ปรึกษาระดมบุคลากร คณะบุคลากรที่เข้าใจในการศึกษา เช่น พระสงฆ์ องค์กรท้องถิ่น วิทยากรท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
4. จัดให้มีกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลาย โดยไม่ยึดหนังสือเรียนเท่านั้น

ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้โดยเกิดคุณลักษณะดังนี้

1. มีความรู้พื้นฐานแก้ปัญหาเป็น
2. ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ทำงานเป็นกระบวนการ รักการทำงาน ทำงานเป็น
3. ร่วมพัฒนาชุมชน มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน

โครงสร้างของการบริหารการศึกษา

ประกอบด้วยขอบข่ายงานและแนวปฏิบัติสำหรับผู้บริหารโรงเรียนเกี่ยวกับงาน 6 งาน ตามภารกิจของผู้บริหารดังนี้

1. งานวิชาการ
2. งานกิจการนักเรียน
3. งานบุคลากร
4. งานธุรการ การเงิน และพัสดุ
5. งานอาคารสถานที่
6. งานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

การบริหารงานในโรงเรียนชุมชนบ้านหมอกจำแป่ มีวิธีการบริหารดังนี้

1. กำหนดงานให้บุคลากรปฏิบัติตามความสามารถและความถนัด
2. ให้คณะกรรมการมีส่วนร่วมในการบริหารงานทุกงาน โดยการกำหนดภาระกิจไว้ชัดเจน บางกิจกรรมก็มอบภาระกิจในที่ประชุมคณะครู
3. ให้กรรมการศึกษาประจำโรงเรียนมีส่วนร่วมในการบริหารงานในโรงเรียนทุกงาน

บทบาทหน้าที่ของโรงเรียนต่อชุมชน โรงเรียนได้เข้าไปมีบทบาทต่อชุมชนและเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนเป็นที่ปรึกษาขององค์กรท้องถิ่น ให้ความรู้แก่ชุมชนในการแก้ปัญหาชุมชน และประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อพัฒนาชุมชน

สิ่งที่ชุมชนคาดหวังต่อโรงเรียน

1. มีอาคารเรียน อาคารประกอบ เพียงพอกับการเรียนการสอน พร้อมทั้งมีห้องปฏิบัติการต่าง ๆ มีครุภัณฑ์เพียงพอแก่นักเรียน
2. สิ่งแวดล้อมสวยงามร่มรื่นสะอาด ปราศจากมลภาวะ มีความปลอดภัย
3. มีน้ำดื่ม น้ำใช้เพียงพอ
4. คณะครูมีความรู้คู่คุณธรรม
5. คณะครูมีความมุ่งมั่น ตั้งใจสอนศิษย์
6. นักเรียนมีความรู้ ความสามารถ เหมาะสมกับชั้นเรียน
7. นักเรียนมีคุณธรรม จริยธรรม อย่างถาวร เพื่อเป็นการพัฒนาตนเองและสังคม
8. นักเรียนเป็นประชาธิปไตย และมีวิถีชีวิตเป็นประชาธิปไตย
9. มีทุนการศึกษาสำหรับนักเรียนยากจน

ระบบความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ไปในลักษณะที่ใกล้ชิดกัน มีกิจกรรมร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่องตลอดปี เช่น งานวันสำคัญ งานประเพณี งานแต่งงาน งานศพ และชุมชนก็มีส่วนร่วมโดยการเป็นคณะทำงานปรับปรุงหลักสูตร เป็นที่ปรึกษาในการจัดกิจกรรมในโรงเรียน และโรงเรียนยังเป็นศูนย์กลางในการใช้ทรัพยากร เช่น

เชิญบุคลากรในโรงเรียนไปให้ความรู้แก่ชุมชน หน่วยงานอื่น ๆ และยังใช้สถานที่โรงเรียนจัดกีฬา ประชุม อบรม โดยมีปริมาณร้อยละ 60 ทั้งส่วนบุคคลและกลุ่ม ฯลฯ

โครงสร้างทางสังคม ระบบความสัมพันธ์ระหว่างครูในโรงเรียน อยู่กันในลักษณะแบบพี่น้อง คณะครูมีความสัมพันธ์กันดี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยมีผู้บริหารเป็นแกนนำ คณะครูทุกคนมีส่วนร่วมในการทำงาน

บทบาททางสังคมของครูต่อผู้ปกครอง

1. ออกเยี่ยมบ้านผู้ปกครอง เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาคุณภาพนักเรียน
2. บทบาทในฐานะที่ปรึกษาองค์กร กลุ่มสนใจในวิชาชีพ กีฬา ดนตรี
3. บทบาทในฐานะผู้ฝึกสอนเยาวชน ประชาชน ในด้านวิชาชีพ กีฬา ดนตรี
4. บทบาทในฐานะที่ร่วมจัดงานประเพณีสำคัญ งานศพ งานแต่งงาน ขึ้นบ้าน

ใหม่

วิสัยทัศน์/ทัศนคติทางการศึกษาของครู อาจารย์

1. ผู้ปกครอง องค์กรชุมชนมีความรู้ความเข้าใจและความตระหนักในการจัดการศึกษา ถือว่าเป็นภารกิจสำคัญร่วมกันในโรงเรียน จัดการศึกษา
2. ผู้ปกครองมีอาชีพมั่นคง มีรายได้ตอบแทนเพียงพอกับการที่จะส่งบุตรหลานของตนเองให้สามารถรับการศึกษาที่สูงถึงระดับอุดมศึกษา
3. สถาบันครอบครัวภายในชุมชนเป็นสถาบันครอบครัวที่เข้มแข็งให้ความอบอุ่นแก่บุตรหลาน ไม่มีปัญหาแก่นักเรียน เพื่อให้ให้นักเรียนมีความสุขทั้งที่บ้านและโรงเรียน
4. ผู้นำหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นกำลังหลักร่วมกับโรงเรียนพัฒนาคุณภาพการศึกษา

ปัญหา

1. ขาดความรู้ ความเข้าใจในการศึกษา
2. ขาดความร่วมมืออย่างจริงจังของชุมชน

3. ด้านความยากจน
4. ปัญหาด้านความเชื่อ
5. ปัญหาที่อยู่อาศัย
6. ปัญหายาเสพติดของผู้ปกครอง

ศักยภาพของโรงเรียน

1. ความพร้อมด้านบุคลากร

จุดเด่น	จุดด้อย
1. บุคลากรมีเพียงพอกับจำนวนชั้นเรียนและนักเรียน 2. บางรายวิชาหรือกลุ่มประสบการณ์ เช่น กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มทักษะวิชาคณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ 3. วิทยาศาสตร์ เกษตร พลศึกษา ภาษาไทย ครูมีความสามารถด้านการสอน 4. บุคลากรส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ไม่ย้ายบ่อย ทำให้การพัฒนาบุคลากรทำได้อย่างต่อเนื่อง 5. บุคลากรส่วนใหญ่มีความมุ่งมั่น ตั้งใจทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ	1. ครูมีภาระกิจด้านอื่นมาก มีชั่วโมงสอนมาก ไม่สามารถเตรียมการสอนได้ครบทุกครั้งที่ทำการสอน 2. ครูเจตคติว่า การใช้สื่อการสอนทำให้ยุ่งยาก เสียเวลา สอนเนื้อหาไม่ทันตามกำหนด 3. ครูบางท่านไม่เปลี่ยนพฤติกรรมการทำงานและการสอน ยังสอนรูปแบบที่ยึดตนเป็นศูนย์กลางการเรียน

2. ด้านทรัพยากรในโรงเรียน

จุดเด่น	จุดด้อย
1. มีห้องเรียนเพียงพอกับจำนวนชั้นเรียน และนักเรียน 2. มีห้องปฏิบัติการทางภาษา และห้องวิทยาศาสตร์ 3. มีสนามกีฬาเพียงพอและได้มาตรฐาน 4. ระบบภายในบริเวณโรงเรียนอยู่ในสภาพดี ปราศจากฝุ่นละออง 5. เป็นโรงเรียนศูนย์ปฏิบัติการทางการศึกษา มีงบประมาณในการสนับสนุนในการจัดการศึกษาได้เต็มที่ 6. โรงเรียนตั้งอยู่ศูนย์กลางการคมนาคมติดต่อกับหมู่บ้านต่าง ๆ นอกเขตบริการได้สะดวกทุกหมู่บ้านในตำบลหมอกจำแป่	1. อาคารเรียนบางหลังสร้างมาเป็นเวลานานอยู่ในสภาพที่ชำรุด ไม่แข็งแรง 2. บุคลากรไม่มีความรู้ความสามารถในการจัดและตกแต่งอาคารสถานที่ 3. พื้นที่ทำการเกษตรมีจำกัด 4. ขาดแหล่งกักเก็บน้ำ

3. ด้านการสนับสนุนจากชุมชน

จุดเด่น	จุดด้อย
1. ได้รับการสนับสนุนจากชุมชนในด้านแรงงาน 2. สมาคม มูลนิธิ องค์กรเอกชน บริษัท ห้างร้านให้การช่วยเหลือในด้านทุนการศึกษา 3. มีแหล่งศึกษาค้นคว้าในชุมชน 4. หน่วยงานทางราชการที่ตั้งอยู่ในเขตบริการให้ความร่วมมือ	1. ผู้ปกครองนักเรียนมีฐานะยากจน 2. ขาดการเอาใจใส่ดูแลนักเรียนอย่างใกล้ชิดจากผู้ปกครองนักเรียน

4. กิจกรรม/โครงการที่ทำให้โรงเรียนประสบความสำเร็จและเกิดความภาคภูมิใจ

1. กิจกรรมส่งเสริมการอ่านของนักเรียน
2. โครงการวัดผลประเมินผลสภาพที่แท้จริง
3. โครงการสหกรณ์ในโรงเรียน
4. โครงการแนะแนว
5. โครงการส่งเสริมการเล่นกีฬาในโรงเรียน
6. โครงการสอนภาษาอังกฤษในโรงเรียน
7. โครงการออมทรัพย์
8. โครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน
9. โครงการจัดสร้างถนนรอบโรงเรียน

จุดเด่นของโรงเรียน

1. บุคลากรมีความสามารถในการสอนภาษาอังกฤษและคอมพิวเตอร์
2. บุคลากรมีความมุ่งมั่นในการทำงาน
3. มีการพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง
4. โรงเรียนตั้งอยู่ศูนย์กลางนักเรียนทุกหมู่บ้านในตำบล สามารถมาเรียนได้
5. มีอาคารเรียนและห้องเรียนเพียงพอกับจำนวนชั้นเรียนและนักเรียน
6. มีอาคารประกอบและสนามกีฬาได้มาตรฐานและหลายประเภท
7. ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณและแรงงานจากชุมชน
8. มีแหล่งฝึกวิชาชีพอย่างหลากหลาย

จุดด้อยของโรงเรียน

1. ครูมีภารกิจนอกเหนือจากงานด้านการเรียนการสอนมาก ทำให้ไม่สามารถสอนและเตรียมการสอนได้ครบทุกครั้งที่สอนทำให้ผลการเรียนบางกลุ่มประสบการณืและรายวิชาต่ำกว่าเป้าหมาย
2. ขาดการใช้สื่อการสอน

3. บุคลากรขาดความรู้ในการจัดสภาพแวดล้อมของโรงเรียนให้เหมาะสมและน่าเรียน
4. พื้นที่ทำการเกษตรและแหล่งฝึกวิชาชีพในโรงเรียนมีเนื้อที่จำกัด
5. ปกครองนักเรียนมีฐานะยากจน ขาดการเอาใจใส่บุตริศา

สรุป การวิเคราะห์นโยบายของหน่วยงานต้นสังกัด นโยบายในการจัดการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ รูปแบบการบริหารการศึกษา โครงการขยายโอกาสทางการศึกษา โดยดำเนินการรวบรวมข้อมูล ศึกษาข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละด้าน สรุปดังนี้

แนวทางการดำเนินงานของโรงเรียน

1. จัดโรงเรียนให้เป็นโรงเรียนศูนย์ปฏิบัติการทางการศึกษา
2. จัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน *
3. จัดการเรียนการสอนให้นักเรียนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น
4. จัดการเรียนการสอนให้นักเรียนมีคุณธรรมที่ดีงาม
5. จัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย
6. จัดการเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ จิตใจร่าเริงแจ่มใส
7. จัดการเรียนการสอนเพื่ออาชีพ
8. จัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนให้เป็นประโยชน์ต่อนักเรียนในการพัฒนาความรู้ความสามารถ
9. ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาการเรียนการสอน *

* ตามข้อมูลที่ผ่านการประชาพิจารณ์โรงเรียน

จากข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้ศึกษา สามารถสรุปแนวโน้มในการพัฒนาในอนาคตของโรงเรียนชุมชนบ้านหมอกจำแป่ ได้ดังนี้ *

สรุปแนวโน้มในการพัฒนา

1. ส่งเสริมและพัฒนาฝีมือแรงงานให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน
2. ส่งเสริมหัตถกรรมพื้นบ้าน
3. ส่งเสริมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
4. ส่งเสริมการประกอบอาชีพอิสระ
5. ส่งเสริมการเกษตรกรรมตามแนวทางทฤษฎีใหม่
6. ส่งเสริมความสงบสุขในสังคม สร้างความมีระเบียบวินัย พัฒนาจิตใจ ให้มีคุณธรรม และจริยธรรม

โอกาส

1. ประชากรเสื่อมใสในพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด
2. มีขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาติ
3. การมีหลักธรรมของศาสนาเป็นหลักยึดในการดำเนินชีวิต

ข้อจำกัด

1. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว
2. มีผู้เข้าสู่ตลาดแรงงานมากเกินไปเกินความต้องการ
3. ประชากรมีภาวะโภชนาการไม่ดี
4. มีผู้อพยพมาจากประเทศพม่าเพิ่มขึ้นทุกปี
5. พื้นที่ทำมาหากินมีจำกัด

* ตามข้อมูลที่ได้จากการผ่านการประชาพิจารณ์จากโรงเรียน

ชุมชนบ้านสันผักหวาน หมู่ 1 ต.สันผักหวาน อ.หางดง จ.เชียงใหม่

1. ประวัติความเป็นมาและสภาพโดยทั่วไปของชุมชนบ้านสันผักหวาน

บ้านสันผักหวานเป็นพื้นที่ราบ อยู่ห่างจากตัวจังหวัดเพียง 11 กิโลเมตร อยู่ทางด้านทิศตะวันออกของถนนสายเชียงใหม่-ฮอด อยู่ระหว่าง ก.ม. ที่ 11-12 มีพื้นที่ 4.6 ตารางกิโลเมตร มีครัวเรือนอยู่ 414 หลังคาเรือน เป็นชุมชนดั้งเดิมอยู่ 307 หลังคาเรือน เป็นชุมชนใหม่ตามโครงการหมู่บ้านจัดสรรอยู่ 107 หลังคาเรือน ใน 6 โครงการบ้านจัดสรร มีประชากรทั้งหมด 1,579 คน เป็นชาย 723 คน เป็นหญิง 856 คน เป็นชุมชนเก่า 1,228 คน เป็นชุมชนใหม่ 351 คน ส่วนมากมีอาชีพรับจ้างทั่วไปประมาณร้อยละ 50 มีอาชีพเกษตรกรประมาณร้อยละ 35 อาชีพรับราชการประมาณร้อยละ 15 มีการทำไร่นาสวนผสม 12 ราย จำนวนพื้นที่ 51 ไร่ มีถนนคอนกรีตผ่านหมู่บ้าน 1 สาย มีคลองชลประทานผ่านหมู่บ้าน 1 สายพร้อมถนนลาดยางอย่างดีอีก 1 สายคู่ไปกับคลองชลประทานผ่านหมู่บ้าน 1 สายพร้อมถนนลาดยางอย่างดีอีก 1 สายคู่ไปกับคลองชลประทาน ซอยในหมู่บ้านเป็นดินลูกรัง มีสำนักงาน อ.บ.ต. มีสาธารณสุขมูลฐานเปิดทำการอาทิตย์ละ 1 วัน มีไฟฟ้าใช้ทั่วทั้งหมู่บ้าน มีประปาใช้ทั้งหมู่บ้าน เป็นสังคมแบบกึ่งเมือง กึ่งชนบท ในเขตหมู่บ้านมีวัด 1 วัด ถาวรวัตถุสิ่งก่อสร้างภายในวัดดีพอสมควร ในวัดมีพระภิกษุ 1 รูป สามเณร 2 รูป มีโรงเรียน 1 โรง มีครู 9 คน มีนักเรียน 115 คน เป็นชาย 65 คน เป็นหญิง 50 คน เปิดทำการสอนชั้นเตรียมอนุบาลถึง ป.6

1.1 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

คนในชุมชนส่วนใหญ่จะออกไปทำงานนอกชุมชน แบบเช้าไป-เย็นกลับ มีอาชีพเกษตรกร ค้าขาย และรับจ้างทั่วไป คนส่วนใหญ่จะมีความเป็นเครือญาติกันและมีตระกูลใหญ่อยู่ 4-5 ตระกูล คือ ทาบุญสม เช่น นายวรเนตร ทาบุญสม (กรรมการโรงเรียน ซึ่งมีบทบาทต่อการพัฒนาโรงเรียนในฐานะรองประธาน ซึ่งทำหน้าที่แทนประธานซึ่งป่วยมาหลายปี) ตระกูล บัวเขียว ของนายอเนก บัวเขียว ซึ่งเป็นประธานชมรม อ.บ.ต. ลูกของนายอ้าย บัวเขียว ซึ่งเป็นครูคนแรกของ โรงเรียน บ้านสันผักหวาน

ซึ่งเป็นหัวเรียวหัวแรงในการก่อสร้างโรงเรียนตามความต้องการของชุมชนโดยคนในชุมชนช่วยกันสร้างอาคารชั่วคราว หลังคามุงด้วยตอติง เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของลูกหลานและมีพัฒนาการจนปัจจุบัน มีอาคารเรียน 2 หลัง เปิดสอนตั้งแต่ชั้นเด็กเล็กจนถึง ป.6 ตระกูลวงศ์ฝั้น ของพ่อกำนันบุญยืน ตระกูลคำป้อ และตระกูลดอกจันทร์ 5 ตระกูลนี้จะมีกลุ่มเครือญาติที่ใหญ่กว่าตระกูลอื่น ๆ ซึ่งอพยพมาอยู่ภายหลังบ้าง มีเครือญาติน้อยบ้างแต่อย่างไรก็ดีชุมชนบ้านสันผักหวานก็มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน ร่วมกันทำกิจกรรมของชุมชนค่อนข้างแน่นเหนียวตลอดมา เช่น งานพัฒนาการสาธารณสุขสมบัติ พัฒนาโรงเรียน ตลอดจนงานประเพณีของท้องถิ่น ดังคำบอกเล่าของนายวรเนตร์ ซึ่งเล่าว่า ทุกปีหลังฤดูเก็บเกี่ยวจะมีประเพณีกองคอยข้าว โดยคนในชุมชนจะนำข้าวมาทำบุญ (เอาข้าวมากองรวมกัน) คล้ายกับการทอดผ้าป่า นิมนต์พระมารับทานที่โรงเรียน ต่อจากนั้นก็บูชาข้าวคั้นมาเปิดการประมูลขายข้าวเพื่อนำเงินมาใช้ในการพัฒนาโรงเรียน โดยสร้างอาคารหลังเก่าที่เคยมุงตอติงเป็นอาคารที่ถาวรได้สำเร็จ ด้วยฝีมือและความร่วมมือของคนในชุมชน จากประเพณี “ตานคอยข้าว” และการร่วมแรงร่วมใจกันก่อสร้าง

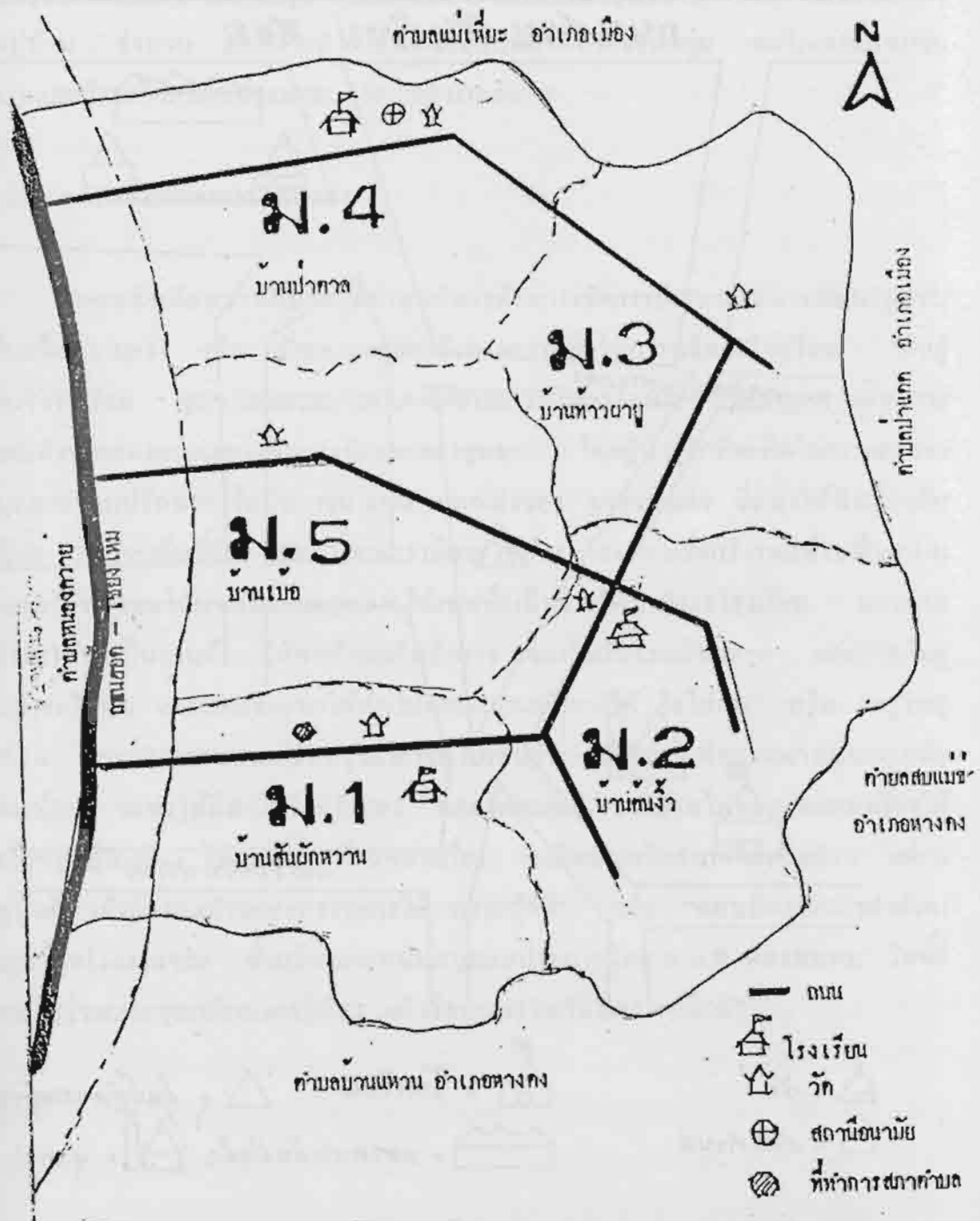
1.2 สภาพทางเศรษฐกิจ

อาชีพหลักของคนในชุมชน ได้แก่

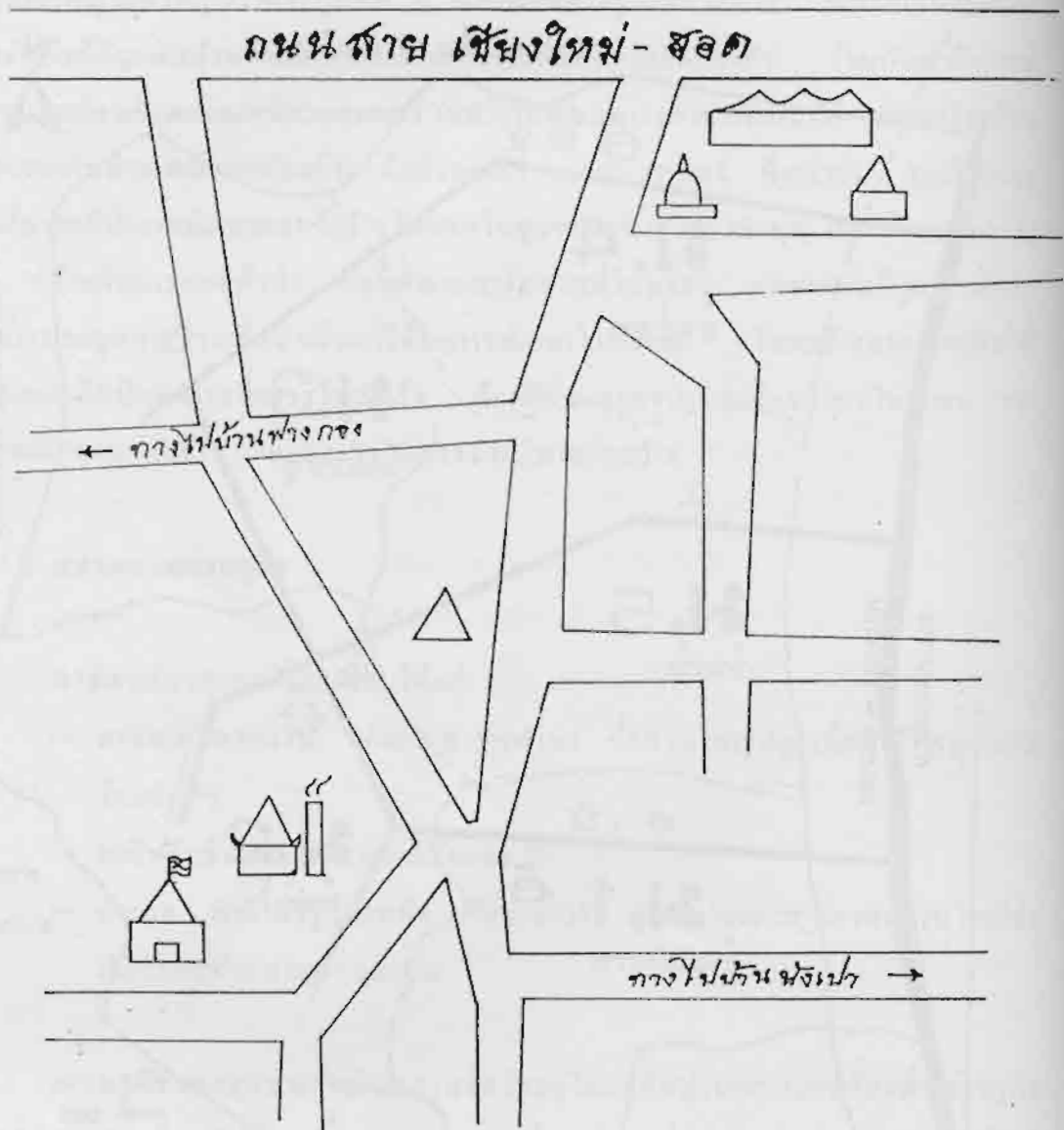
- อาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ อาชีพทำนา ซึ่งส่วนใหญ่ปลูกเพื่อบริโภคประมาณร้อยละ 50
- อาชีพรับจ้างทั่วไปประมาณร้อยละ 20
- ค้าขาย ทำงานรัฐวิสาหกิจ รับราชการ ลูกจ้างโรงงานอุตสาหกรรมในเมืองเชียงใหม่ประมาณร้อยละ 30

เศรษฐกิจของชุมชนสันผักหวานจัดว่าอยู่ในระดับปานกลางและต้องพึ่งเศรษฐกิจภายนอกชุมชน มีการบริโภคความสะดวกสบายในรูปแบบต่าง ๆ รถยนต์ มอเตอร์ไซค์ เฟอร์นิเจอร์ โทรทัศน์ ฯลฯ และอาหาร ถึงแม้จะมีการปลูกพืชผักไว้บริโภคในครัวเรือนบ้างก็ตาม แต่ก็ยังต้องพึ่งผัก เนื้อ จากภายนอกชุมชน เพราะชาวบ้านไม่มีเวลาต้องไปทำงานแบบเช้าไปเย็นกลับ นิยมซื้ออาหารสำเร็จรูปบ้าง อาหารสดบ้างมาจากตลาดในเมืองและตลาดภายนอกชุมชน เช่น ตลาดหางดง ตลาดสันป่าสัก ซึ่งอยู่ปากทางเข้าหมู่บ้าน

แผนที่สังเขปตำบลสันผักหวาน
อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

แผนที่หมู่บ้าน : หมู่ที่ 1 บ้านสันผักหวาน

 = วัด
 = ศาลาตำบล

 = โรงเรียน = บ้านพักอาศัย
 = ตลาดเก่าสันป่าสัก = ชุมนวม

ในชุมชนบ้านสันผักหวานมีแหล่งอาชีพและการจ้างงานอยู่ คือ โรงงานเจียรไนพระหยก ซึ่งเจ้าของเป็นคนไทยมาเช่าสถานที่และนำคนงานมาจากภายนอกชุมชนประมาณ 50 คน เข้ามาพักอาศัยและทำงานในโรงงานแห่งนี้ นอกจากนั้นก็เป็นที่ตั้งอาชีพที่คนในชุมชนทำเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน ได้แก่ การทำกระเป๋ และผลิตภัณฑ์จากผ้า โดยสมาชิกสตรีกลุ่มหนึ่งรวมตัวกันเป็นกลุ่ม มีตัวแทนหรือประธานกลุ่มไปรับงานมาจ้างแรงงานสตรีในหมู่บ้าน จำนวน 15-20 คน มาทำงานกันที่บ้านประธานกลุ่ม สตรีเหล่านี้สามารถทำงานและมีรายได้คนละประมาณ 150-200 บาทต่อวัน

1.3 สภาพการเมืองการปกครอง

ชุมชนสันผักหวานมีประวัติศาสตร์ทางด้านการจัดการปัญหาและการพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็งหลายครั้ง เช่น ปัญหาการขัดแย้งทางความคิดในการบริหารโรงเรียน กับผู้บริหารโรงเรียน ชุมชนสามารถกำหนดทิศทางการบริหารโรงเรียน ได้ตามความต้องการ การต่อต้านขยะและแนวทางที่จะกำจัดขยะของชุมชน โดยผู้นำรู้จักที่จะคิดในการแสวงหาข้อมูลและร่วมปรึกษาหารือกัน เช่น จากคำบอกเล่าของ นายวรเนตร์ ซึ่งเล่าให้ฟังเกี่ยวกับกรณีทั้ง 2 ประเด็นนี้ว่า “ตอนนี้พวกเราคิดจะใช้สนามโรงเรียนซึ่งกว้างพอที่จะเป็นสนามฟุตบอลให้เยาวชนได้มาเล่นบอลและอาจให้เช่าเพื่อเป็นรายได้มาบำรุงโรงเรียน ตอนแรกกะว่าจะให้ทำเป็นลานค้า ให้พ่อค้าแม่ค้าเข้ามาขายของในวันโรงเรียนหยุด แต่มาคิดกันดูแล้วน่าจะไม่วุ่น เพราะอาจจะทำให้ดินไม้และสนามเสียหายได้ จึงไม่เอา” หรือ “ครูใหญ่คนก่อน กรรมการเสนอจะปรับปรุงอาคารก็ไม่เห็นด้วย อ้างว่า ต้องรายงานหน่วยเหนือ ผิดระเบียบ จะทำให้ดีทำไมจึงมีปัญหา คอยขัดตลอด ชาวบ้านไม่ชอบใจเลยทำเรื่องให้ย้ายไปอยู่ที่อื่นแล้ว ไม่ถูกใจชาวบ้านหลายเรื่อง จะเปิดขยายโอกาสก็ไม่เห็นด้วย แต่คนปัจจุบันดี เข้ากับชาวบ้านและกรรมการได้ ความรู้ก็ดี” หรือ “ตอนนี้กรรมการกำลังหาข้อมูลเรื่องโรงงานขยะ ซึ่งสวีเดนจะสนับสนุนงบประมาณโดย อ.บ.ค. ต้องสมทบ วันนี้ก็ส่งคนไปร่วมประชุมกลับมาคงรู้เรื่อง แล้วจึงจะมาร่วมกันวิเคราะห์อีกที”

2. ปัจจัยเงื่อนไขและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายใน

2.1 ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม

ถึงแม้ว่า คนในชุมชนสันผักหวานจะออกไปทำงานนอกชุมชนถึงประมาณร้อยละ 50 ก็ตาม แต่กิจกรรมเพื่อส่วนรวมของชุมชนก็ยังได้รับความสนใจและร่วมมือร่วมใจอย่างสม่ำเสมอ ได้แก่ กิจกรรมทางศาสนา วัฒนธรรม กีฬา และกิจกรรมของโรงเรียน เช่น “การพัฒนาโรงเรียน เริ่มตั้งแต่หลังคามุงคานจนถึงอาคารที่เป็นตึก ชาวบ้านช่วยกันมาโดยตลอด เราคิดประเพณีที่ทำกันทุกปีเพื่อหาทุนไว้พัฒนา เรียกว่าประเพณี “ตานคอยข้าว”

การเข้าร่วมกิจกรรมส่วนตัว คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน เมื่อครัวเรือนในกลุ่มเครือญาติมีกิจกรรมก็จะมีการช่วยเหลือกัน แต่เนื่องจากวิถีชีวิตที่ต้องไปประกอบอาชีพนอกชุมชน ซึ่งมีเวลาที่จะเข้าร่วมกิจกรรมของครอบครัวหรือเครือญาติเหมือนสมัยก่อน เช่น จากการบอกเล่าของคุณวรรณกร กรรมการหมู่บ้าน ที่เล่าให้ฟังว่า “เดี๋ยวนี้เศรษฐกิจแย่มาก คนส่วนใหญ่ก็ไปรับจ้าง ไปทำงานในเมืองทั้งวัน เข้าก็ต้องกลับบ้านแต่เช้ากว่าจะกลับก็ค่ำ เลยไม่ค่อยได้พบปะสังสรรค์ หรือช่วยงานเพื่อนบ้านเหมือนสมัยก่อนที่ยังมีที่ทำกินและทำนาเป็นอาชีพ”

2.2 ระบบเศรษฐกิจ : การผลิต การบริโภคและการสะสมส่วนเกิน

คนในชุมชนสันผักหวานเคยมีวิถีชีวิตเช่นชุมชนเกษตรทั่ว ๆ ไป ที่ยังชีพด้วยการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ แต่ปัจจุบันคนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอาชีพและความเป็นอยู่ โดยขายที่ดินเพราะต้องการเงินมาสร้างบ้าน ซื้อรถ ซื้อเครื่องอำนวยความสะดวก เพราะรับกระแสความคิดแบบวัตถุนิยม ชาวชุมชนจึงต้องการเงินเพื่อใช้ในการจับจ่ายใช้สอย จึงเข้าไปทำงานในเมือง เพื่อให้มีรายได้มาเลี้ยงครอบครัวและซื้อสิ่งที่ต้องการ แทนการยังชีพด้วยการเกษตร อยู่ในชุมชนอย่างแต่ก่อน และถึงแม้จะมีการทำการเกษตรในที่ดินที่มีอยู่น้อยก็มุ่งเพื่อรายได้มากกว่าการยังชีพ โดยทำเกษตรผสมผสาน ไร่นาสวนผสม ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากเกษตรอำเภอ มีประมาณ 12 ราย

มีการทำนาปลูกข้าว เลี้ยงปลา ในลักษณะธุรกิจ คือทำบ่อตกปลาไว้บริการผู้ที่มาพักผ่อนโดยการตกปลา ขายอาหาร และยังมีอาชีพนอกภาคเกษตร ได้แก่ อยู่ซ่อมรถ (ของลูกชายกำนัน) เย็บตุ๊กตา (กลุ่มสตรี) เจียรนัยพระ, พลอย ของคนภายนอกชุมชนที่มา

เข้าบ้านทำกิจการ โดยขนย้ายแรงงานมาอยู่ด้วย นอกจากนี้ยังมีร้านขายอาหารอยู่หลายแห่งไว้บริการทั้งคนภายในและนอกชุมชน ด้วยคนในชุมชนต้องไปทำงานแบบเช้าไปเย็นกลับ ไม่มีเวลาประกอบอาหาร จึงมักนิยมซื้อกับข้าวที่ทำสำเร็จมาจากตลาดและร้านในชุมชน ค่านิยมด้านการยังชีพที่พึ่งตนเองจึงเปลี่ยนเป็นต้องพึ่งระบบเศรษฐกิจ ต้องประกอบอาชีพเพื่อรายได้ เพื่อดำรงชีวิตด้วยการพึ่งพิงระบบเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ ทั้งอาหาร การรักษาโรค และอื่น ๆ

2.3 กลุ่มผู้นำ

การแก้ไขปัญหาของชุมชนสันผักหวาน ซึ่งมีมาอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาโดยคนในชุมชนโดยยามปกติจะต่างคนต่างอยู่ มีวิถีชีวิตที่ยังชีพโดยอาชีพที่ต้องออกไปทำนอกชุมชน แต่ทุกคนก็ยังคงมีความผูกพันกับถิ่นที่อยู่ และร่วมกันแก้ปัญหาของชุมชนเสมอมา และมีกิจกรรมทางการเมืองที่ค่อนข้างรุนแรง เพราะมีผู้นำที่เข้มแข็งจึงทำให้ชุมชนมีศักยภาพทางการเมือง เช่น ต่อต้านการก่อสร้างโรงงานขยะ การคัดเลือกรุใหญ่ของโรงเรียน โดยต่อต้านครูใหญ่ที่ชุมชนไม่ต้องการให้ย้ายไปอยู่ที่อื่น ตลอดจนการต่อต้านสิ่งที่ชุมชนไม่ปรารถนาที่เข้ากระทบชุมชน

การพัฒนาที่ต่อเนื่อง

การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ สภาพทั่วไปและโครงสร้างพื้นฐานของบ้านสันผักหวาน มีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบาย ทั้งอยู่ใกล้ตัวเมืองเชียงใหม่ มีถนนคอนกรีตตลอดชุมชน ใช้น้ำประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์ และระบบสื่อสารที่ทันสมัย จัปไว ซึ่งเป็นการพัฒนาทางด้านวัตถุ หรือด้านรูปธรรมของชุมชน ซึ่งมีการพัฒนาการที่ดีด้วยงบประมาณของทางราชการและความเข้มแข็งของแกนนำในชุมชน ซึ่งเอาใจใส่และความร่วมมือร่วมใจในการพัฒนา ซึ่งดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันมี อ.บ.ค. ที่เข้มแข็งอีกประการหนึ่ง เป็นหมู่บ้านที่ผู้นำเป็นกำนัน หรือผู้บริหารสูงสุดของตำบล จึงมักได้เปรียบชุมชนอื่น ๆ ในหมู่บ้านเดียวกัน ดังคำบอกเล่าว่า “กำนันเป็นคนดีเอาใจใส่ลูกบ้านสม่ำเสมอ จะสอดส่องช่วยเหลือเวลาเดือดร้อน ถนน ขยะ ...”

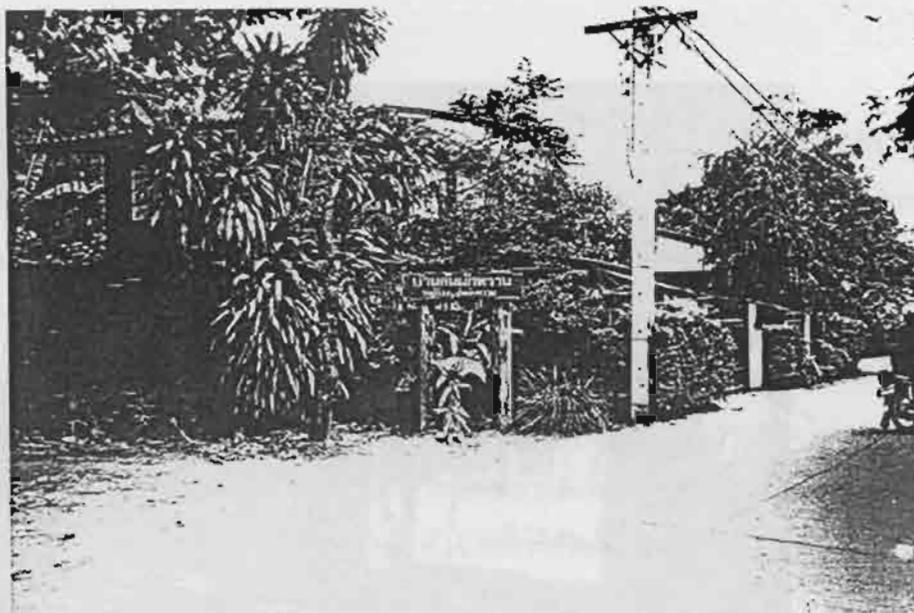
การพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง ซึ่งเป็นโครงสร้างทางสังคมที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ก็มีการพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง เช่น การส่งเสริมอาชีพโดยการฝึกอบรมด้านการตัดเย็บเสื้อผ้า การทำไร่นา

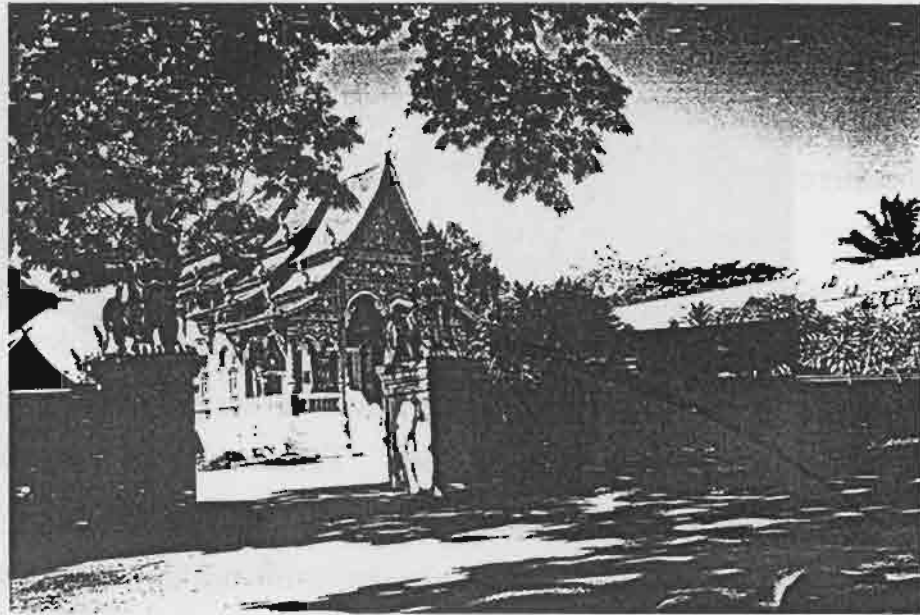

สวนผสม แต่คนในชุมชนก็มีความต้องการทางเศรษฐกิจหรือรายได้ที่อยู่ในระดับสูงเพราะความต้องการทางวัตถุและการพึ่งพาเศรษฐกิจมีมาก ค่าใช้จ่ายสูง เวลาพักผ่อนไม่มี ปลอดภัยในชีวิตต้องเสี่ยงภัยในการเดินทาง และต้องทำงานในโรงงานเป็นกะหรือตอนกลางคืน คนในชุมชนจึงมีความคิดจิตใจเช่นคนชุมชนเมือง ทำงานแข่งกับเวลา ไม่มีเวลาพักผ่อน มีชีวิตที่เร่งรีบ ทำให้ความอบอุ่นในครอบครัวลดลง มีกิจกรรมร่วมกันน้อย เกิดปัญหาครอบครัวแตกแยก ปัญหาสุขภาพจิตในชุมชน

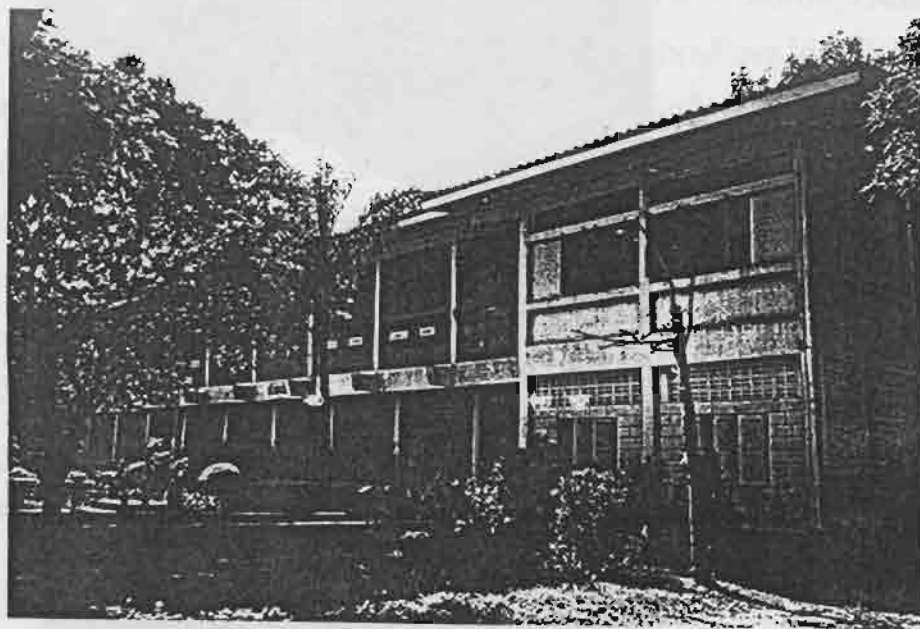
การพัฒนากลุ่มองค์กร ชุมชนสันผักหวานมีกลุ่มที่เข้มแข็งและมีกิจกรรมต่อเนื่องก็คือ กลุ่มเยาวชนด้านกีฬา (ฟุตบอล) ซึ่งใช้สนามของโรงเรียนเป็นที่ฝึกซ้อมและเล่นกีฬาร่วมกันของเยาวชน กลุ่มเยาวชนด้านกีฬาฟุตบอลของบ้านสันผักหวานได้รับการเอาใจใส่จากผู้นำและชาวชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยให้การสนับสนุนด้านอุปกรณ์ งบประมาณ และกำลังใจ เคยชนะการแข่งขันทำชื่อเสียงให้ชุมชนเป็นที่ภาคภูมิใจของคนในชุมชน “ทีมฟุตบอลเราเก่งและเคยชนะเลิศระดับจังหวัด เขต ในการแข่งขันกีฬาเยาวชนชนบทมาแล้ว ถ้านั่นเป็นผู้ให้การสนับสนุนมาตลอด”

ในด้านการทำมาหากินมีบางส่วนพึ่งตนเอง แต่ส่วนใหญ่จะพึ่งพาภายนอกประชากรในชุมชน ส่วนมากมีอาชีพรับจ้างทั่วไปประมาณร้อยละ 50 เป็นเกษตรกรประมาณร้อยละ 35 เป็นข้าราชการประมาณร้อยละ 15 อาชีพต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนน้อยที่มีรายได้ดี พอกินพอใช้หรือเหลือกินเหลือใช้ แต่ส่วนมากจะไม่พอกินพอใช้ เป็นไปแบบต่างคนต่างทำ ตัวใครตัวมัน จะช่วยเหลือเกื้อกูลก็เฉพาะในหมู่เครือญาติเท่านั้น ไม่ค่อยมีกับผู้อื่น กับชุมชนหรือสาธารณะ การจัดตั้งในรูปของกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเกษตรหรือกลุ่มแม่บ้านจะเป็นไปได้ยาก เพราะส่วนมากจะมองหาแต่ผลประโยชน์อย่างรวดเร็ว ไม่นึกถึงระยะยาว ยกตัวอย่าง เช่น กลุ่มแม่บ้านตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 เป็นเวลา 16 ปีแล้ว ยังไม่เป็นรูปเป็นร่างที่แท้จริง ไม่ทำอย่างจริงจัง ไม่เป็นไปเพื่อชุมชน ด้านการเรียนรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้าน มีการเรียนรู้สืบทอดกันมาจากปู่ย่าตายาย เช่นการทำไร่ ทำนา การเพาะปลูก การทำสิ่งประดิษฐ์ของพื้นบ้าน การเลี้ยงผีปู่ย่า การปรุงอาหารพื้นบ้าน การเรียนรู้จากภายนอก เช่นการทำสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ และการเพาะปลูกตามแบบวิชาการใหม่

วัดชัยสถิต

โรงเรียนสันผักหวาน

2.4 ค่านิยมหลัก ๆ ของชุมชน

ค่านิยมหลัก ๆ ของชุมชน ส่วนมากเป็นค่านิยมทางวัตถุ ไม่เป็นค่านิยมที่มาจาก ศาสนธรรม ไปยึดเอาวัตถุมากเกินไป ไม่มองถึงสภาพของตัว คิดแต่จะแข่งขันกัน ในทาง ที่ผิด เช่น การทำบุญก็แข่งขันกัน เป็นต้น

ด้านกลุ่มผู้นำ ผู้นำตามธรรมชาติเป็นที่ยอมรับของชุมชน มีอยู่หลายท่านจะให้ คำแนะนำเกี่ยวกับการเก็บไข่ได้ป่วย การสร้างบ้านสร้างเรือน การหาฤกษ์หายามในการ จัดงานพิธีต่าง ๆ กลุ่มผู้นำใหม่มีความหลากหลายไปตามกิจกรรมของชุมชนไม่ผูกขาดอยู่ ในบุคคลเดียวหรือกลุ่มเดียว มีการหมุนเวียน เปลี่ยนถ่ายกลุ่มผู้นำตามระเบียบวาระ ผู้นำ ไม่มีอิสระในการตัดสินใจอย่างแท้จริง ต้องฟังฟังจากทางราชการและระเบียบต่าง ๆ ไม่ได้ กำหนดในชุมชนโดยชุมชนและเพื่อชุมชน

2.5 การปฏิสัมพันธ์ของชุมชน

การไปมาหาสู่ของชาวบ้านในชุมชนมีอยู่บ้างพอสมควร แต่ไม่แน่นแฟ้นเหมือน สมัยก่อน จะอ่อนลงไปบ้างจะเป็นเพราะมัวแต่ทำมาหากิน ไม่ค่อยมีเวลาว่าง แต่ก็มักกลไก ที่เอื้ออยู่มาก เช่น เครื่องเสียงตามสาย ทางด้านวัฒนธรรมประเพณี เช่น การไปทำบุญที่ วัด ประเพณีงานบวช งานปอย งานแต่งงาน งานบ้านใหม่ และงานศพ เป็นต้น

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน เมื่อก่อนความสัมพันธ์แบบเครือญาติมีมาก สมัยนี้ระบบทุนนิยมเข้ามามาก ความสัมพันธ์จะเป็นแบบผลประโยชน์เป็นส่วนมาก จะ เห็นแก่ตัวมากขึ้น

ผู้นำ

ผู้นำที่เป็นทางการ

กำนันบุญยืน วงศ์ฝั้น เป็นคนที่มีภาวะผู้นำสูง มีบุคลิกเคร่งขรึมและเป็นนักคิด ชอบแสวงหาความรู้ในเรื่องราวใหม่ ๆ ที่น่าสนใจ มักจะนำกลุ่มผู้นำไปศึกษาดูงาน มี ความสนใจและสนับสนุนการศึกษา การกีฬา อายุประมาณ 50 ปีปลาย ๆ

- นายวรเนตร วงศ์นาศม รองประธานคณะกรรมการโรงเรียน อาชีพขายน้ำเต้าหู้ ฝาทองโก๋ โดยนำไปขายที่ตลาดสันป่าตอง ซึ่งเป็นอำเภอข้างเคียง
- นายอเนก บัวเขียว ประธานชมรม อ.บ.ต. จังหวัดเชียงใหม่

- นางจันทร์สม วงศ์นาค ประธานคณะกรรมการพัฒนาสตรี
- นายบุญมา ศรีคำนา สมาชิก อบ.ต.

ผู้นำตามธรรมชาติ

นายวรเทพ ผู้นำด้านเกษตรกรรมแบบผสมผสาน

นายอรุณ ตาคำถา กรรมการและผู้ให้การสนับสนุนกิจกรรมชุมชน

นายมานพ คำชาย ผู้นำเยาวชนด้านกีฬา (ฟุตบอล)

กลุ่มองค์กรในหมู่บ้าน (กม. หรือกรรมการหมู่บ้านเป็นกลุ่ม/องค์กรที่เข้มแข็งที่สุดของชุมชน) 1. กลุ่มสตรี (แม่บ้าน) กลุ่มเย็บผ้า ได้จักรเย็บผ้ามาจากรัฐมนตรี มีการตัดเย็บผ้าของ กสน. มีครูสอนชื่อแจ๊ค ก.ม. (กรรมการหมู่บ้าน) อบ.ต. กลุ่มเยาวชน หัวหน้า นายมานพ คำชาย อายุประมาณ 30 กว่า ตอนนี้อยู่รับราชการเป็นตำรวจ

นามสกุลหลัก ทาบุญสม วงศ์ฝั้น บัวเขียว

ปัญหา อบ.ต. กับกำนันไม่ค่อยเข้ากัน

2.6 ปัญหาในชุมชน

1. ปัญหาด้านการทำมาหากิน ซึ่งได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจและสภาพแวดล้อม

1.) ด้านเกษตรกรรม มีปัญหาเรื่องน้ำ ทำให้ทำการเกษตรได้ไม่เต็มที่ และขาดความมั่นใจในระบบชลประทาน

2.) อาชีพนอกภาคเกษตร กลุ่มคนที่ออกไปทำงานนอกชุมชนก็มีปัญหาเรื่องค่าจ้าง รายได้ การว่างงาน

2. ปัญหาด้านค่านิยมของวัยรุ่นที่ชอบเที่ยวเตร่ตามสถานบันเทิงในเมือง แล้วทำให้เด็กดื้อมีปัญห เช่น ไม่มีเงินจ่าย เป็นหนี้สิน สิ้นเปลือง

3. ปัญหากลุ่มผู้นำ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการทำกิจกรรมพัฒนาชุมชน ได้แก่ การเผด็จการ (เอาความคิดของตนเองเป็นใหญ่) เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวหรือพวกพ้องมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม

3. ประวัติความเป็นมา ของโรงเรียนบ้านสันผักหวาน

โรงเรียนบ้านสันผักหวาน เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2502 โดยความริเริ่มของพ่อครูอ้าย บัวเขียว พ่อหลวงยี่น ทาบุญสม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ต. บ้านสันผักหวานในเวลานั้น ท่านพระครูคำปิ่น พรหมปัญโญ รองเจ้าอาวาสในสมัยนั้นเป็นประธานได้แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการขึ้นชุดหนึ่ง 12 คน ประกอบด้วยผู้นำในหมู่บ้าน 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 ต.สันผักหวาน และหมู่ที่ 6 ต.บ้านแหวน โดยเปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ 1-4 มีนักเรียนเข้าเรียนในปีแรก 102 คน มีครูทำการสอน 1 คน ทางราชการแต่งตั้งให้นายอ้าย บัวเขียว ให้รักษาราชการแทนครูใหญ่ ทำพิธีเปิดป้ายนามโรงเรียนเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2502 ต่อมาปี พ.ศ. 2504 คณะกรรมการศึกษาเห็นว่าอาคารเรียนไม่พอกับจำนวนนักเรียน อาคารชำรุดทรุดโทรมมากจึงพร้อมใจกันจัดหาทุนทรัพย์ และขอความร่วมมือจากราษฎรทั้ง 2 หมู่บ้านสร้างอาคารเรียนแบบ ป.ร.ก. แทนหลังเก่า สร้างแล้วเสร็จ พ.ศ. 2507 สิ้นค่าก่อสร้าง 47,409.75 บาท ต่อมาปี พ.ศ. 2513 นายอ้าย บัวเขียว ครูใหญ่ และคณะครู กรรมการศึกษา และผู้ปกครองของนักเรียน ได้ร่วมกันจัดหาทุนสร้างอาคารเรียนกึ่งถาวรขึ้น 1 หลัง สิ้นค่าก่อสร้าง 8,760 บาท โดยไม่ใช้งบประมาณของทางราชการ พ.ศ. 2521 เปิดทำการสอนชั้น ป.5 ตามหลักสูตรของรัฐและได้รับงบประมาณก่อสร้างอาคารเรียนแบบ 017 หนึ่งหลัง จำนวนเงิน 440,000 บาท นี่ก็คือประวัติย่อของโรงเรียน บ้านสันผักหวาน

ในปี พ.ศ. 2502 ซึ่งเป็นปีแรกที่โรงเรียนเปิดทำการสอน มีเด็กนักเรียนทั้งหมด 102 คน และในปีต่อ ๆ มาจะมีเด็กนักเรียนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนสูงถึง 224 คนในปี พ.ศ. 2523 แต่ในปัจจุบันมีเด็กนักเรียนเพียง 115 คนเท่านั้น

3.1 สภาพการณ์ที่เป็นปัญหาของโรงเรียน

ความขัดแย้งระหว่างคณะครูกับคณะกรรมการโรงเรียน จากสาเหตุที่จำนวนเด็กนักเรียนลดลง ในสายตาของคณะกรรมการโรงเรียนแล้วเห็นว่า น่าจะมีจำนวนเด็กนักเรียนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นั้น คณะกรรมการโรงเรียนกล่าวว่า เป็นเพราะผู้ปกครองของนักเรียนนำบุตรหลานของตนเองไปเรียนที่โรงเรียนอื่น ทั้งนี้เป็นเพราะผู้ปกครองหรือชาวบ้าน ไม่เชื่อมั่นในการจัดการศึกษาหรือการบริหารของอาจารย์ใหญ่

ส่วนด้านการบริหารโรงเรียน เป็นไปด้วยความเกรงใจ เป็นผู้บริหารที่บริหารได้ ไม่เต็มรูปแบบ คงจะเป็นที่ครูน้อยมีอาวุโสกว่าครูใหญ่ ไม่แบ่งแยกอำนาจหน้าที่ให้ถูกต้อง ยังมีความเกรงใจอยู่ บางครั้งมอบหน้าที่ให้แล้วไม่ติดตามผลงานเต็มที่ ผู้บริหารไม่ได้ศึกษาปัญหาของชุมชนหรือท้องถิ่น ไม่สนใจเด็กเล็กอย่างแท้จริง ปล่อยให้คนนอกที่จ้างมาทำเป็นส่วนมาก ครูขาดน้ำใจไม่ค่อยช่วยเหลือดูแลเด็กเล็ก และไม่มีแผนรองรับเด็กในชุมชน ในหมู่บ้านยังมีสถานรับเลี้ยงเด็กก่อนอนุบาล ขนาดคิดค่าบริการแพงกว่าโรงเรียน ผู้ปกครองก็ยอมเอาไปฝาก ถ้าหากโรงเรียนจัดให้ดีถึงจะเสียเงินเพิ่มขึ้นกว่าเท่า ทางผู้ปกครองก็ยอม เพราะพ่อแม่ทุกคนยอมทุ่มให้ลูกตัวเองอยู่แล้ว สำหรับกลุ่มครูยังมีการแบ่งพรรคแบ่งพวกกันอยู่ ขาดความสามัคคีในหมู่คณะ ครูบางคนไม่ทุ่มเทในการสอนให้เต็มที่ ถึงสอนก็สอนแบบเช้าชามเย็นชามอยู่ ครูบางคนใช้อำนาจกับเด็กเล็กเกินไป ครูบางคนขาดวิญญานของความเป็นครู ครูบางคนเข้ากับชุมชนได้ดี แต่ส่วนใหญ่ไม่เข้ากับชุมชน ถือว่าตัวเองเป็นข้าราชการ

3.2 เนื้อหา หลักสูตร การเรียนรู้ของนักเรียน

สำหรับความรู้เนื้อหา ควรจะเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นให้มาก ไม่ควรที่จะกำหนดจากส่วนกลางทั้งหมดเหมือนที่ผ่านมา และการจัดการเรียนการสอน ควรให้ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมด้วย ปัจจุบัน มีกรรมการโรงเรียนอยู่แต่คณะกรรมการ มีแต่หน้าที่ไม่มีอำนาจไม่มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น จะคอยรับแต่งงานที่ผู้บริหารสั่งให้ทำที่เป็นงานของโรงเรียน การเรียนการสอนของครู ก็เน้นให้เด็กนักเรียนรู้แต่ภายในโรงเรียน ไม่นำนักเรียนออกมาเรียนรู้โลกกว้าง หรือภูมิปัญญาของชุมชนที่มีอยู่หลายด้านบ้าง เช่น ด้านเกษตร ด้านดนตรีพื้นบ้าน หรือสมุนไพร ลักษณะการเรียนการสอนจึงเป็นแบบถ่ายทอดจากครูฝ่ายเดียว

ปัญหาของโรงเรียน

1.) โครงสร้างของระบบการบริหารการศึกษาบกพร่อง ครูใหญ่เกรงใจครูน้อยมากเกินไป ครูน้อยไม่ตั้งใจสอนเด็ก เอาเวลาไปขายของ ครูใหญ่ยังออกตัวแทนว่าใช้เวลาว่างหรือหมดเวลาราชการแล้ว เป็นต้น

- 2.) วิสัยทัศน์ทางการศึกษายังแคบ ไม่จัดการศึกษาเพื่อให้เด็กนักเรียนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ มุ่งแต่เพื่อศึกษาต่อแต่ก็สู่สถานศึกษาอื่นไม่ได้
- 3.) ครูไม่รักนักเรียน ทำตัวเป็นแม่ค้า และชอบดูค่านักเรียน

4. ปัจจัย เจือปนใจ และองค์ประกอบต่างๆ ภายนอกชุมชน

4.1 นโยบายด้านการศึกษา ด้านการพัฒนาชุมชนและด้านอื่นของรัฐ กระทบต่อความเข้มแข็ง / อ่อนแอของชุมชนและโรงเรียนมี เช่น เรื่องการกระจายอำนาจของ อ.บ.ค. เป็นเพียงนโยบายไม่มีอำนาจเต็มในการปฏิบัติ ต้องผ่านอำนาจรัฐอยู่ดี ด้านโรงเรียนส่วนมากรัฐเป็นผู้กำหนดนโยบาย

4.2 ปัจจัยภายนอกที่ดึงดูดคนออกจากชุมชนหรือโรงเรียน หรือปัจจัยที่ผลักดันให้เกิดการไหลออกซึ่งทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน และโรงเรียนมีเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และค่านิยม กล่าวคือ จากการที่ชุมชนถูกผลักดันให้เป็นพื้นที่รองรับขยะจากเทศบาลและผลักดันให้มีการตั้งโรงงานกำจัดขยะ ทำให้กลายเป็นชุมชนที่ไม่น่าอยู่อาศัยในสายตาของชาวบ้าน ประกอบกับค่านิยมทางวัตถุที่อยากขายที่เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จึงทำให้มีชาวบ้านบางส่วนหนีออกนอกชุมชน หรือเข้าไปทำงานในเมือง

4.3 อิทธิพลของกลไกตลาดและอำนาจของธุรกิจ ที่กระทบต่อความเข้มแข็ง/อ่อนแอของชุมชนมีมาก อย่างเช่น สื่อโฆษณาชวนเชื่อต่าง ๆ การผูกประสานประโยชน์ระหว่างภาครัฐและภาคธุรกิจ เช่น การสัมปทาน นโยบายการส่งเสริมการลงทุนทางอุตสาหกรรม การเกษตร การส่งออกไม่มี การขยายตัวหดตัวของธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ (บ้าน ที่ดินจัดสรร) ส่งผลกระทบต่อชุมชนอยู่บ้าง เช่น ตอนเริ่มโครงการถมที่ก็มีรถวิ่งผ่านถนนในหมู่บ้านมากขึ้น อาจเป็นอันตรายต่อผู้คนและทรัพย์สิน ทำให้มีมลภาวะ สำหรับโครงการที่ล้มละลายก็เป็นเหตุทำให้เป็นป่าหญ้าทึบ หน้าแล้งอาจเกิดไฟลุกลามได้ อำนาจของกลไกตลาดธุรกิจที่ดูดซับเอาทรัพยากรธรรมชาติ วัตถุดิบ ทุน และคนออกจากชุมชนมาเป็นประโยชน์ของตนเอง ไม่ใช่เพื่อชุมชน อำนาจในการต่อรองการกำหนดราคาของชุมชนทั้งด้านผู้ผลิต และผู้บริโภคไม่มี

4.4 อิทธิพลของสื่อมวลชน โดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์และสื่อบันเทิงอื่น ๆ มีผลกระทบต่อความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก

5. สรุปปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบที่เด่นที่สุด ของชุมชน / โรงเรียนบ้านสัน- ผักหวาน

5.1 **ตัวกำนันเข้มแข็ง** เอาการเอางาน เป็นผู้ริเริ่มการพัฒนาสาธารณประโยชน์ เช่น ถนน โรงเรียน วัด บ่อฯ เป็นต้น เพื่อใช้กิจกรรมการพัฒนาสาธารณประโยชน์เป็นสื่อ เครื่องมือพัฒนาความสามัคคี จนได้รับรางวัลกำนันดีเด่น 2 ปีซ้อน

5.2 **มีกลุ่มองค์กรเข้มแข็ง** ทั้งระดับคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) และระดับองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) มีการก่อตั้งชมรม อบต. ขึ้นเป็นแห่งแรกของจังหวัดเชียงใหม่ ภายใน อบต. เอง มีการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์ค้ำอำนาจกัน ระหว่างฝ่ายบริหารและสภาฯ อย่างน่าสนใจมาก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความกล้าคิด กล้าพูด กล้าทำ และการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับเรื่องของส่วนรวม ตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นพลังในเรื่องดังกล่าว คือ การต่อต้านมิให้ทางจังหวัดหรือองค์การบริหารส่วนจังหวัด นำขยะมาทิ้งในพื้นที่ของ อบต. โดยเฉพาะต่อต้านในเรื่องของควันทิ้งและสิ่งแวดล้อม และมีการรวมพลังต่อรองในเรื่องผลประโยชน์หากจะมีการสร้างโรงงานเอายะ

5.3 **มีวัฒนธรรมชุมชนที่ยังอยู่กันอย่างสมานฉันท์** พึ่งพา เกื้อกูลกัน โดยเฉพาะเมื่อมีประเพณีของส่วนรวม หรือประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของสมาชิกในชุมชน ซึ่งชาวบ้านจะให้ความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น ในวันพระ ทั้งเด็ก ผู้หญิงและผู้ชาย จะไปวัด งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ จะไปร่วมทั้งนำอาหารผลไม้ไปช่วย งานศพจะมีกลุ่มแม่บ้านออกเก็บเงินหลังคาละ 5 บาท เพื่อร่วมเป็นเจ้าภาพ

5.4 **ด้านอาชีพเกษตรกรรม** มีเกษตรกรดีเด่นในระดับจังหวัด เป็นตัวอย่างในเรื่องการทำไร่นาสวนผสม แต่เนื่องจากพื้นที่เกษตรมีน้อย ประกอบกับขาดน้ำในฤดูแล้ง เกษตรกรจึงทำการเกษตรแบบไม่มั่นใจ

5.5 **ด้านกีฬา** มีการจัดแข่งขันกีฬา โดยเฉพาะฟุตบอล โดยการสนับสนุนของ อบต. อย่างสม่ำเสมอ เพื่อดึงเยาวชนให้ห่างจากยาเสพติด ผลรางวัลคือ ฟุตบอลของ อบต. ชนะเลิศทั้งในระดับ อำเภอ จังหวัด และเขต 5

5.6 **การพึ่งพาภายนอก** เนื่องจากเป็นพื้นที่ใกล้ตัวอำเภอเมือง ซึ่งมีสภาพสังคมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท ชาวบ้านจึงได้รับคติและค่านิยมในชีวิตประจำวันแบบวิถีเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น อาหารการกิน พืชผลการเกษตรไม่เพียงพอที่จะซื้อขาย แลกเปลี่ยนภายในชุมชน จึงจำเป็นต้องซื้อจากภายนอกโดยอาศัยคนภายนอกชุมชนเอาเข้ามาขาย เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม นิยมซื้อหาสำเร็จรูปจากภายนอก หรือโรงงาน เพราะถูกและสะดวก ยารักษาโรคต้องพึ่งหมอ และด้วยวิถีชีวิตจะจำพวกสมุนไพรหรือหมอเมือง แทบจะไม่สนใจเป็นต้น

5.7 **ปัญหาของชุมชน** เนื่องจากเป็นพื้นที่ใกล้เมืองและในยุคเศรษฐกิจฟองสบู่เกี่ยวกับธุรกิจที่ดิน ทำให้มีการกว้านซื้อที่ดินจากภาคเกษตร กลายเป็นหมู่บ้านจัดสรร ทำให้ชาวบ้านในชุมชนถูกแบ่งเป็น 2 พวก คือ ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนเดิม และประชาชนจากที่อื่นที่มาซื้อที่บ้าน หรือที่จัดสรร ซึ่งยังลงวิถีชีวิตพิมพ์เดียวกันยังไม่ได้ ชาวบ้านเดิมจึงต้องปรับเปลี่ยนอาชีพจากภาคเกษตรไปเป็นอาชีพรับจ้างในเมือง ค่านิยมของกลุ่มวัยรุ่นเริ่มส่งให้เห็นเป็นความหนักใจของชุมชน เช่น การเที่ยวตามผับ ตามดิสโกเธค ซึ่งใช้จ่ายเกินตัวครั้งละ 1,000 - 3,000 บาท และหันไปติดยาเสพติดจำพวกผงขาว ยาบ้า จนพ่อแม่เอือมระอาและปล่อยให้เป็นเรื่องของตำรวจ รวมทั้งปัญหาโรคเอดส์จากการสำส่อนและยาเสพติด

5.8 **ในด้านของโรงเรียน** มองในแง่ของปัจจัยพื้นฐานของโรงเรียนที่น่าจะเอื้อต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่โรงเรียน และชุมชนได้ คือ

1) โรงเรียนก่อกำเนิด หรือถูกสร้างขึ้นมาจากความต้องการและความเสียสละทั้งที่ดินที่เป็นที่ตั้งของโรงเรียน และเงินบริจาคจากชาวบ้าน ฉะนั้นความรู้สึกของชุมชนหรือชาวบ้านที่รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของโรงเรียนค่อนข้างสูง

2) มีคณะกรรมการโรงเรียนที่กล้าคิด กล้าพูดในคราวประชุมกับทางคณะครู โดยไม่ปล่อยให้โรงเรียนตกอยู่ภายใต้การบริหารของคณะครูซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนภายนอก ชุมชนฝ่ายเดียว และคณะกรรมการโรงเรียนก็เป็นคนกลุ่มเดียวกับคณะกรรมการหมู่บ้าน

3) มีผู้ที่น่าจะทำหน้าที่ประสานกับทางโรงเรียนและชุมชนได้ดี คือ ครูอ้าย บัวเขียว ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มและก่อตั้งโรงเรียน เป็นครูใหญ่คนแรก ปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่ แต่อายุมากแล้ว และสุขภาพไม่ค่อยแข็งแรง แต่ก็มีลูกชายที่จะเป็นผู้นำของชุมชนในรุ่นใหม่ ที่อาจแทนที่ได้ คือ นายเอนก บัวเขียว และอีกคนหนึ่งที่น่าจะประสานระหว่างโรงเรียนกับชุมชนได้ดี ก็คือ กำนัน กับทั้งตระกูลแก้ว หรือตระกูลใหญ่ ๆ ของชุมชนดั้งเดิม ก็เกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกันหมด อาจเป็นปัจจัยเกื้อหนุนเสริมกิจกรรมพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนและโรงเรียนได้

4.) โรงเรียนมีพื้นที่กว้างพอที่ชุมชนจะเข้าไปใช้ประโยชน์หรือสร้างผลประโยชน์ให้แก่โรงเรียนได้ เช่น ใช้เป็นตลาดนัดในวันหยุด ใช้เป็นสถานที่ให้เช่า แข่งกีฬาของหน่วยงาน บริษัทต่าง ๆ ในพื้นที่ใกล้เคียงได้ หากมีการจัดการดี ๆ และเห็นพ้องต้องกับระหว่างคณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งมีวิสัยทัศน์ในเรื่องดังกล่าวนี้แล้วกับทางคณะครู ซึ่งไม่อยากจะเพิ่มภาระงาน อยากแต่จะสอนหนังสือนักเรียนอย่างเดียว

5.) ความขัดแย้งระหว่างคณะครูกับคณะกรรมการโรงเรียน ความเกรงใจของครูใหญ่ที่มีต่อครูน้อยมากเกินไป จนเกิดเป็นความรู้สึกขัดแย้งกับคณะกรรมการโรงเรียน เช่น กรณีครูน้อยใช้เวลาในการสอนหรือทำงานไปขายเครื่องสำอางค์ แต่ครูใหญ่ออกมาปกป้องว่า นอกเวลาราชการแล้ว ครูน้อยเสนอโครงการอะไรครูใหญ่รับปฏิบัติหมด ในขณะที่โครงการหรือความคิดเห็นของคณะกรรมการโรงเรียน ครูใหญ่กับไม่ฟังหรือไม่สนใจ เป็นต้น อาจเนื่องจาก ครูน้อยบางคนมีบารมีสูงกว่าครูใหญ่ เช่น อาวุโสมากกว่า อายุราชการมากกว่า เงินเดือนมากกว่า เป็นต้น อีกทั้งครูใหญ่และคณะครูมักจะฟังทางราชการมากกว่าฟังชาวบ้าน

สรุปแล้ว จุดเริ่มต้นกิจกรรมที่จะพัฒนากระบวนการการทำงานร่วมกัน ระหว่างชุมชน/โรงเรียนบ้านสันผักหวานน่าจะเริ่มจากความคิดเห็น และความต้องการของคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการโรงเรียน โดยมีกำนันและครูอ้าย บัวเขียว เป็นผู้ประสาน อาจเริ่มจากกิจกรรมประเพณี วัฒนธรรมในชีวิตประจำวันที่ทั้งคณะครูและชาวบ้านร่วมกันทำได้ เป็นกิจกรรมที่จะเสริมสร้างความสัมพันธ์ เช่น การไปทัศนศึกษาดูงานร่วมกัน

ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม หมู่ที่ 8 ตำบลท่าตอน อำเภอแม่ฮ้อย จังหวัดเชียงใหม่

1. ประวัติความเป็นมาของชุมชนและโรงเรียนบ้านใหม่หมอกจ๋าม

ก่อนจัดตั้งหมู่บ้าน ชุมชนแห่งนี้เป็นป่าไม้มีคนอยู่อาศัย แต่เป็นที่พักชั่วคราวของพ่อค้าวัวต่าง ม้าต่าง ที่นำของมาขายในชุมชนใกล้เคียง เช่น เวียงฝาง เมืองพร้าว เมืองมะลิกา (อำเภอแม่ฮ้อยในปัจจุบัน) และเมืองเชียงใหม่ เรียกกันว่า “เวียงหมอกจ๋าม” ต่อมาได้มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งประมาณ 19 ครอบครัวได้แก่ครอบครัวของ พ่อเฒ่าโทะ น้อยหน่อ นานต๊ิบ พ่อเฒ่าอุซ่อง ปูมาศ นายแสน สุนันท์ ฯลฯ อพยพเข้ามาอยู่อาศัย และตั้งให้นายแสน สุนันท์เป็นผู้นำชุมชน และในปี พ.ศ. 2506 ก็ได้ประกาศจัดตั้งหมู่บ้านเป็นหมู่ 8 ของ ต.แม่ฮ้อย อย่างเป็นทางการ ให้ชื่อว่า “บ้านใหม่หมอกจ๋าม” ด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ ประการแรก บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านซึ่งเดิมเป็นป่า นั้น มีไม้จ๋ามเปา (หรือต้นจำปี) อยู่เป็นจำนวนมาก และเหตุผลอีกประการก็คือ ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านมีคอยชื่อว่า หมอกเปา กับคอยหมอกจ๋ามคำที่อยู่ทางทิศตะวันออก หมู่บ้านอยู่ระหว่างกลางคอยทั้งสอง นับแต่นั้นมาก็มีราษฎรจากอำเภอแม่ฮ้อย อำเภอฝาง และอำเภอเชียงตุง (ประเทศพม่า) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวต่างด้าวที่ทางราชการต้องการให้มาอยู่เป็นสัดส่วนเพื่อความปลอดภัยทางการเมืองการปกครอง อพยพเข้ามาอยู่เรื่อย ๆ ปัจจุบันชุมชนมีอายุได้ 33 ปี มีจำนวน 600 กว่าหลังคาเรือน ประชาชน 3,000 คนเศษ จึงทำให้ชุมชนบ้านใหม่มีชนหลากหลายเผ่าพันธุ์ ได้แก่เชื้อชาติไทย หรือโดยใหญ่ ไทยลื้อ ไทยจีน ไทยเงน ไทยแหม่ และชาวเขาเผ่ามูเซอ อีกร้อ ลีซอ รวมทั้งทหารของไทยใหญ่ที่หยุดรบกับพม่าแล้ว อพยพลี้ภัยมาอาศัยอยู่กับกลุ่มชาติไทยใหญ่ ในปี 2530 ก็เริ่มพัฒนาด้านสภาพแวดล้อม สาธารณูปโภค อาชีพ จนเป็นชุมชนที่น่าอยู่ สุขสบาย มีถนน ประปา ไฟฟ้า ตลอดจนมีการทำอาชีพที่ดีขึ้น แตกต่างกับสมัยแรก ๆ ดังคำบอกเล่าของพ่อเฒ่าโทะ เล่าว่า “ครั้งแรกมากันเพียง 19 หลังคา ช่วยกันสร้างบ้านเรือนอยู่กันไป ก็บุกเบิกทำที่นาที่ไร่ ปลูกพืชผักไว้กิน และกันกินไม่มีการซื้อขาย ช่วยการสร้างหมู่บ้าน พัฒนาขึ้นมาให้ลูกให้หลานถึงปัจจุบันนี้แหละ” และมีการจัดระเบียบชุมชนด้านการเมืองการปกครอง โดยแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 14 เขต 6 หย่อมบ้าน ปัจจุบันมีนายศรีนวล หมั่นนามหน่อ เป็นผู้ใหญ่บ้าน

ในปี พ.ศ. 2515 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จมาเยี่ยมราษฎรที่บ้านแม่สลัก ซึ่งอยู่ใกล้กับชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม นายแสน สุนันท์ ผู้นำชุมชนและชาวบ้านได้ถวายฎีกาขอให้จัดตั้งโรงเรียนเพื่อให้บุตรหลานของตนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน และได้รับพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ จำนวน 30,000 บาท ให้กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนเขต 5 ร่วมกับหน่วยงานและราษฎรดำเนินการก่อสร้างอาคารเรียนไม้ แบบ ป1 ก. ขนาด 3 ห้องเรียน จำนวน 1 หลัง สิ้นค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น 81,338 บาท เปิดทำการสอนในวันที่ 1 พฤษภาคม 2516 เป็นวันแรก มีนักเรียนทั้งสิ้นจำนวน 42 คน ครูประจำการ 2 คน โดยมีนายสว่าง นารี เป็นครูใหญ่คนแรกของโรงเรียน และในวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2516 สมเด็จพระศรีนครินทร์ พระบรมราชชนนี เสด็จพระราชดำเนินมาเปิดป้ายอาคารเรียนและพระราชทานนามโรงเรียนว่า “โรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์”

2. บริบทของชุมชน

2.1 สภาพทั่วไปของชุมชนด้านกายภาพ ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นจากการอพยพย้ายถิ่นของคนกลุ่มน้อยหลากหลายเผ่าพันธุ์ อาทิ ไทย (ไทยใหญ่) ลื้อ ชาวเขาเผ่าอีเก้อ มูเซอ และคนไทย เริ่มแรกที่มีการมารวมกันเป็นชุมชนเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 33 ปีที่ผ่านมา ปัจจุบันมีประมาณ 573 ครัวเรือน 2,424 คน ชุมชนนี้อยู่ห่างจากอำเภอแม่ฮาดประมาณ 20 กิโลเมตร ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของตำบลท่าตอน โดยมีถนนสายท่าตอน-เชียงราย ผ่านทางเข้าหมู่บ้านคู่ขนานกับลำน้ำกก ชุมชนที่เป็นที่ราบเชิงดอยซึ่งอยู่ระหว่างดอย 2 ดอย คือ ดอยหมอกเป่า อยู่ทางทิศตะวันตก และหมอกจ๋ามคำ อยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีพื้นที่ทั้งหมด 5,000 ไร่ ใช้เป็นพื้นที่การเกษตร 2,700 ไร่

2.1.1 ลักษณะการตั้งหมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านที่มีการตั้งบ้านเรือนแบบเป็นหย่อม ๆ แบ่งออกเป็น 6 หย่อมบ้าน กระจายเรียงรายตามเส้นทางคมนาคม คือมีถนนสายหลักอยู่ 2 สาย ที่แยกขนานไปกับลำน้ำห้วยศาลา และแม่น้ำกก ซึ่งเกิดจากการเลือกสรรทำเลที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมของบรรพบุรุษต้นตระกูลที่อพยพมาตั้งชุมชน ดังนี้

1) บ้านห้วยศาลา เป็นชุมชนขนาดใหญ่เช่นเดียวกับชุมชนของคนไทย-ใหญ่ ไทยลื้อ และชนกลุ่มน้อยเผ่าอีเก้อ มูเซอ หย่อมบ้านนี้มีโรงเรียน 1 แห่ง คือโรงเรียนบ้านห้วยศาลา ตั้งอยู่ติดถนนสายท่าตอน-เชียงราย สถานีอนามัย 1 แห่ง

2) **บ้านหมอกจ๋าม** เป็นชุมชนขนาดใหญ่เช่นเดียวกับห่อมบ้านห้วยศาลา และเป็นห่อมบ้านที่เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน มีวัดและโรงเรียน (เจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์) มีตลาดสด ตลอดจนสาธารณูปโภคอื่น ๆ และที่อ่านหนังสือพิมพ์ ที่ทำการกลุ่มโรงทอผ้า และยังมีท่าเรือที่มีนักท่องเที่ยวมาขึ้นที่ท่าเพื่อเที่ยวชมชุมชน ประเพณีวัฒนธรรมของชาวไทย หรือไทยใหญ่ อาศัยอยู่ในห่อมบ้านนี้ และผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นไทยใหญ่ก็ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่นี่

3) **บ้านแซ่ม** เป็นห่อมบ้านขนาดเล็กไม่ใหญ่นัก ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชาวไทยแซ่ม

4) **บ้านลำบัว** เป็นชุมชนห่อมบ้านที่เป็นที่อยู่อาศัยของชาวไทยใหญ่และไทยเงน

5) **บ้านห้วยนา** หรือบ้านโป่งป้อม เป็นห่อมบ้านที่ชาวไทยลื้อซึ่งมีขุนสามเป็นผู้นำเผ่า ตั้งแต่เดิมและยังเป็นผู้นำห่อมบ้านในปัจจุบัน

6) **บ้านวังไผ่** เป็นห่อมบ้านเล็กริมลำน้ำกกที่อยู่ห่างจากชุมชนศูนย์กลางคือ ห่อมบ้านใหม่หมอกจ๋าม ประมาณ 3 กิโลเมตร เป็นถิ่นที่อยู่ของชาวไทยลื้อซึ่งอพยพมาจากเมืองสิบสองป็นนา และเมืองจื่อ (อยู่ใกล้ ๆ กับเมืองสิบสองป็นนา) ปัจจุบันมีจำนวน 42 ครอบครัว 252 คน

2.1.2 **ลักษณะทางภูมิศาสตร์** ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม อยู่ใกล้กับบ้านท่าตอน อ.แม่สาย ซึ่งนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศนิยมมาท่องเที่ยว โดยล่องแพ หรือนั่งเรือชมทัศนียภาพอันสวยงามของลำน้ำกก จากท่าเรือที่บ้านท่าตอนล่องไปจ.เชียงราย ผ่านบ้านใหม่หมอกจ๋าม จึงมีนักท่องเที่ยวบางกลุ่มแวะเที่ยวชมวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งมีชนบประเพณี วัฒนธรรมเป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยว ชมและซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าทอ เครื่องเงิน รับประทานอาหารพื้นเมือง แล้วเดินทางต่อไปเชียงรายหรือกลับท่าตอน โดยรถยนต์ของบริษัททัวร์ซึ่งมารับ ดังนั้นแม่น้ำกกซึ่งไหลผ่านชุมชนบ้านหมอกจ๋าม จึงเป็นเส้นทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว ใช้ประโยชน์เป็นเส้นทางสัญจรเพื่อธุรกิจท่องเที่ยวมากกว่าสัญจรเพื่อวัตถุประสงค์อื่น นับเป็นข้อดีของชุมชนที่มีภูมิประเทศสวยงาม นอกจากนี้ยังมีภูมิอากาศที่เหมาะสมในการเพาะปลูกพืชเมืองหนาว ได้แก่ ลิ้นจี่ และพีชอื่น ๆ เช่น ข้าว พริก และเสาวรส ยังมีทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น ได้แก่ ไม้ไผ่ กา และกล้วย ชาวบ้านจึงมีอาชีพ ปลูก เป็นอาชีพรองควบคู่กับการทำไร่ ทำสวน ตลอดจนเกษตรกรรมอื่น ๆ ชุมชนมีศักยภาพที่เอื้ออำนวยทั้งแหล่งน้ำ และความสมบูรณ์ของดินอากาศ

3. ปัจจัยซึ่งเป็นเงื่อนไขและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เสริมสร้างความเข้มแข็งหรืออ่อนแอ

3.1 ปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบภายในชุมชน

3.1.1 สภาพทางสังคม ถึงแม้ว่าชุมชนบ้านใหม่หมอกจ้าม จะมีคนต่างเผ่าพันธุ์ มาอาศัยอยู่ร่วมกัน แต่คนในชุมชนแห่งนี้ก็มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน เพราะมีเครื่องยึดเหนี่ยวที่สำคัญ 2 ประการ คือ พุทธศาสนา และมีความต้องการร่วมกัน คือ ถิ่นที่อยู่ที่ดีสงบสุขกับการมีความส่วนตัว ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมีความรักสามัคคี ทั้งที่มีความแตกต่างทั้งถิ่นที่อยู่ก่อนอพยพมาอยู่ร่วมกัน ต่างชนบประเพณี วัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิม ต้องมาปรับตัวและมีความเป็นปึกแผ่นของชุมชนร่วมกัน ภายใต้สถาบันทางสังคม ดังนี้

3.1.2 ด้านการศึกษาและการเรียนรู้ สถาบันการศึกษาชุมชนบ้านใหม่หมอกจ้าม มีโรงเรียนในระดับประถมศึกษา 2 แห่ง คือโรงเรียนบ้านห้วยศาลาและโรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์ เป็นสถาบันการศึกษาในระบบซึ่งทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่เด็กในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่ยังไม่มีสำเนาทะเบียนบ้าน เพราะบิดา-มารดา เป็นคนต่างด้าวและชนกลุ่มน้อย ทำให้เด็กเหล่านั้นไม่ได้รับเอกสารแสดงวุฒิการศึกษา (ใบรับรองวุฒิ) เป็นอุปสรรคต่อการศึกษาต่อของเด็กที่ต้องการจะเรียนต่อในสถานศึกษานอกชุมชนประการหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันเด็กเหล่านี้ก็ไม่สามารถออกมาศึกษาต่อกนอกชุมชนได้ เพราะพ่อแม่ส่วนใหญ่ไม่มีเงินทุนที่จะส่งเสียและต้องการแรงงานของเด็กในการช่วยครอบครัวประกอบอาชีพการเกษตรหรืออื่น ๆ เพื่อรายได้มากกว่า นอกจากครอบครัวที่มีฐานะและได้รับสัญชาติไทยแล้วก็จะนิยมส่งลูกหลานไปเรียนโรงเรียนที่อำเภอแม่ฮาดและที่ฝางตั้งแต่ยังเล็ก ๆ เช่น ครอบครัวของผู้ใหญ่บ้านและญาติ ๆ 3-4 ครอบครัว ก็ส่งลูกไปเรียนโรงเรียนนอกชุมชน โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ไปรับ-ส่งเป็นประจำทุกวัน ดังนั้น เยาวชนและผู้ใหญ่ในชุมชนแห่งนี้จึงมีพื้นฐานการศึกษาอยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำกว่าการศึกษาภาคบังคับ และมีคนไม่รู้หนังสือเป็นจำนวนมาก เพราะเยาวชนเกิดก่อนมีการตั้งโรงเรียนบ้าง ฟังอพยพย้ายถิ่นมาบ้าง การไม่รู้หนังสือเป็นปัญหาสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน คนเหล่านี้จึงชวนขายแสวง

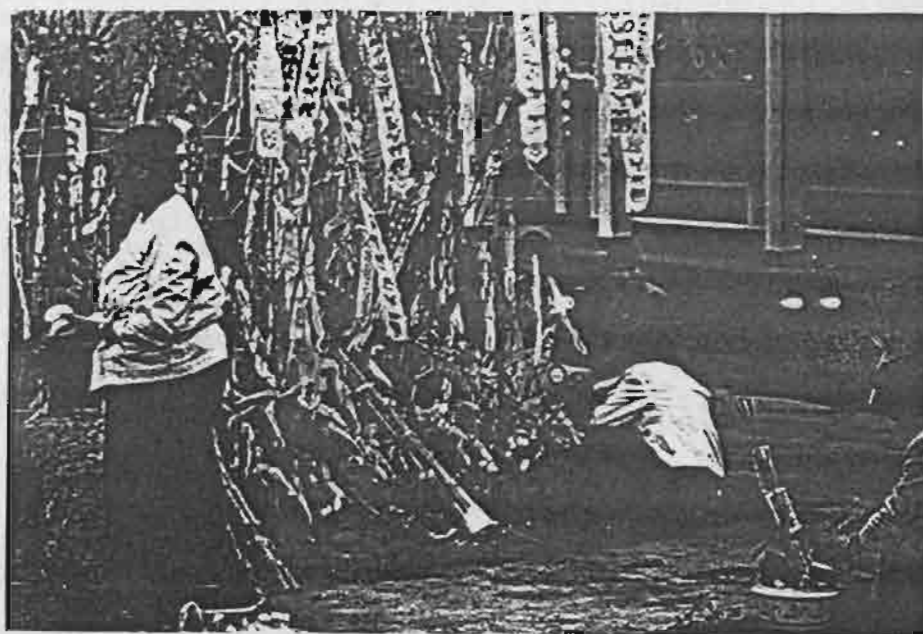
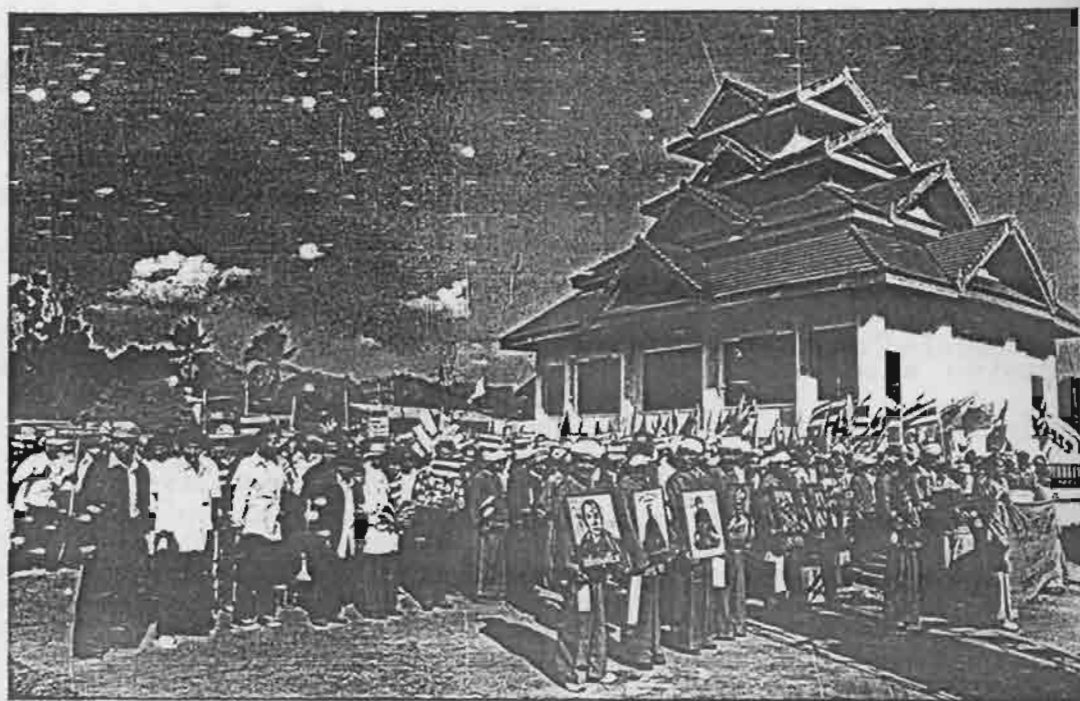
หาความรู้เพื่อให้สามารถอ่านและเขียนภาษาไทยให้ได้เป็นอย่างดี โดยการเรียนนอกระบบกับศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน ซึ่งเปิดสอน 2 ระดับ คือ ประถมและมัธยม เช่น สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลกี้เรียน กศน. จนได้วุฒิการศึกษาดอนตัน ฯลฯ แต่บางรายก็เรียนรู้กับบุตรหลาน เช่น นางบัวทอง สุขะ (นักวิจัยชาวบ้าน) เล่าว่า “เจ้าเกิดก่อนมีโรงเรียน อยากรู้หนังสือมากแต่ไม่มีโอกาสเลยเรียนจากลูกสาวและจดจำฝึกฝนบ้างอ่านได้บ้าง แต่เขียนไม่ค่อยได้” นางบัวทองเป็นประธานกลุ่มทอผ้าและจำหน่ายผลิตภัณฑ์อยู่ริมถนนซึ่งเป็นเส้นทางผ่านของนักท่องเที่ยวที่จะมาขึ้นเรือที่ท่า และนั่งรถยนต์ผ่านออกไปนอกชุมชน นักท่องเที่ยวก็จะแวะชมสินค้าและการทอผ้าของกลุ่มสตรีทอผ้า นางบัวทองจึงฝึกฝนการใช้ภาษาอังกฤษและสามารถใช้ในการสื่อสารกับชาวต่างประเทศได้บ้างในการเสนอราคา ต่อรองราคา และบอกทางให้นักท่องเที่ยวได้ เช่นเดียวกับนายจำนงค์ จองเอ ที่เรียนอาชีพต่าง ๆ จากการทำงาน ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์และการแสวงหาด้วยตนเอง ฯลฯ ยังมีการเรียนรู้นอกระบบอีกประเภทหนึ่งที่คนในชุมชนได้รับ คือ การเรียนรู้จากการจัดการที่ได้รับการวางรากฐานจากทางราชการและเอกชน คือการฝึกอบรมในหลักสูตรต่าง ๆ เช่น การฝึกอบรมด้านอาชีพทอผ้า เจริญพลอย อนามัยอาหาร การจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้านการเกษตร ฯลฯ

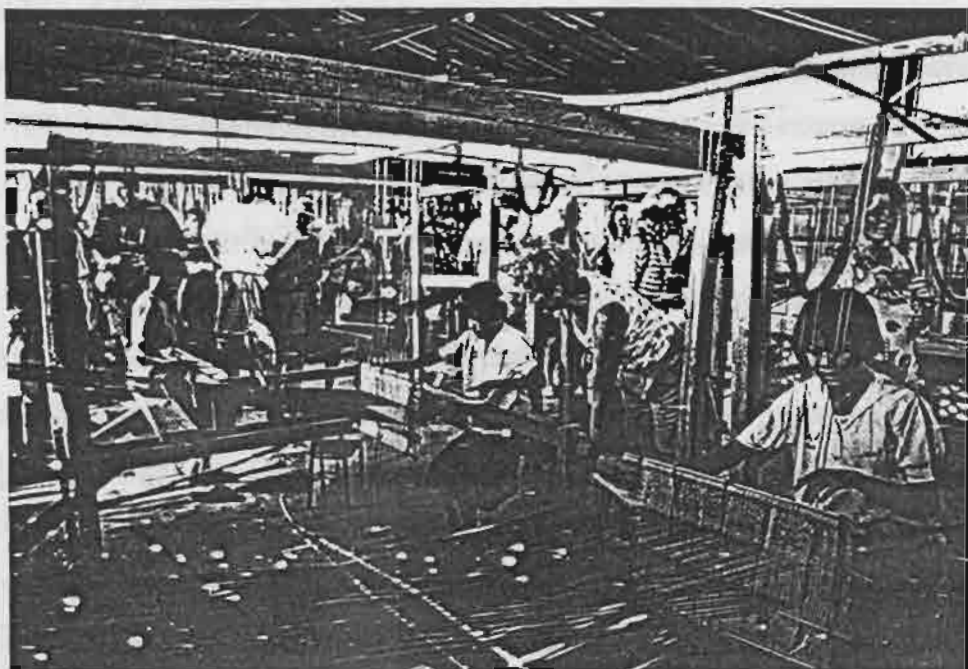
3.1.3 สถาบันศาสนา ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ้ามมีคนหลากหลายเผ่าพันธุ์ (ส่วนใหญ่เป็นไทใหญ่) และอพยพมาจากถิ่นฐานต่าง ๆ ซึ่งต่างก็มีวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นดั้งเดิมของแต่ละกลุ่มติดมาด้วย และประเพณีต่าง ๆ ก็ถูกอนุรักษ์ไว้ ประเพณีบางอย่างก็ผสมกลมกลืนกันเพื่อความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม จึงรับวัฒนธรรมประจำถิ่น (วัฒนธรรมไทยล้านนา) บ้าง วัฒนธรรมของคนกลุ่มอื่นในหมู่บ้านเดียวกันบ้าง แต่อย่างไรก็ดีคนในชุมชนบ้านใหม่หมอกจ้ามก็มีศาสนาเดียวกัน คือศาสนาพุทธจึงเป็นเรื่องง่ายของการยอมรับและประกอบศาสนกิจร่วมกันได้ ชุมชนแห่งนี้มีวัดอยู่ 2 แห่ง คือ

วัดใหม่หมอกจ้าม ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านใหม่หมอกจ้ามซึ่งเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน ชาวบ้านที่ศรัทธาและมาใช้วัดในการประกอบศาสนากิจ มีหลายหย่อมบ้าน ซึ่งเป็นไทใหญ่ ไทเงน ไทแหม่ ได้แก่หย่อมบ้านใหม่หมอกจ้าม หย่อมบ้านก้าม่วน บ้านห้วย-ศาลา และบ้านห้วยนาซึ่งเป็นชาวไทยลื้อด้วย วัดนี้มีพระสงฆ์จำนวน 11 รูป เป็นชาวไทยใหญ่ 10 รูป และชาวไทยลื้อ 1 รูป นักวิจัยได้มีโอกาสมาเข้าร่วมพิธีทำบุญในวันศีลหรือวันพระ มีชาวบ้านมาทำบุญประมาณ 200 กว่าคน แต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองแบบดั้งเดิมบ้าง กลาย ๆ บ้าง แลดูแปลกตา การไหว้พระก็แปลกไปไม่เหมือนไทยภาคกลาง

หรือไทยล้านนา คำสวดมนต์ของพระผู้ประกอบพิธีและมัคทายกก็ใช้ภาษาไทยใหญ่ ส่วน
อาหารที่ใส่บาตร อาหารคาว-หวานที่สุกแล้วและข้าวสารอาหารแห้ง ผลไม้ เมื่อเสร็จพิธี
แล้วก็มีชาวบ้าน

มาช่วยจัดการแยกของเหล่านี้ออกเป็น ส่วน ๆ อาหารแห้งและผลไม้ซึ่งไว้ได้นานก็จะมีเมธ
นำไปเก็บ สำหรับอาหารสุกก็จะจัดไปไว้ที่หอนั่นที่ ซึ่งตรงนี้จะแตกต่างไปจากประเพณี
ของไทย คือ พระสงฆ์จะสวดมนต์ 2 ครั้งแล้วคนจะสวดไหว้พระเสร็จแล้วจบพิธีการ ใน
วันนี้มีการถวายต้นทาน (ครัวตาน) คล้ายกับประเพณีครัวตานของล้านนา จากการพูดคุย
ทราบว่า ในแต่ละวันศีลจะมีเจ้าภาพ (หมูนเวียนกัน) ที่ต้องรับเป็นเวรทำครัวตาน เป็นต้น
ไม้ที่ประดับด้วยของใช้ อาหาร เช่น ข้าว ถ้วยชาม ฟืน ฯลฯ ในนี้มีข้าวสารและ
ข้าวเปลือกซึ่งต้องกองให้พูนเต็มภาชนะ ก็จะมั่งมีศรีสุข (เป็นความเชื่ออย่างหนึ่งของ
ท้องถิ่น) จากการพูดคุยก็ทราบว่า ผู้อาวุโส ผู้เฒ่า ผู้แก่ จะมานอนค้างที่วัดล่วงหน้า
หนึ่งคืน และบางรายก็จะอยู่สวดมนต์เย็นและค้างคืนที่วัดต่ออีกหนึ่งคืนหลังจากทำบุญ
แล้วก็มี

วัดบ้านใหม่หมอกจ๋ามนับว่าเป็นวัดที่มีความสวยงามด้วยศิลปกรรมแบบไทย

วัดวังไผ่ ตั้งอยู่ในห้วยบ้านวังไผ่มีลักษณะเป็นสำนักสงฆ์ มีโบสถ์สำหรับ
ประกอบศาสนพิธี 1 ห้องเล็ก ๆ มีกุฏิพระ 3-4 หลัง แต่มีพระสงฆ์อยู่เพียงรูปเดียว เป็นคน
กรุงเทพฯ ดูเหมือนจะมีเชื้อสายจีนและนับถือพระสังฆาย วัดนี้ (สำนักสงฆ์) จะมีคน
ไทยลื้อ (ยอง) ในบ้านวังไผ่เป็นเจ้าศรัทธามาใช้ทำศาสนาพิธีโดยมีการประกอบพิธีกรรม
ตามประเพณีของไทยลื้อที่ปรับตามสภาพความเหมาะสมของท้องถิ่น ผู้ทำคือ นายคำ ซึ่ง
ทำหน้าที่เป็นมัคนายก เล่าว่า “คู่เจ้าเป็นไม่ค่อยรู้เรื่อง เขาต้องเป็นคนจัดการหมด เป็นก็
ทำตาม” พระสงฆ์องค์นี้เปรียบเป็นสิ่งสมมติแทนพระที่พวกลื้อเคยนับถือ ถึงแม้ว่าจะไม่รู้
ประเพณีแต่ก็ยอมทำตามขั้นตอนในกระบวนการต่าง ๆ ของศาสนพิธีแบบลื้อ

3.1.4 ด้านค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ฯ

กลุ่มขนบธรรมเนียมท้องถิ่นแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ในกลุ่มคน
ไทยใหญ่ หรือไต และกลุ่มคนไทยลื้อ หรือ ยอง ดังนี้

1) **กลุ่มไทยใหญ่** มีประเพณีที่สำคัญอยู่หลายอย่าง แต่ที่คนไทยใหญ่ถือว่า
สำคัญและยิ่งใหญ่มากที่สุดคือ “ประเพณีครูหมอไต” (ครู คือ ผู้รู้หรือผู้สอนของคนไต)
จะมีทุกปี ๆ ละ 3-7 วัน ชายไตที่ไปทำมาหากินต่างถิ่นก็จะกลับมาร่วมทำตามกันอย่าง

พร้อมเพียง รวมถึงญาติจากต่างถิ่นก็มาร่วมงานด้วย ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ้ามเคยมีการจัดงานมาประมาณ 14 ครั้ง แต่ครั้งยิ่งใหญ่มาก จนเป็นที่น่าสนใจของคนนอกชุมชนเข้ามาเที่ยวชม และมีอยู่ครั้งหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จมาในพิธีและเป็นต้นเหตุให้เกิดโรงเรียน “เจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์” แต่ต่อมาก็มีการลดจำนวนวันและความยิ่งใหญ่ลงเนื่องจากสถานะเศรษฐกิจไม่เอื้ออำนวย ทุก ๆ ครั้งที่จัดงานจะมีรายได้ที่ได้จากการบริจาคเพื่อจัดตั้งกองทุน จนปัจจุบันบ้านใหม่หมอกจ้ามจึงมีเงินกองทุนสำหรับใช้จ่ายในการอนุรักษ์ขนบประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นของชุมชนเองอยู่จำนวนหนึ่ง

2) **กลุ่มชาวไทยลื้อ** (ยอง) มีประเพณีท้องถิ่นที่นำมาใช้ในวิถีชีวิตอยู่หลายอย่าง เช่น พิธีบูชาเทวดาบ้าน การตานอุปคุตรสามเณร ซึ่งจะทำในวัน “เป็งปุด” คือวันพุธกลางเดือน 4 (เดือนกุมภาพันธ์) การทำบุญสร้างน้ำพระธาตุ ทำในวันเพ็ญเดือนสิบสองตรงกับประเพณีลอยกระทงของไทย ชาวบ้าน “พ่ออุ้ยคำ” เล่าว่า ตอนอยู่เมืองยอง (สิบสองปันนา) ซึ่งอยู่ระหว่างเมืองพม่ากับเมืองฮั่นของจีน จะทำพิธีบูชาพระธาตุในวันเพ็ญเดือนสิบสอง แต่พอมายู่เมืองไทยความไม่สะดวกไม่พร้อมและต้องปรับตัวรับวัฒนธรรมไทยในประเพณีลอยกระทง คนวังไผ่จึงทำกระทงลอยในแม่น้ำกกและรำลึกถึงพระธาตุที่เมืองสิบสองปันนาแทน ชุมชนวังไผ่จึงมีประเพณีลอยกระทงเป็นประจำทุกปี บางปีจัดให้มีการประกวดกระทงด้วย แต่อย่างไรก็ตาม คนลื้อก็ยังอยากจัดพิธีไหว้พระธาตุหากมีโอกาส

วิถีชีวิตของชาวยองในตอนเย็นก่อนวันพระ(ก่อนถึงวันโกน)ชาวบ้านจะช่วยจะทำขนมชนิดหนึ่ง ทำด้วยแป้งและห่อด้วยใบไม้ประเภทใบกกชนิดหนึ่งมีลักษณะคล้ายใบพุทธรักษาแล้วนำไปนึ่ง รสชาติเค็ม ๆ มัน ๆ ไม่หวานและไม่มีไส้คล้าย ๆ ขนมเกลียวของชาวล้านนา และมีการนำน้ำ ฟินไปไว้ที่วัด สอบถามจึงทราบว่า เป็นเวรที่จะต้องนำของกินของใช้ไปถวายวัดเช่นเดียวกับคนไทยใหญ่ที่ไปทำบุญในวันพระ ของบ้านวังไผ่มีความกระตือรือร้นที่จะทำบุญ มีการเตรียมการล่วงหน้า หาข้าว หาน้ำ เตรียมอาหารคาวหวาน ตามประเพณีดั้งเดิมกันเกือบทุกบ้าน ทั้ง ๆ ที่พระก็มีอยู่องค์เดียว น่าจะเป็นค่านิยมในการทำบุญมากกว่า คือทุกคนมีจิตศรัทธาในศาสนามากกว่าคำนึงถึงพระสงฆ์ (ตัวบุคคล) ซึ่งไม่ได้เป็นเผ่าพันธุ์เดียวกับพวกตน

นอกจากค่านิยมทางศาสนาแล้ว ชาวยองยังมีความเชื่อที่น่าสนใจคือ การสกลายลงบนร่างกายของผู้ชายชาวลื้อ และที่ข้อมือของผู้หญิงชาวลื้อ ลุงคำผู้อาวุโสและผู้นำทางศาสนาพิธีเล่าว่า ถ้าชายใดไม่สักผู้หญิงอะไรจะรักเพราะ “หากบขาเขียดยังลายขาผู้ชาย

บ่ลายน้มาแล้ว” ซึ่งแปลว่าหากบขาเขียดยังมีลวดลายขาคูขี้หอมยังไม่มีลวดลายก็ไม่น่าจะเป็น
ผู้ชายเพราะสู้กับสู้เขียดยังไม่ได้ ลูกผู้ชายชาวลื้อจะต้องสลักลวดลายที่ขาเป็นรูปเสือ สิงโต
และมีลวดลายประกอบรอบ ๆ ต้นขาเหนือเข่าคล้ายกับนุ่งกางเกง ตั้งแต่อายุ 12 ขวบ ซึ่ง
ต้องใช้ความอดทนสูง บางรายนั่งน้ำตาไหลก็ต้องทน จะแสดงความขี้ลาดไม่ได้ จะโดน
ผู้หญิงดูถูก ลูกคำเล่าว่า ผู้หญิงก็จะสลักลวดลายเหมือนกันแต่น้อยกว่าผู้ชาย โดยจะสลักลาย
เล็ก ๆ ที่ข้อมือ และ “ลายสัก” จึงเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวลื้อที่จะช่วยแยกแยะได้
ว่าไม่ใช่จีนฮ่อ ทำให้ปลอดภัยจากการถูกจีนแผ่นดินใหญ่ทำร้ายหรือฆ่าตาย ดังนั้นการสลัก
ลวดลายเล็ก ๆ ที่ข้อมือเป็นความจำเป็นของวิถีชีวิตในสมัยนั้น เพราะเป็นเครื่องหมาย
ประจำเผ่า แต่ในปัจจุบันก็ยังมีคนสักอยู่ทั้ง ๆ ที่ไม่จำเป็นต้องป้องกันภัยจากจีนแผ่นดิน
ใหญ่แล้วก็ตาม

ดังนั้น “ลายสัก” จึงเป็นเครื่องหมายสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นชาวลื้อที่จะ
ช่วยให้มีความปลอดภัยในชีวิต และในปัจจุบันก็ยังเป็นเครื่องหมายแสดงถึงความอดทน
ความภาคภูมิใจ ซึ่งสังเกตได้จากการบอกเล่าของชาวลื้อ ชาย-หญิง เมื่อเล่าเรื่องราวเกี่ยว
กับการสักก็จะช่วยกันเล่าด้วยอาการยิ้มแย้มแจ่มใสด้วยภาษาถิ่น คือภาษายอง ซึ่งคล้าย ๆ
ภาษาคำยองในจังหวัดลำพูน แต่เพี้ยน ๆ ไปบ้าง

3.1.5 **ด้านการเมืองการปกครอง** ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม นอกจากจะแบ่ง
เป็นหย่อมบ้านตามสภาพทางกายภาพแล้ว ยังแบ่งการปกครองออกเป็นเขต ๆ อย่างเป็นทางการ 14 เขต แต่ละเขตจะมีหัวหน้าเขตทำหน้าที่ดูแล บริหารการปกครอง เป็นหูเป็น
ตาแทนผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วย เขตละ 15-20 หลังคาเรือนตามหลักการของหมู่บ้านอาสา
พัฒนาป้องกันตนเอง (อพป.) ซึ่งความจริงแล้ว คนในหมู่บ้านใหม่หมอกจ๋ามจะเชื่อถือผู้
นำตามแบบธรรมชาติ คือ หัวหน้าหย่อมบ้าน ซึ่งเป็นหัวหน้าเผ่าหรือผู้นำ ในการอพยพ
ย้ายถิ่นมาตั้งบ้านเรือนในแต่ละกลุ่มอยู่แล้ว เมื่อทางราชการเข้ามาให้การสนับสนุนตาม
โครงการหมู่บ้าน อพป. ก็จะตั้งผู้นำธรรมชาติเหล่านั้นเป็นหัวหน้าเขต ดังนั้น ผู้นำตาม
ธรรมชาติจึงมีบทบาทเป็นผู้นำที่เป็นทางการซึ่งมาจากการคัดเลือก - เลือกตั้ง ไปด้วย โดย
มีหัวหน้าเขตที่เลือกใหม่มาช่วยเพิ่มขึ้นอีก 7-8 คน เพื่อให้สอดคล้องและเป็นไปตาม
กระบวนการหมู่บ้าน อพป. ที่ทางราชการกำหนดแนวทางได้อย่างดีเยี่ยม จนได้รับรางวัล
ชนะเลิศการประกวดหมู่บ้าน อพป. ดีเด่นในปี พ.ศ. 2540 ซึ่งในวิถีชีวิตของหมู่บ้านจริง ๆ
แล้วยังเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสประจำเผ่าและผู้ใหญ่บ้านมาก ผู้นำระบบอาวุโสมีอิทธิพลต่อ
วิถีชีวิตคนในหย่อมบ้านแต่ละหย่อมบ้านมากกว่าระบบการปกครองที่ทางการกำหนด และ

ในชุมชนแห่งนี้ กลุ่มคนไทใหญ่เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลมากเพราะพวกมาก ดังนั้น ผู้นำของเขาจึงได้รับการคัดเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน

ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ้ามเป็นชุมชนที่มีความสงบ ไม่ค่อยมีเรื่องขัดแย้งหรือคดีความรุนแรงเพราะชาวบ้านที่นี่เป็นชาวต่างด้าว ซึ่งชาวบ้านคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า “เขาอยู่กันแบบพี่น้อง มีอะไรก็ช่วยเหลือกันไม่ยอมมีเรื่อง จะได้อยู่ม่วน เขาต้องการบัตรต่าง ๆ จะได้สะดวกไปมาคล่องไม่โดนจับอย่างทุกวันนี้ ไม่มีใครอยากมีเรื่องเลย” บัตรต่างด้าวจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนรวมตัวกันอย่างพี่น้อง ทั้ง ๆ ที่ต่างถิ่นฐานต่างเผ่าพันธุ์ทุกคนอดทนเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน คือมีถิ่นที่อยู่และรอโอกาสการได้สัญชาติไทยให้ลูกหลานมีบัตรต่างด้าว ฯลฯ

ซึ่งนอกจากการร่วมมือร่วมใจกันทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวมแล้ว คนในชุมชนยังรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มและองค์กรขึ้น ดังนี้

1) **กลุ่มสตรีอาสาพัฒนา** (กพสม.) ซึ่งได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐให้มีการจัดตั้งขึ้นเพื่อกิจกรรมการพัฒนาสตรีในระดับหมู่บ้าน มีสมาชิกทั้งหมดประมาณ 150 คน

2) **กลุ่มเครื่องเงิน** มีสมาชิกซึ่งเป็นเยาวชน 25 คน มารวมตัวกันฝึกอบรมและทำเครื่องเงินประเภทเข็มขัด สร้อยคอ-แขน สุ่มหู กำไล จำหน่ายให้นักท่องเที่ยวที่ผ่านไปมา มีที่ทำการกลุ่มอยู่ร่วมกับกลุ่มทอผ้า

3) **กลุ่มทอผ้า** เป็นกิจกรรมส่งเสริมอาชีพของสตรีที่มีผลผลิตและรายได้ดีพอใช้ สมาชิกจะมานั่งทอที่โรงทอซึ่งอยู่ใกล้กับท่าเรือและเป็นเส้นทางเข้า-ออกหมู่บ้าน นับเป็นทำเลที่เหมาะสม จึงมีนักท่องเที่ยวไปแวะชมและซื้อผลิตภัณฑ์ทุกวัน นับเป็นกลุ่มที่เข้มแข็งและมีกิจกรรมที่เคลื่อนไหว เป็นประโยชน์ต่อสมาชิกอย่างยิ่ง สมาชิกมีประมาณ 40 คน ได้รับทุนงบประมาณในการฝึกอบรมและอุปกรณ์จากทางราชการอย่างต่อเนื่อง

4) **กลุ่มเจียรไนพลอย** เป็นกลุ่มส่งเสริมอาชีพสำหรับเยาวชนที่สนใจ มีสมาชิก 20 คน

5) **กลุ่มเลี้ยงไก่พื้นเมือง** และกลุ่มเลี้ยงวัว

6) **กลุ่มไพลา**

ทั้ง 6 กลุ่มที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการมารวมตัวกันอย่างเป็นทางการ เพื่อรับการสนับสนุนจากทางราชการเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันในการประกอบอาชีพ และมีรายได้ ยังมีการรวมตัวกันแบบธรรมชาติ หรือกลุ่มธรรมชาติที่สมาชิกทุกคนเข้าร่วมด้วยความผูกพัน

นั่นคือกลุ่มเครือข่าย ซึ่งมีความแน่นแฟ้นเหนียว สมาชิกจะร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจ ห่วงใยเอื้ออาทรกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลโดยมีผู้นำที่พวกเขาเชื่อถือด้วยความเคารพยำเกรง และเชื่อฟัง ดังนี้

กลุ่มไทยแก่น	ผู้นำคือ ขุนสาม (เป็นทหารเมื่อครั้งอยู่เมืองพม่า)
กลุ่มไทยลื้อบ้านห้วยนา	ผู้นำคือ นายกาบแก้ว
กลุ่มไทยลื้อบ้านวังไฟ	ผู้นำคือ นายคา นามคำ ถือเป็นสมาชิก อบต. เป็นข้าราชการและมีฐานะการเงินดี
กลุ่มคนไทย	ผู้นำคือ นายศรีนวล กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีสมาชิก มาก เป็นกลุ่มใหญ่และจะอาศัยอยู่ศูนย์กลางของ หมู่บ้าน ซึ่งเป็นแกนหลักในทุก ๆ ด้าน เพราะนาย ศรีนวลนั้นเป็นผู้ใหญ่บ้านแห่งนี้ด้วย

กลุ่มเครือข่าย เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต การเมืองการปกครองของชุมชนแห่งนี้ เพราะเป็นแหล่งพลังมวลชนทุก ๆ ด้านของชุมชน

3.1.6 ด้านเศรษฐกิจชุมชน

อาชีพและรายได้ของคนในชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม ส่วนใหญ่คือ เกษตรกรรม ทำไร่ ทำสวน คือนอกจากจะปลูกข้าวไว้บริโภคแล้วยังทำไร่ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ข้าวโพด พริก กระเทียม หอม ผักชี เสาวรส และทำสวนลิ้นจี่ เป็นต้น ด้วยความอุดมสมบูรณ์ชาวบ้านจึงมีผลผลิตที่ดี แต่เนื่องจากที่ทำกินไม่เพียงพอต่อความต้องการของสมาชิกชุมชนซึ่งอพยพเข้ามาเรื่อย ๆ จึงมีสมาชิกบางส่วนต้องออกไปทำงานนอกชุมชน โดยรับจ้างขายแรงงาน และค้าขายผลผลิตทางการเกษตร เพื่อให้มีรายได้ซึ่งอยู่ในขั้นต่ำและปานกลาง ถึงแม้ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋ามจะมีรายได้เฉลี่ยที่ค่อนข้างต่ำ แต่ก็ไม่มีรายจ่ายที่สูงมาก ส่วนใหญ่ทำเพื่อการศึกษาบุตรและเพื่อซื้ออุปกรณ์ทางการเกษตร ฯลฯ และสำหรับครอบครัวที่มีรายได้น้อยก็สามารถยังชีพอยู่ได้เพราะเป็นชุมชนที่มีความสมบูรณ์ด้วยทรัพยากร มีแหล่งอาหารธรรมชาติ ได้แก่ ข้าว ผัก ปลา ที่สามารถหาได้โดยไม่ต้องใช้เงินซื้อ มีแรงงานอยู่ในชุมชนมากมาย นับเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้หากไม่ฟุ่มเฟือย

ในชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋ามมีตลาดสดอยู่ 1 แห่ง ตั้งอยู่ในศูนย์กลางของหมู่บ้านถึงห้วยมบ้านใหม่หมอกจ๋าม เป็นตลาดเช้า ชาวบ้านในชุมชนจะนำพืชผักต่าง ๆ ที่มีอยู่ใน

ชุมชนออกมาวางขาย ในลักษณะแลกเปลี่ยนกันซื้อขาย จะมีพ่อค้าเร่มาจากภายนอกอยู่เพียง 2-3 ราย นำสินค้าประเภทของใช้เบ็ดเตล็ด เช่น วิทยุ แว่นกันแดด ฯลฯ มาวางขายในวันอังคารและวันอาทิตย์ และร้านขายของชำที่ตั้งอยู่หน้าตลาดสด เป็นร้านของแม่ภรรยาผู้ใหญ่บ้าน จะจำหน่ายของใช้และอาหารสดเล็กๆ น้อยๆ ตลอดวัน

พ่อเผ่าโทะเล่าว่า สมัยพ่อเผ่าเป็นหนุ่มไม่ต้องใช้เงินเลย เพราะไม่ค่อยได้ซื้ออะไร จะซื้อก็ต่อเมื่อมีงานหมู่บ้าน เช่นงานปอย ออกพรรษา เข้าพรรษา ปอยวันไทย ฯลฯ ก็จะไปซื้อของมาทำบุญ กับไปซื้อของที่แม่ขาย แต่มาสมัยนี้อะไรมันก็แพง จะเอามาแลกเปลี่ยนกันเหมือนเมื่อก่อนไม่ได้แล้ว ต้องใช้เงินเป็นหลัก และใช้จ่ายมากกว่าเดิม พ่อเผ่าบอกว่าขอให้ชาวบ้านช่วยกันพัฒนาหมู่บ้าน และรักษาวัฒนธรรมให้กลับมาเหมือนเดิม

สรุปปัญหาของชุมชนและโรงเรียนบ้านใหม่หมอกจ๋าม

1. ปัญหาในโรงเรียน

1.1 ครูใหญ่มีความประพฤติกและพฤติกรรมไม่ดี ใช้อำนาจในการบริหารโรงเรียนเมมาเหล่า ข่มขู่และทำร้ายผู้ปกครอง เด็ก ทำโทษเด็กแบบรุนแรง

1.2 เด็กที่มาจากครอบครัวที่ยากจนไม่มีเงินมาสมทบโครงการอาหารกลางวันโรงเรียน

1.3 หนังสือและอุปกรณ์ขาดแคลน ไม่เพียงพอ

2. ปัญหาของชุมชน

2.1 ได้รับค่านิยมทางวัตถุ (วัตถุนิยม) ทำให้เกิดการแบ่งแยก คนรวยดูถูกคนจน

2.1.1 คนมีเงินจะฟุ้งเฟ้อ โดยสร้างบ้านเรือน หาดของใช้ของกินดี ๆ มาบริโภคและแข่งขันกัน

2.1.2 คนที่มีรายได้น้อย ยากจน รู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจ และต้องทำงานหาเงินเพื่อให้ได้เงินมาก ๆ มาสนองความต้องการทางวัตถุ

2.2 ปัญหาการทำมาหากิน คนจนต้องออกไปหางานทำนอกชุมชน (แม่ขาย ผ่าง) โดยมีรถมารับและส่ง ต้องตื่นแต่เช้าประมาณตี 5 และกลับค่ำ คือ 6 โมงถึงทุ่ม เรียกว่า

ทำงานหนักแบบหามรุ่งหามค่ำ “เพื่อให้ครอบครัวได้กินได้นั่งอย่างเป็น” (อยากได้เงิน)
ซึ่งมีอยู่ประมาณ 50% ของคนในชุมชน

2.3 กิจกรรมการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพที่หน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาสนับสนุนส่งเสริม
ไม่ครบวงจร ได้แก่ เกษตร อาชีพหัตถกรรมต่าง ๆ ทำแล้วขาดตลาดในการจำหน่าย เช่น
อาชีพทำเครื่องเงิน ทอผ้า การเกษตรต่าง ๆ

2.4 มีปัญหาด้านความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ มีคนไม่รู้หนังสือจำนวนมาก

2.5 ไม่มีบัตรต่างด้าว ซึ่งถูกจำกัดในการเดินทางไปในที่ต่าง ๆ ต้องอยู่ในชุมชนและ
ต้องยอมถูกกดขี่ทางอิสรภาพ

การประเมินความเข้มแข็งของชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม

ผลการประเมินความเข้มแข็งของชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋ามอาจจำแนกได้เป็นด้าน
ต่าง ๆ ดังนี้

1. ความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น

ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋ามเป็นชุมชนที่มีหลายเผ่าพันธุ์ แต่มีศูนย์รวมจิตใจร่วมกันคือ
พุทธศาสนาและเป้าประสงค์ (ความต้องการ) ที่อยากจะได้สัญชาติไทย จึงทำให้ชุมชนมี
ความกลมกลืนกัน ไม่แตกแยกทั้ง ๆ ที่ต่างเผ่าพันธุ์ ในขณะที่เดียวกันแต่ละเผ่าก็จะอยู่กัน
เป็นหย่อม ๆ และมีผู้นำของตนกำกับดูแลอย่างไม่เป็นทางการและเป็นทางการ (คือทำหน้าที่
ที่เป็นหัวหน้าหย่อมบ้านที่ได้รับแต่งตั้งจากกรรมการหมู่บ้านด้วย) และในแต่ละหย่อมบ้าน
ก็จะมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น และมีการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างพร้อมเพรียงดังนี้

1.1 กิจกรรมเพื่อสาธารณะ

1.1.1 กิจกรรมในศาสนา คนทุกเผ่าล้วนแต่นับถือศาสนาเหมือนกันคือ ศาสนาพุทธ
ในกิจกรรมทางศาสนพิธีขึ้นสำคัญต่าง ๆ จะมีผู้คนทุกเพศทุกวัยทุกเผ่ามาร่วมงานกันอย่าง
คับคั่ง ด้วยใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส และแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่า ผู้เฒ่าผู้แก่มักนิยมนอน
วัดปฏิบัติธรรมล่วงหน้า 1 คืน เป็นเครื่องแสดงถึงความร่วมมือร่วมใจที่เกิดจากความ

ศรัทธาของคนในชุมชนต่อศาสนาพุทธ จึงเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาอย่างดีเยี่ยม มีความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น

1.1.2 กิจกรรมการพัฒนาชุมชน เช่นการพัฒนาสาธารณสมบัติและสิ่งแวดล้อมในโอกาสต่าง ๆ เช่น วันสำคัญทางศาสนา และวันสำคัญอื่น ๆ คนในชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋ามจะไปร่วมงานกันอย่างพร้อมเพรียงเสมอมา รวมทั้งการพัฒนาโรงเรียนและกิจกรรมทางโรงเรียนก็เช่นเดียวกัน

1.1.3 กิจกรรมในวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น ทางชุมชนมีวัฒนธรรมของแต่ละเผ่าพันธุ์ เช่น ในวันบูชาหมอไทยของชาวไทยใหญ่ ซึ่งยิ่งใหญ่มาก ญาติที่อยู่ต่างถิ่นก็จะมาร่วมกิจกรรมด้วย ซึ่งแสดงถึงความสามัคคีกลมเกลียวและแสดงถึงความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น ของชุมชนอีกด้านหนึ่ง

1.2 กิจกรรมส่วนตัว

คนในชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม รู้จัก คำนึงและช่วยเหลือเกื้อกูลกันฉันท์เครือญาติทั้ง ๆ ที่ต่างเผ่าพันธุ์กัน แต่ก็มักจะไปร่วมกิจกรรมครอบครัวซึ่งกันและกันอย่างพร้อมเพรียง เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานบวช ฯลฯ ซึ่งชาวบ้านได้เล่าให้ฟังว่า “ถ้าหากว่ามีงานพวกเราก็จะพร้อมใจกันทุกบ้าน ต้องไปช่วยกัน เช่น งานบวชพระ ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงานเอ๋ย ฯลฯ แต่เดี๋ยวนี้สังเกตเห็นว่าไม่ค่อยสามัคคีเท่าเมื่อก่อน เพราะบางรายก็อยากเป็นใหญ่ บางรายพอมีฐานะจากการค้าขายก็รังเกียจคนจนบ้าง แข่งขันกันบ้าง ผมอยากให้พวกเราสามัคคีกันเหมือนเดิม สำหรับงานประเพณีนั้นยังแน่นเหนียวเหมือนเดิมอีกอย่างที่ทำให้คนส่วนใหญ่มีเวลาน้อยเพราะเขาต้องการเงิน เช่นพวกเยาวชนต้องออกไปรับจ้างกว่าจะกลับก็ค่ำ จึงไม่ค่อยได้รวมกลุ่มกันช่วยเหลืองานหรือเล่นกีฬา จึงจะมาพร้อมเพรียงกันเฉพาะในงานประเพณี อีกอย่างเขาไม่ค่อยกล้าแสดงออก เพราะไม่มีความรู้ กลัวทำผิดพลาด อาย จุกอ้อนของเยาวชนที่นี่คือ ไม่ได้เรียนหนังสือ ยากจน ต้องทำงานจนค่ำมืด และเหน็ดเหนื่อย จึงไม่อยากเข้ากลุ่มทำกิจกรรม ทั้ง ๆ ที่หัวหน้ากลุ่มพยายามชักชวน”

2. ศักยภาพในการพึ่งตนเอง

ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม เป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ คือ แหล่งน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน (คือแม้ที่ดินทำกินจะมีไม่มากนัก) จึงผลิตอาหารให้คนในชุมชนบริโภคอย่างเพียงพอ โดยคนในชุมชนสามารถยังชีพอยู่ได้โดย

ไม่เดือดร้อน แต่คนในชุมชนนั้นยังต้องการรายได้เพื่อนำไปใช้จ่ายเป็นค่าการศึกษาบุตร และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกและเฟอร์นิเจอร์ คือมีค่านิยมที่เน้นไปทางวัตถุมากขึ้น บางรายจะแข่งขันกันซื้อหาความสะดวกความมั่งมี ชาวบ้านมีไว้เพื่อโชว์มากกว่าใช้ จากคำบอกเล่าของครูและชาวบ้านบางราย บอกว่า “ชาวบ้านชอบซื้อของมาโชว์กันอวดกัน บางพวกก็แต่งตัวและสร้างบ้านอวดกัน โดยยอมอด หรือเป็นหนี้”

การผลิตอาหารหลักคือ ข้าวและผลไม้ ได้แก่ลิ้นจี่ มะม่วง ชนบางกลุ่มก็ผลิตไว้กินกันเอง แต่ส่วนใหญ่มุ่งเพื่อรายได้ นอกจากนี้ยังปลูกกระเทียม พริก ถั่ว เป็นพืชหมุนเวียน ซึ่งมีแรงงานอยู่ในชุมชน ทั้งที่เป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานและรับจ้าง เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะเศรษฐกิจที่ไม่ดีนัก เพราะไม่มีที่ดินเป็นของตนเองและมีปริมาณที่จำกัด ขาดเงินทุน จึงประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปทั้งในและนอกชุมชน โดยมีรถรับส่งไปทำงานที่แม่ฮ่องสอน และ อ.ฝาง ในชุมชนจึงมีแรงงานที่เพียงพอทั้งภาคเกษตรกรรมและอื่น ๆ เช่น ช่างไม้ ช่างก่อสร้าง ซึ่งได้เรียนรู้จากการไปรับจ้างทำงานนอกชุมชน สำหรับการอพยพย้ายถิ่นจะเป็นแบบชั่วคราว เพราะคนในชุมชนซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยอพยพเข้ามาอยู่รวมกันจึงถูกจำกัดถิ่นที่อยู่ทำให้ชุมชนแห่งนี้เป็นที่รวมของคนหลายเผ่าที่พยายามอยู่กันอย่างสงบ และพึ่งตนเองได้ในการยังชีพ “เราเก็บผักเก็บไม้ มีข้าวกิน ปลากินก็พออยู่ได้ แต่ต้องการเงินมาใช้ให้ลูกเรียน...”

สำหรับการสร้างบ้านเรือนก็จะใช้ช่างจากชุมชนและช่วยกัน โดยมีภูมิปัญญาดั้งเดิมและความรู้ใหม่จากการออกไปรับจ้างทำงานก่อสร้างนอกชุมชน สำหรับวัสดุครอบครัวที่ยากจนก็สามารถหาไม้หาคาสำหรับมุงหลังคาได้ในชุมชนโดยไม่ต้องซื้อเพราะในชุมชนมีไม้ ไม้ไผ่ และหญ้าคา ซึ่งชาวบ้านเกือบทุกบ้านจะทำนาไฟ (เย็บเป็นแผง ๆ) ขาย มีการรวมกลุ่มกันผลิตและจำหน่าย คือกลุ่ม “ไฟคา”

ในชุมชนมีการรักษาโรคด้วยสมุนไพร และใช้วิธีการรักษาโดยภูมิปัญญาของท้องถิ่นเองซึ่งเรียนรู้มาจากถิ่นเดิมและมารับความรู้ใหม่ในเมืองไทย จากสถานแพทย์แผนโบราณของไทย นอกจากนี้ยังมีสมุนไพรที่อยู่ถิ่นเดิม ก็นำมาใช้รักษาโรคพื้นฐาน ปวดหัว ตัวร้อน เมื่อไม่หายหรือเป็นโรคร้ายแรงจึงไปอนามัย หรือโรงพยาบาล นับเป็นการพึ่งตนเองในระดับหนึ่ง ส่วนเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม คนในชุมชนจะใช้เสื้อผ้าแบบคนไทยทั่วไปในการแต่งกาย นอกจากโอกาสพิเศษงานพิธีประเพณีสำคัญจึงใช้ชุดพื้นเมือง ส่วนคนในชุมชนจะมีความสามารถในการทอและตัดเย็บได้เอง เช่น ผ้าอู๋ก้อ ไคย นอกจากนี้ยังมีกลุ่มทอผ้าในชุมชน คือทอและจำหน่ายให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวในชุมชนและนำไปฝากขายใน

ตลาด และที่อื่นด้วย ทำให้กลุ่มสตรีทอผ้ามีรายได้จากการประกอบการอาชีพทอผ้าอีกทางหนึ่ง

สรุปว่า ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋ามมีศักยภาพในการพึ่งตนเองคือ ปักจ้ายพื้นฐานหรือปักจ้าย 4 ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตได้อย่างพอเพียง

3. ความสามารถในการควบคุมดูแลและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชน

ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋ามเป็นชุมชนที่อยู่ร่วมกันหลายเผ่าพันธุ์ก็จริง แต่ก็มีความสงบสุขและอยู่ร่วมกันแบบกลม่อล่วย ไม่ค่อยมีกรณีขัดแย้งที่รุนแรง หากมีการวิวาทก็จะไกล่เกลี่ยความโดยผู้นำที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ นอกจากนี้ยังมีการแบ่งเขตการปกครองออกตามหย่อมบ้าน มีหัวหน้าเขตเป็นผู้ดูแล เป็นหูเป็นตาแทนผู้ใหญ่ได้ทั่วถึงกัน

สำหรับปัญหาสำคัญ ๆ ของชุมชนที่เคยประสบด้านต่าง ๆ ส่วนใหญ่ผู้นำชุมชนจะนำมาประชุมคณะกรรมการหมู่บ้าน ชาวบ้านเพื่อปรึกษาหารือและช่วยกันแก้ไขมาตลอด แต่มีปัญหาสำคัญที่ชุมชนไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตนเอง ก็คือ ปัญหาเรื่องสัญชาติ ซึ่ง เป็นปัญหาใหญ่ของชนกลุ่มน้อยที่อยู่ในชุมชนแห่งนี้ ทำให้ต้องยอมทนได้รับการกดขี่จากข้าราชการบางคน (ครูใหญ่) ที่ใช้อำนาจให้ชาวบ้านทำตามอำเภอใจ และรังแกประชาชน โดยชุมชนวางแผนไม่สามารถต่อต้านหรือแก้ไขได้ เช่น “ซ้อมผู้ปกครองจนหน้าตาบวม วันก่อนเมาเหล้าแล้วไปด่าพ่อหลวง พ่อหลวงโกรธแต่ต้องทนเพราะเกรงว่าจะเดือดร้อนกัน เพราะเดียวเขาไม่รับรองในใบขอสัญชาติและวุฒิการศึกษาของเด็กนักเรียน”

4. กิจกรรมการพัฒนาที่ต่อเนื่อง

ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋ามมีการพัฒนาการที่ดีขึ้นตามลำดับ ทั้งโครงสร้างพื้นฐาน อาชีพ และคุณภาพชีวิต

4.1 ด้านโครงสร้างพื้นฐาน

– ด้านคมนาคม ปัจจุบันบ้านใหม่หมอกจ๋ามมีการคมนาคมได้ 2 ทาง คือ ทางบก ซึ่งสะดวกสบาย ถนนในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นคอนกรีตเสริมไม้ไผ่และลูกรัง ส่วนทางน้ำ มีแม่น้ำกกไหลผ่าน เป็นทางสัญจรของนักท่องเที่ยว มากกว่าเพื่อการอื่น

- ด้านสาธารณสมบัติอื่น ๆ ได้แก่ ประปา ไฟฟ้า วัด อนามัย และอื่น ๆ ชุมชนมีความพร้อมและมีสถานอนามัยตั้งอยู่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก

สิ่งที่แสดงความต่อเนื่องของการพัฒนาก็คือ คำบอกเล่าของคนรุ่นเก่า ๆ เมื่อแรกเริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน ซึ่งเล่าว่า “ปัจจุบันหมู่บ้านมีความสะดวกสบายขึ้นเยอะ ไม่ลำบากเหมือนเมื่อก่อน ทั้งถนนทั้งประปา”

4.2 ด้านการพัฒนาอาชีพ

มีแหล่งความรู้ ได้แก่ ตำรวจตระเวนชายแดน พัฒนาชุมชน เกษตร เข้ามาส่งเสริมฝึกอบรมอาชีพได้แก่ การทอผ้า ทำเครื่องเงิน และอาชีพด้านการเกษตรกรรม ก็มีโครงการหลวงเข้ามาสนับสนุน ชาวบ้านซึ่งเดิมทำเกษตรแบบยังชีพ (ผลิตเพื่อบริโภค) ก็หันมาผลิตเพื่อการจำหน่ายโดยปลูกพืชที่หน่วยงานเข้ามาส่งเสริม ได้แก่ เสาวรส ลิ้นจี่ ทำให้มีรายได้จากการประกอบอาชีพของชุมชน

4.3 ด้านคุณภาพชีวิต

ได้แก่การพัฒนาตามเกณฑ์ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน การเป็นอยู่และประกอบอาชีพอยู่ในระดับปานกลาง

ชุมชนบ้านแม่คือ หมู่ 2 ต.แม่คือ อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่

1. ประวัติความเป็นมาและสภาพทั่วไปของชุมชนและโรงเรียน

1.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

ชุมชนแม่คือเป็นชุมชนเก่าแก่ มีอายุหลายร้อยปีที่ชาวล้านนากลุ่มหนึ่งอาศัยอยู่ สืบทอดความเป็นครอบครัวและชุมชนต่อ ๆ กันมาโดยไม่มีประวัติการย้ายถิ่นฐานเลย คนในชุมชนจึงเป็นคนกลุ่มเดียวกัน เป็นเครือญาติกัน มีขนบประเพณี ศาสนา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตเหมือนกัน คือ นับถือศาสนาพุทธ และอาชีพหลักที่ใช้เลี้ยงชีพ คือ เกษตรกรรม เป็นสังคมแบบสังคมเกษตรกรรม สกุลหลักที่เป็นต้นตระกูลของชาวแม่คือ ได้แก่ สกุล ไชยดีบ ชัยเลิศ และมรดกที่บรรพบุรุษของชุมชนมอบไว้ให้และตกทอดสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคนก็คือภูมิปัญญาของท้องถิ่น ซึ่งแสดงถึงความเป็นชาวล้านนาที่เก่าแก่ ได้แก่

1.1.1 ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมแบบล้านนา เช่น คนตรีพื้นเมือง การจักสาน อุปกรณ์ของใช้เพื่อการยังชีพ และการประดิษฐ์เครื่องดนตรีพื้นเมือง

1.1.2 สมุนไพรและแพทย์แผนโบราณ

1.1.3 วิถีชีวิตแบบสังคมแบบเกษตรกรรม

1.2 สภาพทั่วไปและสถานการณ์ของชุมชนแม่คือ

ปัจจุบันชุมชนแห่งนี้ได้รับผลกระทบจากปัจจัยภายนอกด้านต่าง ๆ ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเศรษฐกิจของสังคมปัจจุบัน ได้แก่ ที่ดินทำกินมีจำนวนน้อยลง เป็นสัดส่วนที่ไม่เพียงพอต่อจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น รายได้ ตลอดจนวิธีการยังชีพก็เปลี่ยนไป ประกอบกับการได้รับค่านิยมทางวัตถุจากสังคมเมือง

ปัจจัยภายนอกดังกล่าวได้มากระทบต่อชุมชนแม่คือในหลาย ๆ ช่องทาง ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป มีความต้องการทางวัตถุเพิ่มขึ้น ที่ดินมีจำกัดเพราะประชากรเพิ่มขึ้น ที่สำคัญที่น่ายกลายสภาพเป็นบ้านจัดสรรเพราะอยู่ใกล้เมือง ทำให้มีอาชีพใหม่เกิดขึ้น คนในชุมชนส่วนใหญ่จะทำนาปลูกข้าวไว้เพื่อการบริโภคเหมือนเดิม แต่ออกไปรับจ้างหรือทำอาชีพอื่น ๆ นอกชุมชนแบบเข้าไปเย็นกลับเพื่อหารายได้เพิ่มเช่นเดียว

กับชุมชนชนเมืองของจังหวัดเชียงใหม่ทั่ว ๆ ไป มีบางรายที่ใช้วิธีการใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์และสามารถดำรงชีพอยู่ได้โดยไม่ออกไปทำงานนอกชุมชน โดยทำเกษตรผสมผสาน หรือเกษตรทฤษฎีใหม่ ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่า ชุมชนแม่คือ เป็นชุมชนที่มีความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้นด้วยความรักในถิ่นฐานและความผูกพันกันแบบเครือญาติตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ดังจะได้กล่าวต่อไป

1) **สภาพทั่วไปทางกายภาพของชุมชน** ชุมชนแม่คือ เป็นชุมชนที่มีสภาพภูมิศาสตร์แบบชุมชนพื้นราบทั่วไปของจังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากจังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 20 กิโลเมตร การคมนาคมสะดวก เพราะมีถนนที่ตัดจากถนนรอบเมืองจากสนามบินจังหวัดเชียงใหม่ ตรงมาถนนตัดใหม่-คลองจั่น-สันกำแพง ผ่านบ้านบ่อสร้าง ซึ่งเป็นแหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของอำเภอสันกำแพง บรรจบกับถนนสายเชียงใหม่-สันกำแพง จากสี่แยกดังกล่าวตรงไปบ้านแม่คือ ตามถนนบ่อสร้าง-คอยสะเก็ด นับว่าเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ความเจริญทางวัตถุ และแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ พื้นที่บริเวณนี้อยู่ในเขตโครงการ “เมืองแฝด เชียงใหม่-ลำพูน”

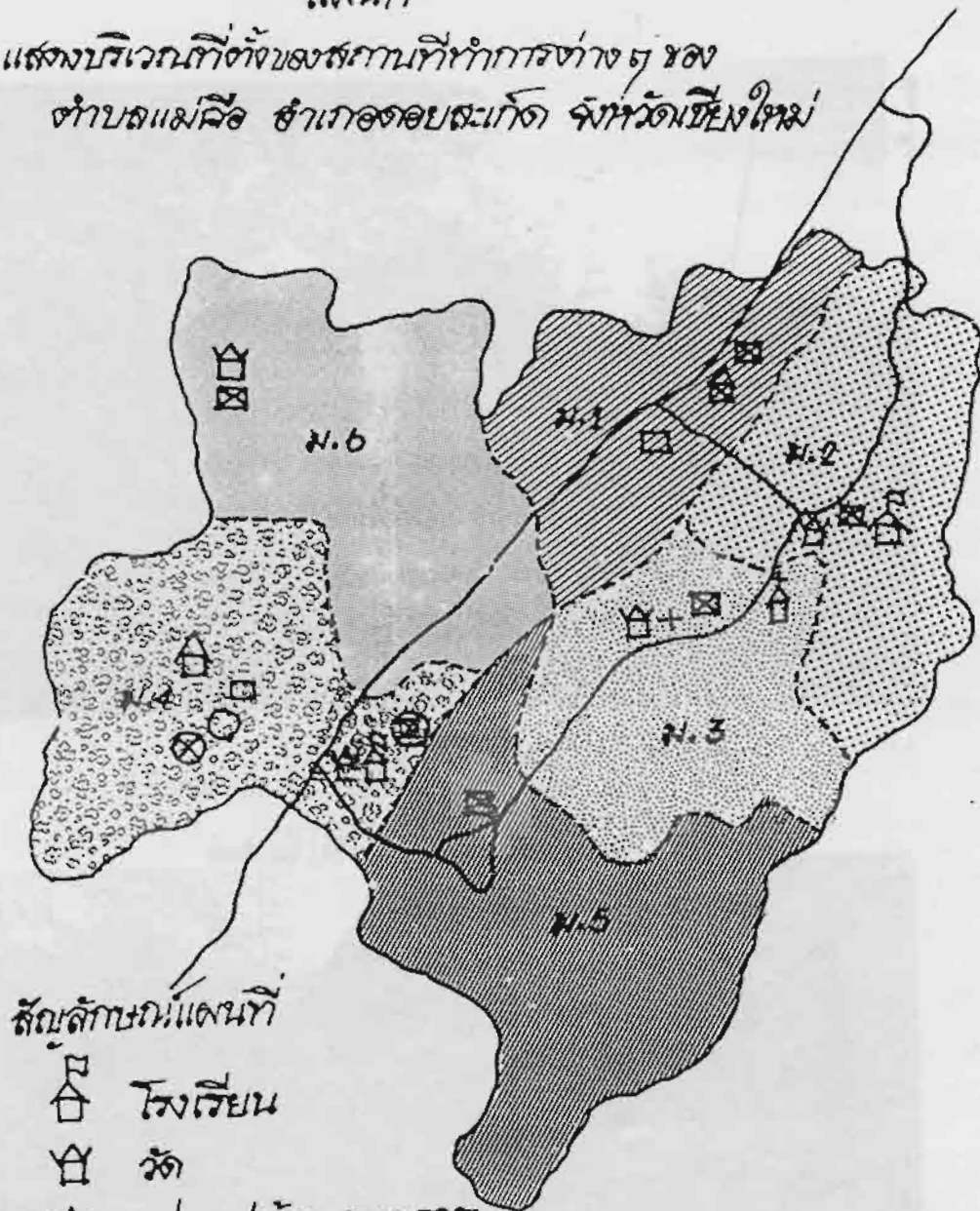
- **ลักษณะการตั้งหมู่บ้าน** ชุมชนแม่คือ เป็นชุมชนที่มีบ้านเรือนตั้งอยู่เรียงรายตามถนน ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักสายเดียวของหมู่บ้านซึ่งแคบมาก มีถนนซอยเล็ก ๆ สั้น ๆ บ้าง ชุมชนจึงมีลักษณะเป็นแนวยาวและมีหย่อมบ้านที่ห้อยติ่งเล็ก ๆ อยู่ประมาณ 20 หลังคาเรือน ศูนย์กลางของหมู่บ้านก็คือบริเวณวัด โรงเรียนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ซึ่งอยู่ตรงกลางหมู่บ้าน เป็นย่านชุมชนแน่นหนา ใกล้ศูนย์กลางชุมชนจะมีบ้านเรือน ร้านค้า และบ้านผู้นำซึ่งเป็นร้านค้าขายของชำและกับข้าว คือบ้านผู้ใหญ่บ้าน อยู่ห่างจากบริเวณนั้นไม่มากนัก

ชุมชนแห่งนี้มีวัด 2 วัด คือ วัดแม่คือหลวง และวัดปากแพ่ง สาเหตุที่ชุมชนเดียวมีถึง 2 วัดเป็นเพราะการขัดแย้งของเจ้าอาวาสองค์ก่อนกับคณะกรรมการวัด จึงแบ่งแยกคนในชุมชนตามสรีทธาว่าออกเป็น 2 ส่วน โดยปริยาย

แผนที่

แสดงบริเวณที่ตั้งของสถานที่ทำการต่าง ๆ ของ
ตำบลแม่ลือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

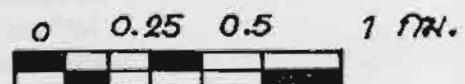

สัญลักษณ์แผนที่

- โรงเรียน
- วัด
- กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร
- กลุ่มเกษตรกร
- สถานีอนามัย
- ยุงนาง
- ที่อ่านหนังสือพิมพ์
- ป้อมตำรวจ
- ตลาด
- ศูนย์เกษตร
- กลุ่มทำรวม
- โบสถ์

มาตราส่วน

วัดป่าแพ่ง บ้านแม่คือ หมู่ที่ 2 ตำบลแม่คือ
อำเภอฮอดยะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน บ้านแม่คือ หมู่ 2 ตำบลแม่คือ
อำเภอฮอดยะเก็ด เชียงใหม่

โรงเรียนบ้านแม่คือ หมู่ที่ 2 ตำบลแม่คือ
อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

บ่อน้ำบาดาล บ้านแม่คือ หมู่ 2 ตำบลแม่คือ
อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

วัดแม่คือ บ้านแม่คือ หมู่ที่ 2 ตำบลหอยสะเก็ด
อำเภอหอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

- **ลักษณะภูมิอากาศชุมชนแม่คือ** มีสภาพภูมิอากาศที่พอเหมาะในการทำเกษตรเหมือนชุมชนอื่น ๆ ของจังหวัดเชียงใหม่ คือ ชุ่มชื้น และอุดมสมบูรณ์ บางปีน้ำท่วม แต่ที่ดินทำกินของชาวบ้านมีไม่มากนัก และมีสภาพภูมิศาสตร์เป็นพื้นที่ราบ มีลำเหมืองซึ่งรับน้ำจากชลประทานแม่กวง อ.ดอยสะเก็ด เป็นแหล่งน้ำสำหรับใช้ในการเพาะปลูก

2) **ประชากร** บ้านแม่คือ มีประชากรจำนวน 213 ครัวเรือน 1,274 คน เป็นเพศชาย 628 คน หญิง 646 คน เป็นผู้ที่นับถือศาสนาพุทธทั้งหมด สำหรับระดับการศึกษาเฉลี่ยแล้วร้อยละ 90 จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 อาชีพหลักส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ทำนา ส่วนใหญ่ปลูกเพื่อบริโภค ทำสวน ทำไร่ พืชที่ปลูกได้แก่ หอม กระเทียม ถั่วเหลือง ฯลฯ

3) **ด้านประชากร** จากการสังเกตสภาพบ้านเรือนและความเป็นอยู่ทั่วไปจากภายนอก จะเป็นชุมชนที่มีฐานะความเป็นอยู่ในระดับดี และจากข้อมูล จปฐ.41ข้อ 29 เกี่ยวกับรายได้พบว่า อยู่ในระดับปานกลาง และเป็นชุมชนที่พึ่งพาระบบเศรษฐกิจค่อนข้างสูง ดูจากร้านค้าจะขายทั้งอาหารสำเร็จและผักเกือบทุกชนิด ประกอบกับในบริเวณบ้านก็ไม่มี การปลูกผักสวนครัวหรือเลี้ยงสัตว์ (แตกต่างกับชุมชนบ้านพะมอลอ อ.แม่สะเรียง)

สำหรับอาชีพหลักก็คือ ทำนา ซึ่งส่วนใหญ่ทำเพื่อบริโภคเพราะมีที่ดินน้อยเฉลี่ย ครอบครัพละ 5-6 ไร่ คนในชุมชนจึงต้องทำอาชีพอื่น ๆ เสริม ได้แก่ ออกไปรับจ้างทำ หัตถกรรมเพื่อจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวที่บ่อสร้าง สันกำแพง ให้แก่บริษัทและนายทุน ได้แก่ การแกะสลักไม้ทำเฟอร์นิเจอร์ พัด และรับจ้างทั่วไป

มีเงินทุนของชุมชนที่เกิดจากการระดมทุนของสตรีแม่บ้าน ซึ่งจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์สตรีขึ้น และมีการรวมกลุ่มกันเรียนรู้ในเรื่องการถนอมอาหารและผลิตแชมพูสระผม น้ำยาล้างจาน ฯลฯ ทำให้ครอบครัวมีรายได้เพิ่มขึ้นหรือลดรายจ่ายของครอบครัว

4) **ด้านการเมืองการปกครอง** ชุมชนแม่คือมีระบบโครงสร้างการปกครองซึ่งจัดตั้งขึ้นในระบบราชการ คือ ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน) แล้วผู้ใหญ่บ้านยังมีส่วนอำนาจทางการเมืองที่เข้มแข็งตามธรรมชาติอีกด้วย คือ เป็นผู้ที่อยู่ในตระกูลหลักของชุมชน คือ ตระกูล “ชัยเลิศ” และยังแต่งงานกับตระกูลหลักอีกตระกูลหนึ่ง คือ ตระกูลไชยคืบ จึงทำให้ผู้นำของชุมชนมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจทางการเมืองและการปกครองมาก เพราะมีพลังจากกลุ่มเครือญาติมาช่วยเสริม ทำให้ชุมชนมีความสามัคคีเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น ไม่ค่อยมีกรณีขัดแย้งที่รุนแรงจนเป็นปัญหาใหญ่ที่ทำลายความสงบสุขของคนในชุมชน

5) **ด้านสังคม วัฒนธรรม** คนในชุมชนแม่คือเป็นคนเมืองซึ่งเป็นเครือญาติกัน มีตระกูลใหญ่ได้แก่ ตระกูลชัยเลิศ ซึ่งเป็นตระกูลของผู้นำคือผู้ใหญ่บ้าน ชื่อนายบุญมา ชัยเลิศ และตระกูลของภรรยาผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นญาติกับเจ้าอาวาส คือนามสกุล ไชยดีับ มีการอพยพย้ายถิ่นเข้าออกไม่มากนัก มีแต่ออกไปทำงานนอกชุมชนแบบเข้าไปเย็นกลับ โดยไปรับจ้างแกะสลัก จักไม้ทำพัด และอื่น ๆ ที่บ่อสร้าง หรือไปรับจ้าง รับราชการในตัวจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งอยู่ไม่ไกลนัก การปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนจึงเป็นช่วงเวลาเย็นและเช้า และในวันหยุดสุดสัปดาห์ วันพระ ตลอดจนงานประเพณีของหมู่บ้าน จุดพบปะสังสรรค์ได้แก่ วัด และอาคารศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ซึ่งอยู่ระหว่างวัดกับโรงเรียนที่ใช้เป็นที่ทำการ “ศูนย์สงเคราะห์ราษฎร” ที่ประชุมชาวบ้าน สำหรับทำกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน ได้แก่

- **กิจกรรมส่วนตัว** ได้แก่ งานแต่งงาน งานศพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งานศพเป็นงานที่คนในชุมชนให้ความสำคัญ นอกจากจะไปร่วมงานแล้วยังได้รับความร่วมมือจากโรงเรียนเป็นอย่างดี โดยถือเป็นหน้าที่ คือส่งนักเรียนไปช่วยเสิร์ฟน้ำ รับแขก และชุมชนก็เกื้อกูลโรงเรียน โดยจะบริจาคเงินสมทบเป็นกองทุนการศึกษา นับเป็นสายใยความสัมพันธ์ที่ดีของโรงเรียนและชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่แสดงถึงความเป็นปึกแผ่นที่อยู่ในระดับดี

- **กิจกรรมเพื่อส่วนรวม** ได้แก่ การร่วมกันในพิธีทางศาสนาและวัฒนธรรมของท้องถิ่นแบบ “ล้านนา” เช่นเดียวกับชุมชนอื่น ๆ และมีการพัฒนาชุมชนทั้งที่ได้รับการสนับสนุนตามนโยบายรัฐ ประกอบกับความร่วมมือกันของชุมชนและที่ชุมชนได้จัดทำขึ้นมาเองอยู่หลายกิจกรรม

สำหรับการพัฒนาที่น่าภาคภูมิใจของชุมชน คือ กิจกรรมของกลุ่มสตรีที่รวมตัวกันฝึกอบรมอาชีพ ทำผ้าบาติกและอื่น ๆ ต่อมาเมื่อเกิดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจก็นำความรู้ในการทำแชมพูสระผมและน้ำยาล้างจานที่มีส่วนผสมของสมุนไพรในชุมชนและนำมาทำเป็นกิจกรรมอย่างเป็นลำเป็นสัน นอกจากจะใช้ภายในครอบครัวแล้วยังจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้ให้แก่สมาชิกกลุ่มอีกด้วย แม้การรวมกลุ่มของกลุ่มสตรีและกิจกรรมของกลุ่มถูกริเริ่มโดย หน่วยงานของรัฐ แต่อย่างน้อยก็ทำให้ชาวบ้านเกิดการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และเกิดเงินทุนหมุนเวียนภายในหมู่บ้านส่วนหนึ่ง

การอพยพย้ายถิ่นเข้าออกแทบจะไม่ปรากฏ มีแต่ออกไปทำงานนอกชุมชนแบบเข้าไปเย็นกลับ โดยไปรับจ้างแกะสลัก จักไม้ทำพัด และอื่น ๆ ที่บ่อสร้าง หรือไปรับจ้าง

รับราชการในตัวจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งอยู่ไม่ไกลนัก การปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนจึงเป็นช่วงเวลาเย็นและเช้าและในวันหยุดสุดสัปดาห์ วันพระ ตลอดจนงานประเพณีของหมู่บ้าน จุดพบปะสังสรรค์ ได้แก่ วัด และอาคารศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ซึ่งอยู่ระหว่างวัดกับโรงเรียน ที่ใช้เป็นที่ทำการ “ศูนย์สงเคราะห์ราษฎร” ที่ประชุมชาวบ้าน

คนในชุมชนแม่คือนับถือศาสนาพุทธทั้งหมด มีวัด 2 วัด ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น วัดจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ศาสนาจริยธรรมตลอดจนจัดเทศกาลสงคมให้อยู่ร่วมกันด้วยดี วัดแม่คือนีพระอยู่ 3 รูป เณร 5 รูป เป็นไทยใหญ่อพยพมาอยู่ 2 รูป เจ้าอาวาสอายุประมาณ 60 พรรษา เป็นน้ำของผู้ใหญ่บ้าน มีรถตู้ รถเก๋ง และรถปิคอัพ อย่างละ 1 คัน พ่อหลวงเล่าว่า เดิมภายในบริเวณวัดมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก แต่ปัจจุบันได้ย้ายศูนย์ออกไปอยู่นอกเขตวัดแล้ว ทั้งนี้เพราะผู้ปกครองไม่กล้านำลูกไปฝากดูแลเพราะเกรงว่าเด็กจะปัสสาวะ อุจจาระรดวัด ซึ่งเป็นสิ่งไม่ดีต่อตัวเด็ก (ตามความเชื่อของสังคมนี้ทำให้มีเด็กลittle) จึงหาสถานที่และขอการสนับสนุนงบประมาณจากสภาตำบลในสมัยนั้นมาก่อสร้าง โดยชาวบ้านช่วยกันสละแรงงานในการก่อสร้างและได้ยืมรถตู้ของวัด รับ-ส่ง เด็กในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง จนมีผู้สนใจมาดำเนินการ โดยเก็บค่ารถจากผู้ปกครองเด็ก ตนก็เลยมอบให้เจ้าของรถคันนั้นดำเนินการต่อ มีคำพูดที่สะท้อนภาพวิถีชีวิตของสังคมที่น่าสนใจ ที่ได้รับฟังจากคำบอกเล่าของแม่ฮุย (คนแก่ผู้หญิง) คนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า “คนในชุมชนเลี้ยงครอบครัวด้วยการทำนา ทำสวน เลี้ยงไก่ เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย รับจ้างทำงานย่อย เหลาฟัด แกะสลัก ชุมชนเรามีกำลังมาก (แรงงานและการรวมพลัง) แต่ขาดทุนทรัพย์ ก็อยู่กันตามบ้านนอก ชาวสวนชาวนา ไม่ยุ่งยาก

แหล่งเรียนรู้และการศึกษาในชุมชน ในชุมชนแม่คือนี มีสถานศึกษาและแหล่งความรู้ที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ทั้งในระบบและโดยธรรมชาติ ดังนี้

1) โรงเรียนบ้านแม่คือนี ซึ่งเป็นโรงเรียนขยายโอกาส มีเขตบริการ 3 หมู่บ้าน มีนักเรียนจำนวน 236 คน ครู 15 คน ซึ่งส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในอำเภอคดยสะเกิด แต่ไม่มีใครอยู่ที่บ้านแม่คือนีเลย ครูที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนดี คือ อ.พิชัย พิชโนเอก อ.พิชญพร พิชโนเอก (ญาติ อ.พิชัย) และอาจารย์ใหญ่ ซึ่งย้ายมาประจำโรงเรียนนี้ได้ประมาณปีกว่า

2) วัด ซึ่งเป็นสถานที่ให้ความรู้ด้านศาสนาจริยธรรม และทำหน้าที่ในการสนับสนุนโรงเรียน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ทางด้านงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ ครูภัณฑ์ ซึ่งมีอยู่ 2 แห่ง คือวัดปากแพ่งและวัดแม่คือนี สำหรับวัดแม่คือนี ทำหน้าที่ในการกระจายข่าว

สารความรู้และข้อราชการโดยหอกระจายข่าว ซึ่งมีเจ้าอาวาสบ้างพ่อหลวงบ้าง ทำหน้าที่เป็นผู้ประกาศ

3) โครงการฝึกอบรมการถนอมอาหาร/แปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เช่น ทำแฮมพุสระผสม น้ำยาล้างจานจากพืชสมุนไพร โดยการสนับสนุนของหน่วยงานของรัฐ

4) การเรียนรู้อาชีพ (เรียนแบบธรรมชาติวิสัย) โดยฝึกทักษะจากการประกอบอาชีพรับจ้างนอกการเกษตร เช่น แกะสลัก ปักผ้า เย็บปัก

สำหรับการเรียนรู้แบบธรรมชาติวิสัย ซึ่งจำเป็นต่อการดำรงชีพและทักษะชีวิตได้แก่

ก. การเรียนรู้วิธีการทำผัก ทำร่ม และแกะสลัก จากการไปรับจ้างที่บ้านบ่อสร้าง อ.สันกำแพง ซึ่งนับเป็นอาชีพเสริมที่ทำให้คนในชุมชนแม่คือ มีรายได้เสริมและมีความรู้ด้านหัตถกรรม การทำเฟอร์นิเจอร์เป็นผลพลอยได้

ข. การทำเกษตรผสมผสาน จากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับความรู้จากการศึกษาดูด้วยตนเอง และนำมาทดลองจนได้ผลเป็นแบบอย่างให้แก่คนในชุมชนอื่น ๆ ที่สนใจ ทำให้ชุมชนมีแหล่งเรียนรู้ด้านเกษตรที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชนและสภาพการณ์ ในปัจจุบันซึ่งมีปัญหาด้านเศรษฐกิจ

1.3 ประวัติความเป็นมาของโรงเรียน

โรงเรียนบ้านแม่คือ ได้เปิดเป็นทางการเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2465 โดยอาศัยบริเวณพื้นที่ของวัดแม่คือเป็นสถานที่ตั้งของโรงเรียน เปิดสอนตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ 1-4 นายนวน บุญชัย เป็นครูใหญ่คนแรก โรงเรียนได้รับงบประมาณจากทางราชการและประชาชนให้การสนับสนุนสร้างอาคารเรียน อาคารประกอบปรับปรุงสภาพแวดล้อมของโรงเรียนเป็นอย่างดี ต่อมาทางราชการได้อนุมัติให้เปิดขยายถึงชั้นประถมศึกษาตอนปลาย และได้แต่งตั้งให้นายอุกฤษฏ์ ชัยเฉพา เป็นครูใหญ่ จึงได้ขอรับจากทางราชการและประชาชนจัดซื้อที่ดินเพื่อขยายบริเวณโรงเรียนให้กว้างขวางขึ้น มีเนื้อที่ 7 ไร่ 2 งาน 40 ตารางวา เมื่อ 23 มีนาคม 2519 ต่อมาได้รับอนุมัติจากทางราชการให้เปิดเป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา เปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นตั้งแต่ปีการศึกษา 2537 เป็นต้นมา

1.4 สภาพการณ์ทั่วไปของโรงเรียน

โรงเรียนบ้านแม่คือ ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ต.แม่คือ อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาอำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นโรงเรียนขนาดกลาง ปัจจุบันมีนักเรียนชายหญิงรวม 237 คน ครู 15 คน นักการภารโรง 1 คน เปิดทำการสอน ตั้งแต่ชั้นอนุบาล 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีหมู่บ้านในเขตบริการ 5 หมู่บ้าน อยู่ในเขต 3 ตำบล คือ ตำบลแม่คือ ตำบลลำราญราษฎร์ และตำบลตลาดใหญ่ มีประชากรในเขตบริการ 520 หลังคาเรือน โรงเรียนเป็นที่ตั้งศูนย์วิชาการกลุ่มโรงเรียนศึกษาสัมพันธ์ ได้รับการคัดเลือกจากทางราชการให้เป็นโรงเรียนศูนย์ปฏิบัติการศึกษาของจังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาอำเภอดอยสะเก็ด 11 กิโลเมตร มีอาคารเรียน 3 หลัง อาคารประกอบ 3 หลัง มีลานกีฬาประกอบด้วยสนามฟุตบอล สนามบาสเกตบอล สนามวอลเลย์ มีห้องปฏิบัติการพิเศษที่ทันสมัย เช่น ห้องโสตฯ ห้องวิทยาศาสตร์ ห้องเรียนคอมพิวเตอร์ และห้องปฏิบัติการทางภาษา สามารถใช้จัดประสบการณ์ให้นักเรียนได้เป็นอย่างดี

1.4.1 การจัดการศึกษา

โรงเรียนดำเนินการจัดการศึกษาโดยยึดเกณฑ์มาตรฐานการจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติเป็นแนวทางในการดำเนินงาน ได้จัดแบ่งงานครอบคลุมตามภารกิจให้บุคลากรในโรงเรียนทุกคนรับผิดชอบตามสายงานทั้ง 6 งาน เน้นงานวิชาการทุกระดับ ทางโรงเรียนได้จัดแบ่งงานวิชาการให้บุคลากรรับผิดชอบ ดังนี้

อ.ชลอ แจ่มทิม	ผู้บริหารโรงเรียน
อ.ยุพดี ศิรินาม	หัวหน้าสายระดับมัธยม
อ.เพ็ญพร พิณโนเอก	หัวหน้าสายระดับประถม
อ.ปราณี จิรวชิราพร	หัวหน้าสายระดับอนุบาล
อ.ยุพดี ศิรินาม	หัวหน้าหมวดคณิตศาสตร์
อ.สุนทร ทองสว่าง	หัวหน้าหมวดวิชาสังคม
อ.แจ่มจันทร์ ปัญญาทอง	หัวหน้าหมวดวิทย์
อ.พรรณี พงษ์กลาง	หัวหน้าหมวดภาษาไทย
อ.น้อย พิณโนเอก	หัวหน้าหมวดภาษาอังกฤษ
อ.อุษณีย์ จินตนาประวาสี	หัวหน้าหมวดพละ

อ. พิชัย พิณโณเอก

หัวหน้าหมวดวิชาเกษตร

บุคลากรทุกคนมีความเสียสละ และปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ ทำให้โรงเรียนเจริญก้าวหน้า เป็นที่ยอมรับของชุมชนทั่วไป สำหรับคณะกรรมการโรงเรียนซึ่งประกอบด้วยผู้นำชุมชนและครูในโรงเรียน มีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมร่วมกัน แต่ยังไม่ถึงขั้นเข้าไปบริหารจัดการระบบต่าง ๆ จึงยังคงเป็นหน้าที่ของผู้บริหารโรงเรียนอยู่

1.4.2 กิจกรรม - โครงการเด่นของโรงเรียน

1. กิจกรรมการเรียนการสอนวิชาพื้นที่สี
2. กิจกรรมการทำผลิตภัณฑ์จากกระดาษสา
3. กิจกรรมการสอนวิชาคอมพิวเตอร์
4. กิจกรรมการเรียนการสอนวิชาพิมพ์ดีด
5. กิจกรรมการเรียนการสอนวิชาแนะแนว
6. กิจกรรมการสอนภาษาต่างประเทศ
7. กิจกรรมการสอนวิชาลูกเสือ-เนตรนารี
8. โครงการส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน
9. โครงการรักษาสภาพแวดล้อมในโรงเรียน
10. โครงการส่งเสริมคุณธรรม-จริยธรรม
11. โครงการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรม
12. โครงการเกษตรกรรมในโรงเรียน
 - กิจกรรมการปลูกพืชผักสวนครัว
 - กิจกรรมการเลี้ยงปลา
13. กิจกรรมทดลอง-โครงงานวิทยาศาสตร์

1.4.3 ผลงานของโรงเรียนที่น่าภูมิใจ ประจำปีการศึกษา 2540

1. ชนะเลิศครูพลานามัยดีเด่น กระทรวงศึกษาธิการ
2. ชนะเลิศ ร.ร. ป้องกันไข้เลือดออกดีเด่น สปจ.เชียงใหม่
3. ชนะเลิศครูสอนวิชาพลานามัยดีเด่น ของ สปจ. เชียงใหม่
4. ชนะเลิศครูสอนพลานามัยดีเด่น ของเขตปฏิบัติการ 2

5. รองชนะเลิศอันดับ 1 ครูสังคมดีเด่น เขตปฏิบัติการ 2
6. รองชนะเลิศอันดับ 1 ครูภาษาอังกฤษเขตปฏิบัติการ 2
7. ชนะเลิศครูสอนวิชาสังคมดีเด่น สปอ.คอยสะเก็ด
8. ชนะเลิศครูสอนวิทยาศาสตร์ดีเด่นของ สปอ.คอยสะเก็ด
9. ชนะเลิศครูสอนภาษาอังกฤษดีเด่นของ สปอ. คอยสะเก็ด
10. ชนะเลิศครูสอนวิชานาฏศิลป์ดีเด่นของ สปอ.คอยสะเก็ด
11. ชนะเลิศครูสอนวิชาแนะแนวดีเด่นของ สปอ.คอยสะเก็ด
12. ชนะเลิศโรงเรียนงานแนะแนวดีเด่นของ สปอ.คอยสะเก็ด
13. ชนะเลิศครูจรรยาบรรณดีเด่น ครูสภาอำเภอคอยสะเก็ด
14. รองชนะเลิศอันดับ 1 ครูสอนภาษาไทยดีเด่น
15. รองชนะเลิศอันดับ 1 ร.ร. คุณธรรมดีเด่น สปอ.คอยสะเก็ด

คำขวัญประจำโรงเรียน “ครูดี วิชาการเด่น เน้นคุณธรรม สัมพันธ์ชุมชน”

2. ปัจจัยเงื่อนไขและองค์ประกอบภายในชุมชน

ปัจจัยเงื่อนไขและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน ซึ่งจะมีผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งหรืออ่อนแอของชุมชนแม้กระทั่งโคเค้นสำคัญควรแก่การกล่าวถึง ได้แก่

2.1 ระบบโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน ชุมชนแม่คือเป็นชุมชนที่โครงสร้างสังคมแบบเกษตรกรรม แบบกลุ่มเครือญาติ ไม่เคยมีประวัติการอพยพย้ายถิ่น สมาชิกของชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นเหนียวแบบ “กลุ่มเดียวกัน” คือกลุ่มเครือญาติ มีตระกูลหลักไม่มาก ที่สำคัญ ๆ ได้แก่ ตระกูลชัยเลิศ ซึ่งเป็นตระกูลของ ผู้นำชุมชน โดยมีนายบุญมา ชัยเลิศ เป็นผู้ใหญ่นบ้าน (คนเมืองเรียกว่าพ่อหลวง) ตระกูลไชยดีบ เป็นสกุลของภรรยาผู้ใหญ่นบ้านและของเจ้าอาวาสวัดแม่คือ ซึ่งเป็นน้ำเชื้อของผู้ใหญ่นบ้าน

ชุมชนแม่คือ เป็นชุมชนที่มีความเป็นปึกแผ่นอยู่ในระดับปานกลาง ด้วยคนส่วนใหญ่จะต้องออกไปทำงานนอกชุมชนแบบเช้าไปเย็นกลับ เพราะเป็นชุมชนชานเมือง ไม่ห่างไกลจากตัวจังหวัดและบ่อสร้างซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยว แต่ถึงกระนั้นชุมชนก็ยังมีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ได้แก่

ความสามัคคี เคยมีข้อขัดแย้งอันเนื่องมาจากสถาบันทางศาสนา จนต้องแยกไปตั้งวัดใหม่อีก 1 แห่ง คือ วัดปากแพ่ง (สาเหตุจากพระ) คนในชุมชนก็จะไปทำบุญทั้ง 2 วัดตามความสมัครใจ และไม่มีความขัดแย้งที่รุนแรง

สำหรับเรื่องยึดเหนี่ยวอื่นได้แก่ ความเป็นเครือญาติ และการมีขนบประเพณีวัฒนธรรมของล้านนาไทย ซึ่งยึดถือปฏิบัติร่วมกันเป็นกิจกรรม ได้แก่

- กิจกรรมสาธารณะ หรือกิจกรรมส่วนรวมในการประกอบพิธีทางศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม การพัฒนาชุมชน เช่น การร่วมกันสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก การพัฒนาหมู่บ้านในวันสำคัญต่าง ๆ

ชุมชนแม่คือ มีประวัติการพัฒนาชุมชนด้านต่าง ๆ ที่น่าสนใจ ซึ่งดูจากผังโครงสร้างองค์กรต่าง ๆ ที่แสดงไว้ที่บ้านผู้ใหญ่ว้าน มืองค์กรที่เป็นทางการและองค์การจัดตั้งที่หน่วยงานของรัฐเข้ามาสนับสนุนการส่งเสริมด้านการเกษตรกรรม การทำไร่นาสวนผสม โรงเรียน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ตลอดจน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ล้วนเป็นการพัฒนาชุมชนที่ชุมชนได้รับการสนับสนุนตามนโยบายรัฐ ประกอบกับความร่วมมือกันของชุมชน

สำหรับการพัฒนาที่น่าภาคภูมิใจของชุมชน คือกิจกรรมของกลุ่มสตรีที่รวมตัวกันฝึกอบรมอาชีพ ทำผ้าบาติกและอื่น ๆ ต่อมาเมื่อเกิดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ก็ได้นำความรู้ในการทำแซมพู่สระผมและน้ายาล้างจานที่มีส่วนผสมของสมุนไพรในชุมชนและนำมาทำเป็นกิจกรรมอย่างเป็นลำเป็นสัน นอกจากจะใช้ภายในครอบครัวแล้ว ยังจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้ให้แก่สมาชิกกลุ่มอีกด้วย แม้การรวมกลุ่มของกลุ่มสตรีและกิจกรรมของกลุ่มสตรีเริ่มโดยหน่วยงานของรัฐ แต่อย่างน้อยก็ทำให้ชาวบ้านเกิดการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และเกิดเงินทุนหมุนเวียนภายในหมู่บ้านส่วนหนึ่ง

2.2 ระบบเศรษฐกิจ จากการสังเกตสภาพบ้านเรือนและความเป็นอยู่ทั่วไปจากภายนอก น่าจะเป็นชุมชนที่มีฐานะความเป็นอยู่ระดับดี และจากข้อมูล จปฐ. ปี 2541 ข้อ 29 เกี่ยวกับรายได้ พบว่าอยู่ในระดับปานกลาง เป็นชุมชนที่พึ่งพาระบบเศรษฐกิจค่อนข้างสูง ดูจากร้านค้า จะขายทั้งอาหารสำเร็จ และผักเกือบทุกชนิด ประกอบกับในบริเวณบ้านก็ไม่มี การปลูกผักสวนครัว หรือเลี้ยงสัตว์

สำหรับอาชีพหลัก ก็คือ ทำนา ซึ่งส่วนใหญ่ทำเพื่อบริโภค เพราะมีที่ดินน้อย ครอบครัวละ 5-6 ไร่ คนในชุมชนจึงต้องทำอาชีพอื่น ๆ เสริม ได้แก่ ออกไปรับจ้างทำ

หัตถกรรมเพื่อจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวที่บ่อสร้าง อ.สันกำแพง ให้แก่บริษัทและนายทุน
ได้แก่ การแกะสลักไม้ทำเฟอร์นิเจอร์ ผลิต และรับจ้างทั่วไป

2.1.1 ด้านการผลิต ชุมชนแม่คือ ยังมีการทำเกษตรกรรม คือ ทำนา ทำสวน
แต่เนื่องด้วยมีที่ดินทำกินน้อย เป็นปัจจัยหลัก และความเจริญของตัวจังหวัดเชียงใหม่
ชุมชนบ่อสร้างของอำเภอสันกำแพง ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีร้านจำหน่ายสินค้า
หัตถกรรม รม ผลิต และไม้แกะสลัก จึงเป็นปัจจัยดูให้คนไปทำงานนอกชุมชนที่
เชียงใหม่และบ่อสร้าง เพื่อเป็นรายได้มายังชีพ หลังจากเสร็จจากนา บางรายไม่มีที่ดินก็
ออกไปรับจ้างเป็นอาชีพหลักอย่างเดียวก็มี สำหรับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมนั้น ชุม
ชนต้องพึ่งพาระบบเศรษฐกิจด้านเครื่องมือและสารเคมีจากนอกชุมชน ส่วนแรงงานและ
เมล็ดพันธุ์ในชุมชนมีเพียงพอ เช่น แรงงานก็มีทั้งแรงงานรับจ้าง และการแลกเปลี่ยนแรง
งานหรือลงแขก ส่วนวัตถุประสงค์ของการทำนาก็มุ่งปลูกเพื่อบริโภค เกษตรกรของชุมชน
หลายรายเริ่มสนใจการทำเกษตรแบบผสมผสาน และต้องการหันมาใช้แรงงานสัตว์แทน
เครื่องจักร เช่น พ่อหนานคำ ซึ่งทำการเกษตรผสมผสานประสบผลสำเร็จ อยากรักษาไว้
ใช้ไถนา ซึ่งทางราชการมีโครงการนำควายมาแจกให้ใช้ แต่พ่อหนานคำไม่ยอมรับเพราะ
เกรงว่าจะยุ่งยากภายหลัง (จากคำสัมภาษณ์ของนายอนันต์ นักวิจัยชาวบ้านคนหนึ่งของ
โครงการ) นับว่าคนในชุมชนมีความคิดในการพึ่งพาปัจจัยภายนอกลดลง

ในชุมชนมีกลุ่มทอผ้า ทำแชมพูสระผม น้ำยาล้างจานจากสมุนไพร ซึ่งวัตถุดิบ
หาได้ในท้องถิ่นเพื่อจำหน่าย แสดงให้เห็นว่า รู้จักนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้
ประโยชน์ ทำให้ลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ซึ่งการจำหน่ายจะมีคนกลางมาสั่งซื้อถึงชุมชน
และขายให้กับคนในชุมชนได้บริโภค ซึ่งถูกและน่าจะปลอดภัยกว่าท้องตลาด

2.1.2 ด้านการบริโภค การบริโภคปัจจัยสี่ และอื่น ๆ ชุมชนแม่คือ เป็นชุมชน
ชนเมือง จึงมีความเจริญทางวัตถุอยู่ในระดับสูง ดูจากสภาพบ้านเรือน การคมนาคม และ
เครื่องอำนวยความสะดวก ตลอดจนสาธารณูปโภคสมบูรณ์ ดังนั้น คนในชุมชนจึงมีค่านิยม
ที่ชอบความสะดวกสบาย ในขณะที่เดียวกันก็มีปัจจัยที่พึ่งตนเองได้อยู่ในระดับปาน
กลาง คือ มีอาหาร ได้แก่ ข้าว พืช ผัก ผลไม้ และช่วยตนเองได้ในเรื่องเงินทุน มีการ
รวมตัวกันซื้อขายในรูปกลุ่มอาชีพ ผลิตของใช้ได้เอง เช่น แชมพู น้ำยาล้างจาน ให้ลูก
หลานเข้าศึกษาในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และโรงเรียนของชุมชน

อย่างไรก็ดี คนในชุมชนแม่คือ ก็ยังมีความต้องการในการบริโภควัตถุ ต้องการมีรายได้ในทางที่เสี่ยง เช่น แทะหวยใต้ดิน (ร้านค้าของโรงเรียน บ้านแม่หลวง และอีกหลาย ๆ รายเป็นคนรับ) ในวันลือตเตอร์ออก บริเวณศูนย์กลางชุมชน (บริเวณวัด) จะคึกคักเป็นพิเศษ

2.1.3 ด้านการสะสมและการกระจายส่วนเกิน ชุมชนแม่คือซึ่งเดิมเป็นชุมชนเกษตรกรรมแต่ปัจจุบันนี้ที่ดินในการประกอบด้านเกษตรกรรมมีจำกัด สมาชิกในชุมชนจึงต้องออกไปหางานทำนอกชุมชนเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้เพื่อใช้จ่ายใช้สอยตอบสนองความต้องการทางวัตถุและการศึกษาของบุตรหลานและใช้จ่ายเพื่อการดำรงชีพซึ่งพึ่งตนเองได้น้อยลง แต่อย่างไรก็ดี คนในชุมชนก็ยังให้ความสำคัญแก่อาชีพหลักดั้งเดิม คือ การทำเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการบริโภคเมื่อเหลือจึงจะจำหน่ายเป็นรายได้ และยังคงมีการแบ่งปันกันในกลุ่มเครือญาติบ้าง สำหรับครอบครัวที่ไม่มีที่ทำกินก็ต้องซื้อข้าวและอาหารมาบริโภคทั้งจากในและนอกชุมชน ส่วนทุนในการประกอบอาชีพของครอบครัวจะได้จากการเก็บเป็นรายครัวเรือน บางรายกู้เงินจากแหล่งเงินทุนคือ ธนาคารเพื่อการเกษตร และมีการระดมทุนกันโดยรวมกลุ่ม เช่น กลุ่มของสตรีที่จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตขึ้นมา ทำให้สมาชิกสามารถกู้ยืมเงินไปใช้ในการประกอบอาชีพได้ เช่น ไปทำแซมพุดระดมจากสมุนไพร ในระดับหนึ่ง ในภาพรวมแล้วชุมชนแม่คือมีระดับเศรษฐกิจอยู่ในระดับปานกลาง และสามารถช่วยตัวเองได้ในด้านเงินทุนอยู่ในระดับปานกลางเช่นกัน

2.1.4 การได้เป็นเจ้าของและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนแม่คือมีทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นประโยชน์และคนในชุมชนนำมาใช้คือ **ต้นหมี่** ซึ่งขึ้นอยู่ตามหัวไร่ปลายนา และด้วยภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกัน ทำให้แม่บ้านของชุมชนทราบว่าประโยชน์ในการทำยาสระผมได้ จึงนำมาใช้ในลักษณะของกลุ่มสตรี “ทำแซมพุดระดม” ส่วนการดูแล ดิน น้ำ ป่าไม้ นั้นชุมชนแห่งนี้ไม่มีประวัติการจัดการ เพราะไม่มีป่าไม้และใช้น้ำในระบบชลประทาน อย่างไรก็ตามคนในชุมชนก็ได้ตระหนักถึงความสำคัญของป่า จึงมีการปลูกป่าชุมชน และดูแลรักษาต้นหมี่ไว้ใช้ประโยชน์ต่ออาชีพของตนในอนาคตด้วย

2.2 ค่านิยมหลัก ค่านิยมหลักของชุมชนแม่คือนั้น นอกจากจะยึดมั่นในศาสนาพุทธ ขนบประเพณี วัฒนธรรมล้านนาซึ่งมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจแล้ว คนในชุมชนแม่คือซึ่งเป็น

ชุมชนชนเมือง ยังรับวัฒนธรรมและค่านิยมของสังคมเมืองมาใช้ในวิถีชีวิตค่อนข้างมาก ส่วนใหญ่จะใช้ชีวิตแบบวัตถุนิยม เช่น บริโภคอาหารสำเร็จรูปที่บรรจุถุงวางขายในร้านเล็ก ๆ 2-3 แห่ง มีเครื่องอำนวยความสะดวกเป็นปัจจัยที่ 5 เช่น รถยนต์ จักรยานยนต์ ซึ่งใช้เป็นพาหนะออกไปทำงานนอกชุมชน และสัญจรภายในชุมชนซึ่งเป็นชุมชนเล็ก ๆ มีเครื่องรับโทรทัศน์เกือบทุกหลังคาเรือน คือ ร้อยละ 90 (ได้จากข้อมูลที่แสดงไว้ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน) ดังนั้นคนในชุมชนจึงมีความต้องการรายได้ทุก ๆ วิถีทางเพื่อการดำรงชีพ ทั้งจากการทำงาน และการเสี่ยงโชคดังกล่าวนั้นแล้วข้างต้น แต่อย่างไรก็ดีชุมชนแม่อ้อยยังคงอนุรักษ์ค่านิยมหลักในการปลูกข้าวไว้บริโภค โดยยังมีวิธีการตกแรง หรือที่เรียกกันว่า “เอามื้อ” อยู่บ้าง

2.3 กลุ่มผู้นำ กลุ่มผู้นำหรือแกนนำในชุมชนแม่อ้อยนั้น ผู้นำที่เป็นทางการมีบทบาทและเป็นฐานอำนาจในการนำความคิด และกำหนดทิศทางในทุก ๆ ด้านของคนในชุมชนสูง เพราะมีผู้ใหญ่บ้านที่เป็นทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่ใช่ทางการ คือเป็นผู้ที่มีภาวะผู้นำสูง และมีกลุ่มเครือข่ายขนาดใหญ่ ทั้งของตนเองและภรรยา จึงเป็นที่นับถือและเชื่อฟังของคนในชุมชน นอกจากผู้ใหญ่บ้านคือนายบุญมา ชัยเลิศ ซึ่งได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านถึง 2 สมัย อายุประมาณ 50 ปี จบชั้นประถมปีที่ 4 เคยไปทำงานด้านก่อสร้างและซ่อมรถที่กรุงเทพฯ และได้ร่วมขบวนการ 14 ตุลาฯ ด้วย “พ่อหลวงบุญมา (ผู้ใหญ่บ้าน) มีผลงานการพัฒนามากมายในการพัฒนาหมู่บ้านซึ่งกล่าวถึงแล้ว เช่น การพัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน โรงเรียน ฯลฯ ซึ่งจะมีการทำงานในรูปแบบคณะกรรมการและกลุ่มองค์กร ได้แก่ กรรมการหมู่บ้าน (กม.) คณะกรรมการโรงเรียน กรรมการวัด คณะกรรมการฌาปนกิจ คณะกรรมการพัฒนาเด็ก ตลอดจนกลุ่มองค์กรต่าง ๆ เช่น อสม. ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน (อช.) กลุ่มสตรี ซึ่งมีผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่ใช่ทางการที่น่าสนใจดังนี้

2.3.1 ผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน มีนายบุญมา ชัยเลิศ ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน นายวินัส ไชยดีบ นายอรุณไชยศรี คณะกรรมการโรงเรียนก็มีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน นายสุวิทย์ ดาวเลิศ ซึ่งมีความคิดที่แปลก ๆ มานำเสนอเสมอ ฯลฯ

2.3.2 ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ในชุมชนมีกลุ่มองค์กรหลายกลุ่ม คือประธานกลุ่มต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เช่น กลุ่มสตรีซึ่งมีภรรยาผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน อายุประมาณ 46 ปี เป็นผู้ที่มีความขยันและเสียสละต่อส่วนรวม ทำให้กลุ่มสตรีแม่อ้อยได้รับการพัฒนาใน

ด้านอาชีพ และมีเงินทุนของกลุ่ม โดยจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตขึ้นในปี 2538 นอกจากจะเป็นประธานกลุ่มสตรีแล้ว “แม่หลวง” ยังมีตำแหน่งเป็นประธานคณะกรรมการพัฒนาเด็ก เป็น อสม. (อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน) และได้เลือกเป็นนักวิจัยชาวบ้านของชุมชนแม่คือในการทำวิจัยครั้งนี้ด้วย

แกนนำด้านเกษตรกรรม ซึ่งสามารถเป็นแบบอย่างให้แก่ชุมชนได้ คือการทำเกษตรพึ่งตนเอง เกษตรผสมผสาน ได้แก่ นายจันทร์คำ อายุประมาณ 60 ปี ซึ่งทำการเกษตรแบบผสมผสาน เพาะเห็ดฟาง และยังเป็นมัคทายกของวัดปากแพ่ง นายอนันต์ ชัยเลิศ อายุประมาณ 30 ปี เป็นคนหนุ่มที่ขยันขันแข็ง กระตือรือร้น ใฝ่รู้ ได้ทำตามจนประสบผลสำเร็จ และก้าวหน้าคือยึดเป็นอาชีพปัจจุบัน โดยเฉพาะพันธุ์กล้าไม้ไปขายในตัวเมืองเชียงใหม่ นายอนันต์ผู้นี้ นอกจากจะทำการเกษตรแบบผสมผสานได้เป็นอย่างดีแล้ว ยังสนใจศึกษาภูมิปัญญาของท้องถิ่นด้านต่าง ๆ อีกด้วย ซึ่งจะได้นำกล่าวต่อไป

2.5 กลไกการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสาร

ในชุมชนแม่คือมีกลไกการปฏิสัมพันธ์และการสื่อการอยู่หลายกระบวนการทั้งที่มีการจัดการและเป็นกระบวนการทางสังคม

2.5.1 กลไกที่มีการจัดการโดยชุมชน ได้แก่ การประชุมผู้ใหญ่บ้านจะเรียกประชุมสมาชิกในชุมชนเป็นประจำทุกเดือน หลังจากไปประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้านและรับนโยบายมาจากอำเภอ หรืออาจเรียกประชุมกรณีพิเศษ หากมีเรื่องต้องชี้แจงเร่งด่วน และบางครั้งก็ใช้วิธีประกาศเสียงตามสายเพื่อแจ้งข่าวสาร ขอราชการให้ทราบทั่วกัน โดยผู้ใหญ่บ้านหรือกรรมการหมู่บ้านที่ผู้ใหญ่บ้านมอบหมายให้เป็นผู้ประกาศ

นอกจากนี้ชุมชนยังมีแหล่งพบปะซึ่งเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน คือ อาคารเอนกประสงค์ (บริเวณหน้าวัด) ที่อ่านหนังสือพิมพ์ ซึ่งอยู่หน้าบ้าน “พ่อหลวง”

2.5.2 กลไกที่ไม่มีการจัดการหรือไม่เป็นทางการ คนในชุมชนแม่คือจะมีปฏิสัมพันธ์กันในกลุ่มเครือญาติหรือบ้านใกล้เคียงเช่นเดียวกับสังคมชนบททั่วไป หากแต่ปัจจุบันนั้นคนต้องออกไปทำงานนอกชุมชน ฉะนั้นเวลาที่จะพบปะสังสรรค์ วิสาสะกันก็มักจะเป็นช่วงเวลาตอนเย็น ๆ หรือวันอาทิตย์ หรือโอกาสพิเศษที่ทุกคนมักจะหยุดงาน มาร่วมกิจกรรมกันในวันสำคัญ ๆ ทางศาสนาและพิธีท้องถิ่นและครอบครัว ซึ่งเป็นการทำกิจกรรมสาธารณะและกิจกรรมส่วนตัวซึ่งได้กล่าวไว้แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเพณีงานบุญต่าง ๆ วัดจึงเป็นศูนย์กลางของการติดต่อสื่อสาร เช่น ในวันพระ ผู้เฒ่า

ผู้แก่ก็จะมาทำบุญได้ปฏิสัมพันธ์กัน แลกเปลี่ยนข่าวสาร ปรีกษาหารือ รับรู้เรื่องราวของชุมชน และบางครั้งผู้นำชุมชนก็อาศัยโอกาสนี้ชี้แจงข่าวสารให้คนในชุมชนทราบ เช่น เกี่ยวกับงานศพ งานโรงเรียน ฯลฯ

2.6 ภูมิปัญญาท้องถิ่น จาริตประเพณี ชุมชนแม่คือเป็นชุมชนดั้งเดิมของชาวล้านนาที่ยังคงมีจาริตประเพณีหลงเหลืออยู่ในหลาย ๆ ด้าน ทั้งที่เกี่ยวกับการดำรงชีพ คือประเพณีในการทำนา เช่น การเอามือ การทำขวัญข้าว การใช้ควายไถนา ถึงแม้ว่าชุมชนแม่คือจะมีความเจริญทางด้านวัตถุ ซึ่งนับว่าเป็นของใหม่อยู่ในระดับสูง แต่ก็ยังมีภูมิปัญญาซึ่งเป็นของดั้งเดิมด้านการรักษาโรค คือ มีหมอยาสมุนไพรในชุมชน และมีคนในชุมชนอยากเรียนแพทย์แผนโบราณ โดยออกไปศึกษาหาความรู้จากภายนอกชุมชนและต้องการวิชาแพทย์แผนโบราณจากภูมิปัญญาของท้องถิ่น ดังคำบอกเล่าของนายอนันต์ว่า “ผมอยากเข้าไปสัมภาษณ์พ่อหมอหลายครั้ง แต่ไม่กล้า กลัวแหงววิชา เพราะกลัวว่าผมไปเรียนแพทย์แผนโบราณ ผมอยากให้ถ่ายทอดวิชา เพราะในสิ่งที่ดีงามและเป็นสิ่งมีประโยชน์ต่อชุมชน ผมเกรงว่า มันจะตายไปกับตัวแก่ และชาวบ้านก็ยังนิยมใช้การรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร ด้วยยาโบราณอยู่”

นอกจากนั้นยังมีภูมิปัญญาด้านดนตรีพื้นเมือง และปราชญ์ทางอักษรล้านนาโบราณ ซึ่งนับเป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญของชุมชนที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้ให้แก่ชุมชน และชุมชนแห่งนี้ยังมีแกนนำที่เข้มแข็ง ได้แก่ผู้นำและกลุ่มองค์กรซึ่งทำหน้าที่เป็นแกนนำที่เข้มแข็ง เอาใจใส่ต่อความเป็นอยู่ เช่น กลุ่มสตรี กรรมการหมู่บ้าน และผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ และกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้านอยู่สม่ำเสมอ เช่น กลุ่มสตรี แม่บ้าน มีกิจกรรมการเคลื่อนไหวของกลุ่มด้านอาชีพ และการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชุมชนที่สำคัญอีกด้านหนึ่ง เกิดจากการระดมทุนของชุมชน โดยสมาชิกกลุ่มสตรีจัดกิจกรรมร่วมกันออมทรัพย์เพื่อการผลิต โดยออมเงินด้วยการสะสมทุก ๆ เดือน จนมีเงินสะสมเกือบแสนบาท และให้สมาชิกกู้ยืมไปลงทุนประกอบอาชีพ มีการเรียนรู้เรื่องการถนอมอาหารและการทำแชมพูสระผม น้ำยาล้างจาน ทอผ้า ทำให้ครอบครัวมีรายได้เพิ่มขึ้น หรือช่วยลดรายจ่ายของครอบครัว

2.7 สิ่งที่ชุมชนคาดหวังจากโรงเรียน ชุมชนแม่คือคาดหวังว่าโรงเรียนต้องทำหน้าที่ด้านการศึกษาแก่ชุมชน บุตรหลานของตนได้เรียนอยู่ในชุมชนไม่ต้องเดินทางเข้าไป

เรียนในเมืองให้สิ้นเปลืองและปลอดภัย ซึ่งก็เป็นไปตามความคาดหวังจากผลการเรียนที่ดี ผู้ปกครองบางคนกล่าวว่า “ครูเป็นสอนดี เด็ก ๆ เรียนเก่ง เก่งกว่าโรงเรียนในเมืองอีก สอบเรียนต่อได้มาก หมู่บ้านอื่นจึงให้ลูกหลานมาเรียนที่โรงเรียนของเรา จนไม่มีที่จะให้เรียนแล้ว” แต่ก็ยังมีความคาดหวังสำหรับนักเรียนที่ไม่มีโอกาสเรียนต่อ คือต้องการให้โรงเรียนจัดทำหลักสูตรและวิธีการเรียนการสอนที่จะผลิตนักเรียนที่จบออกมาแล้วสามารถประกอบอาชีพอยู่ในชุมชนได้ ในส่วนของเด็กที่ขาดโอกาสในการศึกษาต่อ ต้องการให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านอาชีพและช่วยอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งในประเด็นนี้ โรงเรียนยังตอบสนองได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้นในปัจจุบัน (ดังจะกล่าวถึงต่อไปในบทสัมภาษณ์ผู้ปกครอง)

2.8 ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียนและภาคีต่าง ๆ ชุมชนแม้คือนั้นเป็นชุมชนชนเมืองที่อยู่ใกล้ความเจริญก็จริง แต่คนในชุมชนก็ยังมีชนบทประเพณีแบบดั้งเดิม รวมทั้งไม่นิยมนำบุตรหลานไปเรียนในเมือง ด้วยเหตุผลที่ว่า “ชุมชนมีโรงเรียนที่เป็นของชุมชนเองและเป็นโรงเรียนที่มีคุณภาพ สามารถสนองความต้องการของชุมชนได้” และชุมชนก็เอาใจใส่โรงเรียนเสมอมา เช่น มีโครงการที่โรงเรียนและชุมชนร่วมกันจัดทำขึ้น คือ โครงการจัดตั้งกองทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนเรียนดีแต่ยากจน ซึ่งตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 โดยเจ้าภาพงานศพจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ทุก ๆ ครั้งที่มีการเสียชีวิตและฌาปนกิจศพของคนในชุมชน ซึ่งนับว่าเป็นโครงการที่ดีต่อความสัมพันธ์ของโรงเรียนและชุมชน

ส่วนหน่วยงานภายนอกที่มีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนได้แก่ หน่วยงานของรัฐ เช่น พัฒนาชุมชน เกษตร ปลูกสัตว์ โดยเข้ามาส่งเสริมสนับสนุนพัฒนาชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งชุมชนเองก็ยอมรับเป็นอย่างดี เช่น การเรียนรู้วิธีการทำแชมพูสระผมสมุนไพร เรียนรู้วิชาชีพอื่น ๆ การทำเกษตรแบบผสมผสานตามแนวทางพระราชดำริฯ การพัฒนาองค์กรสตรี, เด็ก และเยาวชน ฯลฯ คนในชุมชนจะให้ความสนใจและมีสัมพันธภาพที่ดีต่อทุก ๆ หน่วยงานและนำความรู้มาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ แต่ถ้าหากยังไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ก็จะไม่ยอมรับ เช่น กรณีโครงการกระบือของปลูกสัตว์ฯ ที่ชาวบ้านปฏิเสธ ไม่ยอมรับ ด้วยกลัวว่าถ้าตายแล้วจะไม่มีใช้กิน เป็นต้น

2.9 ปัญหาและความต้องการของชุมชน

2.9.1 ปัญหาภายในชุมชน ปัญหาภายในชุมชนที่สำคัญ ๆ ได้แก่

1) ชาวบ้านมีค่านิยมที่ไม่ถูกต้อง เช่น กู้เงินมาใช้จ่ายฟุ่มเฟือยและนอกจากนั้น การกู้ยืมเงินมาลงทุนเพาะปลูกยังล้มเหลว คือลงทุนมากได้ผลผลิตน้อย ไม่คุ้มทุน ทำให้เป็นหนี้เป็นสิน ต้องพึ่งระบบเศรษฐกิจ ถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง

2) ปัญหาการเกษตร การใช้ที่ดินในการเพาะปลูกได้ไม่เต็มที่คนส่วนใหญ่ต้องการขายที่ดินเพื่อต้องการเงินมาซื้อรถ ปลูกบ้าน และอื่น ๆ ทำให้ที่ดินซึ่งเคยทำการเพาะปลูกของชุมชนเหลือน้อยและจะขาดแคลนที่ดินทำกินในที่สุด ผลผลิตก็จะไม่เพียงพอต่อคนในชุมชน

3) ปัญหาการละเลยประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดีงาม

3. ปัจจัย เงื่อนไขและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในโรงเรียน

บริบทต่าง ๆ ที่เป็นปัจจัยเงื่อนไขหรือองค์ประกอบที่จะทำให้โรงเรียนมีความเข้มแข็งและอ่อนแอที่โดดเด่นควรแก่การกล่าวถึง ได้แก่

3.1 ปรัชญาการศึกษาและเป้าหมายการศึกษาของโรงเรียน

จากคำขวัญประจำโรงเรียนที่กำหนดขึ้นคือ “ครูดี วิชาเด่น เน้นคุณธรรม สัมพันธ์ชุมชน” นั้น ปัจจุบันโรงเรียนแม่คือก็ได้ใช้เป็นปรัชญาและเป้าหมายทางการศึกษาของโรงเรียน จนเป็นที่ยอมรับทั้งชุมชนแม่คือเองและชุมชนข้างเคียง ที่ส่งลูกหลานมาเรียนด้วยความพึงพอใจในคุณภาพของโรงเรียน จนห้องเรียนไม่เพียงพอกับจำนวนนักเรียน ซึ่งนับว่าโรงเรียนมีการบริหารจัดการที่ดี และมีปรัชญาเป้าหมายที่สนองความต้องการของชุมชน เป็นโรงเรียนที่มีความเข้มแข็งและเป็นปัจจัยสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้ในระดับดี

3.2 หลักสูตร เนื้อหา กระบวนการและกิจกรรมการเรียนการสอน

3.2.1 เนื้อหาวิชาการ

โรงเรียนบ้านแม่คือ เป็นโรงเรียนที่มีผลงานการเรียนการสอนอยู่ในระดับดี นักเรียนที่จบจากที่นี่จะมีคุณภาพในการไปสอบแข่งขันคัดเลือกเข้าศึกษาต่อที่อื่นในเปอร์เซ็นต์ที่สูง เป็นที่พึงพอใจของคนในชุมชนและชุมชนข้างเคียง เช่น จากคำบอกเล่าของชาวบ้านที่เล่าว่า “ละอ่อนบ้านเขาไม่ต้องไปเรียนในเมืองหรอก เพราะโรงเรียนบ้านเขานี้สอนดี เด็กเก่ง ไปสอบที่ไหนก็ติด ครูที่นี่สอนดี ครูใหญ่ก็เก่ง ตอนอยู่โรงเรียนเก่าโรงเรียนนั้นก็ดี มาที่นี่ก็ทำให้โรงเรียนนี้ดีขึ้น ไม่เหมือนครูใหญ่คนก่อน ละอ่อนบ้านเขาก็รักโรงเรียนและละอ่อนที่อื่น ๆ ก็ยังมาเรียนที่นี่เลย จนห้องเรียนไม่พอกับจำนวนเด็ก” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชุมชนมีความพึงพอใจต่อการเรียนการสอนของโรงเรียน

3.2.2 เนื้อหาวิชาเพื่อการดำรงชีวิต

เมื่อพิจารณาหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนซึ่งใช้หลักสูตรเช่นเดียวกับโรงเรียนประถมทั่ว ๆ ไป ตามนโยบายการศึกษาของรัฐปัจจุบัน ถึงแม้ว่าจะมีวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตและวิชาอื่น ๆ ที่นำมาถ่ายทอดให้แก่นักเรียน แต่วัตถุประสงค์หลักก็เพื่อมุ่งให้เด็กไปแข่งขันเพื่อเข้าศึกษาต่อมากกว่า ส่งเสริมการนำความรู้ไปใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันอยู่ในชุมชน ดังนั้น เด็กบางคนที่ขาดโอกาสในการเรียนต่อก็จะออกมาช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าง แต่ส่วนใหญ่จะต้องไปรับจ้าง ทำงานที่บ่อสร้าง หรือในตัวเมืองเชียงใหม่ โดยไปฝึกหัดทำงานที่ต้องใช้แรงงานและฝึกหัดจักสานและแกะสลัก ทำให้มีรายได้เล็กน้อยและขาดความชำนาญและต้องเสียเวลาในการเรียนรู้อาชีพเหล่านั้น เพราะไม่มีสอนในสถานศึกษา จึงมีชาวบ้านบางรายคิดว่า โรงเรียนคิดที่จะผลิตเด็กเพื่อศึกษาต่ออย่างเดียว คงจะไม่สนองความต้องการของชุมชนได้ครอบคลุมนัก น่าจะคำนึงถึงเด็กอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งไม่ต้องการหรือไม่มีโอกาสเรียนต่อ ก็น่าที่จะมีวิชาชีพที่จะออกมาทำมาหากินอยู่ในชุมชนได้ อย่างเช่น ชาวบ้านบางคนกล่าวว่า “ความจริงบ้านเขามีอาชีพและวิชาการดี ๆ หลายอย่าง ที่น่าจะถ่ายทอดสู่ลูกหลาน ถ้าโรงเรียนเชิญภูมิปัญญาเหล่านี้ไปสอนก็ดี

แต่ถ้าจะให้ดี น่าจะให้เด็กมาเรียนจากของจริงในสวนเห็ด สวนผักเลย แบบมาฝึกงานตามนั้นก็ได้ เช่น กลุ่มแม่บ้านเป็นทำแฮมพู ครุ่น่าจะให้เด็กออกมาเรียนกับพวกแม่บ้านบ้าง” ซึ่งแสดงว่าชุมชนก็มีความต้องการให้เด็กฝึกอาชีพเรียนรู้อาชีพของชุมชนด้วย มิได้คิดที่จะให้เด็ก ๆ ไปศึกษาต่ออย่างเดียว และตรงนี้ โรงเรียนยังมีจุดอ่อนอยู่ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าด้านเนื้อหาวิชาการ มีทั้งจุดที่เข้มแข็งและประเด็นที่อ่อนแอ

3.2.3 ด้านครูและบุคลากรของโรงเรียน

โรงเรียนแม่คือ มีครูทั้งสิ้น 15 คน ภารโรง 1 คน และทั้งหมดนี้ไม่มีใครพักอาศัยอยู่ในชุมชนเลย จะมาทำงานแบบเข้าไปเย็นกลับ แต่ชาวบ้านก็รู้จักคุ้นเคยเพราะครูจะมาร่วมกับชุมชน ร่วมกิจกรรมของชุมชนทั้งด้านสังคมและส่วนตัว ตามนโยบายของโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานศพ ครูจะต้องนำนักเรียนไปช่วยบริการน้ำดื่ม ทำดอกไม้ ชาวบ้านและผู้ปกครองจึงมักมีทัศนคติที่ดีต่อโรงเรียนและคณะครู

3.3 โครงสร้างของระบบบริหารของโรงเรียน

ระบบบริหารของโรงเรียนมีความเข้มแข็ง ด้วยผู้บริหารโรงเรียนมีศักยภาพในการบริหาร จัดการ ทั้งภายในโรงเรียน ทำให้ได้รับชื่อเสียงด้านการเรียนการสอนและกิจกรรมอื่น ๆ เช่น กีฬา จริยธรรม ดังปรากฏให้เห็นจากโลโก้ ประกาศเกียรติคุณซึ่งโรงเรียนได้รับ และจากการบอกเล่าของชาวบ้าน ผู้นำชุมชน นอกจากนี้แล้ว โรงเรียนแม่คือยังมีกิจกรรมที่สร้างความสัมพันธ์กับชุมชนที่มีประสิทธิภาพ ทำให้โรงเรียนกับชุมชนมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันคือ “กิจกรรมจัดตั้งกองทุนการศึกษาจากการทำบุญในงานศพ”

ส่วนการบริหารโรงเรียนนั้นได้คำนึงถึงมีการร่วมของชุมชนในรูปแบบของคณะกรรมการโรงเรียนเช่นเดียวกับโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชนทั่วไป ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวประกอบด้วยครู และผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุดนี้มีความเข้มแข็ง เอาใจใส่เป็นอย่างดีเนื่องจากมีผู้บริหารโรงเรียนและผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง จึงทำให้การบริหารจัดการเป็นไปตามเป้าหมายและความพึงพอใจของโรงเรียนและชุมชน เช่นความต้องการอาคารเรียนของโรงเรียน ชุมชนก็ยังถือว่าเป็นบทบาทหน้าที่ของชุมชนที่จะต้องช่วยกันทำให้ได้มาด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยมีได้คิดว่าเป็นภาระหน้าที่ของครู ของโรงเรียน หรือรัฐบาลเท่านั้น

3.4 บทบาทหน้าที่ของโรงเรียนต่อชุมชน

ซึ่งเป็นอีกปัจจัยหนึ่งซึ่งมีความสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งให้แก่การให้การศึกษาและอบรมบุตรหลาน เพื่อให้เป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนต่อไป ซึ่งโรงเรียนก็ได้ทำหน้าที่อย่างดีที่สุด คือผลิตนักเรียนที่มีคุณภาพด้าน “วิชาการดี” ให้แก่ชุมชนจนเป็นที่พึงพอใจของชุมชน

3.5 ระบบความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

ชุมชนแม่คือถือว่าโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ซึ่งชุมชนจะต้องรับผิดชอบร่วมกันโดยการเอาใจใส่ดูแลและพัฒนาให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เช่นเดียวกับโรงเรียนที่เน้น “ความสัมพันธ์” เป็นปรัชญาที่จะยึดถือและให้ความสำคัญ ดังนั้นโรงเรียนจึงถือเป็นหน้าที่ที่จะเข้าไปมีบทบาทในกิจกรรมของชุมชนเช่นกัน เช่น กิจกรรมสาธารณะ ได้แก่ การทำบุญตามประเพณี วัฒนธรรมและศาสนา ครูก็จะนำนักเรียนไปร่วมกิจกรรมที่วัด และประเพณีส่วนตัว โดยเฉพาะงานศพ คณะครูและนักเรียนก็จะไปร่วมงานช่วยเหลือเจ้าของงาน (เจ้าภาพ) ทุก ๆ ครั้ง และกิจกรรมสำคัญก็คือ การจัดตั้งกองทุนการศึกษา ที่ได้จากการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย นับเป็นกิจกรรมที่แสดงถึงระบบความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียนและชุมชน

3.6 ชีวิตความเป็นอยู่ของครูภายในโรงเรียน และบทบาทสังคมของครูต่อผู้ปกครอง, ชุมชน

ครูคือแม่พิมพ์ ซึ่งยังคงเป็นคำที่มีความหมายบ่งบอกว่า ครูคือต้นแบบทั้งในชั้นเรียนและนอกชั้นเรียน ดังนั้น พฤติกรรมต่าง ๆ ที่ครูแสดงออกในกิจวัตรประจำวันจึงเป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลกระทบต่อความเข้มแข็งของชุมชน สำหรับโรงเรียนแม่คือภาพที่ชุมชนรับรู้ก็คือ ครูเป็นต้นแบบที่ดี เก่ง เอาใจใส่ต่อนักเรียน ช่วยเหลือชุมชน ไม่มีความขัดแย้งหรือประทุษร้าย โดยเฉพาอย่างยิ่ง ครูใหญ่ ได้รับความสนใจต่อ

กิจกรรมของชุมชนดังได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งแสดงถึง การมีสังคมภายในโรงเรียนที่ดี ไม่มีความขัดแย้ง เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนและร่วมกันทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ถึงแม้ว่าคณะครูไม่ได้พักอยู่ในชุมชน แต่ส่วนใหญ่ก็มาสอนและร่วมกิจกรรมชุมชนสม่ำเสมอเป็นเวลาหลายปี เช่น “ครูพิชัยอยู่มา 10 ปีแล้ว เป็นมาแฉ่ในชุมชนบ่อย ๆ เมียเป็นก็มา ... นิสัยดีทั้งคู่ คุณละอ่อนดี เป็นกันเอง”

ครูของโรงเรียนแม่คือ ทั้ง 15 คน เป็นคนเชียงใหม่ นับถือศาสนาพุทธ และไม่ได้พักอยู่ในชุมชน เพราะไม่มีบ้านพักครู ซึ่งมาทำงานแบบเข้าไปเย็นกลับ บางคนมีบ้านอยู่ในตัวอำเภอ เช่น ครูพิชัย ครูใหญ่ บางคนอยู่ในตัวจังหวัดเชียงใหม่ อำเภอสันกำแพง ซึ่งอยู่ไม่ไกลนักจึงไม่ใช่อุปสรรคต่อการร่วมกิจกรรมของชุมชนแต่อย่างใด นับว่าโรงเรียนมีปัจจัยที่เป็นด้านดีต่อการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน คือ มีคณะครูที่เป็นที่เคารพ ศรัทธา เชื่อถือ และถือเป็นแบบอย่างแก่ชุมชน

3.7 สิ่งที่โรงเรียนคาดหวังจากชุมชน

โรงเรียนแม่คือก็เช่นเดียวกับโรงเรียนในชุมชนอื่น ๆ นั่นก็คือ ต้องการมีส่วนร่วมจากชุมชนในด้านต่าง ๆ ต้องการการดูแลเอาใจใส่และสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน ซึ่งชุมชนแม่คือได้ให้ในสิ่งเหล่านั้นเสมอมา ดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยสร้างความเข้มแข็งร่วมกันของโรงเรียนและชุมชนได้ดีต่อไป

3.8 ปัญหาของชุมชนและโรงเรียน

3.8.1 ปัญหาภายในโรงเรียน ปัญหาภายในโรงเรียนที่สำคัญ ๆ ได้แก่

- 1) การบริหารโรงเรียนและการเรียนการสอนดีมาก จนมีจำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้นมากทำให้อาคารเรียนไม่พอ
- 2) หลักสูตรการเรียนการสอนยังไม่เอื้อต่อการใช้ชีวิตอยู่ในชุมชน (รายละเอียดดังกล่าวแล้ว)
- 3) ผู้บริหารปัจจุบัน (ครูใหญ่) เป็นผู้มีความสามารถในการบริหารดีมาก แต่กำลังจะเกษียณอายุ

4. ปัจจัยเงื่อนไข และองค์ประกอบภายนอกที่มีผลกระทบต่อชุมชนและโรงเรียน ที่โดดเด่น ได้แก่

4.1 นโยบายด้านการศึกษา/การพัฒนาชุมชน

นโยบายการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปัจจุบันคือ ช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 8 ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์คือ ต้องการให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา จึงมุ่งเน้นที่จะเพิ่มศักยภาพขององค์กรประชาชน และสนับสนุนการเรียนรู้ของคนทุกรูปแบบ ต้องการให้การศึกษาเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของการพัฒนา ทำให้ชุมชนแม่คือก็ได้รับผลกระทบการพัฒนา ได้แก่ การจัดการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียนและนอกโรงเรียน มีการฝึกอบรมองค์กรประชาชนเพื่อเพิ่มศักยภาพ การส่งเสริมความรู้ด้านประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญ แต่ผลกระทบดังกล่าวนี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในชุมชนไม่มากนัก เพราะคนส่วนใหญ่ยังห่วงเรื่องของปากท้อง และคิดถึงเหตุการณ์เฉพาะหน้ามากกว่าเรื่องในระยะยาว จึงให้ความสนใจต่อการเมืองการปกครอง ตลอดจนรัฐธรรมนูญน้อย ซึ่งแม้ว่าจะไปใช้สิทธิ์ในการเลือกตั้งในเปอร์เซ็นต์ที่สูง คือ มากกว่า 80% ก็ตาม แต่คนในชุมชนก็ยังเกรงกลัวและเชื่อฟังผู้นำ พ่อหลวง แม่หลวง และยึดติดกับความเชื่อและระบบราชการ ดูได้จากตัวอย่างหนึ่งในมุมมองของคนในชุมชนจากการวาดภาพของชุมชนของทีมนักวิจัยภายในจะออกมาในลักษณะที่บ่งบอกถึงโครงสร้างที่เป็นระบบอย่างชัดเจน คือ จากภาพผู้นำ (ผู้ใหญ่บ้าน) วางไว้จุดสูงสุดและมีองค์กรกลุ่ม กิจกรรมต่าง ๆ เชื่อมโยงในลักษณะระบบโครงสร้างที่มีสายการบังคับบัญชาเป็นแนวดิ่ง ทุก ๆ อย่างต้องขึ้นตรงไปที่พ่อหลวง ๆ เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดของหมู่บ้าน ซึ่งสามารถรอบงำความคิดและการตัดสินใจ หรือกำหนดทิศทางในทุก ๆ เรื่อง ในการพัฒนาชุมชน การเมืองการปกครองของชุมชนด้วยจึงสรุปได้ว่า สำหรับปัจจัยภายนอกตามนโยบายของรัฐที่ต้องการพัฒนาศักยภาพขององค์กร จึงทำได้ในระดับหนึ่ง กระบวนการเรียนรู้ที่ถ่ายทอดมานั้น ยังคงเป็นเพียงทฤษฎีหรือภาควิชาการ ส่วนการปฏิบัติยังมีการเปลี่ยนแปลงน้อย (ในทัศนะของทีมนักวิจัยเห็น

ว่า หน่วยงานของรัฐหลายหน่วยงานได้เปลี่ยนทัศนคติหรือมุมมองในงานพัฒนาไปมากแล้ว แต่ชาวบ้านและผู้นำชุมชนยังมีทัศนคติเก่าอยู่)

และในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ รัฐบาลจึงกำหนดนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะ
ขึ้น คือ “นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง” โดยมีกลยุทธ์ แผนยุทธศาสตร์ ซึ่ง
หน่วยงานของภาครัฐและเอกชนนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวในชุมชนทั่วไปและชุม
ชนแม่คือ จึงมีโครงการพัฒนาเศรษฐกิจหลาย ๆ โครงการ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน
โครงการส่งเสริมการเลี้ยงโคกระบือไว้ใช้งาน ซึ่งชาวบ้านแม่คือบางรายก็มีความต้องการ
แต่ไม่กล้ารับกระบือที่ปศุสัตว์นำมาแจกด้วยเหตุผลที่ว่า “เรากลัวเวลามันตายหรือมีอะไร
เกิดขึ้นเขาจะเดือดร้อน บ่อเอาดีกว่า” จึงไม่มีใครกล้ารับการสนับสนุนด้วยขาดความมั่น
ใจต่อระบบราชการก็ได้ ซึ่งนับว่าเป็นระบบคิดที่ต้องกลั่นกรองก่อนรับปัจจัยภายนอกของ
ชุมชนก็ได้

4.2 ปัจจัยจุดและปัจจัยผลักดันให้คนเข้าสู่หรือออกจากชุมชน

ปัจจัยจุดที่ทำให้คนในชุมชนไม่อพยพย้ายถิ่น ทั้ง ๆ ต้องออกไปทำงานนอก
ชุมชนก็คือ ความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้นด้วยความรักสามัคคี เป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน ด้วย
ความเป็นเครือญาติและด้วยความรักถิ่นฐานที่อยู่ร่วมกันมานาน รวมทั้งเป็นชุมชนที่มี
สภาพแวดล้อมที่ดี ดังกล่าวมาแล้วในขั้นตอนสภาพทั่วไป และมีสาธารณูปโภคที่สะดวก
สบาย มีโรงเรียนที่มีคุณภาพ และในขณะเดียวกัน ในชุมชนเมืองซึ่งคนในชุมชนไป
ทำงานก็มีปัจจัยผลักดันหลาย ๆ ด้าน คือมีสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่มีความแข่งขันสูง มี
ความเสี่ยงนานับประการ เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาค่าใช้จ่ายสูง ตลอดจนปัญหา
สังคม ทำให้คนจากชุมชนแม่คือไม่คิดจะอพยพย้ายถิ่นไปอยู่ในชุมชนเมือง

4.3 กลไกตลาดและอำนาจของธุรกิจ

ด้วยชุมชนแม่คือเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ความเจริญ และคนในชุมชนได้มีโอกาสออก
ไปสัมผัสกับสังคมเมือง เพื่อประกอบอาชีพ ซึ่งเท่ากับการเข้าสู่กลไกการตลาดที่มีความ
ซับซ้อนขึ้น มีความต้องการด้านรายได้สูง จึงต้องทำงานหนักเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้ โดย
ต้องรับจ้างทำงาน หรือประกอบอาชีพอย่างทุ่ทุเทและเหน็ดเหนื่อย จนมีเวลาให้ครอบครัว
และชุมชนน้อยลง ซึ่งนับเป็นสิ่งใหม่สำหรับชุมชนที่ต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตจากสังคมเกษตร

เข้าสู่ระบบธุรกิจที่พึ่งพาการตลาด การผลิตเพื่อการจำหน่ายมากขึ้น จะคงไว้ก็เพียงการผลิตข้าวเพื่อการบริโภคกันในชุมชน และเหลือจำหน่ายให้เพื่อนบ้านหรือตลาดภายนอกแต่ก็ไม่มากนัก ด้วยมีข้อจำกัดด้านที่ดิน เกษตรกรบางรายก็หันมาทำเกษตรแบบผสมผสานให้มีพืชหลาย ๆ ชนิดเพื่อจำหน่ายและบริโภคทั้งภายในและภายนอกชุมชนบ้าง เช่น กรณีนายอนันต์ ที่เพาะต้นไม้และเก็บพืชผลไปขายยังตลาดในตัวเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นการทำธุรกิจการเกษตรที่ครบวงจร

4.4 อิทธิพลของสื่อมวลชน

สื่อมวลชนที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ข่าวสารของชุมชนแม่คือที่สุดก็คือ โทรทัศน์เกือบทุกบ้านจะมีโทรทัศน์ไว้เพื่อการรับรู้ข่าวสารและความบันเทิง ซึ่งมีประสิทธิภาพด้านความเร็ว และกว้างขวางหลายแง่มุม ทั้งด้านวิชาการ การเมือง เศรษฐกิจและสังคม ฯลฯ รวมทั้งการถ่ายทอดนวัตกรรมด้านเทคโนโลยี แฟชั่น ฯลฯ ซึ่งมีผลกระทบทางด้านบวกและด้านลบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนแม่คือ เพราะทำให้คนในชุมชนแม่คือมีโลกทัศน์ที่เท่าทันเหตุการณ์โลก รู้เท่าทันข่าวสารทุก ๆ ได้รับเทคโนโลยีที่เป็นประโยชน์และในขณะเดียวกันก็เกิดค่านิยมทางวัตถุและแฟชั่นตามภาวะกาลทันสมัย เกิดการเลียนแบบในการแสวงหาเครื่องอุปโภคบริโภคและอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ตามโฆษณา เช่น การใช้ไมโครเวฟ และเครื่องใช้ไฟฟ้าอื่น ๆ แฟชั่นการแต่งกายซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นอิทธิพลจากโทรทัศน์ทั้งสิ้น นอกจากโทรทัศน์แล้วในชุมชนยังมีสื่อมวลชนอื่นที่มีอิทธิพลก็คือ หนังสือพิมพ์ คนในชุมชนนิยมอ่านหนังสือพิมพ์เพราะเข้าเมืองเป็นประจำ และในชุมชนก็มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ไว้บริการด้านความรู้และข่าวสาร วิद्यุก็เป็นสื่อมวลชนที่คนในชุมชนใช้เท่ากับโทรทัศน์เพราะใช้ได้ทั้งเวลาทำงานและพักผ่อน หรือขณะเดินทางไปทำงาน ชุมชนแม่คือนับว่ามีช่องทางการรับรู้ข่าวสารจากสื่อมวลชนที่อยู่ในระดับสูง คือมีหลายช่องทางซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความเข้มแข็งของชุมชนในด้านวิสัยทัศน์และวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ตัวอย่างคำสัมภาษณ์ที่สะท้อนถึงปัญหาของชุมชน/โรงเรียน

18 ธันวาคม 2541 : 10.30 น.

ได้ไปสอบถามในชุมชนว่าทุกวันพ่อแม่พี่น้องบ้านเราพูดถึงปัญหาของโรงเรียนว่า
ที่พูดถึงบ่อยว่าเป็นอย่างไร ชาวบ้านก็พูดเป็นเสียงเดียวกันว่าจะทำอะไรถึงจะได้ห้อง
เรียนให้เด็กบ้านเราได้เรียนกัน เพราะนักเรียนมากขึ้นแต่ห้องเรียนไม่มี ในช่วงสองปีที่
ผ่านมาทางชาวบ้านพอใจการบริหารของทางคณะกรรมการอาจารย์ในโรงเรียนมาก บางคนพอ
จะมีกินอยู่บ้างก็มาบริจาคเป็นเงินหรืออาจจะเป็นของใช้ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ โต๊ะกินอาหาร
หรือข้าว ประตุ และยังช่วยกันบริจาคกันซื้อที่ดินเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2541 เมื่อปีที่แล้ว
8 หมื่นกว่าบาท เพื่อจะเอาเป็นสนามเด็กเล่นให้เด็กเล็ก “แม่อยู่เจ๊อย่างในหมู่บ้านเฮตัง
วันนี้แม่อยู่อยากจะได้ฮะยังพ่อง” ความสะดวกสบาย ยามเมื่อเจ็บไม่สบาย เมื่อต้องเข้า
โรงพยาบาลเพราะลำบากมาก เพราะไม่มีพาหนะที่ไป ๆ มา ๆ เพราะจนกันมาก ที่เขาวยก็
จะสบายแต่คนจนก็ลำบาก บางคนกว่าจะไปหารถหาอะไรได้ก็เกือบไม่ทันถึงหมอแล้ว รถ
บางคนเขาก็ไม่รับคนเจ็บมาก เขากลัวว่าจะตายในรถเขา เพราะบ้านนอกรถรับจ้างก็ไม่มี
อย่างการกินและการอยู่แม่อยู่ก็คุยว่าทุกวันนี้ก็ไม่คิดถึงความอยู่ในหมู่บ้าน ต่างคนต่าง
ทำงานเลี้ยงครอบครัว หน้าทำนาก็ทำนา และทำสวน หรือรับเหมาพัด รับจ้างงานย่อยใน
หมู่บ้าน บางคนก็เลี้ยงไก่เมือง และวัวและเลี้ยงควาย เลี้ยงหมู ชุมชนนี้รวมพลึงมากแต่
ไม่มีทุนทรัพย์ อยู่อย่างตามบ้านรอบนอก ชาวนา ชาวสวน บ้านนอกไม่ยุ่งยาก

20 ธันวาคม 2541 : 11.30 น.

ได้ไปคุยกับกลุ่มวัยรุ่นว่ากลุ่มกีฬาเยาวชนในหมู่บ้านกลุ่มหนึ่งว่าการกีฬาช่วยให้
พวกเขาได้ทำอะไร เขาก็บอกว่า ช่วยได้ออกกำลังกายทุกวันและจะทำให้ลืมการเที่ยวเตร่

20 ธันวาคม 2541 : 10.30 น.

ได้ไปคุยกับอาจารย์ใหญ่ในโรงเรียน ได้ถามถึงปัญหาเร่งด่วนว่าทางโรงเรียนเดือด
ร้อนมากที่สุดและแก้ไขไม่ได้ นั่นคืออะไร ทางครูใหญ่ก็ตอบว่าที่แม่หลวงถามนี้ผมดีใจ
มากเพราะทุกวันนี้ผมคิดไม่ออกว่าจะแก้ปัญหาดังนี้ว่าอย่างไร โรงเรียนเราไม่มีห้องเรียน
ที่จะรองรับนักเรียนที่พ่อแม่หนีมลภาวะ เอาลูกออกมาทางนอกและข้างเคียงเขตบริการของ
เรา ผมไปขงบประมาณจากรัฐก็ไม่ได้ เพราะ ปี 42 นี้ไม่มีเงินที่จะมาสร้างอาคารเรียน
ผมก็หมดกำลังใจถึงไม่กล้ารับนักเรียนที่มาสมัครใหม่ เพราะไม่รู้ว่าจะเอาไปเรียนที่ไหน
ในโรงอาหารก็เต็มหมด และห้องปฏิบัติการก็เต็มโรงอาหาร ก็เอาข้างโรงเรียนแทน ต้อง
เอาเด็กเรียนมากินเป็นชั้น มาพร้อมกันไม่ได้ ผมจะขอทางชาวบ้านก็กินกว่ากำลังของ
ชาวบ้าน ผมก็ไม่รู้ว่าจะทำอะไร ผู้ปกครองก็ขอร้องว่าอาจารย์ขอช่วยรับลูกข้าเจ้าสัก

คนเพราะจะได้ลดค่าใช้จ่ายและรายได้ก็ไม่มี งานก็ขาดบ้างและไม่มีเลย ผู้ปกครองบางคนก็พูดว่า ในภาวะอย่างนี้อยากให้ลูกอยู่ในหมู่บ้านและเข้าโรงเรียนในหมู่บ้าน อยากให้มีถึง ม.6 อีก ก็เพราะว่า

- 1) ลูกจะได้อยู่ใกล้กับผู้ปกครอง
- 2) ให้พื้นมลพิษ
- 3) ลดรายจ่ายของผู้ปกครอง
- 4) ไม่มียาเสพติด

ผู้ปกครองบางคนหรือส่วนมากพูดเห็นพ้องกันว่า อยู่ในชุมชนดีกว่าออกไปข้างนอก เพราะไม่เห็นสิ่งแวดล้อมที่ล่อตาให้ใจแตก ไม่มีสิ่งล่อแหลมต่อเด็ก หาก โรงเรียนเรามีผู้สนับสนุนอาคารคงจะดีมาก เพราะมันพร้อมทุกอย่าง และนักเรียนบางกลุ่มก็คุยกันว่า อยากได้ห้องเรียนที่ดีกว่านี้ ถ้าห้องเรียนดีเราก็คงไม่อยากไปเรียนที่อื่น เพราะบ้านเราสบาย ลำบากกับห้องเรียนคับแคบมากเลย และประเมินว่า ตามที่มีปัญหาของ โรงเรียนและผู้ปกครองและนักเรียนก็คือ ขาดห้องเรียนที่สุด

28 ธันวาคม 2541 : 10.00 น.

ได้ไปช่วยงานศพของนายสมิง ไชยมีงโต และได้ไปคุยกับกลุ่มแม่บ้านและกลุ่มชาวบ้านในงานกันจำนวนคนประมาณ 250 คน พอมีโอกาสก็คุยถึงปัญหาของชาวบ้านเราว่าทุกวันนี้ทางกลุ่มหรือชาวบ้านว่าความเดือดร้อนในหมู่บ้านเราอะไรบ้าง ชาวบ้านบางคนก็คุยได้เนื้อหาดีมาก เช่น การทำมาหากินและรายได้ไม่พอใช้ ยิ่งลูกเข้าโรงเรียนชั้นสูงยิ่งมีรายจ่ายมากขึ้น บางคนถึงกับเอาลูกออกโรงเรียนกลางคันก็มี แก้ปัญหาไม่ได้ หรือบางคนก็เอาลูกไปเรียนก่อนแล้วก็เอาออกมาเข้าในชุมชน บางคนก็เอามาได้ก็ให้ลูกกู้เงินรัฐแต่ก็มีปัญหาเงินมันไม่โอนตามกำหนดที่จะจ่าย บางคนก็พูดว่าโรงเรียนเราก็มีปัญหาเกี่ยวกับห้องเรียนไม่พอกับนักเรียน ถ้าห้องเรียนมีทางครูใหญ่จะรับนักเรียนที่ใกล้เคียงได้อีกมากเพื่อจะได้ช่วยเด็กใกล้เคียงบ้าง ความจำเป็นของหมู่บ้านเราก็คืออาคารเรียน สำคัญมากเพราะมันเกินกว่ากำลังของชาวบ้านที่จะช่วยกันสร้างทอดผ้าป่าก็ได้ไม่มาก ปัญหาเรื่องปากท้องพอจะช่วยทำมาหากินได้ เรามีไม่มากก็กินน้อย ปลูกผัก ทำสวนกิน ทำนาเอาข้าวไว้กินตามทำมาหาได้ แต่เรื่องการเรียนของเด็กสำคัญมากเพราะเป็นการปลูกฝังจิตใจเด็ก เพื่อจะได้เอาตัวรอดในวันหน้า และหาเลี้ยงในครอบครัว

เห็นด้วยมากที่สุดว่าถ้าได้อาการเรียนคงจะได้ช่วยความเดือดร้อนของเด็กที่เข้า
เรียนใน โรงเรียนจะดีที่สุด เห็นด้วยกับผู้นำเสนอ

บทที่ 5

สรุปและอภิปรายผล

สิ้นดินแดนกระแหว่ง	ทุกหนแห่งแห่งเหือดหาย
ไม่มีฝนมาอย่างกราย	เหมือนโซ่ตรึงมาประดัง
แขนงหนามองดูฟ้า	ด้วยสายตาที่สิ้นหวัง
ข้านี้สุดซึ้งซึ้ง	ต่อพระเจ้าแห่งเบื้องบน
ไม่ยุติธรรม	มีเหลือมล้ำในชนชั้น
พอกข้าต้องทุกข์ทน	และปวดร้าวทุกคืนวัน
สองมือยังถือเคียว	เพื่อเก็บเกี่ยวรวงพืชพันธุ์
ไม่มีจะเปลี่ยนผัน	ความเป็นอยู่ที่เป็นอย่าง
หยาดเหงื่อยังไทรมกาย	มีเหือดหาย-ยังต่อสู้อยู่
ประกาศให้โลกรู้	ว่าข้าคือชาวนา
ไม่มีองค์พระเจ้า	ไม่มีเจ้าแห่งฟ้ากฟัว
ไม่มีเทวดา	มีแต่ข้าจะบันดา
“ข้าคือพระเจ้า” จะยำเท่าเข้าฟ้าพัน	
สองมือถือเคียวมัน	จะเกี่ยวพามาขบดิน

อ้ายฮรี อ้ายฮาระ : ผู้ประพันธ์
คัดลอกจาก “พระเอกขี่ม้าขาวในการพัฒนาชุมชน”
ของนายศรเทพ ฉายวัฒนา
รวมบทความงานวิจัย 70 ปี วิท्याลัยครูเชียงใหม่

โครงการวิจัยและพัฒนารูปแบบ และแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่โรงเรียนและชุมชนในเขตพื้นที่บริการของโรงเรียนจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอนนี้เป็นโครงการวิจัยหนึ่งในชุดโครงการวิจัยเรื่อง “ระบบการศึกษากับชุมชน” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) โครงการวิจัยฯ นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะหารูปแบบและแนวทางในการส่งเสริมสนับสนุนให้สถาบันการศึกษาโดยเฉพาะคือโรงเรียน ได้ทำงานร่วมกับชุมชนอันเป็นที่ตั้งหรือเป็นเขตบริการของโรงเรียน และใช้กระบวนการทำงานร่วมกันนั้นเป็นเครื่องมือทำให้โรงเรียนและชุมชนเข้มแข็งขึ้น โดยได้คัดเลือกหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอนไว้จำนวน 6 หมู่บ้านเพื่อใช้เป็นพื้นที่ในการวิจัย ในการคัดเลือกได้ใช้เกณฑ์ความเหมาะสมทางด้านภูมิศาสตร์ทั้งในเชิงที่ตั้งสัมพันธและที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และเกณฑ์วัฒนธรรมเพื่อเป็นพื้นที่นำร่องในการพัฒนารูปแบบและแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของโรงเรียนและชุมชน ได้แก่

1. บ้านสันผักหวาน ต.สันผักหวาน อ.หางดง จ.เชียงใหม่
2. บ้านแม่คือ ต.แม่คือ อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่
3. บ้านวัดจันทร์ ต.วัดจันทร์ อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่
4. บ้านใหม่หมอกจ๋าม ต.ท่าตอน อ.แม่สาย จ.เชียงใหม่
5. บ้านหมอกจำแป่ ต.หมอกจำแป่ อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน
6. บ้านพะมอลอ ต.บ้านกาศ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

ในจำนวน 6 หมู่บ้านในพื้นที่โครงการดังกล่าวจะมีบ้านสันผักหวานและบ้านแม่คือ เป็นชุมชนพื้นราบและเป็นคนเมือง อีกทั้งเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ตัวเมือง ทำให้สามารถเป็นตัวแทนของชุมชนแบบกึ่งเมืองชนบทที่กำลังรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมความเจริญทางวัตถุ เทคโนโลยี และข่าวสารข้อมูลจากสังคมแบบเมือง ในขณะที่ยังหลงเหลือจารีตประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ และค่านิยมแบบสังคมชนบท และ บ้านสันผักหวาน ต.สันผักหวาน อ.หางดง จะเป็นพื้นที่นำร่องของชุมชน ซึ่งอยู่ตอนกลางของจังหวัดเชียงใหม่ได้ทั้งหมด ในขณะที่บ้านแม่คือ ต.แม่คือ อ.ดอยสะเก็ด ก็สามารถเป็นพื้นที่นำร่องของชุมชน ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดเชียงใหม่ทั้งหมดได้เช่นกัน ในลักษณะความโดดเด่นเฉพาะของทั้งสองชุมชนนี้ก็คือ ชุมชนบ้านสันผักหวาน จะมีความโดดเด่นเป็นพิเศษทางด้านองค์กรชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งได้แก่ อบต. หรือแม้กระทั่งคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) ซึ่งความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนนี้ส่งผลไปถึงความเข้มแข็งของคณะ

กรรมการโรงเรียนในส่วนที่เป็นชาวบ้านด้วย อีกทั้งโรงเรียนบ้านสันผักหวานที่ตั้งอยู่ในชุมชนก็เกิดจากความต้องการและการผลักดันของชุมชนในการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาเอง จึงทำให้ชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียน ในขณะที่ชุมชนบ้านแม่ก็จะมีลักษณะโดดเด่นเฉพาะ ก็คือ การที่โรงเรียนบ้านแม่คือค่อนข้างเข้มแข็ง ได้รับรางวัลชนะเลิศระดับจังหวัด ระดับเขต หลายรางวัล ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของเด็กนักเรียนสูง สามารถสอบเรียนต่อในระดับสูงขึ้นได้มาก จนเป็นที่นิยมและยอมรับของพ่อแม่ผู้ปกครองในชุมชน และละแวกใกล้เคียงที่นิยมส่งบุตรหลานเข้ามาเรียนในโรงเรียนดังกล่าว ส่วน **ชุมชนบ้านวัดจันทร์** ต.วัดจันทร์ อ.แม่แจ่ม ส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดของประชากรจะเป็นชาวปกาเกอะญอ (กะเหรี่ยง) และอยู่บนที่สูง (บนดอย) สามารถเป็นตัวแทนของชุมชนชนเผ่าบนดอยได้ อีกทั้งชุมชนบ้านวัดจันทร์มีลักษณะโดดเด่นทางด้านการหวงแห่นรักษาป่า (ป่าสน) จนเป็นที่รู้จัก มีองค์กรชุมชนโดยเฉพาะคือ กลุ่มแม่บ้าน หรือกลุ่มหนุ่มสาวที่ค่อนข้างเข้มแข็งในเชิงอนุรักษ์ มีองค์กรพัฒนาชุมชน (NGO) และองค์กรพัฒนาของรัฐหลายองค์กรยื่นมือให้ความช่วยเหลือหรือเกี่ยวข้อง มีปัญหาในเชิงอนุรักษ์และพัฒนาที่น่าสนใจโดยเฉพาะในปัจจุบันก็คือ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือ ECO-Tourism เป็นศูนย์กลางทางด้านการคมนาคมทางทิศตะวันตกของจังหวัดเชียงใหม่ และเขตชายแดนของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ในอดีตเคยเป็นเส้นทางลำเลียงหรือทางผ่านของยาเสพติด ซึ่งยังทิ้งร่องรอยคือ กำนันวิเชียรถูกลอบยิงตาย อย่างไรก็ตามชุมชนวัดจันทร์นี้ก็ยังคงค่อนข้างมีลักษณะเป็นสังคมแบบปิดจากสังคมภายนอก (สังคมเมือง) ด้วยความยากลำบากของการคมนาคมขนส่งจนเป็นตัวแทนของสังคมชนบท สังคมของพี่น้องชนเผ่า เป็นตัวแทนของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากปัจจัยภายนอก ทั้งองค์กรของรัฐและของเอกชนค่อนข้างสูง ในขณะที่ **ชุมชนบ้านพะมอลอ** ต.บ้านกาศ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน ซึ่งประชากรส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดเป็นชาวกะเหรี่ยงเช่นกัน ก็จัดว่าเป็นชุมชนชนเผ่า แต่เป็นชุมชนที่อยู่ใกล้เมือง (อ.แม่สะเรียง) หากมองดูโดยผิวเผินอาจดูเหมือนเป็นชุมชนที่รักสงบ เรียบง่าย ยังคงดำรงวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิม แต่หากพิจารณาถึงแบบแผนของการดำเนินชีวิต เช่น อาหารการกินแบบบ้าน เสื้อผ้า และอื่น ๆ ก็จะเหมือนสังคมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทโดยทั่วไป ที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมและความเจริญทางวัตถุจากสังคมเมือง ในขณะที่ความรู้สึกถึงความเป็นชาติพันธุ์หรือชนเผ่าของตนเองก็ยังมีให้เห็นค่อนข้างสูง ดังเช่นความเชื่อเกี่ยวกับการทำนา ความเชื่อในการเก็บเกี่ยวเกี่ยวกับเรื่องนกกับธรรมชาติจากภูมิปัญญาเดิม การเลี้ยงผี เป็นต้น และเป็นชุมชนที่ได้รับรางวัลชนะเลิศหมู่บ้านพัฒนาระดับภูมิภาคและระดับจังหวัด อีกทั้งชุมชนบ้านพะมอลอสามารถเป็นพื้นที่นาร่องของชุมชน

ทางทิศตะวันตกของจังหวัดแม่ฮ่องสอนทั้งหมดได้ ในขณะที่ชุมชนบ้านหมอกจำแป่ ต.หมอกจำแป่ อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน จะสามารถเป็นพื้นที่นำร่องของชุมชนทั้งหมดทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัดแม่ฮ่องสอนได้ ประชากรในชุมชนเกือบทั้งหมดเป็นชาวไทยใหญ่ เป็นชุมชนที่มีลักษณะแบบสังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบท ลักษณะโดดเด่นของชุมชนบ้านหมอกจำแป่คือ การที่โรงเรียนบ้านหมอกจำแป่ค่อนข้างเข้มแข็ง เป็นที่เชิดชูของครูสภาในด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และการอนุรักษ์ประเพณีของชาวไทยใหญ่ และชุมชนสุดท้ายคือ **ชุมชนบ้านใหม่หมอกจำ** ต.ท่าตอน อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่ โดยความเหมาะสมของภูมิศาสตร์ คือ สามารถเป็นพื้นที่นำร่องของชุมชนทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของ จ.เชียงใหม่ ได้ และติดกับอำเภอแม่จัน จ.เชียงราย ซึ่งเป็นหมู่บ้านชายแดนทิศตะวันตกเฉียงเหนือของไทย ติดกับสาธารณรัฐเมียนมาร์ เป็นชุมชนที่มีหลายชนเผ่าอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ จนน่าสนใจ เป็นลักษณะของชุมชนแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท แต่ผูกพันกับจารีตประเพณีดั้งเดิม โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับวัดและศาสนา (รายละเอียดของแต่ละชุมชนจะได้ประมวลผลและอภิปรายต่อไป)

สำหรับประเด็นที่ทำการศึกษา ในระยะที่ 1 ของโครงการนั้น เนื่องจากทั้งโรงเรียนและชุมชนต่างก็เป็นตัวแปรที่จะเสริมสร้างและหรือขัดขวางต่อความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน ภายใต้อุปกรณ์ของสภาพแวดล้อมภายในสังคม เช่น นโยบายรัฐ เป็นต้น การศึกษาจึงจำเป็นต้องศึกษาบริบทของโรงเรียนและชุมชนให้รอบด้าน ประเด็นการศึกษาประกอบด้วย 3 ด้านใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน ได้แก่ โครงสร้างและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน ระบบเศรษฐกิจ ค่านิยมและความเชื่อหลัก กลุ่มผู้นำ กลไกการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสาร ภูมิปัญญาท้องถิ่น และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ความสัมพันธ์กับโรงเรียน ความต้องการและความคาดหวังที่มีต่อโรงเรียน และปัญหาความต้องการของชุมชน

2. ปัจจัย เงื่อนไขและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในโรงเรียน ได้แก่ โครงสร้างการบริหารจัดการศึกษา วิสัยทัศน์ทางการศึกษา ปรัชญา เป้าหมาย หลักสูตรการศึกษา บทบาทของครูทั้งในด้านการเรียนการสอน การขัดเกลาสังคม ความคาดหวังที่มีต่อชุมชน ปัญหาและความต้องการของโรงเรียน

3. ปัจจัย เจื่อนใจ และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายนอกชุมชน ได้แก่ หน่วยงาน
องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนในพื้นที่ อิทธิพลของสื่อมวลชน กลไกตลาดและอำนาจธุรกิจ
ปัจฉัยคิงคุดและปัจฉัยผลักคันทรพยากรรมนุษย์ของชุมชน

และสำหรับแนวทางการดำเนินงานโครงการฯ ได้แบ่งระยะเวลาของการดำเนินงานออกเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 การประเมินสถานการณ์

ผลที่คาดว่าจะได้รับ :

1. ได้ทราบสถานภาพ ศักยภาพของปัจฉัย เจื่อนใจและองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งภายในโรงเรียน ชุมชน และนโยบายรัฐที่จะส่งผลต่อการพัฒนาความร่วมมือของโรงเรียนกับชุมชน
2. ได้ข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาความร่วมมือ ของโรงเรียนกับชุมชน

ระยะเวลาการศึกษา : 6 เดือน

ระยะที่ 2 การวิจัยและพัฒนารูปแบบความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ :

1. ได้ Model การพัฒนาความร่วมมือของโรงเรียนกับชุมชนที่มีการทดลองและพัฒนาจากกิจกรรมในพื้นที่

ระยะเวลาการศึกษา : 12 เดือน

ระยะที่ 3 การประเมินผล Model ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ :

1. ได้ Model การพัฒนาความร่วมมือของโรงเรียนกับชุมชนที่สอดคล้องความเป็นจริงและสามารถปฏิบัติได้
2. ได้ทราบจุดอ่อน จุดแข็งของ Model ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

ระยะเวลาการศึกษา : 12 เดือน

สำหรับขั้นตอนการดำเนินงานระยะที่ 1 ได้กระทำ ดังนี้

1. ประสานงานกับชุมชน/พื้นที่ศึกษา
2. ค้นหาทีมนักวิจัยชาวบ้าน
3. เสวนาเพื่อสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจตรงกันระหว่างทีมวิจัยภายนอกกับนักวิจัยชาวบ้านในแต่ละพื้นที่
4. ศึกษาปัจจัย เงื่อนไข องค์ประกอบต่าง ๆ ภายนอกชุมชน
5. ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาทีมวิจัยทั้งหมดเกี่ยวกับเทคนิคในการรวบรวมข้อมูล การสร้างเครื่องมือ การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ข้อมูลในแต่ละพื้นที่
6. เก็บรวบรวมข้อมูลครั้งที่ 1 ในแต่ละพื้นที่
7. ประชุมเชิงปฏิบัติการทีมวิจัยทั้งหมดในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล ปรับปรุงและแก้ไขปัญหาและอุปสรรค ข้อเสนอแนะภายใต้กรอบปัจจัยเงื่อนไขภายนอกชุมชน
8. การเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งที่ 2 ในแต่ละพื้นที่
9. ศึกษาองค์ประกอบภายนอกชุมชนเพิ่มเติม
10. จัดประชาพิจารณ์ข้อมูลในแต่ละพื้นที่
11. ตรวจสอบความถูกต้องและเชื่อถือได้ของข้อมูล
12. จัดประชุมเชิงปฏิบัติการในการสังเคราะห์ ประมวลผลข้อมูล อภิปรายผลสรุปผล ประเมินสถานการณ์ที่เป็นไปได้เกี่ยวกับโครงการพัฒนาใน Phase 2
13. จัดทำรายงานผลการศึกษา

สรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

1. ปัจจัย เงื่อนไขและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน

1.1 ในด้านโครงสร้างและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน พบว่า ชุมชนที่ยังพอมีโครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบอยู่บ้าง เป็นชุมชนชาวเขาหรือชุมชนของชนกลุ่มน้อย เป็นชุมชนขนาดเล็ก อยู่ห่างไกลความเจริญ ทำการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ และเป็นเกษตรแบบเพื่อยังชีพ ยังยึดมั่นในประเพณี ซึ่งได้แก่ ชุมชนบ้านพะมอลอ และชุมชนบ้านวัดจันทร์ ซึ่งเป็นกะเหรี่ยง ในขณะที่ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ้ามและชุมชนบ้านหมอกจำแป้ ก็เป็นชุมชนของชนกลุ่มน้อย (ไทยใหญ่) เช่นเดียวกัน แต่มีปัจจัยอื่นที่ทำ

ให้โครงสร้างทางสังคมของทั้งสองชุมชนนี้กำลังเปลี่ยนจากแนวราบเป็นแนวดิ่งมากขึ้น มีความแตกต่างด้านฐานะและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวชุมชนมากขึ้น ในขณะที่ชุมชนบ้านสันผักหวานและชุมชนบ้านแม่คือ ซึ่งเป็นชุมชนพื้นราบ ประชากรส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดเป็นคนเมือง จะยังมีโครงสร้างทางสังคมแบบแนวดิ่งมากยิ่งขึ้น แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ชุมชนบ้านแม่คือ ก่อนข้างจะได้เปรียบกว่าชุมชนบ้านสันผักหวาน อาจเนื่องจากเหตุผลสำคัญ 2 ประการ คือ ประการที่ 1 ความใกล้-ไกลตัวเมืองหรือแหล่งความเจริญ พบว่าชุมชนบ้านแม่คือตั้งอยู่ใกล้กว่าชุมชนบ้านสันผักหวาน และประการที่ 2 การที่ชาวชุมชนเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ ไม่ค่อยพบการอพยพย้ายเข้าหรือย้ายออกของชาวชุมชน ซึ่งไม่เหมือนชุมชนบ้านสันผักหวานที่ภายในชุมชนได้สูญเสียพื้นที่ส่วนหนึ่งให้กับหมู่บ้านจัดสรร กล่าวคือ กลายเป็นหมู่บ้านจัดสรรที่ประชากรไม่ใช่คนสันผักหวานดั้งเดิม ซึ่งในลักษณะดังกล่าวนี้ ก็เป็นไปตามลักษณะทางสังคมวิทยาของชุมชนที่เป็นชนบท หรือกึ่งเมืองกึ่งชนบทโดยทั่วไปที่ ความใกล้-ไกลตัวเมือง (เขตความเจริญ) ความเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกันหรือพวกเดียวกัน ขนาดของชุมชนเล็กหรือใหญ่ ลักษณะของชุมชนแบบปิดหรือเปิด รวมทั้งการอพยพย้ายถิ่นทั้งย้ายถิ่นเข้าหรือย้ายถิ่นออกจากชุมชน เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางสังคม และระบบความสัมพันธ์ทางสังคมว่า จะเป็นแนวราบหรือแนวดิ่ง ชาวชุมชนให้ความสำคัญกับคนหรือวัตถุ แต่ในด้านความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันนั้น พบประเด็นที่น่าสนใจ กล่าวคือ สำหรับชุมชนบ้านสันผักหวานนั้น แม้จะอยู่ใกล้เมือง ชาวชุมชนมีทั้งคนบ้านสันผักหวานดั้งเดิม และชาวเมืองที่อยู่ในหมู่บ้านจัดสรรก็ตาม แต่ในด้านความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันนั้น โดยเฉพาะในการขจัดปัดเป่าหรือแก้ปัญหาาร่วมกันของชุมชน เช่น ปัญหาที่ทางราชการจะมาตั้งโรงงานไฟฟ้ากำจัดขยะในชุมชน หรือใช้พื้นที่ของชุมชนเป็นที่ตั้งโรงงานดังกล่าว ชาวชุมชนกลับรวมพลังสามัคคีต่อต้านโรงกำจัดขยะจนเป็นผลสำเร็จ ซึ่งอาจสรุปได้ว่า เป็นเพราะต้องร่วมชะตากรรมเดียวกันจึงต้องร่วมมือร่วมใจสามัคคีกันแก้ปัญหาที่เป็นได้ แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ ประกอบด้วยเช่น ผู้นำหรือกลุ่มองค์กรของชุมชนที่เข้มแข็งด้วย หรือมีหน่วยงานองค์กรภายนอก และมักพบว่า เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) โดยเฉพาะ สถาบันอุดมศึกษาช่วยเข้ามาเสริมด้วย และนอกจากความสามัคคีเพราะมีปัญหาร่วมกันแล้ว ยังพบว่า ชาวชุมชนทั้ง 6 ชุมชน ยังมีความสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจกัน ในกิจกรรมสาธารณะ และโดยเฉพาะในประเพณีทางศาสนาของชุมชนอีกด้วย ซึ่งนับว่าชุมชนไทยที่ศึกษาทั้ง 6 ชุมชนที่ยังยึดมั่น ผูกพันอยู่กับคติทางศาสนา มีข้อได้เปรียบที่เป็นศักยภาพที่จะช่วยเสริมความเข้มแข็งจากประเพณีทางศาสนาได้อยู่ หากทุกฝ่ายที่

เกี่ยวข้องเร่งปลูกฝังหรือสร้างให้ชุมชนตระหนักโดยเร็ว ก่อนที่วัฒนธรรมความเจริญทางวัตถุจะเข้ามาครอบงำคตินิยมนั้นจนหมด ดังเช่นที่กำลังเป็นอยู่ในชุมชนบ้านหมอกจำแป้ ที่การจัดงานประเพณีของส่วนบุคคล เช่น ประเพณีแต่งงาน งานศพ ขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น จะใช้วิธีหลีกเลี่ยงไม่เผชิญกับพลังอำนาจของวัตถุนิยม คือพยายามไม่จัดในวันปกติหรือวันทำงาน โดยพยายามเลี่ยงมาจัดงานประเพณีในวันหยุดแทนเพื่อให้มีชาวบ้านมาร่วมงานได้

1.2 ในเรื่องระบบเศรษฐกิจของชุมชน พบว่า ชุมชนบ้านวัดจันทร์ และชุมชนบ้านพะมอลอ ซึ่งทั้งสองชุมชนเป็นชาวกะเหรี่ยง ยังมีความพยายามที่จะมีระบบเศรษฐกิจแบบเพื่อยังชีพ กล่าวคือ ทำพออยู่พอกินเท่านั้น มิได้ทำเพื่อการค้า อาจเป็นเพราะสำหรับชุมชนพะมอลอแล้ว ที่ทำกินมีอยู่จำกัด และส่วนใหญ่เช่าที่ของนายทุน ผลผลิตที่ได้จึงพอยังชีพเท่านั้น มิได้เหลือไว้ขาย และหากไม่พอกินก็จะเสริมด้วยการปลูกถั่วเหลืองหรือรับจ้าง พืชผักก็ปลูกกินเองไม่ต้องซื้อ ส่วนชุมชนบ้านวัดจันทร์ เป็นชุมชนที่ค่อนข้างยึดมั่นอยู่กับประเพณีวัฒนธรรมของกะเหรี่ยง มีประเพณีและความเชื่อเรื่องผีที่สอนให้กะเหรี่ยงไม่เอาเปรียบธรรมชาติที่ตนเองได้อยู่อาศัย จะทำแค่พอกิน ที่น่าสนใจก็คือ สำหรับชุมชนบ้านพะมอลอมีที่ตั้งชุมชนอยู่ใกล้ตัวอำเภอแม่สะเรียง เพียงแค่ 11 กิโลเมตร มีเพียงแค่แม่น้ำกกกันเท่านั้น และจากการที่ชาวชุมชนเองก็ออกไปรับจ้างภายนอกแบบเข้าไปเย็นกลับ มีชาวต่างชาติ (นักทัศนาจร) เข้ามาท่องเที่ยวซื้อผ้าทอมือ มีไฟฟ้าเข้าถึงหมู่บ้าน (หมายถึงการรับสื่อ-สารจากโทรทัศน์สะดวก) แต่ชาวชุมชนบ้านพะมอลอก็ยังพอมีและนิยมที่จะผลิตเพื่อพอกอยู่พอกิน จนได้รับรางวัลชนะเลิศและรองชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านพัฒนาดีเด่นระดับภาคเหนือ/ระดับจังหวัด (ไม่ได้หมายถึงหมู่บ้านพัฒนาวัตถุหรือความเจริญดีเด่น แต่เป็นหมู่บ้านพัฒนาในแนวยั่งยืนดีเด่น) สมควรที่จะได้ทำการศึกษาให้ทราบถึงเหตุ ปัจจัย และนำผู้นำชุมชนอื่นมาเยี่ยมชมดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ชุมชนบ้านใหม่หมอกจำแป้ไม่นิยมระบบเศรษฐกิจแบบเพื่อยังชีพ กล่าวคือนอกฤดูการเพาะปลูก ชาวชุมชนยังนิยมออกไปรับจ้างภายนอก เพื่อนำเงินมาใช้จ่ายด้านการศึกษาของบุตรหลาน และซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกจำพวกเฟอร์นิเจอร์ โทรทัศน์ เป็นต้น รวมทั้งเพื่อแข่งขันด้านฐานะ ด้านชีวิตความเป็นอยู่ การแต่งตัว ซึ่งอาจมีเหตุปัจจัยมาจากความใกล้เมือง เป็นสังคมเปิด ลักษณะกึ่งเมืองกึ่งชนบท มีข้าราชการหน่วยงานของรัฐในพื้นที่มาก มีนักทัศนาจรโดยเฉพาะชาวต่างชาติเข้าเที่ยว และก็เป็นเช่นเดียวกับชุมชนบ้านหมอกจำแป้ หากจะต่างกันก็ตรงที่ชุมชนบ้านหมอกจำแป้ไม่มีนักทัศนาจร

ผ่านมากเท่าชุมชนบ้านใหม่หมอกจ้าม แต่กลับมีรีสอร์ท ร้านอาหารหรู ๆ ซึ่งเจ้าของเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในระดับจังหวัดและจากกรุงเทพฯ และแม้จะอยู่ห่างไกลจากตัวจังหวัดมากกว่าชุมชนบ้านใหม่หมอกจ้าม แต่การเดินทางโดยถนนสะดวกจึงมีข้าราชการจากจังหวัดนิยมเข้ามาใช้บริการร้านอาหารและรีสอร์ทมาก ในขณะที่ชุมชนบ้านสันผักหวานและชุมชนบ้านแม่คือเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ใกล้ตัวเมือง สังคมเปิด เป็นคนพื้นราบ การทำมาหากินจึงเปลี่ยนจากวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม (เพื่อยังชีพ) ไปโดยสิ้นเชิงแล้ว หากจะมีชาวชุมชนทั้ง 2 ชุมชนที่ยังทำการเกษตรแบบผสมผสานอยู่บ้างแต่ก็เพื่อการค้า มิใช่เพื่อยังชีพ และได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐ มิใช่เพราะภูมิปัญญาดั้งเดิม

ในด้านการพึ่งพิงจัดการผลิตภายในชุมชน อันได้แก่ ที่ดิน แรงงาน การประกอบการ (เทคโนโลยีพื้นบ้าน ภูมิปัญญาด้านการจัดการ) พบว่า ชุมชนบ้านวัดจันทร์และชุมชนบ้านพะมอลอที่ยังมีระบบเศรษฐกิจแบบเพื่อยังชีพ ก็ยังมีปัญหาด้านการพึ่งพิงจัดการผลิตของชุมชนถึง 2 หรือ 3 ปัจจัยใหญ่ ๆ กล่าวคือ ปัญหาด้านที่ดินที่ชุมชนบ้านพะมอลอขาดแคลนมาก ชาวชุมชนส่วนใหญ่ต้องเช่าที่ดินทำกินของนายทุนอิสลามที่อยู่ตัวเมืองแม่สะเรียง ซึ่งไม่ค่อยผ่อนปรนเรื่องค่าเช่าที่เอาเป็นข้าว แม้ว่า บางปีจะได้ผลผลิตน้อยแต่ก็ต้องเสียค่าเช่า (ข้าว) เต็มจำนวน จนเพื่อนบ้านที่มาช่วยแรง เอาแรงกันเป็นข้าวขอมไม่เอาค่าแรงเพราะสงสาร “.... ผมมีอาชีพคือทำนา ทำสวนถั่วเหลือง เสร็จจากทำนาก็ปลูกถั่วเหลืองและรับจ้างทั่วไป... ปีนี้แย่ที่สุด ฝนแล้งได้ข้าวเพียง 130 ถัง เจ้าของก็เก็บค่าเช่าไป 100 ถัง ผมขอลดหย่อนให้ผมบ้างผมจะได้แบ่งให้เพื่อนบ้านที่มาช่วยเก็บเกี่ยว แต่เขาก็ไม่ยอม เพื่อนบ้านก็เลยสงสารผม ไม่เอาค่าแรงจากผม...” ส่วนปัจจัยด้านทุนนั้น เมื่อเป็นการผลิตเพื่อยังชีพจึงไม่ค่อยมีปัญหาในด้านทุนมากนัก ยกเว้นชุมชนบ้านวัดจันทร์ ที่ทางการมาส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจ (ท้อ, บัวย) ผู้เข้าร่วมโครงการต้องกู้หนี้ยืมสินมาลงทุน ส่วนเทคโนโลยีพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาในการจัดการหรือการทำมาหากินนั้นดูเหมือนชุมชนบ้านพะมอลอจะได้เปรียบกว่าตรงที่ยังสืบทอดวิธีการเพาะปลูกความเชื่อต่าง ๆ จากบรรพบุรุษ เช่น นายวี ซึ่งกลุ่มผู้นำชุมชนเรียกชื่อแบบล้อเลียนด้วยอยู่ในวัยเดียวกันว่า เสธ.วี (หมายถึง เป็นเสนาธิการด้านการเพาะปลูก) และยังมีผู้ใหญ่บ้านที่เป็นนักทดลอง ส่วนที่ทั้งสองชุมชน รวมทั้งชุมชนบ้านใหม่หมอกจ้าม และชุมชนบ้านหมอกจำแปะเองที่มีได้มีระบบเศรษฐกิจแบบเพื่อยังชีพก็มี มิได้ขาดแคลนก็คือ แรงงาน ฉะนั้นอาจสรุปได้ว่าในด้านการพึ่งพิงจัดการผลิตภายในชุมชน แม้ปัจจัยการผลิตจะมีบทบาทและอิทธิพลที่ควบคุมฐานะของชาวชุมชนก็ตาม แต่ไม่น่าจะสำคัญเท่ากับคติในการ

ผลิตหรือการทำมาหากินที่ว่า เป็นไปเพื่อยังชีพ เพียงพอ เพื่ออยู่เพื่อกิน หรือมีคติที่ผลิตเพื่อการค้า และมีส่วนเหลือเป็นการสะสมส่วนเกินหรือกระจายส่วนเกินเพื่อเพื่อนบ้าน ชุมชน และศาสนา พบว่าทั้งชุมชนบ้านวัดจันทร์และชุมชนบ้านพะมอลอ แม้จะไม่ค่อยเหลือส่วนเกินที่สะสมไว้ แต่ทั้งสองชุมชนก็ยินดีและเต็มใจที่จะบริจาคหรือทำบุญตามคติความเชื่อของตน (ชุมชนบ้านวัดจันทร์ ทั้งทำบุญในทางพุทธศาสนา และการเลี้ยงผี ในขณะที่ชุมชนบ้านพะมอลอจะเน้นการเลี้ยงผี) ในขณะที่ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ้ามจะนิยมทำบุญ ดังจะเห็นได้จากจำนวนชาวบ้านและของที่มาทำบุญมีมาก ซึ่งส่วนหนึ่งอาจมาจากการแข่งขันในการแสดงฐานะหรือความร่ำรวยด้วย

สรุปในเรื่องระบบเศรษฐกิจที่เป็นแบบเพื่อยังชีพ ฟังปัจจัยการผลิตภายในชุมชน บริโภคสิ่งที่ตนเองผลิตได้ กระจายส่วนเกิน (ถ้ามี) เพื่อเพื่อนบ้าน ชุมชน ศาสนา และการได้เป็นเจ้าของหรือจัดการกับทรัพยากรตามธรรมชาติของชุมชนนั้น พบว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธไมตรีเชื่อมโยงกับการที่ยังเป็นสังคมชนเผ่า (เช่นกะเหรี่ยง) สังคมขนาดเล็ก สังคมที่มีปราชญ์ชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทำมาหากิน และเป็นชุมชนที่มีคติยึดมั่นในทางศาสนาและผี

1.3 ในด้าน ค่านิยมและความเชื่อหลัก ๆ ของชุมชน (ที่มาจากศาสนาธรรม ที่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวบ้านด้วยกัน ช่วยสร้างจิตวิญญาณให้ผูกพันอยู่กับชุมชน สนับสนุนการพึ่งตนเอง และมีส่วนเสริมสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในการอยู่ร่วมกันอย่างพึ่งพา เกื้อกูล ไม่เอาเปรียบธรรมชาตินั้น) พบว่า ชุมชนบ้านวัดจันทร์ ชุมชนบ้านพะมอลอ และชุมชนบ้านใหม่หมอกจ้ามมีค่านิยมและความเชื่อที่ช่วยเสริมสร้างสิ่งดังกล่าวข้างต้น ทั้งที่มาจากศาสนาธรรม การนับถือผี และการเคารพคนเฒ่าคนแก่ ดังนี้

ชุมชนบ้านวัดจันทร์ มีค่านิยมและคติความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีที่น่าส่งเสริมสนับสนุนให้มีพลังที่จะต่อต้านค่านิยมทางวัตถุ และความเชื่อแบบวิทยาศาสตร์ที่นำความเจริญทางวัตถุเข้ามาแต่ทำให้ชุมชนอ่อนแอ ดังเช่น ประเพณีการเลี้ยงผีเจ้าเมือง ที่ปลูกฝังให้ชาวกะเหรี่ยงเคารพในธรรมชาติ โดยเชื่อว่าในธรรมชาติทุกแห่งมีเจ้าที่ ผีเจ้าเมือง ปกปักษ์รักษาดูแลอยู่ห้ามล่วงละเมิด ทั้งสาธุเจ้าที่ดิน เจ้าแม่ธรณี เทวพุทธ เทวคารักษาบ้าน รักษาห้วยน้ำลำธาร ประเพณีเลี้ยงเจ้าที่เจ้าทาง ที่มีวัตถุประสงค์หนึ่งในการเลี้ยงโดยเลี้ยงเพื่อให้ความยุติธรรมและขอความเป็นธรรมเมื่อเราภาวะไม่ดี ประเพณีเลี้ยงผีบ้าน ประเพณีมัดมือ เป็นต้น จากประโยคคำถามที่ว่า “ถ้าได้เงินมาอย่างไม่สุจริตพวกเขาต้องการหรือไม่” ทุกคนที่ถูกสอบถามจะตอบว่า “เงินสกปรกนั้นเขาไม่ต้องการไม่

อยากแม่แต่เต๋ต้อง” และจากการสังเกตในวันพระที่ตอนเช้าชาวบ้านจะหยุดงานกันทั้งหมดและไปตั้งคันทู (ทานข้าว) กลางคืนที่เกือบทุกบ้านจะเดินออกไปวันทาพระธาตุ 3 องค์ในหมู่บ้าน ท่ามกลางแสงจันทร์เพราะไม่เปิดไฟฟ้า เป็นภาพที่สร้างความเชื่อมั่นเรื่องค่านิยมจากศาสนาธรรม

ส่วนชุมชนบ้านพะมอลอ ก็มีค่านิยมและคติความเชื่อที่มาจากประเพณีการเลี้ยงผีของชุมชน ที่สมควรจะส่งเสริม สนับสนุนให้ชาวชุมชนยึดมั่นต่อไปเพื่อเป็นประโยชน์เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้ ประเพณีไหว้ศาลประจำหมู่บ้าน การไหว้ผีประเพณีปีใหม่ จารีตในการสวดสวดดูแลผู้ประพฤติดีกในกาม คติความเชื่อในเรื่องวัดพระธาตุจอมมอญ รายละเอียดได้กล่าวแล้วในบทที่ 4

และสำหรับชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋ามนั้น แม้ชาวชุมชนส่วนใหญ่จะมีค่านิยมทางวัตถุนิยม เห็นเงินคือพระเจ้า แข่งขันความรวย ฐานะก็ตาม แต่การที่ชาวชุมชน (ส่วนใหญ่เป็นไทยใหญ่) ยังนิยมไปทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ ฟังธรรม และปฏิบัติธรรม ถือศีล ภาวนา นอนวัด (โดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่) ยังเป็นสิ่งที่ประจักษ์ได้ทุกวันพระ วันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา หรือแม่แต่ในประเพณีไหว้ครูหมอโดยที่กระทำทุกปี แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า วัดใหม่หมอกจ๋าม เป็นวัดสายปฏิบัติกรรมฐาน มากกว่าสายปริยัติธรรม (เจ้าอาวาสองค์ก่อน เป็นพระชาวไทยใหญ่ จากพม่า ปัจจุบันชุดงค์ไปจำพรรษาที่อื่นแล้ว) จะมีเรือนกรรมฐานและกุฏิเล็ก ๆ สำหรับคนเฒ่าคนแก่ที่จะมานอนวัดถือศีล ภาวนา และบรรดาลูกหลานจะนำอาหารมาส่ง ขอพร เปรียบประดุจการทำบุญกับพระ ซึ่งเป็นภาพที่ไม่พบเห็นในหมู่บ้านเมือง พื้นราบ ฉะนั้นจากการเคารพคนเฒ่าคนแก่ คนเฒ่าคนแก่ที่อยู่ในศีลในธรรม นอนวัด ปฏิบัติกรรมฐาน น่าจะเป็นช่องทางในการปลูกฝังค่านิยมและความเชื่อที่จะมีส่วนเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้

1.4 ด้านกลุ่มผู้นำ

กลุ่มผู้นำและแกนนำในชุมชนของชุมชนทั้ง 6 แห่ง มีลักษณะโดยรวมดังนี้

กลุ่มผู้นำและแกนนำที่เป็นทางการมักมาจากผู้นำตามธรรมชาติหรือกลุ่มอิทธิพลในระบบโครงสร้างของสังคมด้านต่าง ๆ ดังนี้

- **ด้านสังคม** ผู้นำมักมาจากตระกูลหลัก หรือกลุ่มเครือญาติที่ใหญ่ ๆ มีญาติพี่น้องมาก จึงได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน คณะกรรมการหมู่บ้าน
- **ด้านการเมืองการปกครอง** ได้แก่ บุคคลที่มีความรู้ความสามารถ มีภาวะผู้นำสูง กล้าคิดกล้าตัดสินใจ หรือเป็นผู้นำด้านการปกครองตามธรรมชาติอยู่แล้ว เช่น เป็นหัวหน้าเผ่า ดังกรณีของบ้านใหม่หมอกจ๋าม เป็นเชื้อสายผู้นำ เช่น ลูกกำนันคนเก่า
- **ด้านเศรษฐกิจ** ผู้นำส่วนใหญ่จะมีฐานะทางเศรษฐกิจดี เป็นที่พึงพิงของคนในชุมชนได้ ดังเช่น ชุมชนบ้านหมอกจ๋ามแปะ ชุมชนบ้านวัดจันทร์ที่กำนันเป็นอดีตผู้รับเหมาก่อสร้าง
- **ด้านการศึกษาประเพณีวัฒนธรรม** เป็นผู้มีการศึกษา หรือมีภูมิปัญญา ทักษะด้านต่าง ๆ ดีกว่าบุคคลอื่น ๆ เช่นผู้นำหลายคนเป็นช่างประจำหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านมีวุฒิการศึกษาหรือความรู้ดีกว่าคนอื่น ๆ หรือพยายามชวนชวนเพิ่มวุฒิทางการศึกษาโดยเรียน กศน. เช่นชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม บ้านหมอกจ๋ามแปะ บ้านพะมอลอจึงมีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทางการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ทั้งด้านความคิด การตัดสินใจ ในนโยบายการพัฒนาชุมชน และด้านอื่น ๆ ผู้นำมีบทบาทในวิถีชุมชนทุก ๆ ด้าน เพราะคนในชุมชนส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญและเชื่อถือฟัง เกรงใจผู้นำของตน (แม้แต่ักวิจัยชาวบ้านในโครงการฯ ก็จำเป็นต้องขออนุญาตผู้นำชุมชนก่อน) เพราะส่วนใหญ่แล้วกลุ่มผู้นำหรือแกนนำของชุมชนทั้งหกแห่ง จะมีภาวะผู้นำสูง โดยมีคุณสมบัติหลาย ๆ ด้านประกอบกัน เช่น เป็นผู้มีความรู้ทางเศรษฐกิจดี จึงมีความรู้ความสามารถ มีอำนาจทางการเมือง และมีกลุ่มเครือญาติเป็นหัวหน้าเผ่า หรือเป็นลูกหลานของผู้นำ ตัวอย่างเช่น “ผู้ใหญ่บ้านของบ้านแม่คือ เป็นคนในตระกูลหลัก มีทักษะชีวิตดี เคยไปทำงานรับเหมาและเป็นช่างเฟอร์นิเจอร์ที่กรุงเทพฯ เป็นหลานเขยเจ้าอาวาส ฯลฯ หรือกำนันตำบลหมอกจ๋ามแปะ เป็นบุตรชายของกำนันคนเดิม มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีญาติพี่น้องมาก และผู้ใหญ่บ้านบ้านใหม่หมอกจ๋าม เป็นผู้ที่อยู่ในหย่อมบ้านไทยใหญ่ ซึ่งเป็นหย่อมบ้านหลัก มีคนมาก เป็นผู้มีความรู้ดี ได้เรียนหนังสือ (รู้ภาษาไทยดี) มีฐานะดี เป็นต้น

กลุ่มผู้นำและแกนนำ ส่วนใหญ่มีศักยภาพในการทำหน้าที่ตามบทบาทหน้าที่อยู่ในเกณฑ์ดี มีอำนาจในการนำความคิดการตัดสินใจในการทำกิจกรรม เพื่อการพัฒนา และแก้ไขปัญหาของชุมชนทั้งที่เป็นกิจกรรมส่วนตัวและกิจกรรมเพื่อชุมชน เช่นการตัดสินใจของนักวิจัยชาวบ้านต่อการเข้าร่วมโครงการวิจัย ก็ต้องให้ผู้นำชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจ

“... ต้องถามพ่อหลวงก่อนว่าเป็นจะว่าจะใด ถ้าเป็นฮื่อไปก็จะไป...” หรือ “.... ต้องปรึกษาพ่อหลวงก่อน เอาเป็นว่า ...”

เมื่อผู้นำธรรมชาติได้รับเลือกเป็นผู้นำทางการแล้ว ก็จะเข้าสู่ระบบราชการ ต้องรับนโยบายมาปฏิบัติ ได้รับการจัดเกลาภายใต้กรอบของระบบราชการ ดังนั้น ระบบคิดและแนวปฏิบัติจึงคล้อยตามระบบราชการ ปรับเปลี่ยนวิถีความคิดแบบภูมิปัญญาของตนไปตามกระแสราชการ ซึ่งสั่งการมาให้ปฏิบัติ ซึ่งบางครั้งเป็นการทำลายภูมิปัญญาของชุมชน หรือสร้างความขัดแย้งทางความรู้สึกนึกคิดของชุมชน เช่น กรณีบ้านวัดจันทร์ ที่ผู้นำนโยบายของรัฐมาประชุมชี้แจงชาวบ้าน แต่ชาวบ้านไม่เห็นด้วยกับโครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของกรมป่าไม้ ทำให้เกิดการแตกแยกทางความคิด ทำให้ความคิดของชุมชนแยกเป็นสองฝ่าย คนในชุมชนบางกลุ่มเกิดความลังเลในตัวผู้นำ เป็นต้น

วิสัยทัศน์ของกลุ่มผู้นำและแกนนำ กลุ่มผู้นำและแกนนำที่เป็นทางการ คือ กลุ่มคนที่มีโอกาสได้รับการพัฒนามากกว่าสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชน โดยการเข้าร่วมกิจกรรมที่หน่วยงานต่าง ๆ จัดขึ้น เช่น การประชุมสัมมนา การฝึกอบรม ตลอดจนการเผยแพร่ข่าวสาร ผ่านเข้ามาทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ จึงมีประสบการณ์หรือทักษะชีวิตที่สูงกว่าคนอื่น จึงมีวิสัยทัศน์ด้านต่าง ๆ ที่กว้างไกลกว่าคนอื่น ๆ ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างและพัฒนาภาวะผู้นำของกลุ่มผู้นำและแกนนำให้สูงขึ้น

จากการพบว่าผู้นำและกลุ่มผู้นำในชุมชนที่ทำการศึกษาทั้ง 6 ชุมชน มีอิทธิพลครอบงำความคิด และทิศทางการพัฒนาหมู่บ้านเป็นอย่างมาก และยังพบว่า กลุ่มผู้นำมิได้มีการหมุนเวียนเปลี่ยนถ่ายไปตามกิจกรรมของชุมชนมากนัก กล่าวคือ กลุ่มผู้นำทางการปกครองของชุมชน คือ คณะกรรมการหมู่บ้านจะมีบทบาทในทุกกิจกรรมของหมู่บ้าน และผู้ใหญ่บ้านหรือพ่อหลวงจะต้องเป็นประธานเกือบทุกกิจกรรม อยู่ในลักษณะคนเดียวเก่งทุกอย่าง จึงเป็นเรื่องธรรมดาอยู่เองที่ในหลาย ๆ ชุมชนเกิดความไม่พอใจ ดังกรณีชุมชนประสบปัญหาน้ำท่วม แล้วมีการแจกผ้าห่ม อาหาร เสื้อผ้า ไม่เป็นธรรม ถึงขั้นผู้นำประกาศจะลาออก ฉะนั้น การเปิดโอกาสให้ผู้นำตามธรรมชาติคนอื่น ๆ หรือกลุ่มอื่นได้มีบทบาทเพิ่มขึ้น โดยกลุ่มผู้นำเดิมไม่รู้สึกรัดเคืองใจ การเสริมทักษะในการประชุมให้แก่กลุ่มผู้นำเดิม การพัฒนาภาวะผู้นำ น่าจะช่วยลดปัญหาที่อาจเกิดจากผู้นำชุมชนได้

1.5 ในด้านกลไกการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารภายในชุมชนที่ต่อเนื่องพบประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

ทุกชุมชนที่ทำการศึกษา กำลังสูญเสียกลไกตามธรรมชาติมากบ้างน้อยบ้างตามระดับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่รับเอาค่านิยม วัฒนธรรม และความเจริญแบบสังคมเมืองเข้ามา กล่าวคือ ชุมชนบ้านสันผักหวาน และชุมชนบ้านแม่คือ ซึ่งเป็นชุมชนชานเมืองที่ชาวชุมชนออกไปทำงานรับจ้างนอกชุมชนแบบเข้าไปเย็นกลับ ถึงประมาณร้อยละ 50 ของประชากรทั้งหมด ได้สูญเสียกลไกการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารตามธรรมชาติในวิถีชีวิตมากที่สุด ชาวชุมชนอยู่ในลักษณะต่างคนต่างอยู่ บ้านใครบ้านมันเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ หากจะยังมีการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารตามชาติหลงเหลืออยู่บ้างก็จากการทำกิจกรรมสาธารณะร่วมกัน เช่น กิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน วัด โรงเรียน ที่ทั้งสองชุมชนมีกฎระเบียบ กติกาที่ทุกครัวเรือนต้องเข้าร่วม และชาวชุมชนเองก็ยังเต็มใจที่จะร่วมกิจกรรมสาธารณะของชุมชน นอกจากนั้น ก็เป็นกิจกรรมตามประเพณีของชุมชน โดยเฉพาะการทำบุญในทางศาสนา ที่ชาวชุมชนยังให้ความสำคัญและเข้าร่วมดังจะพบเห็นได้จากการทำบุญในวันพระ และวันสำคัญในทางศาสนา ส่วนประเพณีส่วนบุคคลที่เป็นประเพณีชีวิต เช่น แต่งงาน งานศพ เป็นต้น ชาวชุมชนทั้งสองก็ยังให้ความสำคัญแต่ในปริมาณลดน้อยลง

การปฏิสัมพันธ์ในการทำมาหากินด้านการเกษตร สำหรับทั้งสองชุมชนดังกล่าวพบว่า เนื่องจากที่ดินทำกินด้านการเกษตรมีจำกัด และลดน้อยลงเนื่องจากหมู่บ้านจัดสรรที่สืบคลานเข้ามา ทำให้จำนวนครัวเรือนที่ประกอบอาชีพด้านการเกษตรลดน้อยลงตามลำดับด้วย ส่วนครัวเรือนเกษตรที่เหลืออยู่ก็ไม่หลงเหลือประเพณีการเอาแรงหรือลงแขกแล้ว จะอยู่ในลักษณะของการจ้างแรงงาน เวลาเจ็บไข้ได้ป่วยก็พึ่งพาสถานพยาบาลหรือโรงพยาบาลของรัฐ ฉะนั้น จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่า ทั้งชุมชนบ้านสันผักหวานและชุมชนบ้านแม่คือ ได้สูญเสียกลไกการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารตามธรรมชาติของชุมชนเกือบหมดสิ้นแล้ว (หากจะยังหลงเหลืออยู่ก็เป็นการปฏิสัมพันธ์ในประเพณีทางศาสนาของชุมชน ที่ในการร่วมประเพณีทางศาสนาของชุมชนดังกล่าว สมควรที่เจ้าอาวาส หรือผู้นำชุมชนจะได้เพิ่มเติมเรื่องราวความเป็นไปของหมู่บ้าน ปัญหาและการสนทนาร่วมเพื่อให้ชาวชุมชนได้ใกล้ชิด มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กัน นอกเหนือจากการทำบุญแล้วแยกย้ายกันกลับบ้านแบบบ้านใครบ้านมัน ส่วนกลไกการ ปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารอย่างเป็นทางการของทั้งสองชุมชนนั้น ก็มีการประชุมประจำเดือนที่ผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน) เรียกประชุมเมื่อคราวมีข่าวสารข้อมูลของทางการที่ต้องแจ้งให้ลูกบ้านทราบ มีหอกระจายข่าวหรือเสียงตามสายหมู่บ้าน แต่มักพบว่ามีไว้เพื่อการแจ้งข่าวของทางการให้ทราบเท่านั้น

สำหรับชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม และชุมชนบ้านหมอกจำแป่ ซึ่งทั้งสองชุมชนเป็นชุมชนเผ่า (ไทยใหญ่) ระยะทางจากชุมชนถึงตัวเมืองหรือตัวจังหวัดไกลกว่าชุมชนบ้านสันผักหวานและชุมชนบ้านแม่คือ แต่มีปัจจัยที่ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋ามและชุมชนบ้านหมอกจำแป่ มีคล้ายคลึงกับชุมชนบ้านสันผักหวานและชุมชนบ้านแม่คือ นั่นคือ การที่ชาวชุมชนทั้งสองชุมชนออกไปทำงานรับจ้างภายนอก ทั้งแบบเข้าไปเย็นกลับ และออกไปเช่าที่พักหรืออยู่นอกชุมชน (ใกล้แหล่งจ้างงาน) นาน ๆ จึงจะกลับมาเยี่ยมบ้าน ทำให้การปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารตามธรรมชาติในวิถีชีวิตหรือวงจรชีวิตของชาวชุมชนลดน้อยถอยลงไปตามส่วนของการเปลี่ยนแปลงที่ชาวชุมชนเห็นความสำคัญของเงินตราหรือวัตถุนิยมที่เพิ่มมากขึ้น ดังเช่น “ ... ถ้าหากมีงานพวกเราจะพร้อมใจกันทุกบ้าน ต้องไปช่วยกัน แต่เดี๋ยวนี้สังเกตเห็นว่าไม่ค่อยสามัคคีเท่าเมื่อก่อน ... ผมอยากให้พวกเราสามัคคีกันเหมือนเดิม ... อีกอย่างที่ทำให้คนส่วนใหญ่มีเวลาน้อยเพราะเขาต้องการเงิน เช่น พวกเขาวชนต้องออกไปรับจ้างกว่าจะกลับก็ค่ำ จึงไม่ค่อยได้รวมกลุ่มกันช่วยเหลืองานหรือเล่นกีฬา ... ต้องทำงานจนค่ำมืด และเหน็ดเหนื่อย จึงไม่อยากเข้ากลุ่มทำกิจกรรม...”

แต่เนื่องจากทั้ง 2 ชุมชนเป็นชุมชนเผ่าที่การยึดมั่นผูกพันกับวัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่าของตนมีสูงกว่าชุมชนบ้านสันผักหวานและชุมชนบ้านแม่คือ ฉะนั้น การปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารโดยอาศัยประเพณีของชนเผ่า เช่น ประเพณีไหว้ครูหมอไทยของชาวไทยใหญ่ทั้งสองชุมชน ประเพณีการทำบุญในทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น จึงมีชาวชุมชนให้ความสำคัญและเข้าร่วมมากกว่าชุมชนบ้านสันผักหวาน และชุมชนบ้านแม่คือ อีกทั้งในอาชีพหลักของชาวชุมชนที่พบว่า ส่วนใหญ่ทำการเกษตรยังพบประเพณีเอาแรงหรือ เอามื้อกันอยู่ ซึ่งข้อค้นพบตรงนี้ สามารถสรุปได้ว่า การทำมาหากินหรือวงจรชีวิตที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปเป็นแบบปัจเจกชนนิยม เช่น การรับจ้าง (ต่างคนต่างรับจ้าง ตัวใครตัวมัน) การเจ็บไข้ได้ป่วยที่ต่างป่วยต่างไปโรงพยาบาล เป็นต้น เป็นตัวทำลายกลไกการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารตามธรรมชาติของชุมชน ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับการทำมาหากินในการเกษตรที่แต่ละครัวเรือนไม่สามารถทำให้แล้วเสร็จโดยอาศัยแรงงานภายในครัวเรือนได้ จำเป็นต้องพึ่งแรงหรือพึ่งพาอาศัยแรงงานของเพื่อนบ้าน หรือเครือญาติ ซึ่งก็มีปัญหาด้านการเกษตรเช่นเดียวกัน ทำให้เกิดความจำเป็นที่ต้องปฏิสัมพันธ์กันเพื่อความอยู่รอดร่วมกัน ฉะนั้น อาชีพที่เน้นการทำคนเดียวไม่สำเร็จ เช่น การเกษตร กับอาชีพที่ทำคนเดียวก็สำเร็จได้ เช่น รับจ้าง จึงส่งผลต่อการปฏิสัมพันธ์ภายในชุมชน และหากชุมชนกำลังปรับเปลี่ยนไปเป็นอาชีพที่ทำสำเร็จคนเดียวได้ ชุมชนก็จะต้องสูญเสียกลไกการปฏิสัมพันธ์ตามธรรมชาติอย่างยากที่ชุมชนจะพร้อมรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงนี้ได้

นอกจากจะเกิดปัญหาร่วมในการประกอบอาชีพ เช่น ออกไปรับจ้างแล้วถูกเอารัดเอาเปรียบค่าจ้างเหมือนกัน อย่างกรณีของชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋ามที่ไม่มีใบต่างด้าว หรือไม่มีสัญชาติไทย ชาวชุมชนจะมีการพูดคุยปรึกษากันมากกว่าชุมชนบ้านหมอกจ๋ามที่ได้สัญชาติไทยแล้วและต่างคนต่างไป หรือแม้แต่ชุมชนบ้านแม่คือ ที่แม้จะออกไปรับจ้างที่บ่อสร้าง แต่แหล่งจ้างงานก็มีมาก ฉะนั้น ต่อประเด็นนี้จึงอยู่ที่ว่า จะทำอย่างไรให้ชุมชนเกิดปัญหาหรือโจทย์ร่วมในการดำรงชีวิตหรือแก้ปัญหาแต่ลำพังคนเดียวหรือครอบครัวเดียวไม่ได้ จำเป็นที่จะต้องหันหน้ามาปรึกษาหารือหรือพึ่งพาอาศัยกัน ชุมชนบ้านแม่คือมีปัญหาด้วยกันคือ ขยะ ทำให้ชาวชุมชนพอจะมีเรื่องที่ต้องปฏิสัมพันธ์กัน (ดังกรณีของชุมชน จส.100 ที่มีปัญหาร่วมกันในการจราจรแล้วค่อย ๆ พัฒนามาช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเรื่องอื่น ๆ จนกลายเป็นชุมชนเมืองในรูปแบบใหม่) ฉะนั้น ต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนไทยดังกล่าวนี้ จึงน่าจะอยู่ที่ว่า การสร้างความตระหนักในปัญหาร่วมกันในการดำรงชีวิตที่ต้องแก้ปัญหาในลักษณะของการพึ่งพาอาศัย ปรึกษาหารือกัน ควบคู่ไปกับการส่งเสริม ฟันฟูประเพณีที่ชาวชุมชนให้ความสำคัญและเข้าร่วม เพื่อใช้ทั้ง 2 แนวทางนี้เป็นเครื่องช่วยเสริมกลไกการ ปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องของชุมชนอันจะส่งผลถึงกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนต่อไปด้วย

และสำหรับชุมชนบ้านพะมอลอกกับชุมชนบ้านวัดจันทร์ ซึ่งเป็นชุมชนชาวเขา (กะเหรี่ยง) แม้ชุมชนบ้านพะมอลอกจะอยู่ใกล้ตัวอำเภอแม่สะเรียง ซึ่งเป็นเขตความเจริญ มีนักทัศนาจรเข้ามาเที่ยวเยี่ยมชมหมู่บ้าน เช่นเดียวกับชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม (เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋ามที่สูญเสียกลไกฯ นี้ไปแล้ว) ชาวชุมชนออกไปทำงานรับจ้างภายนอกแบบเข้าไปเย็นกลับ แต่ชุมชนบ้านพะมอลอกก็ยังมีปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสาร ที่มากกว่าความได้เปรียบอยู่ตรงที่เป็นชุมชนขนาดเล็ก รักถิ่นฐาน และชนเผ่าของตน รักในวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมของชนเผ่า และชาวชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงทำให้การปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารตามธรรมชาติในวงจรการทำมาหากิน หรือการประกอบอาชีพ (การเกษตร) เช่น การปรึกษาหารือในการเพาะปลูก การเอาแรง การขายผลผลิต และการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในประเพณี วัฒนธรรมของชนเผ่ามีสูงกว่าชุมชนอื่น ๆ และเช่นเดียวกับชุมชนบ้านวัดจันทร์ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันกับชุมชนบ้านพะมอลอก กล่าวคือ ส่วนใหญ่ทำการเกษตร และให้ความสำคัญกับประเพณีเลี้ยงผีของเผ่า อีกทั้งการเข้าออกหมู่บ้านโดยทางถนนยากลำบากจึงไม่ค่อยมีชาวชุมชนออกไปรับจ้างภายนอก ทำให้การปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารตามธรรมชาติของชุมชนมีสูงเช่นเดียวกับชุมชนบ้านพะมอลอกและสูงกว่าชุมชน

อื่น ๆ รวมทั้งชุมชนบ้านวัดจันทร์เองมีปัญหาาร่วมของชุมชน เช่น ปัญหาป่าสน ปัญหา ยาเสพติด ปัญหาจากหน่วยราชการ (ดังกล่าวรายละเอียดแล้วในบทที่ 4) และมีหน่วยงาน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) สนใจลงพื้นที่ทำให้ประเด็นปัญหาาร่วมของชุมชนเหล่านี้เกิด การวิพากษ์วิจารณ์ เกิดการตระหนักที่จะแก้ปัญหาร่วมกัน จึงพบว่า กลุ่มเยาวชน กลุ่ม แม่บ้าน หรือแม้แต่กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ จะมีการปฏิสัมพันธ์กันในปัญหาร่วมของชุมชนมาก

1.6 ในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน หากแยก พิจารณาภูมิปัญญาของชุมชนตามปัจจัย 4 ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ซึ่งได้แก่ ภูมิปัญญา ด้านอาหาร(หรือการผลิตอาหาร) ภูมิปัญญาด้านที่อยู่อาศัย(หรือภูมิปัญญาด้านการสร้าง บ้านเรือน) ภูมิปัญญาด้านเครื่องนุ่งห่ม(หรือภูมิปัญญาด้านการถัก ทอ เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม) และภูมิปัญญาด้านยารักษาโรค หรือ การรักษาโรคแล้วประกอบกับพิจารณาภูมิปัญญาใน การจัดระบบความสัมพันธ์ในการดำรงชีวิต เช่น เช่นภูมิปัญญาในการจัดระบบความสำคัญ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ภูมิปัญญาในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติแล้วพบว่า ชุมชนที่ยังคงความเป็นชุมชนดั้งเดิม ซึ่งมีปราชญ์ชาวบ้าน และมีชาวบ้านที่ยึดปฏิบัติตามจะมีภูมิปัญญาดังกล่าวมากกว่าชุมชนที่สูญเสียความเป็น ชุมชนดั้งเดิมไปแล้ว และปัจจัย เจื่อนใจในการที่ยังคงความเป็นชุมชนดั้งเดิมจากการศึกษา ทั้ง 6 ชุมชนในโครงการพบว่า มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการตระหนักหรือความรู้สึก ของชุมชนในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของตนเอง (การเป็นชนเผ่าหรือชาวเขา) อาชีพ เกษตรซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิม ค่านิยมความเชื่อในทางศาสนาพุทธและการเลี้ยงผี การมี NGO เข้าไปเกี่ยวข้อง กล่าวคือ ชุมชนบ้านวัดจันทร์ และชุมชนบ้านพะมอลอ ก่อนข้างจะมีปัจจัย เจื่อนใจดังกล่าวอยู่มาก นั่นคือ เป็นชุมชนชาวเขา (กะเหรี่ยง) เป็นชุมชนเก่าแก่ มีปราชญ์ ชาวบ้านที่เป็นผู้นำในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ข้างต้นที่มีชีวิตอยู่หรือสืบต่อมาจนถึงรุ่นลูกรุ่น หลาน ที่ชาวชุมชนที่ให้ความสำคัญเคารพนับถือและปฏิบัติตาม อาชีพหลักของชุมชนคือ อาชีพเกษตรกรรม ที่ถ่ายทอดความรู้สึกสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายาย (โดยเฉพาะชุมชน บ้านพะมอลอ มีนายทวี หรือ เสรวี มีกรรมวิธี ด้านการเพาะปลูก เก็บเกี่ยวซึ่งเป็นเรื่องที่น่า สนใจมาก เพราะได้ผลผลิตข้าวสูง จนเกษตรอำเภอแม่สะเรียงเองก็สนใจศึกษา) และชาวชุม ชน ยังผูกพันกับค่านิยม ความเชื่อในทางศาสนาพุทธ และการเลี้ยงผี ซึ่งค่านิยมและความ เชื่อในทางศาสนาพุทธ และโดยเฉพาะพิธีกรรมการเลี้ยงผีนั้นเป็นเป้าหมายทางปัญญาใน ด้านการจัดระบบความสัมพันธ์แบบปกติสุข (รายละเอียดอยู่ในบทที่4) ระหว่างชาวชุมชน ด้วยกัน และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติได้เป็นอย่างดีสมควรที่จะทำการศึกษาและสร้าง

เสริมให้ค่านิยมและความเชื่อในพิธีกรรมต่างๆของชุมชนกลับมามีความสำคัญ หรือมีความหมายกับชีวิตของชุมชน อย่างรู้เท่าทันในยุคโลกาภิวัตน์หรือยุควิทยาศาสตร์นี้อีกครั้งหนึ่ง (ซึ่งมิใช่ความมกมายในของเก่าทั้งหมด หรือการปฏิเสธของเก่าเพราะไม่เป็นวิทยาศาสตร์จนให้เกิดการยอมรับ) ปัญหาเรื่องภูมิปัญญาของทั้งสองชุมชนในด้านดังกล่าวนี้ ในปัจจุบันนี้ อยู่ que การศึกษาในระบบโรงเรียนที่ปลูกฝังแต่ความคิดในเชิงวิทยาศาสตร์แบบผิวเผิน ขาด การวิเคราะห์ให้ลึกถึงแก่นแห่งความเชื่อเหล่านั้น แก่นักเรียนหรือคนรุ่นใหม่ของชุมชน ดัง เช่นชุมชนบ้านวัดจันทร์กำลังประสบอยู่ แม้ว่าครูในโรงเรียนจะเป็นชาวเขา (กะเหรี่ยง) เกือบทั้งหมดแต่ทั้งหมดยังไม่ได้เห็นความสำคัญกับภูมิปัญญาของชุมชนในเรื่องดังกล่าว ไม่ ว่าจะเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส คนเฒ่าคนแก่ ที่ยังมีกิจกรรมในภูมิปัญญานั้นๆของชุมชนและยังมีชีวิตอยู่ โรงเรียนก็มิได้เห็นความสำคัญ หรือใส่ใจ คงมุ่งเน้นแต่การสอน หนังสือตามหลักสูตรให้ทันหรือจบเท่านั้น ดังประโยคคำพูดของครูที่บอกว่า “...การเรียนการสอนในบางครั้งจึงได้บอกจุดหรือให้จดตามบนกระดานดำ เพื่อเป็นการฝึกหัดด้าน ภาษาไทยในการเขียนการอ่าน เพราะเด็กนักเรียนเป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง เมื่อครู สอนแบบจดเพราะนักเรียนไม่มีหนังสือ ผู้ปกครองก็บอกว่าครูสอนไม่ดี ไม่มีคุณภาพ สอนไม่ทัน การสอนไม่ค่อยทันเพราะเด็กไม่มีหนังสือ...” อีกทั้งครูส่วนใหญ่ นับถือ ศาสนาคริสต์ ซึ่งคติในทางศาสนาอาจขัดกับความเชื่อในเรื่องการเลี้ยงผีของชุมชนจึงอาจ กล่าวได้ว่า การปลูกฝังภูมิปัญญาด้านการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติโดยผ่านทางพิธีกรรมความเชื่อเรื่องการเลี้ยงผี และศาสนา พุทธของชุมชนนั้นแยกเป็นคนละส่วนกับฐานการเรียนรู้หรือความรู้ที่คนรุ่นใหม่ได้รับจาก โรงเรียน กล่าวคือ โรงเรียนบ้านวัดจันทร์และโรงเรียนบ้านพะมอลอนนอกจากจะไม่ สามารถช่วยเสริมภูมิปัญญาของชุมชนดังกล่าวได้แล้ว อาจเป็นปัจจัยที่ค่อย ๆ ทำลายภูมิ ปัญหาดั้งเดิมเหล่านั้นให้หมดไปโดยเร็วยิ่งขึ้น (โรงเรียนบ้านพะมอลอน มีครู 3 คน ซึ่งครู ทั้ง 3 คนนับถือคนละศาสนา มีทั้งพุทธ คริสต์ และอิสลาม ในขณะที่ชาวบ้านหรือชุมชน นับถือทั้งพุทธและผี) ฉะนั้น ทั้งชุมชนบ้านวัดจันทร์และชุมชนบ้านพะมอลอน ที่ยังหลง เหลือภูมิปัญญาปราชญ์ชาวบ้านอยู่บ้าง ก็กำลังเผชิญกับการถูกทำลายด้วยระบบวิทยา ศาสตร์แบบผิวเผิน ระบบเศรษฐกิจแบบเน้นความเห็นแก่ตัวหรือตัวใครตัวมัน ระบบอุตสาหกรรมที่เอาความง่ายความสะดวกเข้าว่า (เช่น เสื้อผ้าสำเร็จรูป ง่ายและถูกกว่าที่ถักทอ ภาชนะพลาสติก สะดวกกว่าจักสานไม้ไผ่ ยาปฏิชีวนะสะดวกกว่ายาสมุนไพร (รายละเอียดโปรดดูในบทที่ 4)

สำหรับชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋ามและชุมชนบ้านหมอกจ๋าแป้ แม้จะมีปัจจัยที่เสริมให้มีภูมิปัญญาดังกล่าวอยู่บ้าง เช่น เป็นชุมชนชนเผ่า (ไทยใหญ่) ยังหลงเหลือปราชญ์ชาวบ้านในบางด้าน เช่น ด้านสมุนไพร (สำหรับชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม) ด้านเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม (สำหรับชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม) ด้านอาหารและขนมของชาวไทย (สำหรับชุมชนบ้านหมอกจ๋าแป้) เป็นต้น แต่ภูมิปัญญาของทั้งสองชุมชนก็เป็นภูมิปัญญาเล็ก ๆ ที่เป็นองค์ประกอบของชีวิตเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิปัญญาด้านการจัดระบบความสัมพันธ์ของการใช้ชีวิตร่วมกันอย่างปรกติสุขของชาวชุมชนที่ได้จากศาสนาและความเชื่อเรื่องผี ซึ่งความเชื่อดังกล่าวของทั้งสองชุมชนแทบจะไม่มีหลงเหลือ (หากชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋ามมีอยู่บ้าง เช่น ประจักษ์พยาน คือ ศาลเจ้าทิพย์เกษร ที่อยู่บ้านแต่ก็แทบไม่มีบทบาทอะไรต่อชุมชน) อีกทั้งภูมิปัญญาด้านสมุนไพร เสื้อผ้า และอาหารของทั้งสองชุมชน ก็กำลังเผชิญกับการถูกทำลายด้วยความเหมาะสม สอดคล้องกับระบบวิทยาศาสตร์ ระบบเศรษฐกิจ และระบบอุตสาหกรรมที่ชาวชุมชนส่วนใหญ่ยอมรับหรือเชื่อตามไปแล้ว

และสำหรับชุมชนบ้านสันผักหวานกับชุมชนบ้านแม่คือ แทบจะไม่มีปัจจัยที่ส่งเสริมการมีภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนหลงเหลืออยู่เลย ทั้งนี้เพราะทั้งสองชุมชนกำลังเปลี่ยนแปลงจากชุมชนล้านนากลายเป็นชุมชนสมัยใหม่ ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่อาจมีหรือเคยมีมาแบบล้านนาในปัจจัย 4 หรือในการจัดระบบความสัมพันธ์ของการดำรงชีวิต ถูกเปลี่ยนแปลงไปเป็นภูมิปัญญาแบบสากลโลกแล้ว (หากชุมชนปรับรับได้ซึ่งอยู่ในช่วงการเปลี่ยนแปลง) หากจะหลงเหลืออยู่บ้างก็คงแต่การที่ทั้งสองชุมชนยังนับถือศาสนาพุทธ ยังไปวัด ทำบุญ ซึ่งหากพระยังทำบทบาทหน้าที่ในการนำเอาคตินิยม คำสอนในพระพุทธศาสนามาปลูกฝังให้กับชาวบ้านจนเป็นจริงเป็นจัง ก็น่าจะพอเป็นที่พึ่งในด้านดังกล่าวได้

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน แม้ว่าแต่ละชุมชนจะมีปราชญ์ชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ หลงเหลืออยู่บ้าง มากบ้างน้อยบ้าง แต่ภูมิปัญญาหรือปราชญ์ชาวบ้านเหล่านั้นกลับไม่ค่อยได้รับความสนใจจากชาวบ้านมากนัก ดังจะเห็นได้จากชาวบ้านคาดหวังให้โรงเรียนซึ่งชาวบ้านอาจถือว่าเป็นแหล่งความรู้แหล่งเดียวหรือแหล่งสำคัญได้สอนเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี หรือภูมิปัญญาชาวบ้านแก่นักเรียนควบคู่ไปกับวิชาหนังสือ ซึ่งความคาดหวังหรือความต้องการเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าความรู้และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนโดยเฉพาะจากคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นปัจจุบัน เกิดช่องว่างระหว่างการสืบทอดในการทำมาหากินหรือการดำรงชีวิต การตัดสินใจเลือกหรือไม่เลือกอะไรของชุมชน ขึ้นอยู่กับสื่อมวลชน กลไกตลาด อำนาจธุรกิจ การเลียนแบบจาก

ภายนอก การส่งเสริมของหน่วยราชการ มากกว่าเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน ที่ปรับเปลี่ยนจากภูมิปัญญาเดิมกับโจทย์ใหม่ของการดำรงชีวิต จนกลายเป็นองค์ความรู้ของชุมชนที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้เอง

1.7 ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียน พบว่า ชุมชนที่พอจะมีส่วนร่วมในกิจกรรม การเรียนการสอนของโรงเรียนอยู่บ้าง คือชุมชนบ้านหมอกจำแป่ ที่ทางโรงเรียนได้เชิญคนในชุมชนเข้าไปให้ความรู้แก่นักเรียนในโรงเรียนในด้านการเลี้ยงไก่ การเย็บปักถักร้อย ตัดเย็บเสื้อผ้า ในเรื่องปัญหายาเสพติดและเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยโรงเรียนได้เชิญเจ้าของฟาร์มเลี้ยงไก่ซึ่งตั้งฟาร์มอยู่ในชุมชน ประธานกลุ่มแม่บ้าน ดำรงที่สถานีตำรวจภายในชุมชน และเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ตามลำดับ ไปเป็นวิทยากร หรือช่วยสอนในเรื่องดังกล่าว อีกทั้งเชิญสมาชิกสภา อบต. (อดีตเคยเป็นประธานกลุ่มหนุ่มสาว) ซึ่งมีความรู้ความสามารถในด้านกีฬาฟุตบอล เข้าไปฝึกซ้อมให้แก่เด็กนักเรียน ซึ่งนับว่าชุมชนบ้านหมอกจำแป่พอจะมีกิจกรรมที่เชื่อมความสัมพันธ์กับทางโรงเรียนในด้านการเรียนการสอนอยู่บ้าง ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากเหตุผลที่สำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรก ภายในชุมชนเองมีผู้ที่มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ตรงจริง พอที่จะถ่ายทอดความรู้ให้แก่เด็กนักเรียนได้ และเหตุผลประการที่สองคือ การที่โรงเรียนโดยเฉพาะผู้บริหารโรงเรียนคณะกรรมการฝ่ายวิชาการของโรงเรียน และคณะกรรมการโรงเรียนมีใจเปิดกว้างและมองเห็นคุณค่าของทรัพยากรบุคคลภายในชุมชน หากแต่เมื่อเปรียบเทียบจำนวนวิทยากร ซึ่งเป็นบุคคลภายในชุมชน และประเด็นเรื่องหรือวิชาที่โรงเรียนเชิญวิทยากรภายในชุมชนมาช่วยสอนหรือให้ความรู้แก่เด็กนักเรียนแล้วพบว่ายังมีน้อย ซึ่งหากจะให้ดีถ้าสามารถขยายเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิต ภูมิปัญญาชาวบ้าน การเกษตรแบบผสมผสาน เศรษฐกิจแบบพอเพียง ศิลปะวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่ ให้นักเรียนได้เรียนรู้หรือพานักเรียนออกไปสัมผัสและเรียนรู้เรื่องราวดังกล่าวจากชุมชนเลยก็คงจะเป็นประโยชน์มากเพราะจะเป็นการเพิ่มฐานการเรียนรู้ที่มีได้จำกัดอยู่ที่โรงเรียนฝ่ายเดียว และเป็นการเรียนรู้ในวิถีการดำเนินชีวิตและภูมิปัญญาของชุมชนควบคู่ไปกับการเรียนเนื้อหาวิชาการ แต่เป็นเรื่องที่น่าเสียดายตรงที่ชุมชนบ้านหมอกจำแป่กำลังเปลี่ยนแปลงไปเป็นชุมชนแบบเมืองที่ชาวชุมชนรับเอาค่านิยมด้านวัตถุ และความเจริญแบบเมือง จนมิได้เห็นความสำคัญของเนื้อหาวิชาการที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตและภูมิปัญญาของชุมชน (ชาวไทยใหญ่) ดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากความคิดเห็นของชาวชุมชนที่มีต่อโรงเรียนว่าโรงเรียนสอนเด็กไม่เก่ง ภาษาอังกฤษก็ไม่มีสอน ผู้โรงเรียนที่ตัวอำเภอเมือง

แม่ฮ่องสอนไม่ได้ ผู้ปกครองเป็นจำนวนมากจึงนิยมนำบุตรหลานของตนเองออกไปเรียนภายนอก ฉะนั้น ต่อประเด็นดังกล่าวนี้ จึงอยู่ที่ฝ่ายโรงเรียนที่สามารถปรับเปลี่ยนความเข้าใจของผู้ปกครองและชุมชนได้มากน้อยเพียงใด ส่วนความสัมพันธ์ของชุมชนอื่น ๆ ที่มีต่อโรงเรียนภายในชุมชนของตนเองนั้นจะได้กล่าวถึงต่อไปในประเด็นเรื่องปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในโรงเรียนในด้านความสัมพันธ์กับชุมชนด้านกิจกรรมการเรียนการสอนและเนื้อหา ซึ่งหากจะสรุปตรงนี้ก็เป็นเบื้องต้น อาจกล่าวสรุปได้ว่า การที่ชุมชนจะมีความสัมพันธ์กับโรงเรียนในด้านการเรียนการสอน หรือเนื้อหาอย่างน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับฝ่ายโรงเรียนที่จะให้หรือเห็นคุณค่าความสำคัญในเรื่องดังกล่าวที่จะมาจากฝ่ายชุมชนมากน้อยเพียงใด เพราะชุมชนที่ศึกษาส่วนใหญ่ไม่ได้มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ (การจัดการศึกษา) โรงเรียน ยกเว้นโรงเรียนบ้านแม่คือ ที่พอจะมีความรู้สึกดังกล่าวนี้อยู่บ้าง แต่ชุมชน (คณะกรรมการโรงเรียนฝ่ายชาวบ้าน) ก็ไม่สามารถจัดการหรือทำอะไรได้มาก ทั้งนี้จะได้กล่าวถึงสาเหตุอีกครั้งหนึ่งในหัวข้อปัจจัยภายในโรงเรียน และขึ้นอยู่กับฝ่ายชุมชนเองที่ยังหลงเหลือสิ่งดั้งเดิมและคุณค่าในวิถีการดำเนินชีวิต มีปราชญ์ชาวบ้าน และภูมิปัญญาของชุมชนเพียงพอที่ทางโรงเรียนจะมองเห็นคุณค่าและความสำคัญที่จะขยายฐานการเรียนรู้ และเนื้อหาออกมาจากโรงเรียนฝ่ายเดียวหรือไม่ ซึ่งพบว่า คุณค่าในเรื่องดังกล่าวของชุมชนมีมากบ้างน้อยบ้างตามระดับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชุมชนดังได้กล่าวแล้วในหัวข้อค่านิยมและความเชื่อหลัก ๆ ของชุมชน

ส่วนความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีต่อโรงเรียนในการร่วมพัฒนาโรงเรียน หรือร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน เช่น กิจกรรมวันแม่ กิจกรรมกีฬา เป็นต้น ทุกชุมชนให้ความร่วมมือในเรื่องดังกล่าวค่อนข้างมาก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นไปตามที่ทางโรงเรียนขอความร่วมมือกับชุมชนโดยผ่านทางผู้นำชุมชน (หากเป็นกิจกรรมการพัฒนาโรงเรียน ด้านวัสดุ อุปกรณ์ อาคาร สถานที่) และผู้ปกครองโดยตรง (หากเป็นกิจกรรมในวันสำคัญของโรงเรียน เช่น กิจกรรมกีฬา กิจกรรมวันแม่ เป็นต้น) จนสภาพการณ์ที่เป็นไปดังกล่าวทำให้ชุมชน (ทั้งผู้นำชุมชน คณะกรรมการโรงเรียน ผู้ปกครองนักเรียน) มีความเข้าใจว่าฝ่ายตนได้ให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนเป็นอย่างดี (ยังไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาดังกล่าวแล้ว) ฝ่ายโรงเรียนเองนั้นแหละที่ไม่ค่อยได้ร่วมกิจกรรมของชุมชน

1.8 สิ่งที่ชุมชนต้องการและคาดหวังจากโรงเรียน หากพิจารณาจากปัญหาของโรงเรียนตามความคิดเห็นของชุมชน รวมทั้งความต้องการของชุมชนที่มีต่อโรงเรียนแล้ว สามารถแยกพิจารณาได้เป็น 3 ด้านใหญ่ ๆ คือ

1) **ด้านที่เกี่ยวกับตัวครู** ในด้านนี้พบว่า เป็นด้านที่ชุมชนต้องการและคาดหวังจากโรงเรียนเพื่อให้โรงเรียนปรับปรุงแก้ไขมากที่สุด และสมควรที่ในรายงานผลการศึกษานี้จะได้กล่าวถึงโดยละเอียด เพราะจะส่งผลถึงกิจกรรมความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนต่อไปในอนาคต ดังนี้ (ไม่ได้จัดอันดับของปัญหา)

(1) ครูสอนไม่เต็มที่ ขาดความรับผิดชอบ ไม่ค่อยอยู่ในโรงเรียน โดยเฉพาะในวันจันทร์และวันศุกร์ ครูมีปัญหาส่วนตัวมาก ซึ่งมักใช้เป็นเหตุผลในการลา ทั้งเยี่ยมลูก เจ็บป่วย ต้องเข้าโรงพยาบาลบ่อย ต้องดูแลแม่ซึ่งแก่เฒ่าและเจ็บป่วย และต้องไปเรียนในวันเสาร์-อาทิตย์ (เรียนเพิ่มวุฒิตามโครงการจัดการศึกษาสำหรับบุคลากรประจำการ หรือ กศ.บป. ที่สถาบันราชภัฏเชียงใหม่) อยากให้ครูมาสอนให้ตรงเวลา สอนให้เต็มที่ และมีความรับผิดชอบมากกว่านี้

(2) “...ครูไม่ยอมรับความจริง ปัญหาความผิดอยู่ที่ครู แต่ครูไม่ยอมแก้ไขกรณีหนังสือแบบเรียนของนักเรียนไม่พอ ครูเก็บเงินจากผู้ปกครองไปแล้วแต่เด็กก็ยังไม่มียังหนังสือเรียน อาหารกลางวันไม่ดีเด็กไม่ยอมกิน รองเท้าเด็กหายเป็นประจำ ครูไม่เคยสนใจ และกรณีเรื่องอาหารกลางวันไม่ดี ไม่อร่อย เด็กไม่ยอมกินและพลอยใช้เป็นข้ออ้างไม่อยากไปโรงเรียน เพราะเมื่ออาหารกลางวันที่การโรงเป็นผู้ทำ ไม่มีอาหารทำด้วยเนื้อหมู เพราะครูใหญ่เป็นอิสลาม ห้ามทำ...”

(3) ครูสั่งงานเด็กแล้วไม่เคยติดตามดูแล “ ไม่ใช่ว่าสอนเด็กแล้วให้เด็กกลับไปทำที่บ้าน แล้วทำไปส่งครูแล้วครูเป็นผู้ให้คะแนนเด็ก อย่างนี้ไม่ดี เพราะครูจะรู้หรือว่าเด็กทำจริงหรือไม่จริง รู้ไหมเด็กบางคนต้องขอเงินพ่อแม่ไปซื้อสิ่งนั้น ๆ มาส่งเพื่อจะได้คะแนนโดยไม่ต้องทำเอง แล้วจะได้ประโยชน์อะไร ...”

(4) ครูไม่ดูแลเด็ก ปลดปล่อยให้เด็กเล่นกันในห้องเรียนโดยไม่มีครู “ การสอนเด็กของครูไม่ค่อยเต็มที่ ไม่มีความรับผิดชอบ ทางผู้ปกครองให้เด็กไปโรงเรียนแล้วไม่มีครูสอน ผู้ปกครองก็คิดว่าเด็กไปโรงเรียนจึงไปทำงานแต่เด็กไปโรงเรียนแล้วไม่มีครูก็เลยกลับบ้าน ที่เป็นเด็กตัวเล็ก ๆ เมื่อกลับบ้านแล้วไม่สามารถรับผิดชอบตัวเองได้ ...”

(5) “...ครูไม่มีน้ำใจ ไม่ช่วยเหลือเด็กที่ยังช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ การกินการนอน การเข้าห้องน้ำห้องท่า...”

(6) “...ครูรังเกียจเด็กที่เป็นแผล เป็นฝีเป็นหนอง ไม่นึกว่าเด็กเหมือนลูกของตัวเอง...”

(7) “...ครูใช้อำนาจกับเด็กมากเกินไป คุณค่าเหมือนควาย ขนาดพ่อแม่ยังไม่ดูค่าเด็กขนาดนั้นเลย ครูไม่รักเด็ก...”

(8) ครูไม่ทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดีให้เด็กเห็น “...ระหว่างโรงเรียนและชุมชนยังห่างไกลกัน ยังมีช่องว่างกันอยู่ บุคลิกภาพของครูชาวบ้านมองดูในแง่ลบอยู่มาก คือบุคลิกภาพของครูในสายตาของชาวบ้าน บางคนไม่นำมองเลย ครูยังดื่มเหล้าให้เด็กนักเรียนเห็นอยู่ ผู้ปกครองเลยมองว่าขนาดครูเป็นพ่อพิมพ์ แม่พิมพ์ของชาติยังทำตัวไม่นำดูให้เด็กเห็นอยู่ ทำเป็นแบบอย่างและตัวอย่างที่ไม่ดี...”

(9) “...ครูเอาขนม ของเล่น มาขายให้เด็กแปะไว้ก่อน แล้วมาเก็บเงินจากพ่อแม่ที่หลัง...”

(10) “...ครูทำตัวเป็นแม่ค้าขายเครื่องสำอาง บอกครูใหญ่ ๆ กลับแก้ตัวให้ บอกว่าหมดเวลาราชการแล้ว...”

(11) “...ครูแบ่งพรรค แบ่งพวก แยกความสามัคคีกัน...”

(12) “...อยากให้ครูมาเยี่ยมเยียนชาวบ้าน มาร่วมงานกับชาวบ้าน เข้ากับชาวบ้าน อย่างงานศพ งานประเพณี ...” “... หากครูใหญ่คนใหม่ย้ายมาแทนขอให้อย่าเป็นแขก (อิสลาม) อีกเลย ร่วมอะไรกับชาวบ้านก็ไม่ได้ ...” “... อยากได้ครูที่นับถือพุทธบ้าง อย่างน้อยสักครั้งก็ยั้งดี ครูจะได้พาเด็กเข้าวัด ร่วมประเพณีกับชุมชน ...” “... ครูไม่ทำตัวเข้ากับชุมชน เพราะถือว่าเป็นข้าราชการ ...” “... ชาวบ้านบางคนก็บอกว่า ครูอาจารย์ไม่ได้พักอยู่ในโรงเรียน เหมือนครู อาจารย์สมัยก่อน ทั้ง ๆ ที่บ้านพักครูก็มี แต่ไม่มีครูอยู่ ครูส่วนมากพักอยู่ในตัวจังหวัดและหมู่บ้านอื่น ๆ และปล่อยให้เด็ก ๆ ที่มาจากหมู่บ้านอื่น ๆ ชุมชนอื่นมาพัก (พวกเด็กต่างดาว-ชาวบ้านเรียก) มีทั้งเด็กนักเรียน ผู้หญิง และเด็กนักเรียนผู้ชาย พอเกิดเรื่องทะเลาะวิวาทกันกับเด็กในชุมชนก็ไม่มีใครดูแลและห้ามปราม ซึ่งล่อแหลมมากในสายตาของชาวบ้าน ...” “... บทบาทหน้าที่โรงเรียนที่มีต่อชุมชนน้อยมาก คือโรงเรียนไม่ค่อยให้ความร่วมมือ ร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ กับชุมชนไม่ว่าในเรื่องต่าง ๆ เช่น การจัดงานตามประเพณีท้องถิ่น ทางโรงเรียนไม่ให้ความร่วมมือเลย ...”

(13) “...อยากให้ครูที่เป็นคนเมือง เด็กจะได้พูดภาษาไทยได้ถูกต้อง ชัดถ้อยชัดคำ...”

เป็นที่น่าสนใจที่ว่า ในขณะที่ชุมชนเกือบทั้งหมดมองภาพลักษณ์ของโรงเรียนค่อนข้างติดลบ แต่ก็มียุทธชุมชนเดียวที่มองภาพลักษณ์ของครูและผู้บริหารโรงเรียน ค่อนข้าง

พึงพอใจ “... ครูเป็นสอนดี เด็ก ๆ เรียนเก่ง เก่งกว่าโรงเรียนในเมืองอีก สอบเรียนต่อได้มาก หมู่บ้านอื่นจึงให้ลูกหลานมาเรียนที่โรงเรียนของเราจนไม่มีที่จะให้เรียนแล้ว ...” “... ชุมชนมีโรงเรียนที่เป็นของชุมชนเองและเป็นโรงเรียนที่มีคุณภาพ สามารถสนองความต้องการของชุมชนได้ และชุมชนก็เอาใจใส่โรงเรียนเสมอมา เช่น มีโครงการที่โรงเรียนและชุมชนช่วยกันจัดทำขึ้น คือ โครงการจัดตั้งกองทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนเรียนดีแต่ยากจน ซึ่งตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 โดยเจ้าภาพงานศพจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายทุก ๆ ครั้งที่มีการเสียชีวิตและฌาปนกิจศพของคนในชุมชน ซึ่งนับว่าเป็นโครงการที่ดีต่อความสัมพันธ์ของโรงเรียนและชุมชน...” “... ละอ่อนบ้านเขาไม่ต้องไปเรียนในเมืองหรอก เพราะโรงเรียนบ้านเขานี่สอนดี เด็กเก่ง ไปสอบที่ไหนก็ติด ครูที่นี่สอนดี ครูใหญ่ก็เก่ง ตอนอยู่โรงเรียนเก่าโรงเรียนนั้นก็ดี มาที่นี่ก็ทำให้โรงเรียนนี้ดีขึ้น ไม่เหมือนครูใหญ่คนก่อน ละอ่อนบ้านเขาก็รักโรงเรียน และละอ่อนที่อื่น ๆ ก็ยังมาเรียนที่นี่เลยจนห้องเรียนไม่พอกับจำนวนเด็ก ...” ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าประสิทธิภาพของการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียน แม้ว่าจะเน้นแต่เฉพาะวิชาการ โดยที่ยังไม่ค่อยได้เน้นหรือเชื่อมโยงวิชาชีพหรือวิถีการดำเนินชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นก็ตาม แต่หากนักเรียนมีผลการเรียนดี สอบเรียนต่อได้มาก สร้างความพึงพอใจแก่ผู้ปกครองได้แล้ว จะเป็นตัวเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียนได้ดี (ในยุคปัจจุบันที่พ่อแม่ผู้ปกครองและชุมชนมีค่านิยมเกี่ยวกับการศึกษาของบุตรหลานไปในทิศทางที่เรียนเพื่อเรียนต่อ ยังไม่ตอบสนองต่อชุมชนท้องถิ่นก็ตาม) และสำหรับชุมชนที่ดูเหมือนพ่อแม่ผู้ปกครองและชุมชนไม่ค่อยพูดถึงปัญหาที่เกี่ยวกับคณะครูหรือโรงเรียน หรือดูเหมือนพึงพอใจต่อบทบาทของโรงเรียนแล้วก็ตาม แต่เป็นเพราะว่าชุมชนดังกล่าวประกอบด้วยชนเผ่า และชาวเขาหลายเผ่าที่มีปัญหาและต้องการใบต่างด้าวหรือสัญชาติไทย เพื่อการดำรงชีวิตอยู่บนผืนแผ่นดินเยี่ยงคนไทยโดยทั่วไปได้ ซึ่งโรงเรียนจะมีบทบาทสำคัญมากต่อการออกใบรับรองการขอใบต่างด้าวหรือสัญชาติไทย ซึ่งทำให้ชุมชนเอง แม้ขัดแย้งหรือไม่พึงพอใจโรงเรียนหรือคณะครูภายในโรงเรียนแต่ก็ไม่กล้าพูดกล้าแสดงออกเพราะเกรงจะกลายเป็นผลกระทบต่อบใบต่างด้าวดังกล่าว “... เขาอยู่กันแบบพี่แบบน้อง มีอะไรก็ช่วยเหลือกันไม่อยากมีเรื่องจะได้อยู่ม่วน (สบาย) เขาต้องการบัตรต่าง ๆ จะได้สะดวกไปมาคล่องไม่โดนจับอย่างทุกวันนี้ ไม่มีใครอยากมีเรื่องเลย...” “... วันก่อนมาเหล้าแล้วซ่อมผู้ปกครองจนหน้าตาบวมแล้วไปด่าพ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) พ่อหลวงโกรธแต่ต้องทนเพราะเกรงว่าจะเดือดร้อนกันเพราะเดี๋ยวเขาไม่รับรองใบขอสัญชาติและวุฒิการศึกษาของเด็กนักเรียน ...”

2) **ด้านที่เกี่ยวกับผู้บริหารโรงเรียน** จากการศึกษาพบว่า มี 3 ชุมชนที่ไม่ค่อยพึงพอใจในบทบาทของผู้บริหารโรงเรียน แต่พบประเด็นปัญหาไม่มากเท่ากับประเด็นปัญหาเกี่ยวกับตัวครู สาเหตุหนึ่งก็เพราะพฤติกรรมและบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนถูกชุมชนมองรวมอยู่กับปัญหาด้านที่เกี่ยวกับตัวครูแล้วด้วย ฉะนั้นที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้จึงเป็นประเด็นที่ชุมชนกล่าวถึงเฉพาะที่เกี่ยวกับผู้บริหารโรงเรียนโดยตรง ดังนี้

(1) ครูใหญ่ไม่กระตือรือร้นหาทุนการศึกษาให้เด็ก “... ครูใหญ่คนนี้ไม่สนใจที่จะวิ่งเต้นหาทุนการศึกษาเลย ไม่เหมือนครูใหญ่คนก่อน หากเปลี่ยนครูใหญ่คนนี้เมื่อไรก็จะเอาลูกหลานมาเรียน ถ้าครูคนนี้ยังไม่ย้ายไปนักเรียนคงจะลดลงไปเรื่อย ๆ ...”

(2) “...อาจารย์ใหญ่บริหารไม่เป็น บริหารโรงเรียนเป็นไปด้วยความเกรงใจ เป็นผู้บริหารที่บริหารได้ไม่เต็มรูปแบบ คงจะเป็นที่ครูน้อยมีอาวุโสกว่าครูใหญ่ ไม่แบ่งแยกอำนาจหน้าที่ให้ถูกต้อง ยังมีความเกรงใจอยู่ บางครั้งมอบหน้าที่ให้แล้วไม่ติดตามผลงานเต็มที่ ผู้บริหารไม่ได้ศึกษาปัญหาของชุมชนหรือท้องถิ่น ไม่สนใจเด็กในชุมชน ในหมู่บ้านมีสถานรับเลี้ยงเด็กก่อนอนุบาล ขนาดคิดค่าบริการแพงกว่าโรงเรียน ผู้ปกครองก็ยอมเอาไปฝาก ถ้าหากโรงเรียนจัดให้ดีถึงจะเสียเงินเพิ่มขึ้นกว่าเท่า ทางผู้ปกครองก็คงยอมเพราะพ่อแม่ทุกคนยอมทุ่มให้ลูกตัวเองอยู่แล้ว...” “... ควรให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมด้วย ปัจจุบันมีกรรมการโรงเรียนอยู่ แต่กรรมการมีแต่หน้าที่ไม่มีอำนาจ ไม่มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น จะคอยรับแต่งงานที่ผู้บริหารสั่งให้ทำ ...”

(3) “... ทำตัวไม่เหมาะสม เมาแล้วชอบอาละวาด ชกต่อย ซ้อม ผู้ปกครอง ...”

จากการศึกษาปัญหาด้านที่เกี่ยวกับผู้บริหารของโรงเรียน พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนที่อยู่ในตำแหน่งสูง จบการศึกษาสูง มีประสบการณ์ในการบริหาร และอยู่ไกลปืนเที่ยง จะบริหารโรงเรียนได้ดี หรือสร้างความพึงพอใจให้แก่ชุมชน หรือไม่ก่อให้เกิดปัญหาในสายตาของชุมชนมากกว่า ผู้บริหารที่อยู่ในตำแหน่งต่ำ จบการศึกษาไม่สูง มีประสบการณ์ในการบริหารน้อย และอยู่ไกลปืนเที่ยง ดังนี้

ผู้บริหารโรงเรียนอยู่ในตำแหน่งสูง เช่น อยู่ในตำแหน่งผู้อำนวยการ ซึ่งนั้นหมายถึงผู้บริหารโรงเรียนต้องมีผลงาน มีประสบการณ์ทั้งด้านการจัดการศึกษาและความสัมพันธ์กับชุมชน ผู้บริหารโรงเรียนดังกล่าวจบการศึกษาขั้นปริญญาโท หรือแม้จบปริญญาตรี แต่มีประสบการณ์การบริหารที่ประสบความสำเร็จผ่านมาแล้วหลายโรงเรียน จนมาอยู่ที่โรงเรียนปัจจุบัน และกำลังจะเกษียณอายุในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2542 นี้ ซึ่งสะท้อนให้

เห็นว่า **ประสบการณ์การบริหารจนก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้น** (ตำแหน่งผู้อำนวยการ) น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้อง รวมทั้งการศึกษาที่สูงด้วย และจากที่ตั้งของโรงเรียนพบว่า **อยู่ไม่ไกลปิ่นเที่ยงหรือไม่ห่างไกลความเจริญหรือตัวเมือง** ในขณะที่อีกบางโรงเรียนที่ผู้บริหารมีวิทยุสูง คุณวุฒิจบปริญญาตรี แต่บริหารงานแบบปล่อยปละละเลย เกรงใจครูน้อย ซึ่งมีวิทยุและเงินเดือนสูงกว่าตน อีกทั้งครูน้อยเป็นคนเก่าคนแก่ของโรงเรียน มีอาวุโสอยู่มาก่อนตน จึงพบว่าชุมชนไม่ค่อยพึงพอใจการบริหารดังกล่าว ในขณะที่ผู้บริหารโรงเรียนบางโรงเรียนอยู่ในตำแหน่งอาจารย์ใหญ่วัย 40 กลาง ๆ จบการศึกษาปริญญาตรี โรงเรียนตั้งอยู่ไกลปิ่นเที่ยง ผู้บริหารมีพฤติกรรมด้านชู้สาว ก่อนข้างใช้อำนาจ โดยเฉพาะใช้อำนาจกับชาวบ้าน จะพบความไม่พึงพอใจของชาวบ้านที่มีต่อโรงเรียนเช่นกัน ส่วนบางโรงเรียนแม้ผู้บริหารโรงเรียนจะเป็นชนเผ่าเดียวกับชาวบ้าน แต่นับถือคนละศาสนากับชาวบ้าน จึงอาจเป็นเหตุทำให้ไม่ค่อยนำคณะครู นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนเท่าที่ควร โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวกับศาสนา ซึ่งชุมชนให้ความสำคัญมาก ประกอบกับโรงเรียนตั้งอยู่ไกลปิ่นเที่ยง ผู้บริหารมีฐานะทางสังคมพอ ๆ กับครูคนอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นเงินเดือน อายุราชการ ระดับการศึกษา จึงทำให้คณะครูไม่ค่อยเชื่อฟังหรือยำเกรงอีกทั้งครูภายในโรงเรียนแต่ละคนก็มีปัญหา หรือข้อจำกัดกันคนละด้าน เช่น มีโรคประจำตัว เจ็บไข้ได้ป่วย ต้องตรวจหรือเข้าโรงพยาบาลบ่อย ต้องไปเรียนวันเสาร์-อาทิตย์ ที่สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ มีลูกซึ่งเรียนและพักอยู่ในเวียงจำเป็นต้องไปเยี่ยมดูแลลูกบ่อย และที่เป็นปัญหาสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างครูกับชาวบ้านก็คือ **ครูส่วนใหญ่หรือทั้งหมดไม่ได้พักอยู่ในชุมชน**

3) **ด้านที่เกี่ยวกับการเรียนการสอน เนื้อหาหลักสูตรและปัญหาโดยภาพรวมของโรงเรียน ผลการศึกษาพบว่า**

(1) ชุมชนไม่พอใจผลการเรียนของนักเรียนที่สู้โรงเรียนอื่นไม่ได้ หรือนักเรียนไปสอบเรียนต่อที่อื่นไม่ได้ “...ชาวบ้านไม่มั่นใจในหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียน เพราะบุตรหลานที่เรียนจากโรงเรียนนี้แล้วไปเรียนต่อที่โรงเรียนในตัวจังหวัดจะเรียนไม่ทันเพื่อน ๆ ที่เรียนอยู่ในตัวจังหวัด ชาวบ้านจะมองการศึกษาของบุตรหลานเป็นประเด็นหลัก และให้ความสำคัญกับการศึกษามาก จนต้องส่งบุตรหลานไปเรียนในโรงเรียนในตัวจังหวัด ชาวบ้านส่วนมากจะให้ลูกหลานเรียนอยู่ในชุมชนของเราก่อน แล้วเปรียบเทียบกับระหว่างเด็กนักเรียนในชั้นเดียวกันกับชั้นเรียนในโรงเรียนในตัวจังหวัด พอมาเปรียบเทียบกับแล้วเด็กนักเรียนที่เรียนอยู่ในตัวจังหวัดมีคุณภาพมาก ได้เรียนรู้ทั้งภาษา

อังกฤษตั้งแต่ชั้นอนุบาลหนึ่ง เรียนภาษาอังกฤษไปจนจบชั้นมัธยมปลาย เนื้อหาวิชาที่แน่นมาก ไปศึกษาต่อที่ไหน ๆ ก็ทันเพื่อน ... ถ้าโรงเรียนของเราจัดการเรียนการสอนและหลักสูตรเท่าเทียมกับนักเรียนในตัวจังหวัด เขาจะไม่ส่งบุตรหลานไปเรียนในตัวจังหวัดให้เปลืองเงินทำไม ไหนจะค่ารถ ค่าเทอม ค่าหนังสือ ค่าเสื้อผ้า ปีหนึ่ง ๆ หมดเงินไปกับการส่งบุตรหลานไปเรียนในโรงเรียนในตัวจังหวัดเยอะ เราเก็บเงินส่วนนั้นมาจุนเจือครอบครัวไม่ดีกว่าหรือ ชาวบ้านบางกลุ่มที่บุตรหลานอายุไม่ถึงเกณฑ์เข้าเรียน เขาบอกว่าลูกของผม ของหนู จะไม่ส่งเข้าโรงเรียนในชุมชนของเราหรอก เพราะไม่มั่นใจในระบบและหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนของเรา และชาวบ้านบางคนก็บอกว่า ลูกของเธอเรียนชั้นประถมปีที่ 3 ในโรงเรียนชุมชนของเรา อ่าน ก.ไก่ ถึง ส.นกสูกไม่ได้ จนทางคุณครูต้องย้ายชั้นลงมาเรียนในชั้น ป.2 และ ป.1 ผู้ปกครองเลยตัดสินใจส่งเด็กคนนี้ไปเรียนต่อในโรงเรียนในตัวจังหวัด และผู้ปกครองของเด็กคนนี้เล่าปัญหาต่าง ๆ ของเด็กให้ครูทางโรงเรียนในตัวจังหวัดทราบ และเด็กก็เรียนรู้เรื่อง และเรียนทันเพื่อน ๆ ในกลุ่มไปสัมภาษณ์เด็กคนนี้ เด็กยอมรับว่า ทางโรงเรียนและครูอาจารย์เอาใจใส่และสอนดีมาก ในความคิดของผู้เฒ่าตามธรรมชาติ บอกว่า ภาษาอังกฤษของเด็กชั้น ป.2 ในโรงเรียนในตัวจังหวัดกับลูกเขาที่เรียนอยู่ชั้น ม.2 เด็ก ป.2 ยังเก่งกว่าตั้งเยอะ การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาความสามารถ สติปัญญาของผู้เรียน เพื่อสนองต่อตัวเด็กระหว่างโรงเรียนในตัวจังหวัดกับโรงเรียนชุมชนยังห่างกันมาก โรงเรียนในตัวจังหวัด เด็กจะมีการพัฒนาความสามารถสติปัญญาดีกว่า...” ในขณะที่โรงเรียนที่ 2 ก็มีปัญหาลักษณะเดียวกัน “.... วิสัยทัศน์ทางการศึกษา (ของโรงเรียน) ยังแคบ ไม่จัดการศึกษาเพื่อให้เด็กนักเรียนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ มุ่งแต่เพื่อศึกษาต่อแต่ก็สู่สถานศึกษาอื่นไม่ได้ ...” และโรงเรียนที่ 3 ก็มีภาพสะท้อนที่ผู้ปกครองยังไม่ค่อยพึงพอใจโรงเรียนนัก ดังนี้

“... อยากให้ครูเข้มงวดเรื่องการสอนอ่านเขียนให้มากขึ้น เราฝากความหวังไว้กับครูเพราะเราไม่รู้หนังสือ บางครั้งให้ลูกอ่านหนังสือแต่ลูกอ่านไม่ออก ...” “... อยากให้ลูกที่จบจากที่นี่แล้วไปสอบเรียนต่อที่อื่น อยากให้ลูกสาวได้ใส่ชุดขาวเป็นนางพยาบาล มีอนาคต มีงานทำ ...” “...อยากให้ลูกเข้าเรียนจนจบ ม.6 แล้วหางานทำได้ไม่ต้องกลับมาทำนา เพราะที่ตัวเองก็ไม่มี ต้องเช่าเขาไม่รู้เมื่อไรเขาจะเลิกไม่ให้เช่า ...” “...ความหวังของผม ผมไม่อยากให้ลูกลำบากเหมือนผมกับเมีย ผมอยากมีอนาคตให้ลูกเรียน เมื่อเรียนจบที่นั่นแล้ว จะได้ไปเรียนต่อนอกพื้นที่ เพราะผมไม่มีนา ไม่มีทรัพย์สินสมบัติให้ลูก จะมีก็แต่วิชาที่ครูได้สอนให้ลูกผม ให้เขาได้อ่านออกเขียนได้ จบ ม.6 ผมก็ภูมิใจแล้ว

(2) “หนังสือเรียนไม่พอ เด็กนักเรียนบางห้องต้องซื้อ บางห้องไม่ต้องซื้อ”

(3) “อาหารกลางวัน ชาวบ้านบอกว่าจัดอาหารไม่ค่อยดีให้นักเรียนกิน”

(4) “สอนแต่ท่องจำและจดบนกระดานให้นักเรียนจดตาม มีการแบ่งกลุ่มทำกิจกรรมบ้างแต่ไม่มากนัก เพราะส่วนใหญ่เด็กนักเรียนยังคงอ่อนในด้านภาษาไทยอยู่มาก จึงจำเป็นต้องใช้วิธีการจดบนกระดานเพื่อฝึกให้นักเรียนเขียนและอ่านภาษาไทยไปในตัว อีกประการหนึ่งคือนักเรียนมีไม่เพียงพอ การเรียนรู้ในหลักสูตรของวิชานั้น เรียนไม่ค่อยจบตามหลักสูตร”

(5) “ไม่เคยนำเด็กมาสัมผัสกับชุมชนหรือภายนอกโรงเรียนเลย สอนแต่หนังสือไม่ได้สอนวิชาชีพที่เด็กจะออกไปทำมาหากินอยู่ในชุมชนได้ถ้าไม่เรียนต่อหรือไม่ได้สอนประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของรุ่นปู่ย่าตายายเลย” “... การเรียนการสอนของครูก็เน้นแต่ให้เด็กนักเรียนอยู่แต่ภายในโรงเรียน ไม่นำนักเรียนออกมาเรียนรู้โลกกว้าง หรือภูมิปัญญาของชุมชนที่มีอยู่หลายด้านบ้าง เช่น ด้านเกษตร ด้านดนตรีพื้นบ้าน หรือสมุนไพร ลักษณะการเรียนการสอนจึงเป็นแบบถ่ายทอดจากครูฝ่ายเดียว ...” “... อยากให้โรงเรียนสอนวัฒนธรรมประเพณีเก่าแก่ เช่น การทอผ้า การจักสาน การปลูกพืช ผักสวนครัวไว้เลี้ยงตนเอง เพราะว่ามันเป็นพื้นฐานที่สำคัญของเด็กที่จะเรียนรู้เอาไปใช้ในวันข้างหน้า ไม่อย่างนั้นแล้วเด็กก็จะล้มวัฒนธรรมเก่าแก่ไปหมดก็ไม่ดี ต้องเรียนควบคู่ไปด้วย หากครูจิตใจที่รักและให้ความรู้ลูก ๆ ของเราจริง ต้องสอนด้วยใจ ทำด้วยมือ เห็นด้วยตา หากได้แบบนี้แล้วผมจะภูมิใจมาก สำหรับครูทุกคน...” “... โรงเรียนที่คิดจะผลิตเด็กเพื่อศึกษาต่ออย่างเดียว คงจะไม่สนองความต้องการของชุมชนได้ครอบคลุมนัก น่าจะคำนึงถึงเด็กอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งไม่ต้องการหรือไม่มีโอกาสเรียนต่อก็น่าจะมีวิชาชีพที่จะออกมาทำมาหากินอยู่ในชุมชนได้ ... ความจริงบ้านเขามีอาชีพและวิชาการดี ๆ หลายอย่างที่น่าจะถ่ายทอดสู่ลูกหลาน ถ้าโรงเรียนเชิญภูมิปัญญาเหล่านั้นไปสอนก็ดี แต่ถ้าจะให้ดีน่าจะให้เด็กมาเรียนจากของจริงในสวนเห็ด สวนผักเลย แบบมาฝึกงานตามนั้นก็ได้อีก เช่น กลุ่มแม่บ้านเป็นทำแชมพู ครูน่าจะให้เด็กออกมาเรียนกับพวกแม่บ้านบ้าง ...”

(6) “อยากให้โรงเรียนสอนภาษาอังกฤษแก่เด็ก ...อยากให้มีการสอนภาษาอังกฤษขั้นพื้นฐานตั้งแต่อนุบาล หรือ ป.1 เพราะหมู่บ้านเรามีฝรั่งเข้ามาเที่ยวเป็นประจำ มาซื้อผักบ้าง มาดูชีวิตชาวกระเหรี่ยง ดูการทอผ้า เพื่อว่าลูกผมรู้ภาษาฝรั่ง จะได้เป็นไกด์นำประโชชนกลับหมู่บ้าน ... ” และนอกจากนั้น ก็มีชุมชนอีกชุมชนหนึ่งที่

ต้องการให้โรงเรียนสอนภาษาอังกฤษแก่เด็ก เพราะมีฝรั่งต่างชาติเข้ามาเที่ยวในหมู่บ้านบ่อย จะได้พูดคุยขายกับฝรั่งได้ ซึ่งเป็นความต้องการที่สอดคล้องกับสภาพของชุมชนทั้งสอง ที่มีชาวต่างชาติแวะเวียนเข้ามาเที่ยวบ่อย ส่วนอีกชุมชนหนึ่งก็ต้องการให้โรงเรียนสอนภาษาอังกฤษให้แก่นักเรียนตั้งแต่ชั้นอนุบาลหรือ ป.1 เรื่อยไปจนจบมัธยมและสอนให้มีความรู้เหมือนกับโรงเรียนในตัวจังหวัดดังที่กล่าวแล้วด้วย

(7) “...อยากให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นหรือหลักสูตรของโรงเรียน...”(ชุมชนบ้านสันผักหวาน)

(8) “...สอนเด็กแล้วเด็กยังอ่านไม่ออก เขียนไม่ได้...”

(9) “...สอนเด็กแล้วเด็กยังพูดภาษาไทยไม่ถูกต้องตามหลักภาษา พูดไม่ชัด ...”

สรุปแล้ว หากตัดประเด็นปัญหาเกี่ยวกับหนังสือเรียนไม่พอ อาหารกลางวันสำหรับเด็กไม่ดี เด็กเรียนแล้วยังอ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ หรือพูดภาษาไทยไม่ถูกต้องไม่ชัดออกแล้ว จะพบว่า สิ่งที่ชุมชนเกือบทุกชุมชนคาดหวังจากโรงเรียนนั้นเป็นสิ่งที่ดี ที่สะท้อนให้เห็นถึงวิสัยทัศน์ทางการศึกษาของชุมชนที่เป็นสัมมาทิฐิ หรือถูกต้อง เช่น เรื่องการเพิ่มเติมภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร เป็นต้น สมควรที่โรงเรียนและผู้ที่เกี่ยวข้องจะให้ความสนใจ และส่งเสริมให้เกิดเป็นจริงเป็นจังขึ้น

1.9 ปัญหาและความต้องการของชุมชน พบประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

1) เนื่องจากชุมชนที่ทำการศึกษามี 6 ชุมชนเป็นชุมชนเกษตรที่ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักคือ เกษตรกรรม และเมื่อหมดฤดูกาลเพาะปลูกแล้วมักนิยมรับจ้างหรืออาชีพเสริมรายได้อื่น ๆ เช่น การถักทอ จักสาน เป็นต้น ฉะนั้น ปัญหาร่วมของเกือบทุกชุมชนที่สะท้อนออกมาตามความคิดเห็นของชาวบ้าน จึงเป็นปัญหาในด้านการทำมาหากิน ดังนี้

(1) ทุกชุมชนกล่าวถึงปัญหาที่ดินทำกินไม่เพียงพอ มีจำกัด หรือไม่มีซึ่งพบสาเหตุว่า เนื่องจากประการที่ 1 อยู่ในเขตป่าสงวน (บ้านวัดจันทร์ บ้านใหม่หมอกจ๋าม บ้านหมอกจำแป่) ประการที่ 2 อยู่ในเขตเมือง แหล่งความเจริญ มีเอกสารสิทธิ์ (บ้านแม่คือ บ้านสันผักหวาน และบ้านพะมอลอ) แม้สาเหตุที่ทำให้ที่ดินทำกินจะแตกต่างกัน แต่ผลก็ทำให้ทั้ง 6 ชุมชน มีปัญหาร่วมและเป็นความต้องการที่อยากได้ที่ดินทำกินอย่างเพียงพอเหมือนกัน กรณีของชุมชนบ้านวัดจันทร์ จะมีเพียงครอบครัวเดียวที่ไม่มีที่

ดินทำกิน ยังชีพโดยการรับจ้างทั่วไป ส่วนชาวบ้านที่เหลือทั้งหมดมีที่ดินทำกินแต่มีเพียงเล็กน้อย ไม่เพียงพอแก่การยังชีพ กล่าวคือ เมื่อมีที่ดินทำกินน้อย ผลผลิตที่ได้ก็น้อยตามลงไป ซึ่งหมายถึงรายได้จากอาชีพหลักก็น้อยตามลงไปด้วย และหากยังชุมชนมีเศรษฐกิจเพื่อการค้าด้วยแล้ว ก็จะเป็นตัวเพิ่มทวีปัญหาความเดือดร้อนให้มากยิ่งขึ้น ฉะนั้นต่อเงื่อนไขในเรื่องที่ดินทำกินมีจำกัด จึงมีทางออกอยู่ 2 ทาง คือ ทางที่ 1 เพิ่มผลผลิตในขนาดที่ดินเท่าเดิม เช่น การใช้ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช ยาฆ่าวัชพืช เป็นต้น กับทางที่ 2 ปรับพฤติกรรมกรรมการบริโภคและการดำรงชีวิต เป็นเศรษฐกิจแบบเพียงพอ พออยู่พอกินหรือพอยังชีพ ลด ละ เลิกสิ่งที่ไม่จำเป็น สำหรับชุมชนบ้านวัดจันทร์นั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่เลือกทางออกในทางที่ 2 คือ ทำพออยู่พอกิน จะประสบปัญหาที่เฉพาะปีที่ฝนฟ้าไม่อำนวย อย่างปีกลายที่ประสบปัญหาเรื่องแมลง ซึ่งทำให้ชาวบ้านเริ่มที่จะใช้ยาฆ่าแมลงทั้ง ๆ ที่ไม่เคยต้องใช้มาก่อนเลย ฉะนั้น ในปีที่ประสบปัญหาดังกล่าว ชาวบ้านจึงไม่มีข้าวเพียงพอเพื่อยังชีพ จุดเริ่มต้นของการก่อตั้งธนาคารข้าวของหมู่บ้านและชุมชนข้างเคียงก็สืบเนื่องมาจากเหตุผลเช่นนี้ ฉะนั้น สำหรับชุมชนบ้านวัดจันทร์ปัญหาหลักที่เป็นปัญหาใหญ่ไม่ใช่เพราะมีที่ดินทำกินจำกัด หรือมีน้อย แต่ปัญหาคือ ธรรมชาติที่ไม่เป็นไปตามฤดูกาล หรือภัยตามธรรมชาตินั่นเอง ซึ่งอาจเกินกำลังที่ชุมชนจะรับมือได้ โดยเฉพาะปัจจุบันที่สภาพสังคม สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อาจเร็วมากจนภูมิปัญญาดั้งเดิมที่จะวิเคราะห์ เรียนรู้ และเชื่ออย่างตระหนักรู้ ภัยตามธรรมชาติเหล่านั้นมีต้นตอมาจากการทำลายธรรมชาติของมนุษย์นั่นเอง ชุมชนบ้านวัดจันทร์แม้จะไม่โดดเด่นในเรื่องภูมิปัญญาในการทำมาหากิน การเพิ่มผลผลิตหรือประสิทธิภาพของการผลิต พันธุ์ข้าวมากนัก แต่ชุมชนเองก็เผชิญกับผลกระทบของการพัฒนาจากรัฐผ่านทางหน่วยงานราชการหลายหน่วยในพื้นที่ คำนิยมทางวัตถุที่กำลังเริ่มเข้ามา ฉะนั้น สำหรับเงื่อนไขของชุมชนบ้านวัดจันทร์ที่ถูกจำกัดเรื่องที่ดินทำกิน ฝนฟ้าไม่เอื้ออำนวย ไม่ตกต้องตามฤดูกาล มีการสัมปทานตัดไม้โดยหน่วยงานที่รัฐสนับสนุน มีโครงการของรัฐที่ส่งเสริมการเพาะปลูกเพื่อการค้า แต่ส่งเสริมไม่ยั่งยืน ไม่ต่อเนื่อง คำนิยมทางวัตถุที่กำลังทวีความรุนแรงแต่มีความเป็นชนเผ่าเดียวกันที่รักสงบ รักธรรมชาติ รักในจารีต ประเพณีดั้งเดิม มีองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าไปเกี่ยวข้อง เป็นสังคมที่ไปมาค่อนข้างลำบาก มีคนเผ่าคนแก่ที่หลงเหลือภูมิปัญญาในการยังชีพ เช่น เวลาเจ็บไข้ได้ป่วย มีภูมิปัญญาจัดระบบความสัมพันธ์ที่ชาวบ้านจะมีต่อกัน และต่อธรรมชาติ จากความเชื่อในการเลี้ยงผี มีชาวบ้านในวัยกำลังหลักของชุมชน รู้สึกได้ถึงภัยของการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ชุมชนบ้านวัดจันทร์จึงน่าจะมีทางออกต่อประเด็นปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน โดยเร่งสร้างความตระหนัก

ร่วม พันฟูประเพณี ไม่ทิ้งคนเฒ่าคนแก่ (ภูมิปัญญา) NGO ยังคงต้องคอยเป็นพี่เลี้ยงและ ทางการลดบทบาท ช่วยเฉพาะคราววิกฤตเท่านั้น

สำหรับชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม ที่สะท้อนออกมาว่ามีที่ดินทำกินจำกัด เช่นเดียว
กันนั้นกลับมีเงื่อนไขและปัจจัยที่แตกต่างกับชุมชนบ้านวัดจันทร์ กล่าวคือ ระบบ
เศรษฐกิจของชุมชน (การผลิต การบริโภค การสะสมและกระจายส่วนเกิน) เริ่มที่จะเป็น
แบบเพื่อการค้า มีชีพอยู่พอกิน มีการดิ้นรนขนขวายหารายได้นอกภาคเกษตรโดยการ
รับจ้างเพื่อการศึกษาของบุตรหลานและเพื่อสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิต มีการแข่งขัน
ชุมชนตั้งอยู่ในเขตป่าสงวน ประชากรของชุมชนเพิ่มขึ้นทั้งจากชนกลุ่มน้อยที่อพยพเข้า
และคนเมือง หรือชาวต่างชาติที่แต่งงานตั้งบ้านเรือนในหมู่บ้าน มีความเจริญแบบเมืองที่
คืบคลานเข้ามา การส่งเสริมของทางการไม่ต่อเนื่อง (ตลาด) แม้ชาวชุมชนจะรู้สึกถึงความ
เปลี่ยนแปลง ดังเช่น “... ถ้าหากมีงานพวกเราก็จะพร้อมในกันทุกบ้าน ต้องไปช่วยกัน ...
แต่เดี๋ยวนี้สังเกตเห็นว่าไม่ค่อยสามัคคีเท่าเมื่อก่อนเพราะบางรายก็อยากเป็นใหญ่ บางราย
พอมีฐานะจากการค้าขายก็รังเกียจคนจนบ้าง แข่งขันกันบ้าง ผมอยากให้พวกเราสามัคคี
กันเหมือนเดิม ... อีกอย่างที่ทำให้คนส่วนใหญ่มีเวลาน้อย เพราะเขาต้องการเงิน เช่น
พวกเยาวชนต้องออกไปรับจ้างกว่าจะกลับก็ค่ำ จึงไม่ค่อยได้รวมกลุ่มช่วยเหลืองาน หรือ
เล่นกีฬา...” แต่ก็ไม่สามารถจัดการกับการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ ที่ดินทำกินที่มีอยู่อย่างจำกัด
อยู่แล้ว ก็ยังหายไปเพราะการขาย การเปลี่ยนแปลงอาชีพจากการเกษตรไปเป็นรับจ้าง
หรืออื่น ๆ จะมีมากขึ้น การบุกรุกป่าจะมีมากขึ้น ปัญหาเสพติด อาชญากรรม เอดส์ จะ
มีสูงขึ้น ทางออกของชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋ามที่น่าจะเป็นก็คือ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่นอนวัด
พระสายปฏิบัติ และคณะกรรมการหมู่บ้านที่เข้มแข็ง คงต้องค่อย ๆ ปรับเปลี่ยน พัฒนา
ชุมชนของตนไปในรูปแบบพิเศษ ที่ไม่ใช่ชุมชนชนเผ่าแบบดั้งเดิม หรือสังคมเมืองแบบคน
พื้นราบทั่วไป

ส่วนปัญหาเรื่องที่ดินทำกินมีจำกัดของชุมชนบ้านหมอกจ๋ามนั้น มีเงื่อนไขและ
ปัจจัยเช่นเดียวกับชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม (ดังกล่าวแล้ว) แต่มีความไม่เหมือนตรงที่ชาว
ชุมชนได้สัญชาติไทยแล้ว ทางออกของชุมชนบ้านหมอกจ๋ามต่อกรณีที่ดินทำกิน น่าจะ
เป็นการทำการเกษตรแบบใช้เทคโนโลยีเพิ่มผลผลิตแต่เป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสม
เทคโนโลยีพื้นบ้าน เช่น การใช้พืชสมุนไพรกำจัดแมลง การปลูกพืชแบบขึ้นบันไดรักษา
หน้าดิน การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ เป็นต้น สำหรับชุมชนบ้านแม่คือ ชุมชนบ้านสันผักหวาน
และชุมชนบ้านพะมอลอเป็นชุมชนในเขตเมือง ที่ดินราคาแพง มีใบเอกสารสิทธิ์ การบุกรุก

ป่าไม่มี ยกเว้นบ้านพะมอลอที่ยังมีป่าชุมชนและป่าสงวนอยู่บ้าง มีการเปลี่ยนแปลงที่ดินทำกินเพื่อการเกษตรไปเป็นที่ดินเพื่อยู้อาศัย อดสาหกรรมมากขึ้น การเกษตรแบบผสมผสาน หรือการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ดังที่ชุมชนบ้านแม่คือ และชุมชนบ้านสันผักหวานกำลังดำเนินอยู่น่าจะเหมาะสมกับปัญหาที่ดินทำกินจำกัด ส่วนชุมชนบ้านพะมอลอ น่าจะแก้ปัญหาระยะที่ดินทำกินที่มีจำนวนจำกัด คล้ายคลึงกับชุมชนบ้านวัดจันทร์ เพราะมีเงื่อนไข และปัจจัยพื้นฐานหลายประการคล้ายคลึงกันดังกล่าวแล้ว

นอกจากปัญหาในด้านที่ดินทำกินมีจำกัดไม่เพียงพอหรือไม่แล้ว ชุมชนบ้านแม่คือ ชุมชนบ้านสันผักหวาน ซึ่งเป็นชุมชนชนเมือง ก็มีปัญหาระยะ น้ำ เรื่องราคาปุ๋ย และยาฆ่าแมลง และสำหรับอาชีพเสริม นอกภาคการเกษตร เช่น รับจ้าง นั้น ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม ดูเหมือนจะมีปัญหาเรื่องการถูกเอาเปรียบเรื่องค่าจ้างมากที่สุด เพราะเป็นชนกลุ่มน้อย นอกนั้นก็ยังมีปัญหาเรื่องค่าจ้างต่ำเพราะเป็นแรงงานขาดทักษะหรือแรงงานไร้ฝีมือ เช่น บ้านพะมอลอ บ้านหมอกจ๋าม บ้านสันผักหวาน ส่วนชุมชนบ้านแม่คือ จะได้เปรียบกว่าเพราะแรงงานไปรับจ้างที่ก่อสร้างในด้านแกะสลัก ทำร่ม ซึ่งได้ค่าจ้างสูงกว่า แต่ทุกชุมชนก็ยังไม่พอใจค่าจ้างที่ได้รับ เพราะทุกชุมชน (ยกเว้นบ้านวัดจันทร์) ตอบว่ามีปัญหาเรื่องค่าจ้างต่ำ เพราะหากเมื่อเปรียบเทียบกับค่าครองชีพ และระบบเศรษฐกิจเช่นปัจจุบันที่ไม่ใช่แบบเพียงพอแล้ว ค่าจ้างแรงงานที่แต่ละชุมชนได้รับก็ถือว่าต่ำและไม่เพียงพอต่อการยังชีพในระบบเศรษฐกิจดังกล่าว ส่วนอาชีพเสริมรายได้ด้านการจักสาน ถักทอ (ชุมชนบ้านวัดจันทร์ ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม และชุมชนบ้านพะมอลอ) ชาวชุมชนจะตอบว่ามีปัญหาเรื่องราคาและตลาด

เป็นที่น่าสนใจสำหรับ “ความยากจน” ที่มี 2 ชุมชนเอ่ยถึงความยากจนว่าเป็นปัญหาของชุมชนของตน คือ ชุมชนบ้านวัดจันทร์ และชุมชนบ้านหมอกจ๋าม ในขณะที่เหลืออีก 4 ชุมชนไม่ได้หยิบยกเอาความยากจนมาเป็นปัญหา สำหรับ 4 ชุมชน ที่ไม่ได้หยิบยกเอาความยากจนว่าเป็นปัญหา อาจตีความได้ 2 ทาง คือ 1) ชุมชนนั้น ๆ ไม่ได้จน และ 2) ไม่ได้มองความยากจนว่าเป็นปัญหา เช่น อยู่ในฐานะยากจน จนเคยชินแล้ว หรือเป็นปัญหาพื้นฐานจนมิได้นึกถึง ซึ่งทั้ง 4 ชุมชนน่าจะอยู่ในความหมายที่ 2 กล่าวคือ ชุมชนอยู่ในฐานะยากจน จนเคยชินแล้ว และอาจจะเริ่มรู้สึกถึงความยากจนเป็นปัญหาก็ต่อเมื่อรายได้ที่ได้เป็นหลักหรือประจำอยู่นั้น ไม่สามารถตอบสนองความต้องการในการซื้อหรือบริโภคสิ่งใหม่ ๆ ในชีวิตประจำวันได้ (จากค่านิยมทางวัตถุนิยมที่เพิ่มขึ้น จำพวกของฟุ่มเฟือย หรือสิ่งอำนวยความสะดวก) ซึ่งในชุมชนที่ศึกษาส่วนใหญ่พบว่ามีสาเหตุสืบเนื่องมาจากค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไป ความเจริญทางวัตถุที่คืบคลานเข้ามา พร้อม ๆ กับความ

รู้สึกที่ไม่เพียงพอ แต่ชาวชุมชนก็สัมผัสและรู้สึกได้รวมทั้งมีส่วนที่ไม่พึงพอใจต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น ดังเช่น “... ชาวบ้านชอบซื้อของมาโชว์กัน อวดกัน บางพวกก็แต่งตัวและสร้างบ้านอวดกัน โดยยอมอดหรือเป็นหนี้...” “... ถ้าหากว่ามีงานพวกเราจะพร้อมใจกันทุกบ้าน ต้องไปช่วยกัน แต่เดี๋ยวนี้สังเกตว่าไม่ค่อยสามัคคีเท่าเมื่อก่อน เพราะบางรายก็อยากเป็นใหญ่ บางรายพอมีฐานะจากการค้าขายก็รังเกียจคนจนบ้าง แข่งกันบ้าง ผมอยากให้พวกเราสามัคคีกันเหมือนเดิม ...” และรวมทั้งอีกหลายชุมชนที่เกิดความรู้สึกดังกล่าว เช่น “... เงินสกปรกนั้นเขาไม่ต้องการ ไม่อยากแม้แต่จะต้อง ...” ซึ่งหมายความว่า การปลุกจิตสำนึกหรือการทำให้เกิดการตระหนัก อย่างรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง พร้อม ๆ กับการปรับปรน ยังพอที่จะทำได้

สำหรับ 2 ชุมชนที่เอ่ยถึงความยากจนว่าเป็นปัญหาของชุมชนของตน คือ ชุมชนบ้านวัดจันทร์และชุมชนบ้านหมอกจำแป่ นั้น พบว่า ผู้ที่เริ่มต้นมองความยากจนว่าเป็นปัญหาของชุมชนหรือชาวบ้านนั้น คือ พระหรือเจ้าอาวาสสำหรับบ้านวัดจันทร์ และครูสำหรับบ้านหมอกจำแป่ ซึ่งทั้งพระและครูต่างก็เป็นนักวิจัยชาวบ้านในโครงการ และต่างก็เป็นบุคคลภายนอกชุมชนที่เข้าไปข้องเกี่ยวกับชุมชน ดังเช่น พระเป็นคนอีสาน มาตามโครงการพระธรรมจาริก และครูเป็นคนเมือง บ้านอยู่อำเภอแม่ริม แต่ขึ้นไปบรรจุอยู่ที่บ้านหมอกจำแป่ ซึ่งเป็นชุมชนชาวไทยใหญ่

2) **ปัญหาในด้านสังคม วัฒนธรรม** หลายชุมชนได้สะท้อนปัญหาในด้านนี้ออกจากคำพูดเหล่านี้ “... บ้านวัดจันทร์เป็นทางผ่านของยาเสพติดที่มาจากบ้านเสาแดงที่โด่งดังไปทั่วประเทศคราวหนึ่ง จะจับผู้ค้าสักคนเดียวต้องเอาเฮลิคอปเตอร์ลง ใช้คนทั้งหมู่บ้านช่วยกันจับ ...” “... วัยรุ่นบ้านเขาชอบเที่ยวเตร่ เงินทองก็ยงหาเองบ่ได้ เที่ยวกินหนึ่ง 2 พัน 3 พัน ไม่มีเงินซื้อเป็นก็เอารถเครื่องวาง พ่อ แม่ต้องไปไถ่คืน ...” ซึ่งนั่นหมายถึงชุมชนกำลังได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงจนก่อให้เกิดปัญหายาเสพติด การเที่ยวเตร่กลางคืน ฟุ่มเฟือย แข่งความรวย อยู่แบบตัวใครตัวมัน การละเลยวัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนภูมิปัญญาของตนเอง ดังรายละเอียดที่กล่าวไว้ในเรื่องค่านิยมหลัก ๆ และปัญหาของแต่ละชุมชน

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้นพอจะสรุปได้ว่า ชุมชนที่ศึกษาตระหนักถึงปัญหาที่ใกล้ตัวเป็น 2 ด้านใหญ่ ๆ คือ ปัญหาในการทำมาหากิน หรือการประกอบอาชีพที่นำมาซึ่งเรื่องของปากท้อง หรือรายได้ กับด้านที่สอง คือ ปัญหาในวิถีชีวิต ที่เริ่มอยู่อย่างไม

ปรกติสุข เช่น ปัญหาของวัยรุ่น ปัญหาคนรวย คนจน เริ่มตัวใครตัวมัน ในขณะที่ชุมชนเองก็ตระหนักได้ถึง การเปลี่ยนแปลง และเสียดายภูมิปัญญา ประเพณีที่ดั่งามในอดีต

2. สรุปปัจจัย เจือไน และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในโรงเรียน

ปัจจัยเจือไนภายในโรงเรียนของทั้งหกชุมชนมีประเด็นที่เป็นปัจจัยสำคัญ ดังนี้

2.1 ด้านโครงสร้างการบริหารจัดการศึกษา

ทั้งหกโรงเรียนมีรูปแบบโครงสร้างการบริหารแบบเดียวกัน คือเป็นรูปแบบที่กระทรวงศึกษากำหนดขึ้นอย่างเป็นทางการ ให้ทุกโรงเรียนถือปฏิบัติ โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะของคณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วยบุคลากรภายในโรงเรียน และชุมชน ในส่วนของชุมชนส่วนใหญ่แล้วจะเป็นกลุ่มผู้นำหรือแกนนำคณะหนึ่งประมาณ 9-15 คน แต่ดูเหมือนว่าเป็นโครงสร้างที่กำหนดขึ้นตามหลักการเท่านั้น ในการปฏิบัติจริง ๆ นั้นยังไม่ค่อยได้นำมาใช้ประโยชน์หรือปฏิบัติอย่างจริงจังเท่าใดนัก บางแห่งไม่เคยประชุมคณะกรรมการโรงเรียนเลย บางโรงเรียนก็ใช้บ้างในกรณีที่ต้องการความร่วมมือจากชุมชนในการจัดกิจกรรมเพื่อเป็นผลงานของโรงเรียน มีเพียง 2 แห่งเท่านั้นที่ให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการบริหารการศึกษาค่อนข้างมาก คือ ชุมชนแม่คือ และชุมชนบ้านสันผักหวาน ซึ่งจัดให้มีการบริหารการศึกษาร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน โดยมีการประชุมคณะกรรมการโรงเรียนสม่ำเสมอ นำปัญหาและความต้องการมาร่วมกันคิด กำหนดแผนงานโครงการร่วมกัน เช่น โครงการจัดตั้งกองทุนการศึกษาจากการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย หรือความรู้สึกร่วมกันต่อปัญหาต่าง ๆ ของโรงเรียนที่ชาวบ้านถือเป็นภาระหน้าที่ที่ต้องร่วมกันแก้ไขของชุมชนบ้านสันผักหวาน ได้แก่ ปัญหาจำนวนเด็กลดลง เป็นต้น

สำหรับชุมชนอื่น ๆ อำนาจในการบริหารฯ จะอยู่ในโรงเรียนโดยผู้บริหารโรงเรียนมีอำนาจเต็มที่ต่อการกำหนดทิศทางการบริหารการศึกษา โดยชุมชนจะมีบทบาทเพียงให้ความร่วมมือช่วยเหลือสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียนตามที่โรงเรียนต้องการ และโรงเรียนก็จะสนับสนุนชุมชนบ้าง เป็นบางโอกาสเท่านั้น

2.2 วิสัยทัศน์หรือความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาของบุคลากรที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้แก่ผู้บริหารโรงเรียนและบุคลากรในโรงเรียน คณะกรรมการโรงเรียน ผู้ปกครอง ส่วนใหญ่แล้วจะมีทัศนคติทางการศึกษาที่แตกต่างกัน อาจแบ่งเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายโรงเรียนหรือสถานศึกษา และฝ่ายผู้ปกครอง คือชุมชน ซึ่งต่างก็มีความคาดหวังที่แตกต่างกันดังกล่าวมาแล้วข้างต้น โดยที่ทั้งสองฝ่ายไม่มีโอกาสที่จะคิดร่วมกัน จึงต่างคนต่างคิด ดังนี้

– **ด้านโรงเรียน** ต้องการจัดการศึกษาเพื่อสนองนโยบายและแนวทางการดำเนินงานที่รัฐกำหนด และสั่งการจากต้นสังกัด บางครั้งจึงมองข้ามบริบทของชุมชน และการสนองตอบต่อการคาดหวังที่ชุมชนมีต่อโรงเรียน จึงมุ่งสอนให้เด็กเรียนรู้สิ่งที่มีอยู่ในตำรา มากกว่าการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน

– **ด้านชุมชน** ผู้ปกครองต้องการให้บุตรหลานมีความสามารถทางวิชาการในการสอบแข่งขันในการเรียนต่อ หรือมีอาชีพอยู่ในชุมชนได้

สำหรับโรงเรียนที่ให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์กับชุมชน ให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทได้คิดร่วมกัน ฟังเสียงชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกัน ซึ่งสามารถร่วมจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพได้ในระดับหนึ่ง เช่น ชุมชนแม่คือ กำหนดปรัชญาการศึกษาไว้ว่า “ครูดี วิชาการเด่น เน้นคุณธรรม สัมพันธ์ชุมชน” ซึ่งเป็นวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลของโรงเรียนและชุมชนร่วมกัน ทำให้ชุมชนและโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน แต่อย่างไรก็ดี อาจเป็นเพราะวิสัยทัศน์ของผู้บริหารโรงเรียนที่มีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดนโยบายของโรงเรียนนั้น ๆ ก็ได้ ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวที่ชุมชนยังมีความกังวลใจว่า ถ้าผู้บริหารเปลี่ยนไปชุมชนอาจขาดโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ และปฏิบัติร่วมกันในการจัดการศึกษาของชุมชน เช่น ความห่วงเกรงของชุมชนแม่คือ ที่เกรงว่าครูใหญ่คนใหม่อาจไม่เหมือนคนปัจจุบัน แล้วจะมีผลต่อการศึกษาของบุตรหลานและชุมชน ซึ่งแสดงว่าการกำหนดวิสัยทัศน์ทางการศึกษานั้น โรงเรียนมีบทบาทอยู่ในระดับสูงกว่าชุมชน และส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นการเรียนรู้ในเนื้อหา มากกว่าการแก้ปัญหาในชีวิตจริง ซึ่งไม่สนองความต้องการของชุมชน

2.3 ปรัชญาทางการศึกษา ทุก ๆ โรงเรียนมีปรัชญาหรือคำขวัญของโรงเรียนไว้ให้ยึดถือปฏิบัติ ซึ่งล้วนเป็นปรัชญาที่ดี มีความน่าสนใจ และมีคุณค่าทุก ๆ ปรัชญา หากโรงเรียนได้นำมาใช้โดยกำหนดยุทธศาสตร์หรือกลวิธีให้สำเร็จ รวมถึงปรัชญาที่ตั้งไว้จริง แต่ในภาพรวม คำขวัญ หรือปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนทั้ง 6 แห่ง เป็นเพียงถ้อย

คำที่น่าประทับใจเท่านั้น แต่ก็มีบางโรงเรียนที่ยึดถือปรัชญาเป็นแนวทางการดำเนินงานจนประสบความสำเร็จ เช่น โรงเรียนบ้านแม่คือ

2.4 บทบาทของครูและบุคลากรในโรงเรียน ครูซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ในการจัดการเรียนการสอนและการกล่อมเกลานักเรียนให้เป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนนั้นนับเป็นภาระที่ยากลำบาก เพราะนอกจากการอบรมสั่งสอนแล้วครูยังต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีอีกด้วย และครูของชุมชนทั้งหกแห่งที่เข้าไปศึกษาวิจัยครั้งนี้ก็มีภาพรวม ดังนี้

– **บทบาทในการจัดการเรียนการสอน** ครูส่วนใหญ่ยังสอนโดยยึดวิชาการในตำราเป็นหลัก และมีภาระหน้าที่อื่น ๆ ทั้งเรื่องส่วนตัวและงานราชการอื่น ทำให้มีเวลาในการสอนและเอาใจใส่นักเรียนไม่เต็มที่นัก เช่น ต้องไปช่วยราชการที่อื่น ไปเรียนหนังสือ ทำธุรกิจส่วนตัว หรือเดินทางกลับบ้านซึ่งอยู่ห่างไกล เพราะโรงเรียนอยู่ในถิ่นทุรกันดาร

– **บทบาทในการกล่อมเกล่า** ทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ การเอาใจใส่ดูแลด้านคุณธรรม จริยธรรม ขนบประเพณีวัฒนธรรมอันดีงาม ยังมีน้อย และบางคนยังประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนได้น้อยเกินไป เช่น การทะเลาะกับผู้ปกครอง สู้บุญหรี หรือดื่มสุรามินเมา มีบางโรงเรียนให้ความสนใจและจัดกิจกรรมเพื่อกล่อมเกล่าให้เด็กได้เรียนรู้ขนบประเพณี ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ในประวัติและภูมิปัญญา เช่น โรงเรียนบ้านใหม่-หมอกจำแป่ ได้ให้โอกาสนักเรียนไปทำกิจกรรมด้านการศึกษาชุมชน และภูมิปัญญาของท้องถิ่น หรือโรงเรียนแม่คือ นำนักเรียนออกมาร่วมกิจกรรมกับชุมชนในงานศพและงานประเพณี เป็นต้น

2.5 สภาพแวดล้อมภายในโรงเรียน มี 2 ลักษณะ

– **โรงเรียนขนาดกลาง และอยู่ใกล้เมือง** จะมีความพร้อมและมีศักยภาพในการให้บริการชุมชนค่อนข้างสูง เช่น โรงเรียนแม่คือ หมอกจำแป่ และสันผักหวาน จึงมีความพร้อมที่จะจัดการเรียนการสอนและสร้างความสัมพันธ์ชุมชน ทำให้ชุมชนและโรงเรียนร่วมกันสร้างความเข้มแข็ง โดยร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา หรือเพื่อสร้างความเข้มแข็งได้ โดยการให้บริการด้านสถานที่เป็นที่ประชุมจัดกิจกรรม พบปะสังสรรค์ ใช้สนามกีฬาส่งเสริมการออกกำลังกาย หรือแข่งขันกีฬา เพื่อเชื่อมความ

สามัคคี ตลอดจนมีบุคลากรของโรงเรียนให้การสนับสนุนในการจัดกิจกรรมร่วมกัน โดยบริการทางวิชาการหรืออื่น ๆ

– โรงเรียนขนาดเล็กและอยู่ในถิ่นทุรกันดาร เช่น โรงเรียนบ้านพะมอลอ ซึ่งมีบริเวณแคบ ขาดวัสดุอุปกรณ์ จึงไม่สามารถให้บริการแก่ชุมชนได้ทั้งอาคารสถานที่และอุปกรณ์ หรือชุมชนบ้านวัดจันทร์ ถึงแม้จะมีสนามที่กว้างขวางแต่ก็ขาดบุคลากรและอุปกรณ์ที่จะสนับสนุนชุมชน โรงเรียนจึงไม่เป็นสถานที่ที่จะให้ชุมชนไปพบปะสังสรรค์ หรือทำกิจกรรมร่วมกันได้เท่าที่ควร

3. สรุปปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายนอกชุมชน ที่เข้ามาเสริมและส่งผลกระทบกับชุมชนจนกลายเป็นปัจจัยเสริมความเข้มแข็งของชุมชน หรือทำให้ชุมชนอ่อนแอลงนั้น ปัจจัยภายนอกดังกล่าวได้แก่ นโยบายของรัฐและการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติทั้งทางด้านการศึกษา การพัฒนาชุมชน และด้านอื่น ๆ งานและการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) และองค์กรต่าง ๆ อิทธิพลของสื่อมวลชน กลไกตลาดและอำนาจธุรกิจ และปัจจัยดึงดูดหรือปัจจัยผลักดันทรัพยากรมนุษย์ของชุมชน เมื่อพิจารณาปัจจัยดังกล่าว เปรียบเทียบกับลักษณะหรืออาการของชุมชนที่เข้มแข็งหรือลักษณะของชุมชนที่อ่อนแอต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 ลักษณะอันแสดงถึงความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่

1. ทำให้ชุมชนมีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นอย่างแน่นแฟ้น ในทางกายภาพหรือรูปธรรม คือ สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพ มีการพึ่งพาอาศัยและร่วมมือกันในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของส่วนตัวและส่วนรวม ทั้งด้านอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การพัฒนาชุมชน การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ฯลฯ ในทางจิตวิญญาณ คือ สมาชิกของชุมชน มีค่านิยมความเชื่อต่อสิ่งสูงสุดอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน และรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความรู้สึกผูกพันกับชุมชนและสมาชิกในชุมชน มีความรักใคร่สามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ความช่วยเหลือแบ่งปันระหว่างกัน ฯลฯ

2. ทำให้ชุมชนมีศักยภาพที่พึ่งพิงตนเองได้ในระดับที่สูง โดยมีทุน แรงงาน ทรัพยากรเพื่อการยังชีพพื้นฐานของครอบครัวตนเอง แม้จะมีการพึ่งพิงภายนอกก็อยู่ในลักษณะที่ชุมชนมีอำนาจในการจัดการ การเลือกสรร การตัดสินใจ การมีส่วนร่วมสูง ไม่ว่าจะเป็นด้านอาชีพ การศึกษา การกินอยู่ ประเพณี การรักษาพยาบาล ฯลฯ

3. ทำให้ชุมชนสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยอำนาจ ความรู้ และกลไกภายในของชุมชน กำหนดแนวทางของการแก้ไขปัญหา โดยอาศัยความร่วมมือภายในชุมชนเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ

4. ทำให้ชุมชนพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ สร้างภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่าง ๆ ทั้งเศรษฐกิจ การบริหารจัดการ การปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี ฯลฯ มีผลให้ชุมชนมีความรู้ความสามารถที่จะพัฒนาตนเอง และถ่ายทอดความรู้นั้นได้อย่างต่อเนื่อง

กลุ่มที่ 2 ลักษณะอันแสดงถึงความอ่อนแอของชุมชน ได้แก่

1. ชุมชนสูญเสียความเป็นปึกแผ่นอันเป็นหัวใจสำคัญของความเป็นชุมชน ในทางกายภาพหรือรูปธรรม คือ สมาชิกของชุมชนมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ ต่างทำมาหากินขาดความร่วมมือร่วมใจ มุ่งความอยู่รอดของตนมากกว่าของชุมชน มีการอพยพย้ายถิ่นชั่วคราวและถาวร ในทางจิตวิญญาณ คือน้ำใจของความเอื้ออาทรกัน ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อแบ่งปันความรักในชุมชนเกิดได้น้อยลง โดยที่สมาชิกของชุมชนรู้สึกได้ถึงเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

2. ทำให้ชุมชนพึ่งพิงภายนอกสูง ถูกปัจจัยภายนอกควบคุมและกำหนดความเปลี่ยนแปลงของชุมชนในด้านเศรษฐกิจ การศึกษา รูปแบบการบริหาร การพักผ่อนหย่อนใจ ค่านิยม-ความเชื่อ การรักษาพยาบาล ฯลฯ โดยที่ชุมชนมีอำนาจในการต่อรองต่ำ หรือมีอิสระในการเลือกและตัดสินใจน้อย

3. ทำให้สภาพปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้น โดยที่ชุมชนควบคุมและแก้ไขเองได้ยากหรือได้น้อย เช่น ปัญหาการแย่งชิงและทำลายทรัพยากร ทั้งจากบุคคลภายนอกและชุมชนเอง ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ปัญหาอาชีพ เช่น หนี้สิน ที่ดินทำกิน ปัญหาสังคม เช่น ปัญหาวัยรุ่น ยาเสพติด ครอบครัวแตกแยก คนชราและเด็กถูกทอดทิ้ง ปัญหาอบายมุข อาชญากรรม เอดส์ เป็นต้น

4. ทำให้สภาพพัฒนาการของชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การศึกษา เทคโนโลยี ฯลฯ ถูกทำลายหรือถูกละทิ้งให้ชะงักงัน ศักยภาพและภูมิปัญญาของท้องถิ่นสูญหายไป หรือถูกทอดทิ้ง ไม่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ชุมชนจึงอยู่ในสภาพขาดรากฐานและพัฒนาการของตนเอง

พบว่า ชุมชนที่ทำการศึกษได้รับผลกระทบจากปัจจัยภายนอกดังกล่าว และแสดงลักษณะอันบ่งบอกถึงความอ่อนแอของชุมชนในกลุ่มที่ 2 มากกว่าจะแสดงลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็งในกลุ่มที่ 1 (รายละเอียดได้กล่าวไว้ในหัวข้อสรุปปัจจัยเงื่อนไขและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน) ซึ่งระดับของผลกระทบในแต่ละชุมชนนั้น ไม่เหมือนกันหรือไม่เท่ากัน และมีได้หมายความว่า ปัจจัยภายนอกทั้ง 4 ประการจะมีอิทธิพลอย่างเท่าเทียมกัน กล่าวคือ จากผลการศึกษาทั้ง 6 ชุมชน พบว่า อิทธิพลของสื่อมวลชนและกลไกตลาดรวมทั้งอำนาจรัฐกิจเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความอ่อนแอของชุมชนมากกว่าปัจจัยทางด้านหน่วยงานของรัฐ หรือองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ ซึ่งหน่วยงานของรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ส่วนใหญ่มีเจตนาหรือปรารถนาดีที่จะเห็นชุมชนเข้มแข็งหรือพัฒนาได้อย่างยั่งยืนมากกว่า เช่น การเข้าไปส่งเสริมเรื่องการรวมกลุ่ม ส่งเสริมเรื่องขนบธรรมเนียม ประเพณี จารีต พิธีกรรมดั้งเดิม ตลอดจนเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ก็ยังอยู่ในลักษณะไม่ต่อเนื่อง ไม่ถึงแก่นและแยกส่วน ซึ่งผลกระทบต่อชุมชนจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับว่าชุมชนแต่ละแห่งมีปัจจัยความเข้มแข็งอยู่มากน้อยเพียงใด ระดับใด และขึ้นอยู่กับเงื่อนไขประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน ที่ตั้งของชุมชน (ความใกล้-ไกล หรือ การเข้าออกจากชุมชนสู่ภายนอก) ทรัพยากรและการได้เป็นเจ้าของทรัพยากรของชุมชน การเข้าถึงอำนาจรัฐ และการที่อำนาจรัฐเข้าถึงชุมชนด้วย เพราะเงื่อนไขเหล่านี้เป็นตัวกำหนดระดับของภูมิคุ้มกันของชุมชนจากปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบ

สำหรับอิทธิพลของสื่อมวลชนโดยเฉพาะโทรทัศน์นั้น น่าจะมีอิทธิพลสูงมากต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยมดั้งเดิมไปสู่ค่านิยมแบบใหม่ เป็นตัวเสริมกลไกตลาดและธุรกิจภายนอกในเรื่องการบริโภค รสนิยมแบบใหม่ และวิถีการดำเนินชีวิตแบบเมืองมากขึ้น และยังมีผลกระทบต่อการปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ภายในชุมชน ครอบครัวให้ลดลง โดยชุมชนและครอบครัวสมัครใจหรือยินยอมพร้อมใจ สำหรับชุมชนที่อยู่ใกล้เมือง ชาวชุมชนพอจะมีฐานะซื้อเครื่องรับโทรทัศน์ซึ่งราคาไม่แพงเหมือนสมัยก่อนนั้น รวมทั้งการปิดกันมิให้ชาวบ้านซื้อเครื่องรับโทรทัศน์ เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ หรือเป็นไปได้ยาก ประเด็นสำคัญจึงน่าจะอยู่ที่ข่าวสาร (Message) เช่นไรที่นำผ่านสื่อโทรทัศน์ การโฆษณาที่ดี เนื้อหาในละครโทรทัศน์ก็ดี หรือรายการต่าง ๆ ของแต่ละสถานีก็ดี น่าจะมีบทบาทมากกว่าในการสกัดกันมิให้ชุมชนซื้อเครื่องรับโทรทัศน์ ในวงการโทรทัศน์รวมทั้งสถานีโทรทัศน์ช่องต่าง ๆ ควรได้คำนึงถึงและมีผู้รับผิดชอบในด้านนี้โดยตรง โดยคิดคำนึงถึงชาวชนบทให้มากขึ้น มิใช่รายการหรือเนื้อหาตอบสนองต่อชาวเมือง แม้ราคาเครื่องรับโทรทัศน์จะถูกลง ทุกหมู่บ้านมีไฟฟ้าเข้าถึง แต่ในอีกหลายชุมชนชาวบ้านยังไม่มีศักยภาพ

ในการซื้อ ฉะนั้น สิ่งหนึ่งที่ผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถทำได้ ก็คือ ทำอย่างไรที่จะมีโทรทัศน์ดู โดยไม่ต้องซื้อเองหรือต่างคนต่างซื้อ ที่ชุมชนบ้านวัดจันทร์ซึ่งเป็นชุมชนที่มีฐานะยากจนมากกว่าชุมชนอื่น ๆ ในโครงการฯ มีศาลาเอนกประสงค์ที่มีเครื่องรับโทรทัศน์จอขนาด 25 นิ้ว มีการจัดกลุ่มเวรยามคอยดูแลรักษา มีการจัดโปรแกรมฉายภาพยนตร์จากม้วนวีดีโอ ซึ่งเห็นว่าน่าจะมีประโยชน์สำหรับชุมชนที่ชาวชุมชนยังไม่มีโทรทัศน์ ที่ชุมชนอื่นน่าจะปรับใช้ได้บ้าง แต่สิ่งที่ควรเพิ่มเติมคือ ทำอย่างไรที่จะทำให้การดูโทรทัศน์มีใช้ดูจบแล้วต่างคนต่างกลับบ้านใครบ้านมัน จะทำอย่างไรให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์สิ่งที่ได้ดู คล้ายกับเอาโทรทัศน์เป็นสื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้แบบตามธรรมชาติ คือให้สนุกสนาน มีการสนใจด้วย นักพัฒนาชุมชน ครูในหมู่บ้าน อาจต้องช่วยในประเด็นดังกล่าว แต่ก็ได้หมายความว่าสามารถทำได้ทุกรายการโทรทัศน์ ในขณะเดียวกันควรคำนึงว่า จะทำอย่างไรให้การตัดสินใจออกมาดูโทรทัศน์ของส่วนรวมน่าสนใจมากกว่าการอยู่บ้านใครบ้านมัน จอโทรทัศน์ขนาดยักษ์ให้เป็นประเด็นจอหนังกลางแปลงขนาดย่อมที่อาจได้จากการบริจาคของบริษัท ห้างร้านต่าง ๆ จะสามารถดึงดูดความสนใจได้มากกว่าจอ 25 นิ้วหรือไม่ การมีภาพยนต์ดี ๆ สนุกสนานได้ทั้งความบันเทิงและสาระจากม้วนวีดีโอ พร้อมทั้งมีกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ การเรียนรู้ โดยมีครูหรือผู้ดูแลอยู่ด้วยทุกครั้ง ที่เต็มไปด้วยความสนุกสนานและตามธรรมชาติ จะช่วยแก้ปัญหาอิทธิพลของสื่อมวลชน (โทรทัศน์) ได้หรือไม่ ซึ่งนอกจากจะช่วยคลี่คลายอิทธิพลของโทรทัศน์ในทางลบแล้ว ยังเป็นการเพิ่มกลไกการ ปฏิสัมพันธ์ การติดต่อสื่อสาร รวมทั้งปรับฐานการเรียนรู้ของชุมชนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ฐานความคิดในเรื่องดังกล่าว คือ รายการบางรายการเนื้อหาบางเรื่องจากโทรทัศน์ ดูร่วมกันสนุกกว่าการดูคนเดียว (มนุษย์เป็นสัตว์สังคมอยู่แล้ว) สาระประโยชน์ต้องจัดให้ควบคู่กับความบันเทิง การรวมกลุ่มต้องมีการพูดคุยวิพากษ์วิจารณ์ซึ่งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ แต่ขอให้มีการอยู่ดูแลการวิพากษ์วิจารณ์นั้น หรือมีการจัดการหรือจัดโปรแกรมการวิพากษ์วิจารณ์ดี ๆ ความเชื่อมั่นและการเปิดโอกาสในความเป็นมนุษย์ของชาวบ้าน ความกล้าที่จะคิดและทดลอง เพื่อเป็นการปรับปรนระหว่างสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่ (สำหรับชุมชนบ้านสันผักหวานกับชุมชนบ้านแม่คือเป็นชุมชนใกล้เมือง เป็นคนพื้นราบ หรือคนเมือง มีฐานะค่อนข้างดีกว่าชุมชนอื่น ๆ ประชากรประมาณร้อยละ 50 มีอาชีพรับจ้างหรือออกไปทำงานนอกชุมชนแบบเข้าไปเย็นกลับ ตกเย็นหรือค่ำลงอยากพักผ่อน มีความเป็นปัจเจกชนแบบสังคมเมืองค่อนข้างสูง อาจใช้โครงการโทรทัศน์สาธารณะค่อนข้างยาก แต่ทั้งนี้ก็จะทดลองขึ้นอยู่กับการจัดการรวมทั้งชุมชนบ้านใหม่หมอกจำแป่ กับชุมชนบ้านหมอกจำแป่ ซึ่งถึงแม้ว่าชาวชุมชนส่วน

ใหญ่ก็ออกไปปรับจ้างแบบเข้าไปเย็นกลับเหมือนชุมชนบ้านสันผักหวาน และชุมชนบ้านแม่คือ ก็ตาม (รับจ้างนอกฤดูกาลเพาะปลูก) แต่ชาวชุมชนส่วนใหญ่ยังมีฐานะยากจนกว่าจำนวนผู้ที่ยังไม่มีเครื่องรับโทรทัศน์ยังมีสูงกว่า)

นอกเหนือจากการปรับปรนในเรื่องโทรทัศน์ดังกล่าวแล้ว การเพิ่มสื่อบันเทิงพื้นบ้านที่จะช่วยลดความเป็นปัจเจกชนนิยมมาเป็นกลุ่มนิยม โดยอาศัยประเพณีของส่วนรวมหรือประเพณีชุมชนเป็นเครื่องมือ น่าจะเป็นการลดอิทธิพลของโทรทัศน์แบบดูบ้านใครบ้านมัน มาเป็นการเพิ่มกลไกการปฏิสัมพันธ์จากการรวมกลุ่มและเป็นการส่งเสริมประเพณีพื้นบ้าน และสื่อบันเทิงพื้นบ้านไปในตัว รวมทั้งเพิ่มฐานการเรียนรู้ของชุมชนให้มีความก้าวหน้า จากผลการศึกษาพบกรณีของชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม และชุมชนบ้านหมอกจ๋ามแป ซึ่งทั้งสองชุมชนเป็นชุมชนชาวไทยใหญ่ ที่นอกจากมีประเพณีการทำบุญในวันพระ และวันสำคัญในพระพุทธศาสนาแล้วยังมีประเพณีของชาวไทยใหญ่ที่ทั้งสองชุมชนยังยึดถือปฏิบัติ เช่น ประเพณีครุหมอไคย ประเพณีถันตอ ประเพณีดับไฟเทียน ประเพณีลู่แก้งย่ากู๊ ประเพณีปอยจ่าตี้ ประเพณีปอยสา่งลอง ประเพณีแสนหอมไก่อ่า เป็นต้น รวมทั้งประเพณีเป็งปู้ดของชาวไทยลื้อในบ้านใหม่หมอกจ๋าม ประเพณีตานคอยข้าวของบ้านสันผักหวาน ประเพณีเลี้ยงผีและการมัดมือ อีกหลายประเพณีของบ้านวัดจันทร์ และบ้านพะมอลอซึ่งเป็นกะเหรี่ยงดังกล่าวรายละเอียดแล้วในบทที่ 4 ที่พบว่าชาวชุมชนยังให้ความสำคัญและเข้าร่วมในประเพณีของชุมชนดังกล่าว แต่ในเปอร์เซ็นต์ที่ลดน้อยลงหากมีสิ่งดึงดูดหรือแรงจูงใจให้ชาวชุมชนเข้าร่วมประเพณีของชุมชน มิใช่เพียงเพราะเป็นของเก่าแก่หรือมีกติกาก่อนที่ทุกบ้านต้องส่งคนเข้าร่วมอย่างน้อยบ้านละ 1 คน มิฉะนั้นจะต้องเสียเงินเป็นการลงโทษแล้วให้เปลี่ยนมาเป็นการยินดีเข้าร่วมด้วยความสมัครใจ เพราะสนุกหรือได้ประโยชน์ โดยใช้สื่อบันเทิงพื้นบ้านที่เหมาะสม สอดคล้อง ที่ชุมชนยินยอมชมชอบเป็นเครื่องมือ เป็นกุศโลบายในการรวมกลุ่ม ที่ได้ทั้งความบันเทิงและสาระ สื่อบันเทิงพื้นบ้านเหล่านี้ ทั้งในชุมชน ท้องถิ่น หรือแม้แต่สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ สามารถที่จะตอบสนองได้และมิใช่เป็นการใช้สื่อบันเทิงพื้นบ้านเพื่อความหมายเดียวคือความบันเทิง และใช้ในรูปแบบเก่า ซึ่งการนำเสนออาจไม่สอดคล้องและเป็นที่ยอมรับในปัจจุบัน หรือมิใช่ประยุกต์จนสูญเสียคุณค่าเดิม น่าจะเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการลดกระแสอิทธิพลของสื่อมวลชน (โทรทัศน์) จากภายนอกได้ การปรับปรนให้สื่อบันเทิงพื้นบ้านยังสามารถเป็นบทบาทและความหมายกับเรื่องราว ปัญหา ความเป็นไปและความเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบการนำเสนอสิ่งที่น่าสนใจกว่า ทั้งเป้าประสงค์ในการฟื้นฟูสื่อบันเทิงพื้นบ้านเอง ประเพณีส่วนรวมดังกล่าวแล้วยังเพื่อเป้าประสงค์ให้เป็นกุศโลบายในการรวมกลุ่ม เพื่อให้

เกิดการวิพากษ์วิจารณ์เนื้อหาสาระ เป็นการเพิ่มกลไกปฏิสัมพันธ์ และฐานการเรียนรู้ของชุมชน แต่ทั้งนี้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งบุคคลภายนอกและแกนนำของชาวชุมชนเอง ต้องเข้าใจเจตนารมณ์ที่เป็นแก่นของการกระทำ และร่วมกันอย่างจริงจัง ไม่ทอดย ผิดพลาด ต้องพร้อมที่จะยอมรับและปรับปรุงใหม่ด้วย

กลไกตลาดและอำนาจธุรกิจ พบว่า ทุกชุมชนที่ทำการศึกษารับผลกระทบจากกลไกตลาดและอำนาจธุรกิจมากบ้างน้อยบ้าง ขึ้นอยู่กับว่า แต่ละชุมชนมีปัจจัยเสริมความเข้มแข็งอยู่มากน้อยเพียงใด มีที่ตั้งชุมชนอยู่ใกล้-ไกลจากสังคมภายนอก มีทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนจะพึ่งตนเองได้มากน้อยแค่ไหน **หรือสังคมภายนอกต้องการทรัพยากรเหล่านั้นแค่ไหน** สำหรับชุมชนบ้านสันผักหวาน ชุมชนบ้านแม่คือ ชุมชนบ้านหมอกจำแป่ ชุมชนบ้านใหม่หมอกจำ่ม ชุมชนบ้านพะมอลอ และชุมชนบ้านวัดจันทร์ ต่างตกอยู่ภายใต้กลไกตลาดและอำนาจธุรกิจภายนอกมากน้อยเรียงตามลำดับที่กล่าว ชุมชนบ้านสันผักหวานอยู่ใกล้ตัวจังหวัดเชียงใหม่มากที่สุด มีข้อเด่นตรงที่มีกลุ่มองค์กรชุมชนเข้มแข็ง มีกำนันซึ่งเป็นผู้นำทางการมีวิสัยทัศน์ไกล ชุมชนสามารถรวมกลุ่มต่อรองผลประโยชน์ร่วมของกลุ่มได้ ดังกรณี การที่จะใช้พื้นที่ของชุมชนตั้งโรงไฟฟ้ากำจัดขยะเป็นต้น แต่สำหรับกิจกรรมด้านอื่นในวิถีชีวิตตั้งแต่การผลิตที่ชาวชุมชนมีอาชีพรับจ้างรับราชการ ค้าขายนอกชุมชนมากกว่าอาชีพเกษตรกรรม การบริโภคทั้งสินค้าและบริการที่ชุมชนเองจับจ่ายใช้สอย ซื้อจากภายนอกชุมชนด้วยเงิน การที่ต่างคนต่างอยู่ จะรวมกันก็เฉพาะประเพณีทางศาสนา (ตานคอยข้าว ทำบุญ) กิจกรรมพัฒนาสาธารณะ (วัด โรงเรียน) และปัญหาสำคัญ ๆ ของชุมชน (เช่นปัญหาขยะ) เท่านั้น นอกนั้นชุมชนบ้านสันผักหวานก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลไกตลาดและอำนาจธุรกิจอย่างสิ้นเชิง เช่นเดียวกับชุมชนซานเมืองทั่วไป ส่วนชุมชนบ้านแม่คือก็มีปัจจัยภายในชุมชนเช่นเดียวกับชุมชนบ้านสันผักหวาน กล่าวคือ อยู่ใกล้เมือง อาชีพรับจ้าง (แกะสลัก เหลาพัด จักสาน) แต่ชุมชนบ้านแม่คือมีการอพยพย้ายถิ่น ทั้งย้ายเข้า-ย้ายออก น้อยกว่าบ้านสันผักหวาน มีการรวมกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ (ตามที่ทางการมาส่งเสริม) ผลิตแฮมหมู น้ำยาล้างจานขนม ออกขาย ซึ่งก็หมายถึงกลไกตลาดและอำนาจธุรกิจได้เข้าไปมีบทบาทต่อชุมชนเป็นอย่างมาก ชุมชนบ้านหมอกจำแป่ และชุมชนบ้านใหม่หมอกจำ่ม แม้อยู่ไกลจากตัวเมืองมากกว่าชุมชนบ้านสันผักหวาน และชุมชนบ้านแม่คือ และยังเป็นชุมชนชาวไทยใหญ่ แต่ทั้ง 2 ชุมชนนี้ก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลไกตลาดและอำนาจธุรกิจอย่างแทบจะขาดต่อพลังต่อรองและการรู้เท่าทัน ทั้งนี้เพราะระบบเศรษฐกิจของทั้ง 2 ชุมชนมิใช่ระบบเศรษฐกิจแบบเพื่อยังชีพ การรวมกลุ่มกันเพื่ออำนาจในการต่อรองมีน้อย แม้บ้านหมอกจำ

แป๊ะจะรวมกลุ่มกันเพื่อซื้อปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ราคาถูกลงก็ตาม แต่ก็เกินไปตามระบบราคตลาดที่ซื้อมาก็ได้ส่วนลดเท่านั้น แต่การรวมกลุ่มกันเพื่อขายผลผลิตกลับไม่มี สำหรับอาชีพรับจ้าง นอกจากจะไม่มีการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองเรื่องค่าจ้างแล้วยังถูกตลาดแรงงานที่ตัวจังหวัดแม่ฮ่องสอน กดค่าแรงให้ต่ำกว่าทั่ว ๆ ไป เพราะส่วนใหญ่เป็นแรงงานต่างด้าว (พม่า) เช่นเดียวกับที่ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ้ามถูกกระทำเช่นเดียวกัน แต่ยิ่งกลับเลวร้ายกว่า เพราะชุมชนบ้านใหม่หมอกจ้ามเป็นชุมชนที่ตั้งใหม่ 30 กว่าปี ประชากรส่วนใหญ่ยังไม่ได้สัญชาติไทยหรือไปต่างด้าว ส่วนชุมชนบ้านพะมอลอ แม้จะอยู่ใกล้ตัวอำเภอแม่สะเรียง แต่จากการเป็นชุมชนกะเหรี่ยงที่ยังยึดมั่นในประเพณีความเชื่อ วัฒนธรรมของตนเอง ทำพออยู่พอกิน จึงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลไกตลาดและอำนาจธุรกิจน้อยกว่า เพราะเข้าไปยุ่งเกี่ยวน้อยกว่า ด้วยเงื่อนไขทางวัฒนธรรมที่อยู่อย่างสงบ พออยู่พอกินดังกล่าว และเช่นเดียวกับชุมชนบ้านวัดจันทร์ ซึ่งอยู่ไกลความเจริญ เข้าออกหมู่บ้านลำบาก พออยู่พอกิน ยึดมั่นในวัฒนธรรมดั้งเดิม แต่ที่น่าเป็นห่วงสำหรับบ้านวัดจันทร์ คือ การที่บ้านวัดจันทร์มีสภาพดินฟ้า อากาศ เอื้ออำนวย สำหรับปลูกพืชฤดูหนาว จึงมีบริษัทน้ำดื่มแบบครบวงจร สนใจที่จะเข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกข้าวบาร์เลย์ แต่ต้องใช้เนื้อที่ปลูกหลายร้อยไร่ มีการประกันราคา แต่นั่นหมายถึงระบบเศรษฐกิจแบบเพื่อยังชีพของชุมชนต้องเปลี่ยนไปเป็นการค้า และจากการที่มีทัศนคติสวยงาม โครงการของส่วนราชการหนึ่งจึงส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสนับสนุนงบประมาณผ่านมาทางหน่วยงานรัฐวิสาหกิจ หน่วยงานหนึ่งในพื้นที่ ซึ่งชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการน้อยมาก ตามความคิดเห็นของกลุ่มหนุ่มสาวและ NGO ภายนอก ฉะนั้น จะเห็นว่า สำหรับบ้านวัดจันทร์แล้วมีทรัพยากรธรรมชาติและธุรกิจภายนอกสนใจจะใช้เป็นวัตถุดิบ ทั้งแรงงานก็ถูก ในขณะที่ชุมชนบ้านพะมอลอไม่มีทรัพยากรธรรมชาติที่ธุรกิจภายนอกสนใจ

สำหรับหน่วยงานของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับชุมชน พบว่า ชุมชนบ้านวัดจันทร์ มีหน่วยงานและองค์กรภายนอกเข้าไปเกี่ยวข้องมากที่สุดทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชน ซึ่งสืบเนื่องมาจากการเสด็จพระราชดำเนินของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทำให้เกิดโครงการหลวง และมีหน่วยราชการหลายหน่วยเข้าไปเกี่ยวข้อง รวมทั้งสำนักพระราชวัง ในการส่งเสริมการท่องเที่ยว นอกจากนั้นการเคยเป็นเส้นทางลำเลียงยาเสพติด ทำให้มีหน่วยงานตำรวจ ทหาร การเป็นชาวเขา (กะเหรี่ยง) ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องความมั่นคง การมีป่าสนอุดมสมบูรณ์ ทำให้กรมป่าไม้ให้สัมปทานองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ การมีวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยง ทำ

ให้ NGO สนใจ เป็นต้น ฉะนั้น ชุมชนบ้านวัดจันทร์จึงเป็นชุมชนที่มีหน่วยงานภายนอกเข้าเกี่ยวข้องมากที่สุด และสำหรับชุมชนบ้านสันผักหวานกับชุมชนบ้านแม่คือ จะเป็นชุมชนที่มีหน่วยงานภายนอกเข้าเกี่ยวข้องน้อยที่สุด ทั้งนี้เพราะเป็นชุมชนใกล้เมือง สำหรับผลกระทบของหน่วยงานภายนอกเหล่านั้นที่มีต่อความเข้มแข็งหรืออ่อนแอของชุมชนมากน้อยแค่ไหน เพียงใด นั้น ไม่สามารถประเมินได้ ทั้งนี้เพราะยังมีตัวแปรเกี่ยวกับปัจจัยต่าง ๆ ภายในแต่ละชุมชนที่ไม่เหมือนกันอีกหลายปัจจัย ฉะนั้น จึงเพียงแต่สรุปได้เป็นข้อสังเกตจากการศึกษาเท่านั้น ดังนี้ ชุมชนบ้านวัดจันทร์ มีกลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มแม่บ้านที่เข้มแข็ง น่าจะมีส่วนมาจาก NGO ที่เข้าไปเป็นพี่เลี้ยง ดังคำพูดของข้าราชการในพื้นที่ที่พูดถึง NGO ที่เข้าไปในหมู่บ้านวัดจันทร์ว่า พวก NGO เหล่านั้นชอบเข้าไปยุแหย่ชาวบ้าน เลี้ยงสอนชาวบ้าน และจากบทเรียนที่ชาวบ้านได้รับจากการส่งเสริมการเพาะปลูกของหน่วยงานราชการ หรืออาชีพเสริมรายได้ (การทอผ้า) ที่หาตลาดไม่ได้ และราคาผลผลิตไม่ดี ทำให้ชาวบ้านมีหนี้สินจากการกู้ยืมมาลงทุน เป็นต้น ส่วนชุมชนบ้านแม่คือ มีหน่วยงานของรัฐเข้าไปส่งเสริมการรวมกลุ่ม จัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งทั้ง 2 กลุ่มยังมีกิจกรรมในการร่วมกันผลิตแปรรูป น้ายาล้างจาน และเงินทุนหมุนเวียนในหมู่บ้าน ชุมชนบ้านสันผักหวาน มีองค์กรชุมชน (อบต.) ที่เข้มแข็ง มีผลงานเรื่องการต่อต้านโรงงานขยะ จึงเป็นที่สนใจของ NGO (สถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่) ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม มีสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ให้ความสนใจเรื่องวัฒนธรรมของไทยใหญ่ พิพิธภัณฑสถานไทยใหญ่ และนอกนั้นก็ยังมีหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการเป็นชุมชนชาวเขาเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่นเดียวกับชุมชนบ้านหมอกจ๋ามแป และชุมชนบ้านพะมอลอ และจากการสังเกต การพูดคุย กับเจ้าหน้าที่ การศึกษางานและการปฏิบัติงานของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน น่าจะสรุปได้ว่า หน่วยงานของรัฐและ NGO ล้วนแต่มีความปรารถนาดีหรือเจตนาที่จะทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้น จะต่างกันที่ฐานความคิดของแต่ละหน่วยงานว่าเป็นสัมมาทิฐิ ถูกทางแบบยั่งยืน ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้และเพื่อชุมชนเข้มแข็ง แค่นั้น (สำหรับจุดเน้นของงานหรือกิจกรรมของแต่ละหน่วยงานก็แตกต่างกันไปตามหน่วยงานเป็นเรื่องปกติธรรมดา แต่วิสัยทัศน์หรือฐานความคิดจะต้องถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ) และขึ้นอยู่กับความทุ่มเทและจริงจังในการปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นความแตกต่างของเจ้าหน้าที่แต่ละบุคคล แต่พบประเด็นที่น่าเป็นห่วงเรื่องการเคารพ การให้เกียรติ และความเชื่อมั่นในตัวของชาวบ้าน อีกทั้งการให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน และพบว่าในพื้นที่ที่ยังห่างไกล การเคารพ การให้เกียรติและความเชื่อมั่นในตัวของชาวบ้านยิ่งลดลง สายตา และท่าทีที่ชาวบ้านมีต่อบุคคลภายนอกที่เข้า

ไปเกี่ยวข้อง มีความหวาดระแวง และไม่เป็นมิตรมากขึ้น จะมีก็เฉพาะกลุ่มผู้นำชุมชนที่ยังต้อนรับจับมือบุคคลที่มาจากหน่วยงานภายนอก อาจเพราะถือเป็นหน้าที่ สำหรับชุมชนที่ต้องทำเพราะคาดหวังผลประโยชน์ที่อาจพึงได้ เช่น การขายสินค้าของชุมชน การดึงดูดนักท่องเที่ยว จะยังเป็นมิตร ในขณะที่ชุมชนใกล้เคียงที่มีความเป็นปัจเจกชนนิยมมากขึ้น จะไม่ค่อยยินดียินร้ายกับบุคคลหรือหน่วยงานภายนอก ด้วยความใกล้เคียงและแยกไม่ออกว่าใครเป็นใคร และจะมีผลประโยชน์หรือได้ผลประโยชน์อะไร ในขณะที่บางชุมชนเคยมีประวัติหรือเรื่องราวที่เสียหาย เช่น ปัญหายาเสพติด ผู้นำชุมชน ค่อนข้างจะไม่ต้อนรับบุคคลหรือหน่วยงานภายนอก ดังเช่น จากบันทึกของนักวิจัยภายนอกที่บันทึกสิ่งที่สังเกตพบจากการประสานงานในพื้นที่ ซึ่งพอจะสะท้อนถึงอิทธิพลหรือผลกระทบของหน่วยงานภายนอกที่มีต่อชุมชน ดังนี้

“.... การประสานงานกับชุมชนและพื้นที่ศึกษา ได้เข้าพบกำนัน ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำทางการของชุมชนเพื่อชี้แจงเกี่ยวกับโครงการฯ เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการประสานความร่วมมือ ซึ่งผู้นำทางการของชุมชนส่วนใหญ่ก็ให้การต้อนรับด้วยอัธยาศัยดี อาจเป็นเพราะว่า ผู้นำทางการของชุมชนเหล่านั้นต้องพบปะหรือเกี่ยวข้องกับคนหลายกลุ่ม หรือหลายหน่วยงานที่เข้าไปในชุมชนที่ตนเองปกครองหรือรับผิดชอบอยู่ แต่มีอยู่ประการหนึ่งที่สังเกตได้จากคำถามของผู้นำทางการส่วนใหญ่ก็คือคำถามที่ว่า โครงการวิจัยฯ นี้ได้ทำหนังสือถึงอำเภอ หรือจังหวัด หรือหน่วยงานระดับบนที่ตนเอง (ดูเหมือน) อยู่ได้ บังคับบัญชาด้วยหรือเปล่า หรือได้ทำหรือยัง ซึ่งทำให้สามารถสะท้อนภาพที่ท้องถิ่นหรือชุมชนนั้น มีหน่วยงานราชการที่คอยกำกับดูแล หรือปกครองอยู่ การที่จะทำอะไรก็ตามในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นต้องขออนุญาตจากเบื้องบนเสียก่อน ซึ่งการดำเนินงานในขั้นตอนนี้ ทำให้มองเห็นผลกระทบจากปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบจากภายนอกชุมชน เช่น การดำเนินงานของหน่วยราชการของรัฐ เป็นต้น เหล่านี้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อความเข้มแข็งและ/หรืออ่อนแอของชุมชน มีบางชุมชนที่ดูเหมือนผู้นำทางการของชุมชนไม่ค่อยยินดีหรือให้ความร่วมมือกับโครงการฯ นี้ ซึ่งในเบื้องต้นทางโครงการฯ คิดว่าเป็นเพราะผู้นำชุมชน มีประสบการณ์ที่เห็นภัยคุกคามจากภายนอก เช่น จากโครงการฯ ต่าง ๆ ที่เข้ามาสู่ชุมชน ทำให้ชุมชนอ่อนแอลงไปตามลำดับ ทำให้ชาวบ้านเกิดค่านิยมที่ผิด ๆ เช่น ค่านิยมที่คิดว่าการพัฒนาเป็นหน้าที่หรือเป็นเรื่องของรัฐหรือภายนอก หรือโครงการฯ ต่าง ๆ เข้ามาเลี้ยมสอนค่านิยมที่ทำให้ชาวบ้านนิยมวัตถุ เป็นต้น จึงปฏิเสธโครงการต่าง ๆ แต่กลับเป็นเพราะว่า การที่ผู้นำทางการของชุมชน (บางชุมชน) ค่อนข้างไม่ต้อนรับโครงการฯ จากภายนอกซึ่งรวมทั้งโครงการวิจัยฯ นี้ด้วย เป็นเพราะในชุมชนมีปัญหาสำคัญเรื่องยา

เสพติด และยาบ้า แต่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำทางการของชุมชนดังกล่าวกับโครงการฯ ที่ดูเหมือนจะมีปัญหาดังแต่เริ่มต้นนั้น แก้ไขได้ด้วยสาเหตุ 2 ประการ คือ ประการแรก โครงการฯ ได้ทราบข้อมูลในเรื่องดังกล่าวมาตั้งแต่ก่อนมีโครงการฯ แล้ว และพยายามไม่พูดหรือใส่ใจในเรื่องดังกล่าว ปล่อยให้การดำเนินการพัฒนาค่อยเป็นค่อยไป และค่อยแก้ปัญหของชุมชนในเรื่องดังกล่าวได้เองในภายหลัง และประการที่สอง คือ การที่นักวิจัยภายนอก (หัวหน้าโครงการฯ) เคยเป็นอาจารย์สอนบุตรหลานของผู้นำชุมชนนั้น และในภายหลังเมื่อบุตร หลานของผู้นำชุมชนนั้นกลับมาเยี่ยมบ้าน (เด็กคนนั้นในระหว่างศึกษาอยู่ได้พักอยู่ที่พ่อบ้านในเมือง) คงได้มีการพูดคุยซักถามกัน จึงทำให้สถานการณ์ (ความสัมพันธ์) ระหว่างผู้นำชุมชนกับโครงการฯ คลี่คลายไป ...”

ปัจจัยดึงดูดและหรือผลักดันทรัพยากรมนุษย์ของชุมชน จากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจของไทยที่มีการเลิกจ้างงานในตัวเมือง และอาจทำให้แรงงานรับจ้างซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวชนบทอพยพหรือย้ายกลับภูมิลำเนาเดิม หรือกลับไปประกอบอาชีพทำการเกษตรเหมือนเดิม ซึ่งเป็นสมมติฐานในการศึกษาในประเด็นดังกล่าวนี้ ผลการศึกษาพบว่า ไม่พบว่ามีภาวะการณดังกล่าวอย่างมีความสำคัญ กล่าวคือ ชุมชนบ้านวัดจันทร์ ทำการเกษตรแบบพออยู่พอกินกันทั้งชุมชน อยู่ไกลเข้าออกลำบาก รักถิ่น ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง ทั้งก่อนและหลังการศึกษานี้ ไม่มีชาวบ้านที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านหรือย้ายกลับเข้ามาทำกินในหมู่บ้านดังเดิม นอกจากปีนี้ที่ทำเกษตรไม่ค่อยได้ผล มีแมลงลงกินพืชผลเป็นปีแรก หากไม่มีข้าวกินชาวบ้านอาจออกไปขายแรงงานภายนอก สำหรับชุมชนบ้านพะมอลเป็นชุมชนขนาดเล็ก ใกล้เมือง เนื้อที่ทำกิน (การเกษตร) จำกัดและส่วนใหญ่เป็นของนายทุนในเมือง รอบ ๆ เป็นป่าชุมชน ภายในหมู่บ้านเนื้อที่บ้นก็จำกัด ขนาดเล็กติด ๆ กัน การย้ายออกหรือย้ายเข้าหมู่บ้านจึงแทบไม่ปรากฏ นอกจากชาวบ้านบางคนมีความคิดอยากขายที่เพื่อให้ได้เงินก้อนบ้างเท่านั้น สำหรับชุมชนบ้านสันผักหวานมีปัญหาเรื่องอากาศเป็นพิษ ฝุ่นละออง น้ำเพื่อการเกษตรไม่พอ ภาวะหนี้สินที่ชาวบ้านบางคนก็อยากขายที่หรือออกไปอยู่ที่อื่น ส่วนชุมชนบ้านแม่คือ แทบไม่ปรากฏเรื่องการย้ายเข้า-ย้ายออกของชาวบ้านเลย ทั้ง 2 ชุมชนเป็นชุมชนใกล้เมือง การขายบ้านสังเกตได้ง่าย ซึ่งไม่พบเห็น จากการสอบถามชาวบ้านก็ไม่มี แต่กับชุมชนบ้านหมอกจำแป่ จะมีทั้งคนต่างด้าว (พม่า) และคนรวจากตัวจังหวัดแม่ฮ่องสอน และจากกรุงเทพฯ อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งเพิ่มขึ้นจากการชักชวนชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และการสังเกตการก่อสร้างบ้านเรือนใหม่ ๆ ที่กำลังก่อสร้างหรือคิดจะสร้างแต่ยังไม่ได้สร้าง ทั้งนี้เพราะชุมชนบ้านหมอกจำแป่ มี

สาธารณูปโภค ถนน ไฟฟ้า โทรศัพท์ สถานีตำรวจ สถานีอนามัย ไม่ใกล้-ไกลความเจริญมากนัก ชาวบ้านนิยมขายที่เพราะค่านิยมวัตถุ เงิน ส่วนชาวต่างด้าว (พม่า) อพยพนั้น มีมาเป็นระยะ ๆ ตามการผ่อนปรนหรือการกวาดล้างของทางราชการ เพราะมีชาวต่างด้าวเดิมที่อพยพมาอยู่ก่อนแล้ว ใกล้เขตชายแดนไทย-พม่า พื้นที่ป่าสงวนยังมีพอที่จะให้บุกรุก สภาพการณ์ดังกล่าวน่าจะเป็นผลกระทบในทางลบต่อความเข้มแข็งของชุมชนมากกว่า และเช่นเดียวกับชุมชนบ้านใหม่หมอกจ้ามที่มีการอพยพย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านมากกว่าการย้ายออก และทรัพยากรมนุษย์ที่ย้ายเข้ามาในหมู่บ้านก็มีใช้ชาวบ้านเดิมที่ย้ายออกไปหรือตกงาน แต่เป็นชนกลุ่มน้อย ไทยลื้อ (ยอง) ที่ทยอยอพยพเข้ามา แต่ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ขอบนอกของบ้านใหม่หมอกจ้าม (บริเวณบ้านวังไผ่) ซึ่งสังเกตเห็นการเพิ่งสร้างกระท่อมใหม่ ๆ หลายหลัง และจากการซักถามชาวบ้านพบว่าส่วนใหญ่พื้นที่หมู่บ้านอยู่ในเขตป่าสงวน ตามไหล่เขา จะมีการถากถางทำกินออกไป รวมทั้งนายทุนจากจังหวัดเชียงใหม่ ชาวฮ่องกง ญี่ปุ่น ที่เข้ามาสร้างบ้านพักตากอากาศ หรือแต่งงานและอยู่กินกับชาวบ้านในหมู่บ้าน

ฉะนั้น จากการศึกษาปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบกับชุมชนทั้งหมดแล้ว ภายใต้อาณัติการณัฏหมายรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน พ.ศ. 2540 ที่มีทั้งส่วนที่ส่งเสริมและเน้นสิทธิของประชาชนทั้งสิทธิส่วนบุคคลและสิทธิชุมชนในการอนุรักษ์ หรือเป็นเจ้าของทรัพยากร ธรรมชาติของชุมชน ส่งเสริมประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น มีการเข้าชื่อตรวจสอบ ถอดถอนเจ้าหน้าที่หรือการทำงานขององค์กรท้องถิ่น เช่น อบต. ได้ออกกฎหมายของชุมชนเองได้ การกระจายอำนาจและการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรท้องถิ่น การส่งเสริมหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียน (ร่าง) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ที่เน้นอำนาจของท้องถิ่น รวมทั้งพระราชดำรัสของในหลวงเรื่องการเกษตรทฤษฎีใหม่ ระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง การจุดประเด็นให้มากยิ่งขึ้นในเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านล้วนแล้วแต่ น่าจะเป็นปัจจัยภายนอกที่ช่วยเสริมให้ปัจจัยภายในชุมชนเข้มแข็งขึ้น ประเด็นที่น่าเป็นห่วงน่าจะอยู่ที่ การนำนโยบายลงสู่การปฏิบัติ และความจริงจังในการปฏิบัติให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงยุคโลกาภิวัตน์

กิจกรรมพัฒนาความร่วมมือระหว่างชุมชนกับโรงเรียน เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์และความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน

ดังได้กล่าวตั้งแต่ต้นแล้วว่า ทั้งชุมชนและโรงเรียน ต่างก็ล้วนแต่เป็นตัวแปรหรือปัจจัยผลักดันที่จะเสริมสร้างและหรือขัดขวางความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน จากการศึกษาพบว่า แต่ละชุมชนมีระดับของความเข้มแข็งแตกต่างกันตามตัวแปรที่เป็นปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ช่วยเสริมสร้างและหรือขัดขวางต่อความเข้มแข็งของชุมชนทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่กระทบ แต่ปัจจัยทั้งหมดนั้นดูเหมือนว่า ปัจจัยทางด้านโรงเรียนจะมีผลกระทบต่อความเข้มแข็งหรือความอ่อนแอของชุมชนน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจัยในด้านอื่น ๆ ของชุมชนนั้นก็หมายความว่า โรงเรียนยังไม่สามารถที่จะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือเป็นส่วนส่วนชีวิตของชุมชนได้เต็มที่ โดยเฉพาะในการทำหน้าที่ด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชุมชน ทั้งนี้เพราะเป้าหมายและทิศทางของโรงเรียนยังเป็นการสอนหนังสือตามหลักสูตร เพื่อให้เด็กนักเรียนจบจากโรงเรียนออกไปเป็นส่วนใหญ่ยังไม่สามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์ประสานการเรียนรู้และองค์ความรู้จากฐานการเรียนรู้ต่าง ๆ ของชุมชน โดยเฉพาะองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาในวิถีชีวิตของชุมชนในด้านต่าง ๆ ได้ ดังที่ชุมชนได้สะท้อนออกมาเป็นความต้องการและความคาดหวังจากโรงเรียนในขณะเดียวกันการเชื่อมประสานองค์ความรู้ระหว่างบุคคล (ใหม่กับเก่า) ระหว่างภูมิปัญญาสากลกับภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนก็ปล่อยให้ชุมชนปรับเปลี่ยนไปตามยถากรรม และชุมชนมักเปลี่ยนแปลงพลัดต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่รวดเร็วและเป็นคนละคตินิยมกับฐานเชื่อดั้งเดิมของชุมชน อย่างที่หลายชุมชนต้องจำยอม โดยไม่ค่อยพึงพอใจต่อสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น และในขณะที่หลายชุมชนเต็มใจหรือยินดีที่จะรับการเปลี่ยนแปลง เพราะทำให้วิถีชีวิตสะดวกสบายขึ้น เช่นด้านถนนหนทาง สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เป็นต้น อย่างขาดการวิเคราะห์ให้ครบถ้วนในกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงนั้น จนคนในชุมชนที่ยินดีและเต็มใจที่จะรับการเปลี่ยนแปลงก็รู้สึกได้ถึงวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป กลายเป็นต่างคนต่างอยู่ ขาดการร่วมแรงร่วมใจ สามัคคีกันดังแต่ก่อนที่เคยเป็นมา แม้แต่ประเพณีซึ่งมักเกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อของชุมชน ก็ต้องมีกติกาเป็นการบังคับให้คนในชุมชนเข้าร่วมอย่างน้อยครัวเรือนละ 1 คน มิเช่นนั้นจะต้องเสียค่าปรับเป็นเงิน มิได้เป็นไปด้วยความสมัครใจ หรือเห็นในคุณค่าของประเพณีนั้น ๆ ดังจะพบว่า ชุมชนที่กำลังจะกลายเป็นแบบสังคมเมืองมากขึ้น เช่น ชุมชนบ้านพะมอลอ

ที่อยู่ห่างจากตัวอำเภอแม่สะเรียงเพียงแค่ 11 กิโลเมตร ชุมชนบ้านหมอกจำแป่ที่อยู่ห่างจากตัวจังหวัดแม่ฮ่องสอนประมาณ 21 กิโลเมตร และชุมชนบ้านใหม่หมอกจำแป่ที่อยู่ห่างจากอำเภอท่าตอน จังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 20 กิโลเมตร รู้สึกได้ถึง การเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตดังกล่าว (มากกว่าชุมชนที่เหลือ ทั้งนี้เพราะทั้ง 3 ชุมชนต่างก็เป็นชุมชนชาวเขา หรือชนกลุ่มน้อยที่ยังมีประเพณีของชุมชนที่พอจะยึดเหนี่ยวความสัมพันธ์สามัคคี ตามคติความเชื่อของกลุ่มของตน) ในขณะที่ชุมชนบ้านแม่คือ และชุมชนบ้านสันผักหวาน รู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของความไม่พึงพอใจน้อยกว่า ทั้งนี้อาจเป็นเพราะทั้ง 2 ชุมชนได้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงก่อนหน้านี้มานานแล้ว จนเกิดเป็นความเคยชิน และมองเห็นวิถีการดำเนินชีวิตที่ต่างคนต่างอยู่ เป็นเรื่องปกติธรรมดาของสังคมปัจจุบัน แต่ทั้ง 2 ชุมชนก็ได้สะท้อนถึงปัญหาของชุมชนที่อาจกล่าวได้ว่า เป็นปลายเหตุ เช่น ปัญหาयरุน ปัญหายาเสพติด เป็นต้น ซึ่งปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้มีสาเหตุหลักประการหนึ่งสืบเนื่องมาจากความอ่อนแอของชุมชน ที่ไม่สามารถสร้างภูมิคุ้มกันไว้เพื่อเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ได้ และไม่สามารถจัดการกับปัญหาของชุมชนด้วยตนเองได้ ในขณะที่ชุมชนบ้านวัดจันทร์ก็รู้สึกได้ถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลง แต่อยู่ในระดับที่น้อยกว่า เพราะอยู่ห่างไกล ในเขตทุรกันดาร การเข้า-ออกหมู่บ้านลำบาก แม้จะมีไฟฟ้าแต่ฐานะของชาวบ้านก็ยากจน อิทธิพลของสื่อโทรทัศน์จึงเข้าถึงได้น้อยกว่า ซึ่งรวมทั้งตลาดและอำนาจธุรกิจที่เข้าถึงชุมชนบ้านวัดจันทร์ได้น้อยกว่าชุมชนอื่น ๆ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนต่าง ๆ เป็นไปอย่าง ที่ชุมชนรู้เท่าทันบ้าง ยังไม่รู้เท่าทันบ้าง เต็มใจยอมรับบ้างและจำใจต้องยอมรับบ้าง กล่าวคือ เป็นไปตามชะตากรรม ขาดการวิพากษ์วิจารณ์โดยภูมิและพลังของชุมชนอย่างแท้จริงและเป็นรูปธรรม หากจะมีบ้างเช่น ชุมชนบ้านสันผักหวาน ที่ชาวบ้านรวมพลังกันต่อต้านการก่อตั้งโรงงานกำจัดขยะในพื้นที่ของชุมชน แต่อาจเป็นเพราะปัญหาขยะส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน แม้จะเป็นปัจเจกชนแต่ก็ส่งผลกระทบโดยตรง และเห็นผลกระทบชัดเจนทันที อีกทั้งการมีชุมชนข้างเคียง เช่น ชุมชนบ้านหนองควาย ที่แก้ปัญหาเดียวกันนี้โดยการรวมพลังชุมชนประท้วงต่อต้านไม่ยอมรับโรงงานกำจัดขยะ แต่สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนจนทำให้ชุมชนอ่อนแอลงนั้น เป็นไปในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป และมีให้เห็นผลกระทบทันที ในภาวะการณ์ของชุมชนที่เป็นไปดังกล่าวนี้นี้โรงเรียนเองก็มิได้มีความแตกต่างไปกว่าชุมชนเท่าใดนัก กล่าวคือ โรงเรียนไม่ได้มีความรู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลงว่าก่อให้เกิดปัญหา หรือทำให้ชุมชนอ่อนแอลง เพราะสภาวะการณ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป มิได้เกิดผลกระทบเป็นปัญหาทันที และจากการที่คณะครูส่วนใหญ่หรืออาจกล่าวได้ว่าทั้งหมดของทุก

โรงเรียน อยู่ในฐานะของชนชั้นกลางที่ยอมรับผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมากกว่าการปฏิเสธ หรือมากกว่าการที่จะตั้งคำถามที่จะวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชนชั้นกลาง ที่มุ่งผลิตในอาชีพของตนเองให้มาก เพื่อให้เกิดการสะสมส่วนเกินจากการบริโภค มิใช่ระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่เป็นเช่นเดียวกับชุมชนเกษตรกรรมไทยดั้งเดิม จากนโยบายและเป้าหมายทางการศึกษาของหน่วยงานที่ครูสังกัดที่ไม่ชัดเจน แม้จะมีการมุ่งเน้นว่าการศึกษาคือชีวิต หรือการศึกษาเพื่อชีวิต มุ่งเน้นให้เด็กนักเรียนที่จบการศึกษาออกไป คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาได้ หรือแม้แต่ความรู้ต้องคู่คุณธรรม วิชาการต้องคู่กับวิชาชีพ หลักสูตรท้องถิ่น การกระจายอำนาจทางการศึกษาและอื่น ๆ ก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติที่ส่งผลกระทบต่อตัวครูและผู้บริหารโดยตรง ก็ยังคงเป็นเหมือนเดิม กล่าวคือ การพิจารณาการปฏิบัติหน้าที่ของครูก็ยังพิจารณาจากการสอนหนังสือ สอบเนื้อหาตามหลักสูตร อีกทั้งความรู้ถือว่าตนเองเป็นข้าราชการ ไม่ใช่ชาวบ้านหรือชาวชุมชน และเกือบทั้งหมดมีบ้านพักอาศัยอยู่ภายนอกชุมชน รวมทั้งครูเองเมื่อเผชิญกับปัญหาภาวะเศรษฐกิจของครอบครัวโดยเฉพาะในยุคปัจจุบัน ครูหลายคนจึงเลือกที่จะแก้ปัญหาเศรษฐกิจของตนเองให้อยู่รอดก่อน เช่น การมีอาชีพเสริมรายได้จำพวกขายเครื่องสำอาง ขนม ของเล่น และอื่น ๆ ประกอบกับการมีปัญหาส่วนตัวด้านสุขภาพด้านการศึกษาต่อ หรืออยู่ในวัยสร้างเนื้อสร้างตัว ตั้งหลักปักฐานมีครอบครัว แต่งงาน กำลังจะมีคู่ครอง จึงทำให้ครูต้องใส่ใจในเรื่องดังกล่าว อาจถึงขั้นมีปัญหาด้านสุขภาพ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่อยู่ห่างไกล การกำกับดูแลของหน่วยงานต้นสังกัดเป็นไปได้ยาก การพบเห็นครูที่มีความประพฤติไม่เหมาะสม เช่น ดื่มเหล้า เที่ยวเตร่ ทะเลาะวิวาทกับชาวบ้าน จึงมิได้เห็นบ่อย สถานการณ์เหล่านี้ล้วนแล้วแต่ส่งผลกระทบให้ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเป็นไปอย่างเย็นชา หรืออาจถึงขั้นเป็นปัญหา สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีต่อโรงเรียนในรูปของคณะกรรมการโรงเรียน มักพบว่า คณะกรรมการโรงเรียนในฝ่ายของชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมกับโรงเรียนตามที่ทางโรงเรียนร้องขอความร่วมมือเป็นส่วนใหญ่ มิใช่การร่วมคิด ร่วมทำในลักษณะของหลักการซื้อใจ จึงค่อยซื้อหัว (สมอง) และซื้อมือ (ร่วมทำ) หลายโรงเรียนแทบไม่มีการประชุมปรึกษาหารือ หรือหากมีก็เป็นเพียงแค่ การเรียกประชุมประจำเดือน เพื่อแจ้งเรื่องให้ทราบเท่านั้น และสำหรับการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน บางโรงเรียนยังมีอุปสรรคขัดขวางในเรื่องการนัดถือคนละศาสนา และความเชื่อระหว่างคณะครูกับชุมชนอีกด้วย แต่ถึงอย่างไรก็ตามก็มีได้หมายความว่าโรงเรียนและชุมชนจะมีปัญหาและเงื่อนไขจนไม่สามารถที่จะพัฒนาความร่วมมือซึ่งกันและกันได้ การได้ทราบถึงปัจจัย เงื่อนไข

และองค์ประกอบต่าง ๆ ของทั้ง 2 ฝ่าย โดยเฉพาะต่อประเด็นความเข้มแข็งของกันและกัน จะนำมาซึ่งกิจกรรมพัฒนาความร่วมมือแบบค่อยเป็นค่อยไป เริ่มจากจุดที่เป็นไปได้เป็น ประโยชน์ที่ทั้ง 2 ฝ่ายจะได้รับ แต่ต้องตั้งอยู่บนทิศทางการพัฒนาแบบยั่งยืน มีเป้าหมาย ปลายทางเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน และเพื่อให้เห็นถึงศักยภาพของปัจจัย เงื่อนไขต่าง ๆ ทั้งของโรงเรียนและชุมชน เพื่อกำหนดกิจกรรมที่จะพัฒนาความร่วมมือระหว่างกันอย่างชัดเจน จึงได้นำเสนอในรูปแบบของตารางเชื่อมโยงปัจจัย เงื่อนไขต่าง ๆ ของแต่ละชุมชน/โรงเรียน ดังนี้

1. ชุมชน/โรงเรียนบ้านวัดจันทร์			
ปัจจัยเงื่อนไขภายในชุมชน	ปัจจัยเงื่อนไขภายในโรงเรียน	ปัจจัยเงื่อนไขภายนอก	กิจกรรมพัฒนาความร่วมมือ
1. ดิน น้ำ อากาศอุดมสมบูรณ์ สำหรับปลูกพืชฤดูหนาว 2. ทิวทัศน์สวยงามอากาศเย็นสบาย ธรรมชาติยังค่อนข้างสมบูรณ์ 3. ความเป็นชนเผ่าเดียวกันทั้งชุมชน (กะเหรี่ยง) นับถือศาสนาพุทธและการเลี้ยงผีเหมือนกัน 4. ยึดมั่นในจารีตประเพณีของชาวกะเหรี่ยง 5. มีปราชญ์ชาวบ้านและภูมิปัญญาด้านสมุนไพร ด้านการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์กับมนุษย์กับธรรมชาติที่เกื้อกูลกันจากประเพณีการเลี้ยงผี 6. มีกลุ่มหนุ่มสาวและกลุ่มแม่บ้านที่มีพลังของการรวมกลุ่มกล้าคิด กล้าพูด	1. มีกลุ่มโรงเรียนที่จะเกื้อกูลแลกเปลี่ยนช่วยสอนกันได้ 2. มีครู 2 คนที่พักอาศัยอยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียง 3. คณะครูส่วนใหญ่เป็นกะเหรี่ยงเหมือนกันแต่นับถือศาสนาคริสต์ ในขณะที่ชาวบ้านทั้งหมดนับถือพุทธ 4. มีครูไม่ครบชั้น มีนักเรียน 11ห้อง แต่มีครู 9 คน 5. หนังสือเรียนไม่พอ 6. กลุ่มหนุ่มสาวและแม่บ้านส่วนใหญ่ก็จบจากโรงเรียนให้ความเคารพนับถือครูอยู่แล้ว 7. โรงเรียนได้เชิญเจ้าอาวาสมาช่วยสอน ซึ่งเจ้าอาวาสนั้นเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน และจัดเด็กเข้าค่ายคุณธรรม สวดมนต์เย็นทุกวันอยู่แล้ว	1. มีหน่วยงานราชการและองค์กรพัฒนาเอกชนหลายหน่วยงานในพื้นที่ทั้งสามารถเสริมและขัดขวางความเข้มแข็งของชุมชนและโรงเรียนได้ 2. อิทธิพลของสื่อมวลชนในหมู่บ้านมีน้อยทั้งโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ 3. กลไกตลาดและอำนาจธุรกิจที่เข้าถึงและกระทบต่อชุมชนโรงเรียนมีน้อย ยกเว้นกรณีเรื่องบริษัทน้ำดื่มจะเข้ามาส่งเสริมชาวบ้านรวมกลุ่มปลูกข้าวบาร์เลย์ 4. การไหลเข้า-ไหลออกของทรัพยากรมนุษย์ของชุมชนมีน้อย	1. โครงการอาหารกลางวันที่โรงเรียนและผู้ปกครองร่วมกันจัด 2. โครงการอาสาช่วยสอนโดยวิทยากรของชุมชน 3. โครงการเสริมความรู้เรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้แก่คณะครู และผู้นำชุมชน โดยประสานความร่วมมือระหว่าง ททท. และโปรแกรมธุรกิจท่องเที่ยวสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ 4. โครงการความรู้จากโทรทัศน์สาธารณะโดยความร่วมมือของนักศึกษาโปรแกรมวิชาการพัฒนาชุมชนสถาบันราชภัฏเชียงใหม่

1. ชุมชน/โรงเรียนบ้านวัดจันทร์ (ต่อ)			
ปัจจัยเงื่อนไขภายในชุมชน	ปัจจัยเงื่อนไขภายในโรงเรียน	ปัจจัยเงื่อนไขภายนอก	กิจกรรมพัฒนาความร่วมมือ
7. มีกลไกการปฏิสัมพันธ์จาก การร่วมทำบุญ การเลี้ยงผี การเลี้ยงน้ำชาตอนเย็น ๆ ของทุกบ้าน โทรทัศน์ สารธารณะ 8. ค่านิยมยังมาจากศาสนาธรรม เงินสกปรกจะไม่แตะต้อง 9. มีเจ้าอาวาสที่ตั้งใจ ขยัน ชันแข็ง อบรมสั่งสอนทั้ง เด็กและชาวบ้าน 10. ระบบเศรษฐกิจยังมีคิดเป็น แบบเพื่อยังชีพ มีปัจจัยการผลิตเป็นของชุมชน บริโภค สิ่งที่ชุมชนผลิต มีการ กระจายส่วนเกินเพื่อกิจ กรรมสาธารณะและศาสนา 11. ผู้นำและกลุ่มผู้นำทางการ ปกครองอย่างเป็นทางการ ยังขาดการยอมรับจากชาว บ้าน 12. พร้อมที่จะให้ความร่วมมือ กับโรงเรียนหากครูจะอยู่ โรงเรียนในเวลาราชการ จัดอาหารกลางวันสำหรับเด็กมีคุณภาพครูร่วมกิจ กรรมของชุมชน ไม่สอน แบบบอกจุด หรือจดตาม บนกระดานคำอย่างเดียว 13. มีกลุ่มแม่บ้านทอผ้า มีการ จักสานของใช้ด้วยไม้ไผ่	8. โรงเรียนกับวัดอยู่ใกล้กัน และบริเวณกว้างขวาง ใช้ ประโยชน์ในกิจกรรมของ ชุมชนได้ 9. ครูแตกแยกความคิดเป็น 3 กลุ่มในปัญหาเรื่องการ ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของ ชุมชน 10. ครูไม่ค่อยสนใจปัญหา ของชุมชนและมักเข้าข้าง หน่วยราชการอื่นในพื้นที่		5. โครงการอนุรักษ์วัฒน ธรรม ประเพณีกะเหรี่ยง โดยชุมชนและ โรงเรียน โดยความร่วมมือของ ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัด เชียงใหม่ สถาบันราช ภัฏเชียงใหม่ 6. โครงการค่ายอาสาภาค ฤดูร้อน ผลิตรายการ สอนภาษาไทยโดยความ ร่วมมือของนักศึกษา โปรแกรมประถมศึกษา สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

2. ชุมชน/โรงเรียนบ้านพะมอลอ

ปัจจัยเงื่อนไขภายในชุมชน	ปัจจัยเงื่อนไขภายในโรงเรียน	ปัจจัยเงื่อนไขภายนอก	กิจกรรมพัฒนาความร่วมมือ
1. เป็นชุมชนดั้งเดิม ขนาดเล็ก มีความเป็นพวกเดียวกันสูง อยู่กันตามการจัดระบบประเพณีดั้งเดิม 2. มีภูมิปัญญาด้านระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติที่น่าจะประยุกต์ใช้ได้ เช่น ระบบผี/การทำนา ระบบอาวโสประจำเผ่า 3. มีผู้ใหญ่บ้านอยู่ในวัยเหมาะสม เอาใจเอางาน ชอบคิด ชอบทดลอง และเผยแพร่แนวคิดตลอดเวลา 4. มีผู้นำอาชีพด้านเกษตรกรรมที่คิดประยุกต์ใช้เทคนิควิธีการเพาะปลูกแบบเดิม ความเชื่อเดิม ๆ กับเทคนิควิธีการที่ได้รับการส่งเสริมจนเป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้านได้ 5. มีดิน น้ำ ป่าที่อยู่ในสภาพเดิม ๆ กล่าวคือ ยังมีความอุดมสมบูรณ์ จะขาดก็เพียงที่ดินทำกิน ซึ่งต้องเช่า 6. มีประธานกลุ่มแม่บ้านที่ขยันเอาใจเอางาน 7. มีวัดและเจ้าอาวาสซึ่งเป็นคนอีสาน สามารถเรียกศรัทธาจากภายนอกมาทำบุญและส่งผลบุญถึงชุมชนชาวบ้านได้	1. สำหรับโรงเรียนไม่ค่อยมีปัจจัยที่จะเอื้อหรือเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้ ทั้งคณะครูที่มีเพียง 3 คน นับถือคนละศาสนา โดยชาวบ้านส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ ในขณะที่ครูใหญ่เป็นอิสลาม และเข้าร่วมกิจกรรมกับชาวบ้านน้อย 2. สถานที่ตั้งของโรงเรียนเนื่องจากชุมชนเป็นชุมชนขนาดเล็ก โรงเรียนจึงมีขนาดเล็กตามไปด้วย นอกจากมีเด็กนักเรียนไม่ครบชั้นแล้ว อุปกรณ์ต่าง ๆ ก็ไม่พร้อมที่จะเอื้อประโยชน์แก่ชุมชนได้ จะมีก็แค่สนามฟุตบอล หรือสนามหญ้าที่เด็ก ๆ เยาวชนจะมาใช้เตะฟุตบอลในคอนกรีตเท่านั้น ซึ่งจะหาสถานที่อื่นในชุมชนอีกไม่ได้	1. มีหน่วยราชการกรมการพัฒนาชุมชนคอยสนับสนุน 2. มีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเข้าเยี่ยมชมหมู่บ้าน 3. ชาวบ้านออกไปรับจ้างภายนอกแบบเข้าไปเย็นกลับ	จากศักยภาพ เงื่อนไข และข้อจำกัดของโรงเรียน โดยเฉพาะในด้านครูที่มีเพียงแค่ 3 คน และเป็นโรงเรียน/ชุมชนขนาดเล็ก กิจกรรมพัฒนาความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน จึงอยู่ในลักษณะของความไม่พร้อม แต่สำหรับในส่วน of ชุมชนนั้นมีโครงการที่ชุมชนต้องการพัฒนาอยู่ 3 โครงการ คือ 1. ส่งเสริมการทอผ้า ย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติและผลิตลวดลายใหม่ ๆ รวมทั้งตลาด 2. โครงการสอนภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารแก่กลุ่มสนใจ 3. โครงการสืบค้น บันทึกตำนาน เรื่องราวของหมู่บ้าน โดยประสานความร่วมมือกับภาควิชาประวัติศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

3. ชุมชน/โรงเรียนบ้านหมอกจำแป่			
ปัจจัยเงื่อนไขภายในชุมชน	ปัจจัยเงื่อนไขภายในโรงเรียน	ปัจจัยเงื่อนไขภายนอก	กิจกรรมพัฒนาความร่วมมือ
1. ชุมชนเป็นทางผ่านการค้ามาคมขนส่งของละแวกชุมชนใกล้เคียง 2. ชาวบ้านเชื่อฟังกันแน่น เพราะกันันเป็นผู้ที่มีบทบาทบารมีสูง ตั้งแต่สมัยพ่อซึ่งเป็นตำรวจเก่า 3. การตั้งชุมชนเป็นกระจุกเดียวกัน โดยที่ทำการอยู่ห่างกันออกไป ทำให้การติดต่อไปมาหาสู่กระทำได้ง่าย 4. มีอดีตผู้นำเยาวชนที่เข้มแข็ง ปัจจุบันเป็นสมาชิก อบต. สามารถเป็นศูนย์รวมกีฬาเยาวชนได้ 5. มีตระกูลใหญ่ ๆ ที่เป็นที่เคารพของชาวบ้านไม่มากนักมีความเกี่ยวข้อง เป็นเครือญาติเดียวกัน 6. มีความเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกัน คือ ไทยใหญ่ 7. ชาวบ้านเข้าร่วมประเพณีของชุมชนน้อยลง 8. นิยมส่งบุตรหลานออกไปเรียนในโรงเรียนที่ตัวจังหวัด 9. มีความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านที่เป็นไทยใหญ่กับชาวต่างด้าว (พม่า) ที่อพยพเข้ามา 10. ค่านิยมกำลังเปลี่ยนไปเป็นวัตถุนิยม 11. กลไกการปฏิบัติสัมพันธ์ตามธรรมชาติน้อยลง	1. เป็นโรงเรียนขนาดใหญ่ ขยายโอกาส มีคณะครูที่พร้อมทั้งจำนวน/คุณภาพ มีชื่อเสียงในระดับคุรุสภา ให้รางวัล ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยใหญ่ เกี่ยวกับงานฝีมือถักทอ 2. ที่ตั้งโรงเรียนเหมาะสมกว้าง อุปกรณ์พร้อมที่ชุมชนจะใช้ประโยชน์ได้ 3. มีครูที่เป็นชาวบ้านเป็นคนดั้งเดิมในชุมชน และมีบ้านอยู่ในชุมชน จะทำหน้าที่ประสานกับชุมชนได้ 4. โรงเรียนมีการดึงเอาทรัพยากรภายในชุมชนมาช่วยสอนในโรงเรียนอยู่แล้ว เช่น การเลี้ยงไก่	1. มีนักท่องเที่ยวผ่านเข้าออกชุมชนตลอดเวลา เป็นทางผ่าน ทำให้เงินสะพัดจากการท่องเที่ยว 2. มีชาวต่างด้าว (พม่า) อพยพปลูกป่าในพื้นที่เป็นระยะ ๆ 3. อิทธิพลของกลไกตลาดอำนาจธุรกิจ ทั้งการซื้อปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ การขายผลผลิต ขายแรงงาน 4. อิทธิพลของสื่อมวลชนมีสูง 5. มีการไหลเข้า-ไหลออกของทรัพยากรมนุษย์ของชุมชนอย่างต่อเนื่องตามภาวะเศรษฐกิจ	1. โครงการค่ายเยาวชนสัมพันธ์ ระหว่างเยาวชนในหมู่บ้าน (ส่วนใหญ่เป็นไทยใหญ่) กับเยาวชนพม่า โดยโรงเรียนและชุมชนเป็นเจ้าภาพร่วมกัน ใช้เด็กเป็นสื่อ 2. โครงการฟื้นฟูอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมไทยใหญ่ โดยการจัดเก็บบันทึกเรื่องราวข้อมูลด้วยกล้องถ่ายภาพ วีดีโอ และระบบคอมพิวเตอร์ 3. โครงการเสริมความรู้ด้านเกษตรชีวภาพ เกษตรธรรมชาติ 4. โครงการเสริมทักษะแรงงานสัมพันธ์ 5. โครงการหมู่บ้านท่องเที่ยว

4. ชุมชน/โรงเรียนบ้านสันผักหวาน

ปัจจัยเงื่อนไขภายในชุมชน	ปัจจัยเงื่อนไขภายในโรงเรียน	ปัจจัยเงื่อนไขภายนอก	กิจกรรมพัฒนาความร่วมมือ
- มีคณะกรรมการหมู่บ้าน อบต. กำนัน คณะกรรมการโรงเรียน เข้มแข็ง - มีตระกูลใหญ่ภายในชุมชนไม่มาก และเป็นตระกูลที่ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือและตระกูลเหล่านั้นเกี่ยวข้องกับบทบาทอยู่ในข้อ 1 กับทั้งมีทัศนคติวิสัยทัศน์เชิงงานพัฒนาที่ถูกต้องพยายามเสริมสร้างความเข้มแข็ง ความเป็นตัวของตัวเองของชุมชนบนพื้นฐานการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และกฎหมายรัฐธรรมนูญ - ภายในชุมชนมี 2 หย่อมบ้าน คือหย่อมบ้านที่เป็นชุมชนดั้งเดิม กับหย่อมบ้านที่เป็นบ้านจัดสรรใหม่ ทำให้ชาวบ้านเห็นข้อแตกต่างระหว่างวิถีชีวิตหรือความเป็นอยู่เหมือนเป็น 2 ชั่ว หากมีการจัดการให้การศึกษาจากระบบเกี่ยวกับแบบแผนการดำเนินชีวิตดี ๆ อาจทำให้ชาวบ้านเกิดมุมมองต่อความเข้มแข็งของชุมชนได้ถูกต้อง - ใกล้เมือง สามารถรับรู้ข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ตามการเปลี่ยนแปลงได้เร็ว หากมีกลุ่มแกนนำชุมชนที่เข้มแข็งข้อนี้จะเป็นข้อได้เปรียบ	- โรงเรียนเป็นของชุมชน กล่าวคือ ชุมชนเป็นผู้สร้างโรงเรียน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ - คณะครูมีคุณวุฒิสูง มีจำนวนเพียงพอ มีความพร้อม - สถานที่ตั้ง บริเวณที่เหมาะสม เป็นศูนย์รวมทำกิจกรรมของชุมชนได้ - มีคณะกรรมการโรงเรียนที่เข้มแข็ง นักการภารโรงกล้าที่จะคิด กล้าคัดค้านคณะครู	- มีแนวคิดเรื่องการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น มีกฎหมายรัฐธรรมนูญเรื่องสิทธิชุมชนเอื้อ - มีปัญหาขยะ ยาเสพติด เอกส เป็นบทเรียนให้ชุมชนและโรงเรียนได้ร่วมและเรียนรู้ - มีหน่วยงานราชการโดยเฉพาะ คือ สถาบันอุดมศึกษาและ NGO ด้านสิ่งแวดล้อม สนใจ เกี่ยวข้อง - อิทธิพลของสื่อมวลชน กลไกตลาดและอำนาจธุรกิจมีสูง - มีแนวโน้มของการไหลออกของทรัพยากรมนุษย์ เนื่องจากปัญหาผลภาวะและชายที่ชำระหนี้สิน	- โครงการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นวิชา “วิถีชุมชน” - โครงการเสริมทักษะให้แก่คณะกรรมการโรงเรียนด้านการบริหารจัดการโรงเรียนและชุมชน - โครงการตลาดนัดโรงเรียน - โครงการช่วยสอนดนตรีพื้นบ้านแก่นักเรียน - โครงการกีฬาต้านยาเสพติด

5. ชุมชน/โรงเรียนบ้านใหม่หมอกจ๋าม			
ปัจจัยเงื่อนไขภายในชุมชน	ปัจจัยเงื่อนไขภายในโรงเรียน	ปัจจัยเงื่อนไขภายนอก	กิจกรรมพัฒนาความร่วมมือ
1. ดิน น้ำ อากาศอุดมสมบูรณ์ เหมาะปลูกพืชเมืองหนาว 2. ทักษะภาพสวยงาม อากาศเย็นสบาย มีทำขึ้นเรือของนักท่องเที่ยว 3. มีวัฒนธรรม ประเพณีของหลายชนเผ่า 4. มีการปรองดองกัน ไม่ก่อเรื่องทะเลาะวิวาท เพราะต้องการสันติภาพไทย 5. มีกลุ่มคนเผ่าคนแก่ ถิ่นสืบนอนวัดทุกวันพระที่ชาวบ้านเคารพ เชื่อฟัง 6. ชาวบ้านนิยมไปทำบุญที่วัด 7. มีประเพณีไหว้ครูหมอโดยที่จัดได้อิ่งใหญ่ มีชื่อเสียงระดับจังหวัด 8. ผู้นำชุมชน ผู้นำชนเผ่าและกลุ่มกม. เป็นผู้มืบารมี ชาวบ้านเคารพ เชื่อฟัง 9. ชาวบ้านกำลังมีค่านิยมเรื่องเงิน โดยการทำงานหนักเพิ่มขึ้น โดยการออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้านแบบเข้าไปเ็นกลับ 10. โรงเรียนมีประวัติก่อกำเนิดมา จากความต้องการของชุมชนโดยการถวายฎีกาคือในหลวง 11. วัดมีบริเวณกว้างขวาง อยู่ใจกลางชุมชน เป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑ์ไทยใหญ่ 12. มีปราชญ์ชาวบ้านและภูมิปัญญาด้านสมุนไพร 13. มีกลุ่มแม่บ้านทอผ้า และสินค้าผ้าทอมือ	1. มีจำนวนครูเพียงพอ 2. มีครูที่ริเริ่มกิจกรรมการเรียนการสอนให้นักเรียนศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่าง ๆ 3. มีโครงการนำร่องที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน 4. มีครูที่พักอยู่บ้านพักครูในโรงเรียน 5. คณะครูในโรงเรียนค่อนข้างต่างคนต่างอยู่ 6. โรงเรียนสามารถรับรองการได้สันติภาพของชาวบ้าน	1. มีนักท่องเที่ยวต่างชาติ เข้าเยี่ยมหมู่บ้านเป็นประจำ 2. อิทธิพลของสื่อมวลชนที่กระทบต่อโรงเรียน และชุมชนมีสูง 3. ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลไกตลาดและอำนาจธุรกิจภายนอก ทั้งการขายผลผลิต การบริโภค การขายแรงงาน 4. มีโครงการหลวงส่งเสริมชาวบ้านปลูกเสาวรส 5. มีการอพยพย้ายถิ่นขายแรงงานที่ตัวจังหวัด เชียงใหม่ และแบบเข้าไปเ็นกลับ	1. โครงการสอนภาษาอังกฤษสำหรับกลุ่มแม่บ้าน ทอผ้า และกลุ่มผู้สนใจ เพื่อการสื่อสารโดยโรงเรียนประสานความร่วมมือกับภาควิชาภาษาต่างประเทศ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ 2. โครงการฝึกอบรมอาสาสมัครท่องเที่ยว (มัคคุเทศก์) โดยโรงเรียน และชุมชนสร้างหลักสูตรร่วมกัน ประสานความร่วมมือกับ ททท. และโปรแกรมธุรกิจท่องเที่ยว สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ 3. โครงการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ทอผ้าและสินค้าพื้นเมือง (โดยความร่วมมือของโรงเรียน, กลุ่มทอผ้าและภาควิชาศิลปะ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่) 4. โครงการสืบค้นของเก่า-สืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น (พัฒนากิจกรรมการเรียนการสอน) 5. โครงการทัศนศึกษาแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมชนเผ่าศึกษาดูงานหมู่บ้านไทลื้อจังหวัดพะเยา

6. ชุมชน/โรงเรียนบ้านแม่ก้อ			
ปัจจัยเงื่อนไขภายในชุมชน	ปัจจัยเงื่อนไขภายในโรงเรียน	ปัจจัยเงื่อนไขภายนอก	กิจกรรมพัฒนาความร่วมมือ
1. มีผู้ใหญ่บ้านเป็นที่เคารพยำเกรงของชาวบ้าน 2. มีกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ที่มีกิจกรรมพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีเงินทุนหมุนเวียน 3. มีปราชญ์ชาวบ้านด้านสมุนไพร และการทำการเกษตรแบบผสมผสาน 4. เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ และเก่าแก่ 5. สถานที่ตั้งของโรงเรียน และวัดอยู่ใกล้กัน สามารถใช้สถานที่ทั้งสองแห่งทำกิจกรรมร่วมของชุมชนได้	1. มีผู้บริหารที่เข้มแข็งมีผลงานบริหารโรงเรียนจนเป็นที่ยอมรับของชุมชน 2. ผลการเรียนรู้ของนักเรียนอยู่ในเกณฑ์ดี สอบเรียนต่อได้มาก 3. มีครูพักอยู่ในชุมชน 2 คน และเป็นคนเก่าแก่ของชุมชน เข้ากับชาวบ้านได้ดี 4. คณะครูให้ความร่วมมือกับผู้บริหารโรงเรียนในการประสานสัมพันธ์กับชุมชน 5. จำนวนครูมีเพียงพอ ครูมีคุณวุฒิสูง 6. โรงเรียนมีครูสอนชนะเลิศหลายด้านและหลายคน	1. มีหน่วยราชการของกรมการพัฒนาชุมชนเข้าไปส่งเสริมการรวมกลุ่ม 2. มีนักศึกษาฝึกสอนและฝึกงานจากสถาบันราชภัฏเชียงใหม่เป็นประจำ 3. อิทธิพลของสื่อมวลชน กลไกตลาดและอำนาจธุรกิจมีสูง 4. ชาวบ้านออกไปรับจ้างแบบเข้าไปเย็นกลับที่บ่อสร้าง และตัวจังหวัดเชียงใหม่	1. ขยายผลโครงการต่าง ๆ ของโรงเรียนที่เน้นความสัมพันธ์กับชุมชนที่โรงเรียนดำเนินการอยู่แล้ว เช่น กิจกรรมการเรียนรู้การสอนวิชาพื้นที่สี่ กิจกรรมการทำผลิตภัณฑ์จากกระดาษสา ซึ่งสอดคล้องกับอาชีพที่ชาวบ้านออกไปรับจ้างทำร่มที่บ่อสร้าง 2. โครงการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นด้านดนตรีพื้นเมืองหมอลำสมุนไพร 3. โครงการยกห้องเรียนออกสู่ชุมชน 4. โครงการกีฬาต้านยาเสพติด 5. โครงการพัฒนาผลิตภัณฑ์บรรจุห่อของกลุ่มแม่บ้าน โดยประสานกับโรงเรียน

ในบรรดาโครงการเสนอแนะต่าง ๆ ของแต่ละชุมชน/โรงเรียนนั้น ต้องยอมรับประการหนึ่งว่ามีเจตนาเพื่อใช้กิจกรรมในโครงการเป็นสื่อประสานความสัมพันธ์ ความเข้าใจอันดีที่จะมีต่อกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน หรือคณะครูกับชาวบ้าน บนพื้นฐานของปัญหาความต้องการและศักยภาพของทั้ง 2 ฝ่ายที่พอจะเป็นไปได้ เพื่อวัตถุประสงค์ปลายทางที่ทั้งโรงเรียนและชุมชนจะได้ก้าวต่อไปในการพัฒนาหรือเสริมสร้างปัจจัยความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน แต่ทั้งหมดนี้ต้องกระทำควบคู่ไปกับมาตรการที่ช่วยเสริมบรรยากาศที่จะทำให้โครงการดังกล่าวสัมฤทธิ์ผลด้วยมาตรการดังกล่าว ได้แก่

1. การปรับวิสัยทัศน์ของทั้งโรงเรียนและชุมชนในเรื่องการศึกษา การพัฒนา และอื่น ๆ ให้เป็นสัมมาทิฐิ อย่างต่อเนื่อง

2. มาตรการในการเพิ่มอำนาจให้แก่ชุมชนในการกำกับดูแลโรงเรียน อย่างน้อย
ในเรื่องการพิจารณาความดีความชอบ การจ้างหรือไม่จ้างต่อ เป็นต้น

3. สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดต้องลดอำนาจและบทบาทตนเอง มาอยู่ใน
ฐานะพี่เลี้ยง มิใช่ผู้บังคับบัญชา

ข้อสังเกตบางประการจากการศึกษา

1. ผลที่ชุมชนถูกระทบจากหน่วยงานหรือบุคคลภายนอก ชุมชนที่ศึกษาแต่
ละชุมชนได้สะท้อนภาพรวมที่ชุมชนรู้สึกต่อนักงานหรือบุคคลภายนอกแตกต่างกันดังนี้
ในฝ่ายของชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านในชุมชนที่อยู่ใกล้เมือง หรือชุมชนที่อยู่ห่างไกล
จะเป็นชุมชนที่เป็นคนพื้นราบ (ชาวเมืองหรือคนเมือง) หรือชุมชนที่อยู่บนดอย (ชาวเขา
หรือชนเผ่า) จะไม่ค่อยยินดียินร้าย ต้อนรับจับสั้หน่วยงานหรือบุคคลภายนอกด้วย
อหยาศัยไมตรีเหมือนแต่ก่อน (เมื่อประมาณ 5-6 ปีที่ผ่านมา) ซึ่งอาจสะท้อนให้เห็นถึงการ
เป็นสังคมเปิด การเป็นปัจเจกชน หรืออาจสะท้อนให้เห็นถึงความไว้วางใจ ความไว้นื้อ
เชื่อใจ หรือน้ำใจของชาวบ้านที่ลดน้อยลง ซึ่งอาจสืบเนื่องมาจากเหตุปัจจัยหลายประการ
แต่เหตุปัจจัยประการหนึ่งที่น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องถึงการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวด้วย นั่นคือ
หน่วยงานหรือบุคคลภายนอกชุมชนนั้น ๆ กระทำอะไรหรือกระทำเช่นไรต่อชาวบ้านหรือ
ชุมชน ในส่วนของผู้นำชุมชนอาจให้การต้อนรับจับสั้บุคคลภายนอกเป็นปกติวิสัย ด้วย
เป็นเพราะหน้าที่หรือความเคยชิน แต่สิ่งหนึ่งที่น่าจะตั้งไว้เป็นข้อสังเกตเพื่อการถกเถียง
วิพากษ์วิจารณ์ที่อาจเชื่อมโยงไปถึงเรื่องการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ก็คือ การที่ผู้นำทาง
การของชุมชนมักถามหรือขอให้บุคคลภายนอกที่มาจากหน่วยราชการ หรือแม้แต่องค์กร
เอกชน ได้ทำหนังสือถึงต้นสังกัดของผู้นำชุมชนนั้น ๆ หากจะต้องเข้ามาเกี่ยวข้อง แม้แต่
เพียงแค่พูดคุย สัมภาษณ์หรือขอข้อมูล ซึ่งอาจสะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจ ความรู้สึก
และการรับรู้เกี่ยวกับบทบาทและอำนาจของชุมชนตนเอง กับอำนาจรัฐ ดังรายละเอียด
อธิบายแล้วในหัวข้อปัจจัย เงื่อนไขและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายนอกชุมชน

2. ในการค้นหาทีมนักวิจัยชาวบ้านโดยเทคนิค Snow-Ball เกี่ยวกับการบอกจุด
ประสงค์ในการค้นหาตรง ๆ กับการเลี้ยงโดยไม่ได้ออกตรง ๆ ทีมนักวิจัยภายนอกสรุปว่า
การเลี้ยงโดยไม่ได้ออกตรง ๆ จะได้ผลดีกว่า กล่าวคือ ทีมนักวิจัยภายนอกได้สอบถามผู้
นำชุมชนถึงบุคคลที่ผู้นำชุมชนเห็นว่าเป็นผู้ที่มีความคิดความอ่านดี เป็นผู้ที่เสียสละเพื่อ
ส่วนรวม เพื่อที่โครงการฯ จะได้ขอสัมภาษณ์ พูดคุย หรือซักถามเรียนรู้เรื่องราวของ

ชุมชน (แท้จริงโครงการฯ ต้องการค้นหาตัวนักวิจัยชาวบ้านของชุมชนที่จะติดต่อเข้าร่วมกับโครงการฯ แต่ยังไม่ต้องการบอกผู้นำชุมชนตรง ๆ ทั้งนี้เพราะ ทีมนักวิจัยภายนอกได้ประสบการณ์ในการบอกตรง ๆ กับผู้นำชุมชนบางชุมชนว่า ถ้าโครงการฯ บอกตรง ๆ ตั้งแต่แรกแล้วส่วนใหญ่ผู้นำชุมชนมักเสนอชื่อบุคคลที่เป็นพวกเดียวกันกับผู้นำชุมชน หรือความคิดเป็นแบบเดียวกับผู้นำชุมชนซึ่งอาจทำให้ข้อมูลที่แท้จริงของชุมชนไม่ถูกเปิดเผยออกมาก็ได้ และสาเหตุอีกประการหนึ่งที่โครงการฯ ไม่ได้บอกถึงความต้องการที่แท้จริงตั้งแต่ต้นก็เพราะว่า โครงการฯ ต้องการนักวิจัยชาวบ้านก็เพื่อตรวจสอบ ตรวจสอบคุณสมบัติของบุคคลที่ชาวบ้านรวมทั้งผู้นำชุมชนเสนอชื่อมาว่ามีความเหมาะสมกับงานนี้ก่อนนั่นเอง)

ในด้านคุณสมบัติพื้นฐานของทีมนักวิจัยชาวบ้าน โดยเบื้องต้นโครงการกำหนดคุณสมบัติของทีมนักวิจัยชาวบ้านว่า

- 1) ขอให้ เป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่จะทำการศึกษา อาจไม่ใช่คนที่เกิดที่นั่นก็ได้ แต่ควรตกลงปลงใจ ตัดสินใจที่จะล้มหัวจมท้ายอยู่กับหมู่บ้านหรือพื้นที่นั้น ๆ เพื่อเป้าหมายคือความเป็นเจ้าของ รัก ห่วงเห่น และปรารถนาดีกับหมู่บ้านของเขา
- 2) ในเรื่องอาชีพของนักวิจัยชาวบ้าน หากได้ชาวบ้านที่มีอาชีพเดียวกับชาวบ้านส่วนใหญ่ก็จะดี
- 3) หากมีผู้หญิงอยู่ร่วมในทีมด้วยก็จะดี
- 4) ในเรื่องฐานะ ควรจะเป็นคนที่มีฐานะปานกลาง ไม่ถึงกับจนหรือรวย เพราะหากจนคงไม่มีเวลาและโอกาสที่จะเข้าร่วม และหากรวยอาจถูกมองว่าเป็นคนละกลุ่มหรือคนละพวกกับชาวบ้านส่วนใหญ่
- 5) ในเรื่องอายุ น่าจะมีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป (ใช้เกณฑ์อายุผู้มีสิทธิเลือกตั้ง) แต่ยืดหยุ่นได้ แต่หากอายุระหว่าง 18-20 ปี ซึ่งอยู่ในวัยเรียน อาจละเว้น ควรเลือกชาวบ้านธรรมดาที่ทำมาหากินหรือประกอบอาชีพแล้ว แต่ถ้าอายุที่เหมาะสมน่าจะอยู่ระหว่าง 30-45 ปี
- 6) ในเรื่องการศึกษา ไม่น่าจะนำมาเป็นเกณฑ์ ขอให้แค่อ่านออก เขียนได้ก็พอ
- 7) สนใจ รอบรู้ เรื่องราวความเป็นมาและเป็นไปของชาวบ้าน และหมู่บ้าน
- 8) เป็นคนชอบคิด ใฝ่รู้ ชอบทดลอง ไม่เชื่องอะไรง่าย ๆ
- 9) มีมุมมองที่น่าจะมองว่า การพัฒนาหมู่บ้านหรือการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่เป็นอยู่ หรือที่เป็นมานั้น น่าจะยังไม่ใช่หรือไม่ดีพอหรือพัฒนาผิดทาง เช่น

ยังพัฒนาชาวบ้านยิ่งยากจน ยิ่งเป็นหนี้ ยิ่งอยู่แบบตัวใครตัวมัน (น่าจะมีแบบทดสอบวัดผู้ที่ถูกชี้ตัว ว่ามีมุมมองต่อการพัฒนาหมู่บ้านอย่างไรด้วย)

10) สำหรับผู้ที่ผู้นำทางการของชุมชน/โรงเรียน ไม่น่าจะเหมาะสมที่จะเป็นนักวิจัยชาวบ้าน เพราะนอกจากไม่ค่อยมีเวลาแล้ว มุมมองวิสัยทัศน์ในเรื่องการศึกษา และการพัฒนาอาจติดกรอบหรือแบบอย่างของทางราชการ

หลังจากสิ้นสุดโครงการในระยะที่ 1 แล้ว โครงการฯ ได้พบข้อดีและข้อเสียของการกำหนดคุณสมบัติของนักวิจัยชาวบ้านดังกล่าวข้างต้น และการกำหนดจำนวนนักวิจัยชาวบ้าน 3 คนในแต่ละทีมซึ่งส่งผลต่อความถูกต้องน่าเชื่อถือได้ของข้อมูล และการทำงานร่วมกัน ดังนี้

2.1 นักวิจัยชาวบ้านที่รับผิดชอบข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนและโรงเรียน มักมีอคติในการมองข้อมูลของอีกฝ่ายหนึ่ง กล่าวคือ มักมองแต่ปัญหาของอีกฝ่ายหนึ่ง และเน้นแต่ความต้องการของตนเองที่ต้องการจากอีกฝ่ายหนึ่งเป็นหลักมากเกินไป ซึ่งเป็นปัญหาอุปสรรคพอสมควรในการทำงานร่วมกัน ตั้งแต่การเก็บรวบรวมข้อมูล การร่วมประชุมปฏิบัติการ (Work Shop) และการทำประชาพิจารณ์ โดยเฉพาะการแต่งตั้ง เพิ่มเติมนักวิจัยที่เป็นปัญหาของอีกฝ่ายหนึ่ง จนอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดระหว่างโรงเรียนและชุมชนได้ โดยเฉพาะระหว่างผู้นำโรงเรียนและผู้นำชุมชน ดังตัวอย่าง ข้อมูลจากจดหมายฉบับหนึ่งของนักวิจัยชาวบ้านคนหนึ่งของชุมชนที่ส่งถึงหัวหน้าโครงการ ซึ่งสะท้อนปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในบางด้าน

แต่ถึงกระนั้นก็เป็นผลดีในอีกส่วนหนึ่ง กล่าวคือ ข้อมูลตัวจริงที่เป็นปัญหาของระบบความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนจะถูกสะท้อนออกมาหมด แบบตรงไปตรงมา ทำให้ทีมนักวิจัยภายนอกมองเห็นจุดปัญหาสำคัญในระบบความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนที่จำเป็นต้องแก้ปัญหและพัฒนาความร่วมมือดังกล่าวก่อนโครงการพัฒนาใหม่ต่อไป

2.2 การที่ทีมนักวิจัยชาวบ้าน 3 คน ก่อนข้างเป็นพวกเดียวกัน หรือเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกัน สำหรับการทำงานแล้วไม่ว่าจะเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลหรือการประชาพิจารณ์รวมทั้งการร่วมประชุมปฏิบัติการดูเหมือนราบรื่น มีความสุขดี แต่สำหรับทีมนักวิจัยภายนอกก่อนข้างมองว่าข้อมูลตัวจริงไม่ค่อยออก เนื่องจากธรรมชาติที่มนุษย์เราไม่

ค่อยที่จะเปิดเผยปัญหาหรือเรื่องราวที่เป็นข้อเสียข้อด้อยของตนเองหรือชุมชน/โรงเรียนตนเอง หรือแม้แต่บางคนในทีมที่อึดอัดใจ อยากพูดหรือแสดงความจริงของข้อมูลชุมชน/โรงเรียนตัวเอง ก็ทำได้ไม่เต็มที่ เพราะเกรงใจ เนื่องจากเกี่ยวข้องเป็นญาติกัน และหากพูดความจริงแล้วอาจจะกระทบนักวิจัยอีก 2 คนในทีมก็ได้ นักวิจัยภายนอกต้องใช้วิธีการสังเกต สอดแนม และตรวจสอบรวมทั้งใช้กิจกรรมกระตุ้น หรือกระตุ้นจนข้อมูลความจริงออกมา อาจต้องแยกทีม สลายทีมในคราวทำ Work Shop หรือนักวิจัยคนที่ต้องการพูดความจริงแอบมากระซิบบอกภายหลัง ฉะนั้น ต่อประเด็นนี้จะมองเป็นข้อดีก็ได้ มองเป็นข้อเสียของการเก็บข้อมูลก็ได้ ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของทีมนักวิจัยภายนอก

2.3 ในการเขียนรายงานข้อมูลส่งของนักวิจัยชาวบ้านบางคน มีปัญหาในเรื่องการเขียน กล่าวคือ นักวิจัยอ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ ต้องพึ่งนักวิจัยคนอื่นในทีมเป็นผู้เขียนให้ ทำให้เกิดความเกรงใจเหมือนกินแรง หรือทำให้เขียนรายงานได้ไม่ตรงกับที่ตนเองต้องรายงาน เพราะถูกกลั่นกรองโดยผู้เขียนให้ก่อนส่ง ทำให้นักวิจัยภายนอกไม่สามารถประเมินข้อมูลจริงได้เต็มที่ ต้องเพิ่มเทคนิคล้วงความลับข้อมูลเพิ่มขึ้นจึงจะได้ข้อมูลความจริง (แต่นักวิจัยชาวบ้านที่อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ นั้น มีความเหมาะสมที่ถูกคัดเลือกเป็นนักวิจัย)

2.4 นักวิจัยชาวบ้านที่เป็นข้าราชการ เช่น เป็นครู จะมีปัญหาค่อนข้างมากในการมองแบบยึดติดกรอบตามระบบราชการ หรือแม้แต่ที่เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหรือคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งในเบื้องต้นมักใช้กรอบความคิดในการมองชุมชน/โรงเรียน ของตนตามกรอบความคิดของระบบราชการที่สังกัดหรือเกี่ยวข้องเป็นหลัก แต่หลังจากได้ร่วมประชุมปฏิบัติการร่วมกันระหว่างทีมนักวิจัยชาวบ้านทั้งหมด และทีมนักวิจัยภายนอกหลายครั้ง ทำให้กรอบความคิดตามระบบราชการได้ถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นมุมมองแบบชาวบ้านแบบคนในมากขึ้น

ในด้านเวลาและความยุ่งยากในการร่วมกันทำงานของนักวิจัยชาวบ้านที่เป็นข้าราชการ เช่น ครู หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับระบบราชการ เช่น ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ยังมีปัญหาในด้านการขออนุญาตเข้าร่วมทำงาน เช่น การเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ ต้องขออนุญาตจากผู้บังคับบัญชาทุกครั้ง ซึ่งบางพื้นที่ต้องทำบันทึกขออนุญาตถึงระดับจังหวัด เป็นเรื่องที่ยุ่งยากโดยไม่จำเป็น แต่ที่สำคัญ คือ ดูเสมือนว่า ความคิดและการทำงานของนักวิจัยชาวบ้านไม่สามารถที่จะมีหรือดำรงอยู่ได้อย่างเป็นอิสระ แม้แต่นักวิจัยชาวบ้านที่ไม่ได้

เป็นข้าราชการ ยังต้องขออนุญาตหรือบอกกล่าวผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันให้รับรู้ และยอมรับการทำงาน หรือยอมรับข้อมูลที่ออกมาอีกด้วย ซึ่งหากมองในสภาพความเป็นจริงของชุมชนก็ต้องเป็นไปอย่างนั้น กล่าวคือ ข้อมูลที่ได้นั้นกลุ่มผู้นำชุมชน/โรงเรียน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ต้องยอมรับข้อมูลด้วยว่านั่นคือข้อมูลของชุมชน/โรงเรียนตนเอง แต่ข้อมูลตัวจริงอาจถูกซ่อนเร้นอยู่เพราะหากข้อมูลตัวจริงเปิดเผยอาจหมายถึงกระทบต่อการทำงานที่อาจผิดพลาดของผู้นำชุมชน/โรงเรียนก็ได้ ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวคงต้องใช้เวลาและความพยายาม รวมทั้งความเอาใจจริงเอาใจของนักวิจัย และการเปลี่ยนทัศนคติของนักวิจัยชาวบ้านที่จะยอมรับและดึงเอาข้อมูลความจริงของชุมชน/โรงเรียนตนเองออกมาเพื่อแก้จุดที่เป็นปัญหาที่แท้จริงของระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน/โรงเรียนให้ได้ ฉะนั้น จุดปัญหาที่สำคัญของการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ ทำอย่างไรจึงจะรู้ถึงข้อมูลตัวจริงของระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียน และอย่างรอบด้าน ในขณะเดียวกันก็ต้องเริ่มกระบวนการพัฒนาความร่วมมือระหว่างชุมชนกับโรงเรียนจากจุดที่ทั้งชุมชนและโรงเรียนพอร่วมกันได้เป็นเบื้องต้น เข้ากับลักษณะที่ว่า “สงวนจุดต่าง แสวงหาจุดร่วม (ในระยะแรกของการดำเนินการโครงการพัฒนาใน Phase 2)” โครงการพัฒนาที่เน้นการปรับเปลี่ยนทัศนคติหรือโครงการพัฒนาที่ทั้งชุมชนและโรงเรียนได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย เช่น โครงการพัฒนาที่ผลลงสู่นักเรียน หรือใช้นักเรียนเป็นสื่อกิจกรรม น่าจะได้ผลดี

3. การพัฒนาทีมนักวิจัยชาวบ้าน

ในการพัฒนาทีมนักวิจัยชาวบ้านอย่างเป็นทางการนั้น โครงการได้ดำเนินการโดยการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work Shop) นักวิจัยชาวบ้านถึง 2 ครั้ง (แต่ที่เป็นการพัฒนาอย่างไม่เป็นทางการเช่น การติดต่อสื่อสาร ปรีกษาหารือกันทางจดหมาย โทรศัพท์ เป็นต้น อีกหลายครั้ง) โครงการเห็นว่าในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาทีมนักวิจัยชาวบ้านที่ได้ดำเนินการไปแล้ว มีทั้งส่วนที่น่าจะเป็นประโยชน์ต่อโครงการวิจัยและพัฒนาโครงการอื่น ๆ ที่มีทีมนักวิจัยชาวบ้าน (หรือผู้ถูกวิจัย) ร่วมทีมด้วย ในอันที่จะได้ขยายวิธีการที่โครงการฯ ใช้ในการพัฒนาทีมนักวิจัยชาวบ้านขึ้นมาวิพากษ์วิจารณ์เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน และมีทั้งส่วนที่โครงการฯ เห็นว่าน่าจะมีการปรับปรุงแก้ไข ดังนี้

การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ(Work Shop) นักวิจัยชาวบ้าน ครั้งที่ 1

1. วัตถุประสงค์

1.1 เพื่อให้ นักวิจัยชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจในบทบาท หน้าที่และภารกิจของนักวิจัยฯ

1.2 เพื่อให้ นักวิจัยชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจในเทคนิค วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม PAR

1.3 เพื่อพัฒนาศักยภาพของทีมนักวิจัยภายนอกเพื่อจะได้ร่วมกับนักวิจัยชาวบ้านในการศึกษา วิจัยชุมชนของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ระยะเวลา 3 วัน คือ 18-20 พฤศจิกายน 2541

3. สถานที่ บ้านพักรับรอง กองพลรบพิเศษที่ 2

4. ขั้นตอนการทำงาน/ผลการดำเนินงาน

4.1 ขั้นตอนลดทอนกิจกรรม / สร้างความคุ้นเคย / ปรับทัศนคติ

1) จุดประสงค์

เพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการได้รู้จักและเข้าใจกัน เพื่อลดช่องว่างของการคิดร่วมกัน และยอมรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน

2) วิธีการ

ใช้กิจกรรมแนะนำตัวแบบมีส่วนร่วม โดยให้ผู้เข้าประชุมฯ นั่งล้อมวงเป็นวงกลม ณ ระเบียบ้านพักรับรอง ภายใต้บรรยากาศของความเป็นกันเอง วิทยากรแนะนำวิธีการโดยให้แนะนำชื่อและสิ่งที่ชอบ 1 อย่าง ตามลำดับ ซึ่งคนที่อยู่ถัดจากจุดเริ่มจะต้องเอ่ย ทวนชื่อและสิ่งที่ชอบ ของเพื่อนจากจุดเริ่มต้นจนถึงตนจนครบทุกคน

3) ผลปรากฏว่า ทุก ๆ คนสนุกสนานเป็นกันเอง รู้จักคุ้นเคยกันโดยจดจำสิ่งที่ชอบของกันและกัน นำมาหยอกล้อ ก่อให้เกิดความเป็นกันเอง เกิดบรรยากาศที่จะเรียนรู้ร่วมกัน

4.2 เสริมความรู้เรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1) จุดประสงค์ที่ 1

เพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการได้มีความรู้ความเข้าใจและสามารถวิเคราะห์ วิจัยชุมชนของตนได้ ตามขั้นตอนต่าง ๆ

2) วิธีการ

2.1) จัดกิจกรรมนำเข้าสู่บทเรียน

- แจกเอกสาร คู่มือ ซึ่งทีมนักวิจัยภายนอก สร้างขึ้นในรูปแบบที่น่าสนใจง่าย ๆ เหมาะกับผู้รับรู้โดยใช้ถ้อยคำ ภาษา และภาพประกอบ (การ์ตูน) ซึ่งมีเนื้อหาตามกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (ตัวอย่างในภาคผนวก)

2.2) นำอภิปรายในเนื้อหาที่ละขั้นตอนและใช้เทคนิค AIC ในการแนะนำวิธีการศึกษาชุมชน วิเคราะห์ชุมชน เพื่อหาจุดอ่อนแอและความเข้มแข็งของชุมชนของตนด้วยวิธีสร้างชุมชนในความใฝ่ฝันและชุมชนที่เป็นจริง และได้ภาพของปัญหา ความต้องการของชุมชน จุดอ่อนจุดแข็งต่อการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งต่อไป

2.3) นำเสนอข้อมูลแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันโดยจัดเวทีเสวนา

3) ผล

ทีมนักวิจัยชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจกระบวนการวิจัยฯ และมีความสามารถวิเคราะห์ชุมชนของตนเองร่วมกันได้ในแต่ละทีม และร่วมกันมองปัญหาชุมชนของตนและชุมชนเป้าหมายทั้ง 6 ชุมชน เป็นการร่วมกันแสดงพลังความคิดและมีข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางแก้ไขได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นประโยชน์มาก

4.3 เสริมความรู้เกี่ยวกับบทบาทและภารกิจหน้าที่ของนักวิจัยชาวบ้าน (นักวิจัยชาวบ้าน)

1) จุดประสงค์

เพื่อให้ทีมนักวิจัยชาวบ้านทุกคน / ทุกทีม มีความรู้ความเข้าใจและสามารถนำกลับไปปฏิบัติงานในชุมชนของตนได้

2) วิธีการ

- นักวิจัยภายนอกแสดงบทบาทสมมติ โดยแสดงถึงกระบวนการทำงานของทีมนักวิจัยชาวบ้านที่ทีมนักวิจัยภายนอกได้สังเกตเห็นให้ที่ประชุมได้ชม

- จัดเวทีเสวนา ผู้เข้าประชุมทุกคนร่วมอภิปราย ชักถาม เช่น “ท่านชมการแสดงแล้วท่านคิดเห็นอย่างไร?” “หากท่านกลับไปชุมชนของท่านแล้วท่านจะทำ อย่างไรเพื่อศึกษาวิจัยชุมชนของท่านได้ไหม?...และท่านจะทำอย่างไรในประเด็นไหนบ้างที่ท่านจะ

แก้ไข ... หรือถ้าเป็นท่านท่านจะอย่างไรกับกรณีที่เป็นเหตุการณ์ซึ่งสมมติขึ้นนี้ หรือท่านอยากให้อธิบายขั้นตอนไหนเพิ่มเติมหรือไม่ ฯลฯ

- ให้ทุกทีมประชุมกลุ่มย่อย จัดทำและนำเสนอแผนการดำเนินงานศึกษาชุมชน ตามแนวทางที่กำหนด (โดยแจกเอกสารแนวทางการดำเนินงานให้ทุกทีม) วิทยากร (นักวิจัยภายนอก) มอบภารกิจ

3) ผลการดำเนินงาน

ที่ประชุมตื่นเต้นและให้ความสนใจ ตั้งใจชมบทบาทสมมติ และร่วมกันอภิปรายกลุ่มอย่างกว้างขวาง หยิบยกสถานการณ์จริงซึ่งเกิดขึ้นในชุมชนของตนมาเล่าให้ที่ประชุมฟัง เพื่อขอรับคำแนะนำบ้าง ปรีksenบ้าง ว่าตนควรทำอะไรในฐานะนักวิจัยชาวบ้าน หรือจะทำอย่างนั้นอย่างนี้จะดีหรือไม่ ต่อจากนั้นทุกทีมก็จัดทำแผนการดำเนินงานศึกษาชุมชน นำเสนอต่อที่ประชุมใหญ่ และตกลงกันถึงการพบกันครั้งที่ 2 ในช่วงวันที่ 7-9 ธันวาคม 2541 เพื่อนำผลการดำเนินงานตามแผนฯ มาเสนอ

หมายเหตุ : ใช้กิจกรรมบันเทิง เช่น เกมส์ เพลง สอดแทรกเป็นระยะเพื่อละลายพฤติกรรม ความเป็นกันเอง ผ่อนคลายความตึงเครียด และปลูกฝังค่านิยมที่ถูกต้อง ดูตัวอย่างสื่อจดหมายน้อยในกิจกรรม “คู่ซี้ที่ฟ้าประทานให้” ในภาคผนวก

การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work Shop) นักวิจัยชาวบ้านครั้งที่ 2

1. วัตถุประสงค์

1.1 เพื่อให้ทีมนักวิจัยชาวบ้านทุกทีมเสนอผลการปฏิบัติงานการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลชุมชน

1.2 เพื่อให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำงาน และให้ข้อเสนอแนะซึ่งกันและกันทั้งทีมนักวิจัยภายนอกและทีมนักวิจัยชาวบ้าน

1.3 เพื่อให้ทีมนักวิจัยภายนอกได้ตรวจสอบข้อมูลและประเมินผลการปฏิบัติงาน

1.4 เพื่อให้ทีมนักวิจัยภายนอกเพิ่มเติมเกี่ยวกับการศึกษาวิจัย โดยการชี้แนะแนวทางการทำงานหรือสร้างความเข้าใจในเรื่องที่เป็นปัญหาอุปสรรคร่วมกัน

2. ระยะเวลา 3 วัน คือ 7-9 ธันวาคม 2541

3. สถานที่ บ้านพักรับรองกองพลรบพิเศษที่ 2

4. ขั้นตอนในการประชุมเชิงปฏิบัติการ

4.1 ขั้นตอนการทำกิจกรรมเพื่อการรู้จักตนเอง รู้จักเพื่อน โดยมองเห็นความเป็นตัว
ตนของกันและกัน มีความเข้าใจที่ดีต่อกัน / ใช้กิจกรรมสะท้อนภาพจากกระจกวิเศษ

1) จุดประสงค์

- เพื่อให้ทุกคนรู้จักภาพลักษณ์ของตนเองและเพื่อน ๆ รวมทั้งลดทิวามานะ
เพื่อความเข้าใจอันดีต่อกัน ด้วยการยอมรับความเป็นตัวตนของกันและกัน
- เพื่อลดความขัดแย้งทางความคิด ซึ่งอาจจะมีขึ้นในขณะการอภิปรายร่วม
กันในการสัมมนาครั้งนี้ ซึ่ง ณ เวทีแห่งนี้ต้องการให้ทุก ๆ คนได้แสดงความคิดให้เต็มที่
กล้าแสดงหรือเสนอความจริง กล้าอภิปราย
- เพื่อให้ได้ความคิดที่หลากหลายแง่มุม

2) วิธีการ

ใช้กิจกรรมกระจกวิเศษโดยให้ทุกคนพับกระดาษ A4 เป็น 4 ส่วน เขียนชื่อไว้
ด้านนอก

ให้เจ้าของเขียนบรรยายภาพลักษณ์ของตนเองลงไป แล้วพับปิดส่วนข้อความ
นั้นไว้

วิทยากรสั่งให้ทุกคนส่งกระดาษเวียนซ้าย 1 ครั้ง

เมื่อได้กระดาษจากเพื่อนที่อยู่ขวามือแล้ว ให้ทุกคนเขียนภาพลักษณ์ของเพื่อน
ผู้เป็นเจ้าของกระดาษ แล้วพับปิดส่งต่อไปให้เพื่อนที่นั่งทางซ้ายมือ 1 ครั้ง

เมื่อได้รับกระดาษจากเพื่อนที่นั่งทางขวามือแล้ว ให้ทุกคนเปิดอ่านข้อความ
ในส่วนที่ 1 และ 3 แล้วสรุปว่าตนเห็นด้วยหรือไม่หรือมีความเห็นอื่น (เป็นการตรวจสอบ
ข้อมูลทั้งสองมุมมอง คือ มองตัวเอง + เพื่อนมอง) และวิจารณ์ เสร็จแล้วพับกระดาษส่ง
เวียนขวา 2 ครั้ง กลับคืนสู่เจ้าของกระดาษ

ให้ทุกคนเปิดอ่านและตรวจสอบข้อคิดเห็น แล้ววาดรูปที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว
ลงในส่วนที่ 2 ต่อจากนั้นให้อ่านดัง ๆ ให้เพื่อน ๆ ได้ยินทีละคน

3) ผล

- นักวิจัยชาวบ้านกล้าเปิดเผยตนเอง และแสดงสัญลักษณ์ได้ชัดเจน ยอมให้เพื่อนวิพากษ์วิจารณ์และยอมรับความเป็นตัวตน ก่อให้เกิดความเข้าใจที่ดีต่อกัน
- นักวิจัยชาวบ้านกล้าแสดงออก ร่วมอภิปรายกันแบบนำความจริงมาเปิดเผย เพื่อต้องการคำแนะนำ ถึงแม้จะขัดแย้งทางความคิดก็จะรับฟังและยอมรับความคิดเห็นซึ่งกันและกัน โดยยึดหลักเหตุผล ให้อภัยกัน และมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน ทำให้การประชุมมีบรรยากาศที่ดี การมีส่วนร่วมสูง กระตือรือร้น

4.2 การนำเสนอผลการศึกษาร่วมกันของทีมนักวิจัยชาวบ้าน

1) จุดประสงค์

- เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ใหม่ ๆ ที่อาจแตกต่างกันในแต่ละชุมชน พร้อมทั้งให้นักวิจัยทุกคนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน
- เพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องครบถ้วนของข้อมูล
- เพื่อเป็นการติดตามประเมินผลการทำงานของทีมงานนักวิจัยชาวบ้าน พร้อมแก้ไขโดยการเสริมความรู้ เป็นการเติมเต็มให้แก่ทีมงานนักวิจัยชาวบ้าน

2) วิธีการ

- แบ่งกลุ่มทีมงานนักวิจัยชาวบ้านออกเป็น 3 กลุ่ม ตามลักษณะใกล้เคียงกันทางด้านประชากร ด้านสภาพแวดล้อม

กลุ่มที่ 1 ชุมชนที่มีประชากรเป็นเผ่ากระเหรี่ยง ได้แก่ชุมชนพะมอลอ และชุมชนบ้านวัดจันทร์

กลุ่มที่ 2 ชุมชนที่มีประชากรเป็นไทยใหญ่ ได้แก่ ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม และชุมชนหมอกจำแป่

กลุ่มที่ 3 ชุมชนที่มีประชากรเป็นคนไทยล้านนา หรือชุมชนพื้นราบ เขตชานเมือง ได้แก่ชุมชนสันผักหวาน และชุมชนแม่คือ

- วิทยากร (นักวิจัยภายนอก) ขอให้ทั้ง 3 กลุ่มผลัดกันเล่าผลการศึกษาร่วมกันให้กันและกันฟัง และให้ผลัดกันวิเคราะห์ข้อมูลของกันและกัน เป็นการฝึกการวิเคราะห์ข้อมูลตามความรู้และวิธีการที่ได้อธิบายให้ฟัง จากการแสดงบทบาทสมมติ โดยมีทีมงานนักวิจัยภายนอกเป็นที่ปรึกษาคอยให้คำแนะนำ ต่อจากนั้นให้แต่ละทีมผลัดกันนำ

เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลของอีกชุมชนหนึ่งให้เจ้าตัวฟัง เปิดอภิปรายภายในกลุ่มย่อย
ของตน หาข้อสรุปในประเด็นที่มอบหมาย คือ

1. สภาพทั่วไปของชุมชน
2. ความเข้มแข็งและอ่อนแอของโรงเรียนและชุมชน
3. ปัญหาของโรงเรียนและชุมชน
4. อิทธิพลต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งและอ่อนแอ (ปัจจัย)

3) ผลที่ได้รับ

- ข้อเสนอแนะของนักวิจัยภายนอกที่ได้ภาพรวมของการประชุมเชิงปฏิบัติการ
ครั้งนี้ พบว่า

1. เป็นเวทีที่ผู้เข้าร่วมประชุมแสดงบทบาทร่วมกัน โดยการมีส่วนร่วม
และมีความกระตือรือร้นอยู่ในระดับสูง
2. มีบรรยากาศของความเป็นกันเอง ถ้อยทีถ้อยอาศัย ทั้ง ๆ ที่บางครั้งมี
การขัดแย้งทางความคิดอย่างรุนแรง แต่ก็สามารถตกลงกันได้ โดยยอมรับฟังเหตุผลและผล
ของกันและกัน มีการรอมชอมและถ้อยทีถ้อยอาศัยกันโดยกระบวนการควบคุมของกลุ่ม
3. นักวิจัยชาวบ้านมีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ อยู่ในระดับดี มีความรับ
ผิดชอบสูง
4. ผู้เข้าประชุมทั้งหมดจะมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และเอื้ออาทรต่อกัน
เห็นได้จากบรรยากาศในการกินอยู่ หลับนอนร่วมกัน การทำกิจกรรมร่วมกัน ตลอดจน
จับกลุ่มพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการ เมื่อมีเวลาว่างก็มักจะเอาปัญหาของชุมชนมาแลกเปลี่ยน
ปรึกษากันตลอดเวลา แม้แต่ตอนนอนก็ยังคุยกันถึงเรื่องชุมชน เพื่อน ๆ ที่รับฟัง
ปัญหาก็แสดงความห่วงใย เห็นใจ ฯลฯ
5. นักวิจัยชาวบ้านมีวิสัยทัศน์ไปในทิศทางเดียวกัน และปรับทัศนะในการ
มองชุมชน ซึ่งแตกต่างจากการทำ Work Shop 1 คือจะมองความเข้มแข็งของชุมชน
โดยใช้ความเจริญทางวัตถุเป็นตัวชี้วัดเป็นส่วนใหญ่ แต่กลับมารั้งนี้มีการเปลี่ยนแปลง
ความคิด ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ร่วมกันโดยการแลกเปลี่ยนความรู้ ทัศนคติ จึงเกิดองค์
ความรู้ใหม่ มองความเข้มแข็งของชุมชนในมุมกว้างและละเอียดลึกซึ้งขึ้น และสอดคล้อง
กับเกณฑ์การชี้วัดที่โครงการวิจัยฯ กำหนด

ส่วนที่ควรปรับปรุงแก้ไขหรือเพิ่มเติมในการพัฒนาทีมนักวิจัยชาวบ้าน

1. ควรได้ทำการประเมินก่อนการฝึกอบรมเพื่อให้รู้ถึงพื้นฐานความคิด (วิสัยทัศน์ทางการศึกษา ทางการพัฒนา และอื่น ๆ) ความสามารถในการวิจัย (แม้จะได้ค้นหาหรือคัดเลือกนักวิจัยชาวบ้านแต่ละคนมาเป็นเบื้องต้นแล้วก็ตาม โปรดอ่านปัญหาและข้อสังเกตบางประการในการค้นหาทีมนักวิจัยชาวบ้านบ้านวัดจันทร์) และควรประเมินก่อนนาน ๆ เพื่อการจัดหลักสูตรและกิจกรรมให้สอดคล้อง

2. ควรได้ทำการประเมินหลังการฝึกอบรมว่านักวิจัยชาวบ้านแต่ละคนหรือแต่ละทีมพร้อมที่จะทำงานได้จริง

3. ในขั้นตอนของการแนะนำโครงการฯ ได้แนะนำโครงการให้นักวิจัยชาวบ้านรู้จัก และเข้าใจ โดยการตั้งเป็นประเด็นคำถามและตอบอธิบาย ชี้แจงไปตามประเด็นคำถามเหล่านั้น ประเด็นคำถามทั้ง 11 คำถามที่แนะนำโครงการฯ ได้แก่

- 1) โครงการอะไร หรือโครงการเกี่ยวกับอะไร?
- 2) ทำไมถึงต้องมีโครงการนี้
- 3) ทำไมถึงเลือกหมู่บ้าน 6 หมู่บ้านนี้
- 4) ทำไมจึงเลือกท่านเข้าร่วมโครงการ
- 5) โครงการนี้จะมาทำอะไร
- 6) โครงการนี้จะมาทำอย่างไร
- 7) โครงการนี้จะเริ่มเมื่อไหร่ สิ้นสุดเมื่อไหร่
- 8) จะให้ชาวบ้านทำอะไร ทำอย่างไร
- 9) แล้วชาวบ้านจะได้อะไร หมู่บ้านจะได้อะไร
- 10) ชาวบ้านจะต้องเสียประโยชน์อะไรบ้างหรือเปล่า
- 11) แล้วชาวบ้านจะมั่นใจได้อย่างไรว่าจะทำงานนี้ได้ เช่น
 - วิจัยไม่เป็น
 - เขียนหนังสือไม่เป็น อ่านหนังสือไม่ออก
 - พุดไม่เก่ง
 - ไม่ค่อยมีเวลา ฯลฯ

และนอกจากนั้น ยังมีคำถาม-คำตอบ ที่จัดทำเป็นเอกสารแจกแก่นักวิจัยชาวบ้านแต่ละคนเป็นการเพิ่มเติม ดังนี้

1) โครงการอะไร?

ตอบ โครงการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

2) แล้วขณะนี้ชุมชนไม่เข้มแข็งหรือ?

ตอบ เข้มแข็งอยู่ในระดับหนึ่ง แต่อาจจะยังไม่เพียงพอ ลองพิจารณาจาก 4 อาการต่อไปนี้ดูซิว่า ชุมชนท่านมีหรือไม่

2.1) ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำมาหากิน ขาดความร่วมมือร่วมใจ มุ่งความอยู่รอดของตนมากกว่าของชุมชน ละทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิดทิ้งชั่วคราวและถาวร น้ำใจของความเอื้ออาทร ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อ แบ่งปัน ความรักในชุมชนลดน้อยถอยลง โดยชาวบ้านต่างก็รู้สึกได้ถึง การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้

2.2) ชุมชนต้องพึ่งพิงภายนอก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการทำมาหากิน เช่น ทุน แรงงาน หรือวัตถุดิบเพื่อการยังชีพพื้นฐานของครัวครัว เช่น ข้าวก็ต้องซื้อเขากิน ที่อยู่อาศัยก็จ้างคนอื่นปลูก ยารักษาโรคก็พึ่งหมอหรือโรงพยาบาลแทนที่จะพึ่งยาสมุนไพร ยากลางบ้านที่ปลูกเอง เสื้อผ้าก็ซื้อใส่ การพึ่งพิงภายนอกทำให้ขาดอิสระในการเลือกและการตัดสินใจ อำนาจต่อรองก็ต่ำเช่น ราคาพืชผล

2.3) ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ชุมชนไม่สามารถควบคุม แก้ไขเองได้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาที่ทำกิน ป่า ปัญหาวัยรุ่น ยาเสพติด เอดส์

2.4) ขาดพัฒนาการอย่างต่อเนื่องของชุมชนในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการเกษตรแบบพึ่งตนเอง เพื่อยังชีพใช้วัด กล้วย ปลูกผัก การขอแรง ด้านวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อที่เน้นความสามัคคี ประองคอง ทั้งนี้เพราะชุมชนขาดการสืบทอดภูมิปัญญาความรู้ที่สั่งสมมาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายาย

3) แล้วจะแก้ไขหรือพัฒนากันอย่างไร?

ตอบ ก็ต้องแก้ที่ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนอ่อนแอ อย่างน้อยก็คือ 6 ปัจจัยต่อไปนี้

3.1) ด้านโครงสร้างของหมู่บ้าน และระบบความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านด้วยกัน

3.2) ด้านการทำมาหากิน ต้องเป็นแบบพึ่งตนเอง เพื่อยังชีพ พออยู่พอกิน ส่วนเหลือก็เกื้อกูลญาติ ผู้อื่น ชุมชน หรือสาธารณะ

3.3) ด้านค่านิยม ควรเป็นค่านิยมที่มาจากศาสนาธรรม ไม่ใช่ค่านิยมที่นิยมวัตถุ ความสะดวกสบายเกินพอดี ความฟุ้งเฟ้อเกินไป

3.4) ด้านการเรียนรู้ของชุมชน ต้องเป็นการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนอย่างร่มเย็นเป็นสุข ความรู้ต้องเป็นความรู้ที่เอามาใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวันที่เคยสอนและถ่ายทอดกันในหลาย ๆ รูปแบบ ตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายาย ไม่ใช่ความรู้จากแหล่งใดแหล่งหนึ่ง

3.5) ด้านการไปมาหาสู่ การพบปะติดต่อสื่อสารกันของชาวบ้านมีอยู่อย่างต่อเนื่อง

3.6) ด้านกลุ่มผู้นำตามธรรมชาติมีการหมุนเวียนเปลี่ยนถ่ายกลุ่มผู้นำ

4) แล้วจะแก้ไขปัจจัย 6 ปัจจัยเหล่านั้นที่ทำให้ชุมชนอ่อนแออย่างไร?

ตอบ ก่อนอื่นก็ต้องยอมรับความจริง หากชุมชนของเรามี อย่าปิดบัง อย่าอาย และต้องรู้เสียก่อนว่า ชุมชนของเรามีปัจจัยเหล่านั้นอยู่หรือไม่ มากน้อยเพียงใดและอย่างไร ปัจจัยตัวใดพอจะจัดการแก้ไขได้ ปัจจัยตัวใดยังแก้ไขไม่ได้ แก้ไขยากเอาไว้ก่อน

5) แล้วเราจะรู้เกี่ยวกับปัจจัยทั้ง 6 ตัวนั้นว่ามันเป็นอยู่ของมันอย่างไร เราจะรู้ได้อย่างไร

ตอบ ก็ต้องทำการศึกษาหรือวิจัย โดยอาจเลือกเอาปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งหรือหลาย ๆ ปัจจัยมาวิเคราะห์ถึงสาเหตุว่าทำไมมันจึงเป็นปัญหา เราต้องมีข้อมูลสนับสนุนความคิดของเรา เราอาจคิดว่ามันเป็นปัญหา คือ เราสงสัยไว้ก่อน แล้วเราก็ต้องช่วยกันเก็บรวบรวมข้อมูลจากชาวบ้านคนอื่น ๆ มายืนยัน บางทีสิ่งที่เราคิดว่ามันเป็นปัญหา เราอาจคิดของเราฝ่ายเดียว ชาวบ้านคนอื่น ๆ เขาอาจไม่คิดว่ามันเป็นปัญหาก็ได้

เราต้องช่วยกันวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหา แนวทางที่จะแก้ไข

6) เมื่อเราเลือกปัญหา เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อวิเคราะห์ถึงสาเหตุ และได้แนวทางในการแก้ไขแล้วเราจะทำอย่างไรต่อไป?

ตอบ ก็นั่งมือแก้ไข แต่หากเราต้องการสนับสนุน เช่น งบประมาณหรือวิชาการเราก็ต้องเสนอโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุน แต่ทั้งนี้และทั้งนั้น แหล่งสนับสนุนก็ต้องดูว่า ปัญหานั้น ๆ เป็นปัญหาที่แท้จริงของชาวบ้านจริงหรือเปล่า เป็นปัญหาที่มีความสำคัญต่อความเข้มแข็งของชุมชนมากน้อยแค่ไหน ต้องมีการนำข้อมูลที่ศึกษาได้มาพิจารณาพิจารณา ขึ้นตอนเหล่านี้ คือ การทำการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

ในการปรับปรุงแก้ไข การแนะนำโครงการฯ นั้น หากเปลี่ยนจากแบบคำถาม - คำตอบมาเป็นการแสดงบทบาทสมมติของทีมนักวิชาการและมีเอกสารเป็นหนังสือการ์ตูน อีกเล่มหนึ่งคล้าย ๆ หนังสือการ์ตูนเล่มละบาท (นอกเหนือจากหนังสือการ์ตูนแนะนำการวิจัยแบบมีส่วนร่วม PAR) เพื่อให้ชาวบ้านนำติดตัวกลับไปอ่านหรือเผยแพร่ต่อไปได้ ก็น่าจะเป็นการดียิ่งขึ้น ซึ่งเนื้อหาในการแสดงบทบาทสมมติและในหนังสือการ์ตูนดังกล่าวจะเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งหรืออ่อนแอ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล พบว่า

การมีประเด็นที่นักวิจัยชาวบ้านต้องเก็บมากเกินไป (ด้วยความตั้งใจของนักวิจัยภายนอกที่ตั้งใจจะมองข้อมูลที่จะประเมินศักยภาพให้รอบด้าน) ทำให้เกิดความหนักใจของนักวิจัยชาวบ้านที่มองว่า งานค่อนข้างมาก แต่ได้พยายามแก้ไขโดยยุบรวมประเด็นปัจจัยที่ใกล้เคียงกันหรือคล้ายคลึงกันไว้ด้วยกัน และในหลายปัจจัยนักวิจัยภายนอกเก็บเองโดยไม่ต้องใช้นักวิจัยชาวบ้าน กล่าวคือ ให้นักวิจัยชาวบ้านเก็บข้อมูลเฉพาะที่สำคัญ ที่เกี่ยวข้อง ที่ต้องใช้มุมมองของชาวบ้านเป็นหลัก

การเปิดอิสระให้ทีมนักวิจัยชาวบ้านกำหนดความพอเหมาะพอดีของแหล่งข้อมูล หรือคุณสมบัติของชาวบ้านที่จะให้ข้อมูลเองว่า ทำไมจึงได้เลือกเก็บข้อมูลนั้น ๆ จากบุคคลดังกล่าว หรือบุคคลดังกล่าวมีความเหมาะสมที่จะเป็น Key Information แค่นั้น โดยไม่จำเป็นต้องสอบถามผู้ให้ข้อมูลให้ได้ปริมาณคนที่ถูกถามมาก ๆ โดยเฉพาะในเรื่องพื้นฐานทั่วไป แต่ต้องคำนึงถึงว่า ข้อมูลนั้น ๆ เกี่ยวข้องกระทบเป็นผลได้-ผลเสียกับใคร หรือกลุ่มใดบ้าง หากนักวิจัยชาวบ้านสามารถอธิบายถึงความเหมาะสมของแหล่งข้อมูลได้ ก็ถือว่าใช้ได้ สำหรับวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายทั้งของทีมนักวิจัยชาวบ้าน และทีมนักวิจัยภายนอก ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้ พบว่า ข้อมูลในบางเรื่องมีความจำเป็นน้อยมากในการที่ต้องเก็บจากทุก ๆ วิธี เป็นการเพิ่มภาระโดยไม่จำเป็นเท่าใดนัก สำหรับข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและโรงเรียนทั่วไป แต่สำหรับข้อมูลที่เป็นปัญหากระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียน อาจต้องใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายวิธี วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่กล่าวว่า อาจมากเกินไปสำหรับข้อมูลพื้นฐานต่าง ๆ ได้แก่

วิธีที่ 1 นักวิจัยแต่ละคนในพื้นที่แบ่งกันเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นแต่ละปัจจัยของตนเอง แล้วนำข้อมูลมาถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์กัน **วิธีที่ 2** นักวิจัยแต่ละคนในแต่ละพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลในกลุ่มเป้าหมายของตนเอง แต่ถามพาดพิงข้ามปัจจัยของตนเอง กล่าวคือ นักวิจัยที่เก็บรวบรวมข้อมูลปัจจัยภายในโรงเรียน โดยเก็บข้อมูลจากบุคคลที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน เช่น ครู-อาจารย์ นักการภารโรง เด็กนักเรียน ผู้ปกครอง คณะกรรมการโรงเรียน เป็นต้น แต่ถามบุคคลดังกล่าวเกี่ยวกับปัจจัยต่าง ๆ ภายในชุมชนด้วย ซึ่งจะทำให้ได้ทั้งข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล

สำหรับทีมนักวิจัยภายนอก นักวิจัยแต่ละคนต่างคนต่างเก็บ ต่างคนต่างมองในทัศนะของตนเอง แล้วนำมาวิพากษ์วิจารณ์ ตรวจสอบซึ่งกันและกัน นักวิจัยแต่ละคนที่รับผิดชอบประเด็นปัจจัยหลักของตน ถามพาดพิงถึงประเด็นปัจจัยอื่นอีก 2 ปัจจัย เพื่อช่วยในการตรวจทานข้อมูลของเจ้าของปัจจัยนั้น กล่าวคือ นักวิจัยที่รับผิดชอบประเด็นปัจจัยภายในโรงเรียนที่เก็บข้อมูลจากโรงเรียนหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง ถามพาดพิงถึงปัจจัยภายในชุมชนหรือหมู่บ้าน และปัจจัยภายนอกชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและโรงเรียนด้วย นักวิจัยอีก 2 คนก็ทำในลักษณะเช่นเดียวกัน **วิธีการที่ 3** คือ การเก็บข้อมูลตรวจสอบกับทีมนักวิจัยชาวบ้านแต่ละพื้นที่ และ**วิธีการที่ 4** คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากข้อมูลมือสอง (ข้อมูลทุติยภูมิ) จากหน่วยงาน องค์กรในพื้นที่

5. การตรวจสอบข้อมูล พบว่า วิธีการที่หลากหลายต่อไปนี้ ใช้เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลได้ดี แต่มีข้อควรระวังหรือข้อพึงสังเกตบางประการดังนี้

5.1 ทีมนักวิจัยชาวบ้าน 3 คนถกเถียงเพื่อให้ได้ข้อสรุปของข้อมูล จะพบปัญหาอย่างที่ได้กล่าวแล้วในเรื่องการค้นหาทีมนักวิจัยชาวบ้าน กล่าวคือ มีการแต่งแต้มเพิ่มเติม สืบทอดข้อมูลที่เป็นปัญหาของอีกฝ่ายหนึ่ง หรือมีการปิดบังข้อมูลเนื่องจากเกรงใจกัน

5.2 ทีมนักวิจัยภายนอกต่างคนต่างมองแล้วถกเถียงกัน ใช้ได้ดีในระดับหนึ่ง แต่ต้องใช้ตรวจสอบกับข้อมูลจากวิธีการอื่น ๆ ด้วย

5.3 การทำประชาพิจารณ์ข้อมูล พบว่า

1) การทำประชาพิจารณ์ข้อมูล ควรใช้สำหรับสังคมเมือง สังคมขนาดใหญ่ที่มีความหลากหลาย การปฏิสัมพันธ์หรือการติดต่อสื่อสารภายในมีน้อย มากกว่าทำในสังคมขนาดเล็กหรือสังคมชนบทที่มีความเป็นกลุ่มเดียวกัน มีการปฏิสัมพันธ์กันมาก

2) เรื่องที่จะทำประชาพิจารณ์ ควรเป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อผู้ที่เข้าร่วมประชาพิจารณ์ มากกว่านำเรื่องข้อมูลทั่ว ๆ ไป ซึ่งจะมีผลต่อความน่าสนใจหรือไม่น่าสนใจของการทำประชาพิจารณ์นั้น ๆ

3) ผลของการทำประชาพิจารณ์ โดยเฉพาะต่อประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของระบบความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เป็นเรื่องที่ล่อแหลมและเจ็บปวดดังกรณีของจดหมายที่นักวิจัยชาวบ้านคนหนึ่งเขียนระบายความทุกข์ใจให้แก่โครงการฟังแต่เป็นความเจ็บปวดที่หอมหวาน กล่าวคือ ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียน ซึ่งเก็บนอนเนื่องไว้นานจะถูกเปิดเผยออกมา และหากสามารถแก้ปมที่เป็นปัญหาของความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ ความรู้สึกอันดีที่จะมีต่อกัน ความร่วมมือกันอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคตก็จะตามมา ฉะนั้น โครงการมิได้ถือว่าเป็นผู้จุดประเด็นความขัดแย้งระหว่างโรงเรียนกับชุมชน แต่น่าจะเป็นการบ่งหนองเพื่อให้หายจากฝืนมากกว่า ในการเปิดโอกาสหรือปล่อยให้การประชาพิจารณ์เป็นไปตามธรรมชาติของชุมชน อาจจะนำไปสู่การคลี่คลายของปมปัญหา หรือข้อมูลอื่น ๆ ของชุมชนได้ด้วย แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการจัดการการประชาพิจารณ์ด้วย

5.4 ทีมนักวิจัยภายนอกใช้วิธีคล้าย ๆ กันให้นักวิจัยชาวบ้านติดข้างฝา จนไม่สามารถที่จะป้ายเบี่ยง ปิดบังข้อมูลที่เป็นความจริงต่อไปได้อีก ความจริงจึงปรากฏออกมา ซึ่งทีมนักวิจัยภายนอกใช้กับนักวิจัยชาวบ้านในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work Shop) ที่ทั้งหมดได้กิน นอน ร่วมเหน็ดเหนื่อย ร่วมสนุกสนานกัน 2 คืนกับ 3 วัน และมีความต่อเนื่องสัมพันธ์กันก่อนหน้านี้แล้ว โดยยึดในหลักการมีส่วนร่วมว่า 1. ต้องซื่อใจให้ได้ก่อน (จริงใจ จริงจัง เป็นคนดี เปิดเผย) 2. จึงจะซื่อหัว (ระดมความคิดได้) 3. แล้วค่อยได้มือ (หรือความร่วมมือ)

5.5 ทีมนักวิจัยชาวบ้านแต่ละทีม ชักถามถกเถียงกันเอง แลกเปลี่ยนข้อมูลกันเอง แบบชาวบ้าน แบบตามธรรมชาติ ที่มีได้มีการบังคับ ชื่นใจ จากการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการดังกล่าว ดังได้อธิบายรายละเอียดแล้ว ทำให้ได้ข้อมูลที่ชุมชนอาจมองข้าม ได้เพิ่มเติมครบถ้วนขึ้น หรือการปิดบังซ่อนเร้นข้อมูลถูกตรวจสอบ

5.6 การตรวจสอบข้อมูลกับผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน พบว่า วิธีการนี้ได้ผลค่อนข้างน้อย เพราะถึงแม้จะเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน แต่ก็มีเงื่อนไขตรงที่บริบทของแต่ละชุมชนมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างกัน

ในการกินอยู่หลับนอนและใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนของนักวิจัยภายนอก เพื่อให้เข้ากับชาวบ้านได้นั้น พบว่า เนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลาของนักวิจัยแต่ละคนและ

สำหรับโครงการนี้เป็นการวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมที่ผู้ถูกวิจัยได้เข้าร่วมอยู่ในทีมงานตั้งแต่ต้น ฉะนั้นจึงได้ปล่อยให้กระบวนการทำงานร่วมกันของทีมนักวิจัยชาวบ้านได้ดำเนินไปตามธรรมชาติให้อยู่ในลักษณะคิดร่วมกัน ทำร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกันของผู้ถูกวิจัยเป็นหลักโดยเฉพาะต่อโครงการวิจัยที่มี 2 ฝ่าย คือ โรงเรียนกับชุมชน สัมพันธภาพที่พอดีของนักวิจัยภายนอก จึงจะมีส่วนช่วยเสริมสร้างกระบวนการชุมชน/โรงเรียนได้ โดยที่ไม่โน้มเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เพราะอย่างน้อยการทำเช่นนี้ก็เป็นารเริ่มจากการมีผู้ที่เห็นพ้องต้องกันจากทั้ง 2 ฝ่าย คือฝ่ายโรงเรียนและชุมชนได้ริเริ่ม เพื่อที่จะได้ขยายผลสู่คนใกล้ชิด เพื่อน และคนอื่น ๆ อีกในฝ่ายของตนเองต่อไป

ปัญหาและข้อเสนอแนะ

ปัญหาและข้อเสนอแนะในส่วนเนื้อหาหรือเนื้อหาของงานของการวิจัยนั้น ได้กล่าวแล้วโดยละเอียด ในหัวข้อสรุป ปัจจัย เงื่อนไขและองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งของโรงเรียนและชุมชน กิจกรรมพัฒนาความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนและข้อสังเกตบางประการที่พบจากการศึกษา ซึ่งจะไม่นำมากล่าวซ้ำอีกแต่จะขอกกล่าวถึงปัญหาและข้อเสนอแนะอื่น ๆ ดังนี้

1. ปัญหาและข้อเสนอแนะที่เกี่ยวกับตัวนักวิจัยภายนอก

1.1 ปัญหาด้านคุณธรรม จริยธรรม และจรรยาบรรณ

1) นักวิจัยบางคนขาดความรับผิดชอบในภาระกิจหน้าที่ของตนเอง เช่น ไม่เคยส่งรายงานผลที่ได้จากการลงพื้นที่เลยแม้แต่ครั้งเดียว ทำให้ขาดข้อมูลในการที่จะกำหนดแนวทางสำหรับการทำงานครั้งต่อไปหรือชุมชนต่อไป และเป็นการเพิ่มภาระในส่วนดังกล่าวแก่นักวิจัยคนอื่น เป็นต้น

2) ขาดจรรยาบรรณของการเป็นนักวิจัย เช่น นักวิจัยบางคนคัดลอกเค้าโครงวิจัยของโครงการส่งไปขอรับทุนจากอีกแหล่งทุนหนึ่ง เป็นลักษณะของการขอลงทุนวิจัยซ้ำซ้อนจากแหล่งทุน 2 แหล่งในการทำวิจัยเรื่องเดียวกัน และเมื่อถูกทักท้วงจึงได้เปลี่ยนพื้นที่ศึกษา และทั้ง ๆ ที่นักวิจัยคนดังกล่าวนั้นมิได้มีส่วนร่วมในการเขียนเค้าโครงวิจัยของโครงการเลยตั้งแต่การเขียนเอกสารเชิงหลักการ (Concept Paper) และเค้าโครงวิจัยสมบูรณ์ (Full Proposal) จากการทักท้วงทำให้นักวิจัยคนดังกล่าวเกิดความไม่พอใจ ไม่ให้ความร่วมมือและวางตัวเป็นปฏิปักษ์ต่อโครงการโดยตลอด

1.2 ปัญหาด้านวิสัยทัศน์ และการวางตัวของนักวิจัย

1) นักวิจัยบางคนวางตัวเหมือนผู้निเทศก์ครู หรือผู้ตรวจเยี่ยมโรงเรียนมากกว่าการวางตัวแบบทักทายเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน

2) นักวิจัยบางคนมีวิสัยทัศน์ในเรื่องการศึกษาและการพัฒนาชุมชนที่ยังยึดติดกรอบของระบบราชการอย่างเหนียวแน่น เป็นอุปสรรคทำให้ชาวบ้านคิดไปว่าสิ่งที่ตนเองคิดนั้นเป็นสิ่งที่ผิดไปหมด

3) นักวิจัยบางคนวางตัวแปลกแยกกับชุมชนมากเกินไป ทั้งในเรื่องอาหารการกิน การแต่งตัว หรือภาษาพูดคุย

ซึ่งทั้ง 3 ประการนี้เป็นผลพลอยทำให้สัมพันธภาพอันดีที่ควรจะมีอย่างเต็มที่เท่าที่สามารถกระทำไ้ระหว่างทีมนักวิจัยภายนอกกับชาวบ้านหรือคณะครูในโรงเรียนเกิดช่องว่าง และเป็นอุปสรรคต่อการทำงาน

1.3 ปัญหาส่วนตัว

1) การเอาเรื่องส่วนตัวมาปะปนกับเรื่องงาน เช่น นักวิจัยบางคนมีปัญหาเดือดร้อนเรื่องเงิน ได้ขอยืมเงินจากนักวิจัยคนหนึ่งในโครงการไป โดยทำสัญญากู้เงินไว้เป็นหลักประกัน เมื่อครบกำหนดกลับไม่ยอมใช้คืน และใช้วิธีการหลบเลี่ยง หนีหน้า ไม่มาร่วมงาน หรือไม่ให้ความร่วมมือใด ๆ กับโครงการ

2) มีภาระกิจมากเกินไป เช่น คิดประชุม-สัมมนา หรือต้องไปราชการบ่อย ทำให้ตารางการปฏิบัติงานของโครงการต้องเปลี่ยนแปลงบ่อย ๆ จนเกิดเป็นความล่าช้า ทั้ง ๆ ที่ได้มีการนัดหมายร่วมกันไว้ล่วงหน้าแล้วหลายครั้ง และนักวิจัยคนดังกล่าวมักอ้างว่าจะติดตามไปเองภายหลัง (คือการลงพื้นที่) แต่ไม่เคยได้ติดตามไปร่วมงานเลย

3) ขาดมนุษยสัมพันธ์ มักจะเข้ากับคนอื่นได้ยาก ซึ่งปัญหาทั้งหมดนั้นเกิดขึ้นเนื่องจากความผิดพลาดในการคัดเลือกนักวิจัยเข้าร่วมงานที่ไม่ได้พิจารณาในด้านคุณธรรม จริยธรรม และวิสัยทัศน์ เป็นหลัก และเมื่อมีปัญหาก็มิได้แก้ปัญหาโดยการตัดไฟแต่ต้นลม ปล่อยให้ นักวิจัยผู้มีพฤติกรรมดังกล่าวก่อปัญหา กับโครงการจนอาจถึงขั้นเสียหาย แต่ถึงที่สุดแล้ว สามารถกล่าวได้ว่า ผลการวิจัยฉบับนี้มีได้มีชื่อของนักวิจัยคนดังกล่าว และสำหรับข้อเสนอแนะต่อปัญหานี้ก็คือ การคัดเลือกนักวิจัยเข้าร่วมงานต้องพิจารณาให้ดีอย่าพิจารณาเพียงแค่อุณวุฒิ หรือตำแหน่งหน้าที่การทำงานที่คิดว่าตรงกับความต้องการของโครงการเท่านั้น และเมื่อเกิดปัญหาต้องตัดสินใจแก้ปัญหาโดยการตัดไฟแต่ต้นลม

2. ปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการอนุมัติสนับสนุนโครงการวิจัย

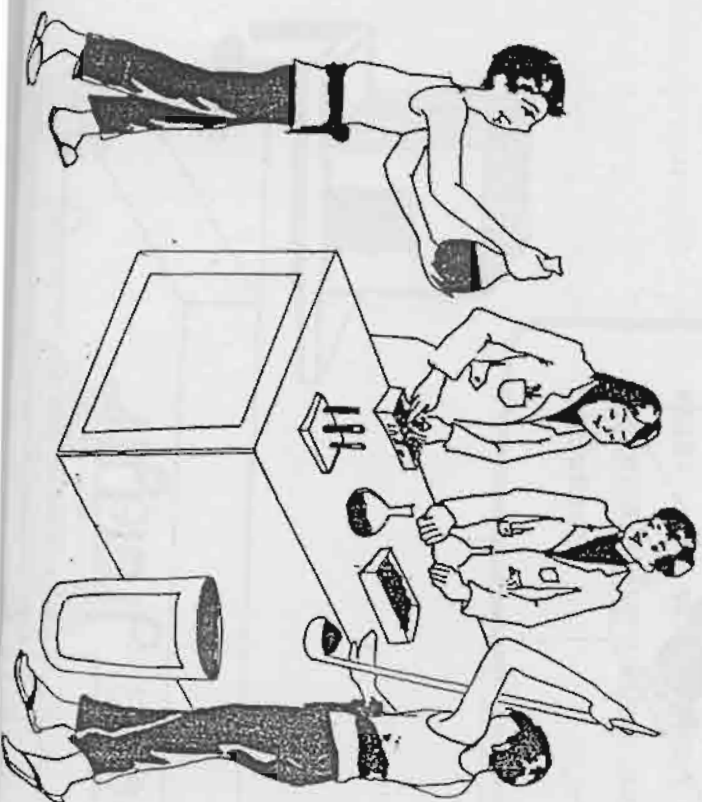
ในช่วงที่โครงการวิจัยได้รับการอนุมัติทุนเพื่อสนับสนุนการวิจัยนั้น เป็นช่วงที่ชาวบ้านกำลังเก็บพืชผล หรือรับจ้างทางภาคเกษตร ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน ทำให้นักวิจัยชาวบ้านแต่ละคนไม่สามารถที่จะมีเวลาให้กับการทำงานในโครงการอย่างเต็มที่ การอนุมัติทุนควรให้สอดคล้องกับวงจรชีวิตของชาวบ้าน มากกว่าอนุมัติโดยเอาความสะดวกหรือตามขั้นตอนของการรับ-การให้ทุน

3. ปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับระบบการให้ทุน

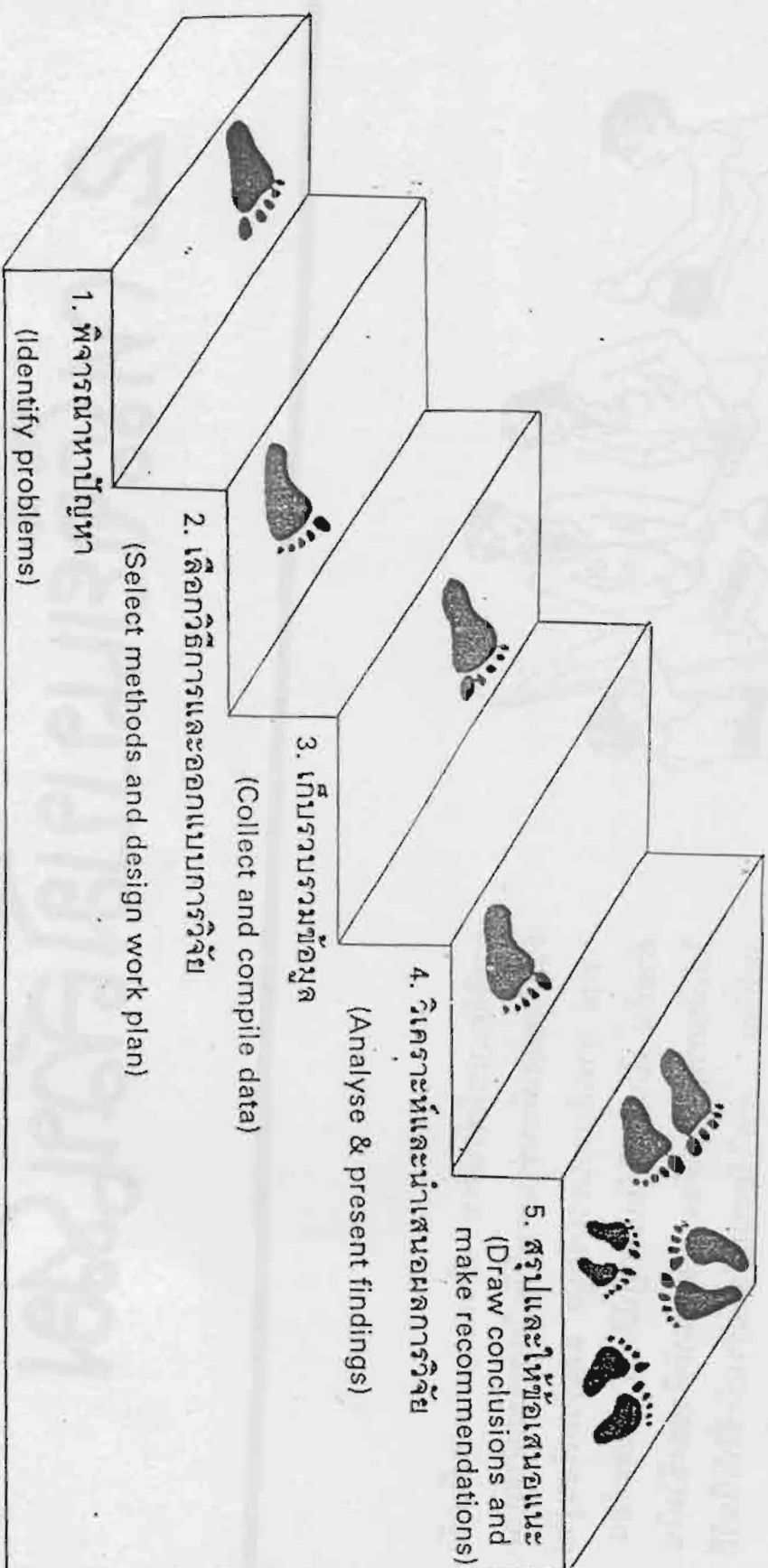
ในระบบราชการนั้น มีความไม่คล่องตัวหลายประการ ทำให้ผู้ที่เป็นข้าราชการ และสนใจที่จะทำการวิจัย มักท้อกับระบบราชการที่ไม่ค่อยเอื้ออำนวย ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคขัดขวางให้นักวิชาการที่เป็นข้าราชการ สนใจทำงานวิจัยน้อยลง ควรได้ปรับปรุงแก้ไขระบบการให้ทุนในระบบราชการให้คล่องตัว ให้มีส่วนเสริมขวัญและกำลังใจ หรือแรงจูงใจที่อยากจะวิจัยมากกว่าที่เป็นอยู่

2. ภารกิจแบบบราซิล

การวิจัยแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่คิดว่า
ร่วมกันของเพื่อนร่วมงานวิจัยในการศึกษาสถาน-
การณ์ การเก็บรวบรวมข้อมูล และร่วมเรียนรู้ไป
ด้วยกัน เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งสะท้อน
ให้เห็นภาพอันถูกต้อง และแท้จริงของชีวิตใน
หมู่บ้าน การวิจัยแบบมีส่วนร่วมยังชี้ให้เห็นวิถี
ทางในการแก้ไขที่เหมาะสมกว่าได้อีกด้วย

ขั้นตอน หรือขั้นตอน ส่วนย่อย

หนังสือออกแบบหนังสือ

๗ ตัวอย่างง่ายๆ

การวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ ชาวบ้านเป็นผู้ช่วยจัดขั้นตอนและออกแบบวิธีการและเครื่องมือในการวิจัย การที่ได้มีส่วนเตรียมและใช้เครื่องมือเหล่านี้จะช่วยให้ชาวบ้านพิจารณาและวิเคราะห์ประเด็นปัญหาต่าง ๆ ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ส่งผลให้เห็นทางและหาวิธีแก้ปัญหาเหล่านั้นได้

แบบสอบถาม เป็นเครื่องมือที่มีประโยชน์สำหรับกลุ่มในการเก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับตนเอง เช่น ระดับการศึกษา ขนาดของครอบครัว บริการ สิ่งอำนวยความสะดวก และโครงสร้างพื้นฐานที่มีอยู่ แต่ก็มียุทธวิธีการอื่น ๆ อีกที่มีความเหมาะสมในการวิจัยแบบไม่เป็นทางการ

บทที่ ๖ เก็บข้อมูล

การลงมือเก็บข้อมูล เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติงานสนามในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน ชาวบ้าน
เริ่มต้นด้วยการศึกษาสภาพของตนเอง กระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่ชาวบ้านเรียนรู้จากการทำ
จริง ซึ่งช่วยให้เกิดความตระหนักในสถานการณ์แวดล้อมที่เกิดขึ้น อันเป็นจุดเริ่มต้นของการ
เปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Transformation)

การฝึกอบรมวิธีการเก็บข้อมูล จะช่วยให้ชาวบ้านเข้าใจและมีทักษะในการ
เก็บข้อมูลดีขึ้น และควรต้องช่วยให้เข้าใจว่าข้อมูลแต่ละเรื่องนั้นประกอบ
ด้วยมุมมองต่าง ๆ กัน การค้นสรุปอาจทำให้เกิดการผิดพลาดขึ้นได้ง่าย
ความมีใจกว้างพร้อมจะรับฟังชาวบ้านของเจ้าหน้าที่ เป็นทักษะที่สำคัญใน
การวิจัยแบบมีส่วนร่วม

ก่อนที่จะทำการวิจัย สิ่งสำคัญประการหนึ่งคือการทดสอบ
เครื่องมือวิจัยในสนามเป็นเบื้องต้นเสียก่อน ทั้งนี้เพื่อ
ปรับให้เหมาะสม สอดคล้องเป็นเครื่องมือวิจัยที่
ประโยชน์ได้เต็มที่

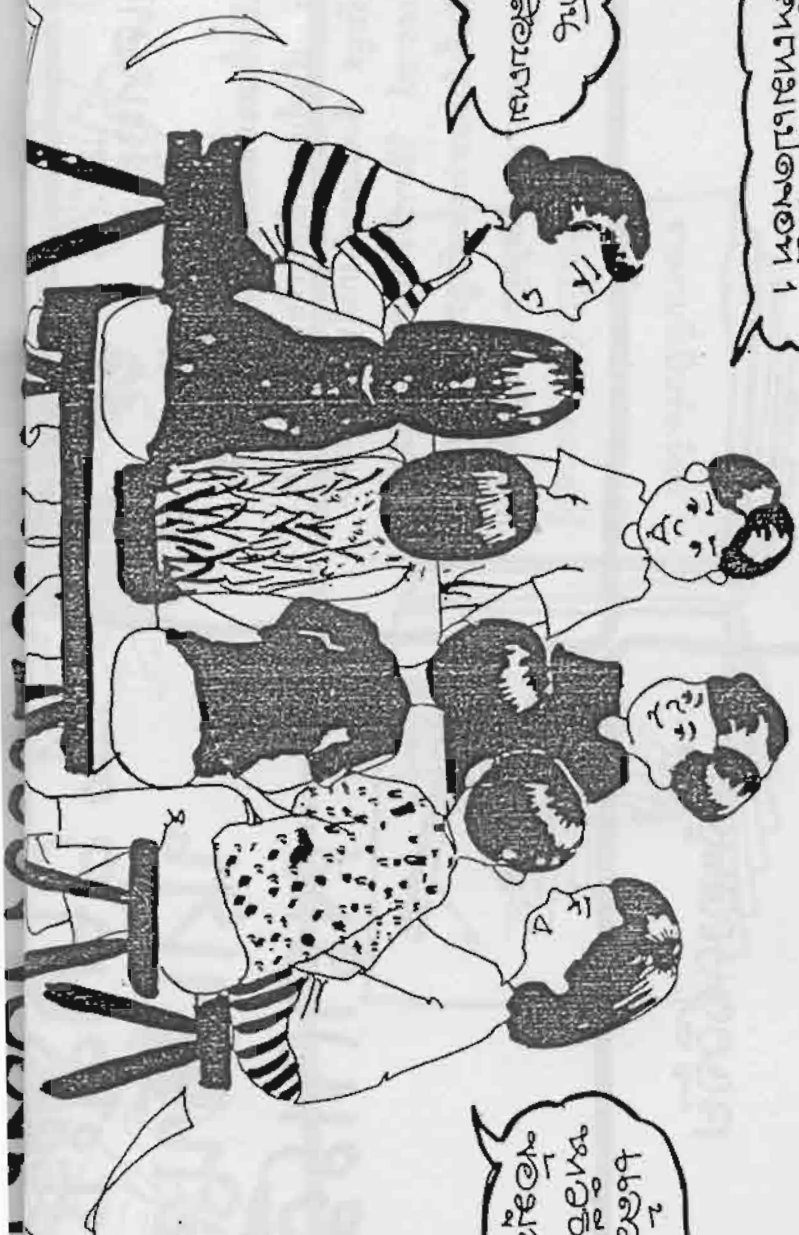
พ.มรณวธอุมล

การรวบรวมและจัดระบบข้อมูลเป็นงานที่สิ้นเปลืองเวลา กลุ่มจะต้องช่วยกันหาวิธีการที่เหมาะสมที่จะจัดระบบข้อมูล และต้องพิจารณาข้อมูลจากหลายแง่มุม ซึ่งเป็นการสร้างให้สมาชิกกลุ่มมีความเข้าใจลึกซึ้งและตระหนักในสภาวะแวดล้อมได้ดีขึ้น

บ.รณวธอุมลในข้อที่ 1
ขออภัยที่ขอโทษที่ 1

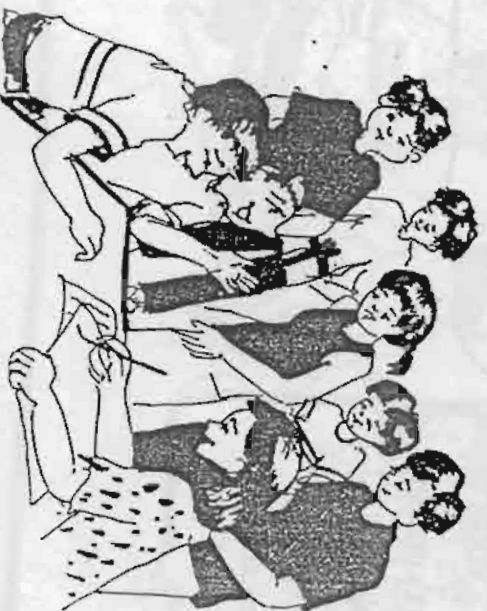
บ.รณวธอุมลในข้อที่ 1
ขออภัยที่ขอโทษที่ 1

บ.รณวธอุมลในข้อที่ 1
ขออภัยที่ขอโทษที่ 1

ก.มรวิเคราะห

การวิเคราะห์เป็นขั้นตอนที่สำคัญ ต้องใช้ทั้งความคิดและความรู้สึก เป็นขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับวิถีการคิดระบบข้อมูล ซึ่งจะแตกต่างกันไปตามประเภทการณของผู้วิเคราะห์ วิถีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้จะได้อัอมูลเพิ่มขึ้นในระหว่างการวิเคราะห์ เพื่อนำไปเป็นข้อมูลพื้นฐานของการวางแผนและการปฏิบัติต่อไป

4. วิเคราะห์และ แปลผล ผลการวิจัย

ขั้นตอนการวิจัย

การวิจัยแบบมีส่วนร่วมจะทำให้เกิดมิติใหม่ ซึ่งมักไม่มีการวิจัยทางวิชาการทั่วไป ดังจะเปรียบเทียบให้เห็นต่อไปนี้

แบบอิสระ

☐ หัวข้อเรื่อง	☐ กระบวนการ
☐ ผู้วิจัย	☐ ผู้ร่วมการวิจัย (ผู้ถูกวิจัย)
☐ พิสูจน์สมมุติฐานที่มีอยู่แล้ว	☐ การร่วมกันหาสมมุติฐาน
☐ พยายามหลีกเลี่ยงความ	☐ รวมความลำเอียง
ลำเอียงในคุณค่า (Value-bias)	ในคุณค่าเข้าไว้ด้วย

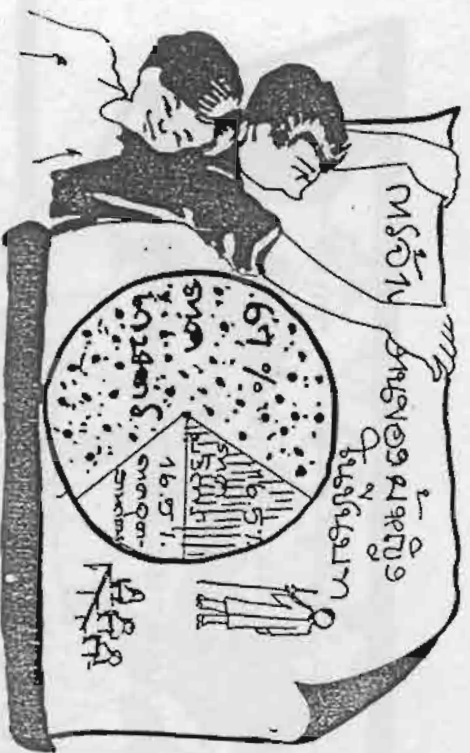
แบบมีส่วนร่วม

๗. มุ่งเน้นประโยชน์

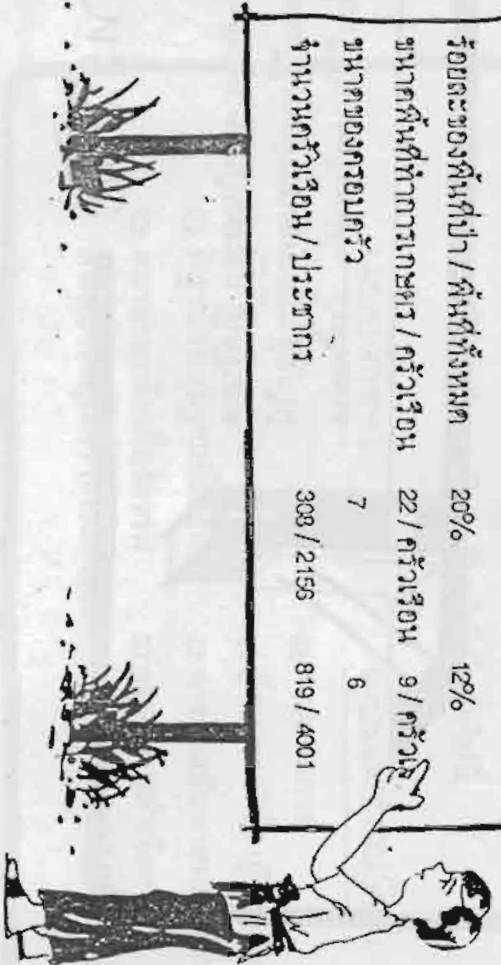
ผลของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม คำนวณเสนอกับทุก ๆ คนในชุมชน ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ วิธีการแลกเปลี่ยนและวิธีการนำเสนอควรจะสามารถให้
เหมาะกับผู้ที่รับ จึงจะมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนที่เป็นประโยชน์ขึ้น ดังตัวอย่าง
ต่อไปนี้

แผนภูมิสามฝั่ง นำเสนอ สรุปสาระสำคัญของผลการวิจัย เป็นวิธีการที่ช่วยให้คนในชุมชนทั่ว ๆ ไป
 ได้รับรู้และเข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาแก้ปัญหา ข้อคิดที่ได้มาจากการมีส่วนร่วมของชุมชนนี้
 ก็จะนำมาใช้ประกอบการวางแผนงานต่อไป

ร้อยละของพื้นที่ป่า / พื้นที่ทั้งหมด	1980	1990
พื้นที่ป่า / พื้นที่ทั้งหมด	20%	12%
พื้นที่ป่า / พื้นที่ทั้งหมด	22 / ครัวเรือน	9 / ครัวเรือน
พื้นที่ป่า / พื้นที่ทั้งหมด	7	6
พื้นที่ป่า / พื้นที่ทั้งหมด	308 / 2155	819 / 4001

๑๗๕ ๑๗ ๑๑๒ = ๒๕๒๐ ๑ ๑๗๕

10. 10. 1900.

พจนานุกรม

พจนานุกรมฉบับนี้จัดทำขึ้นโดย...

ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์...

ศาสตราจารย์...

และ...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

บรรณานุกรม

เกียรติกำจร กุศล. โครงการเสนอวิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต เรื่องการพัฒนารูปแบบ
ความเป็นผู้นำของคณบดี มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาล. บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, เอกสารถ่ายสำเนา, 2541, 98 หน้า.

มูลนิธิสคสรี-สฤษดิ์วงศ์. กรอบความคิดและข้อเสนอแนะการวิจัยเกี่ยวกับ ระบบการศึกษา
กับชุมชน. ถ่ายเอกสารสำเนา. กรุงเทพฯ, 2540, 34 หน้า

สถาบันราชภัฏเชียงใหม่. รวบรวมบทความ-งานวิจัยคณาจารย์ 70 ปีวิทยาลัยครูเชียงใหม่,
เชียงใหม่, 2536, 244 หน้า.

สุภาวศ์ จันทวานิช. รวบรวมบทความว่าด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ, เอกสารถ่ายสำเนา, 91
หน้า.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, รายงานความก้าวหน้าชุดโครงการวิจัยฝ่ายวิจัย
เกี่ยวกับชุมชน, เอกสารถ่ายสำเนา, 2540,

..... สร้างสรรค์ปัญญาเพื่อพัฒนาประเทศ,
เอกสารเผยแพร่, 8 หน้า.

ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
ข้อมูลเบื้องต้นชุดโครงการวิจัยเรื่องการศึกษากับชุมชน, เอกสารถ่ายสำเนา,
กรุงเทพฯ, 2540, 10 หน้า

อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ. การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย.
กรุงเทพฯ, 2539. 336 หน้า.

อมรวิชัย นาคกรทรรพ และดวงแก้ว จันทร์สระแก้ว. การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมี
ส่วนร่วม : ข้อคิด แนวทาง และประสบการณ์ของ ผศ.ดร. อลิศรา ชูชาติ,
กรุงเทพฯ, 2541, 33 หน้า.

ปรัชญา

ริเริ่มลากรากหญ้า	เร่งศึกษาจากชุมชน
เรียนรู้จากใจคน	รับรู้คนคิดอะไร
ลองรับความดีของการ	ไม่หักทลายซึ่งหัวใจ
ประชาภิเษกไพร่	พึงก้าวไปคู่เคียงกัน
เริ่มลากรากที่เขารู	ไม่ลบหลู่และเคียดแค้น
ร่วมคิดคิดสร้างสรร	ร่วมผูกพันสิ่งมีนัย
เริ่มลากรากที่เขามี	ลากรากความดีทั้งใจกาย
ร่วมทำอย่างทำทนาย	อันตราयर่วมฝ่าฟัน
รับรู้สิ่งที่เห็น	อย่างเขาเป็นไม้ปิดฟัน
ร่วมแรงอย่างแข็งขัน	สร้างความสำเร็จให้เป็นที่จริง
รู้รักสามัคคี	มองโลกดีทุกสรรพสิ่ง
รู้ค่าความดีจริง	ว่าดียิ่งกว่าสิ่งใด
รู้ดีอันรรลา	รู้รักษาค่าน้ำใจ
รู้ดีความยากไร้	สัมผัสได้ความอ้าเคิญ
รับรู้ความเป็นธรรม	สร้างผลกระทบดีทุกแห่ง
รับรู้ความยากเข็น	ความดีเป็นรากของจริง

ทพ. ฤทธิธรรม กาญจนงาม : ผู้ประพันธ์
ภาคิณีที่นถกรรมชุมชน คณะทันตแพทยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่